STUDIU LINGVISTIC ASUPRA CĂRȚII A DOUA (IEȘIREA) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688), ÎN COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4389

DE

VASILE ARVINTE

INTRODUCERE

În studiul de față se continuă cercetarea limbii literare românești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea așa cum această realitate se oglindește în cartea *Ieșirea*[1] din *Biblia de la București* (1688) și în cele două texte rămase în manuscris și nestudiate din această perspectivă pînă în prezent: ms. 45 (cca 1665—1685) și ms. 4 389 (cca 1665—1680). Începutul a fost făcut, pentru cartea *Facerea*, în volumul I din colecția de față, în *Studiul lingvistic asupra primei cărți (Facerea) din Biblia de la București (1688), în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4 389*, p. 47—128 (vom folosi abrevierea ST.L. FAC). Deoarece multe dintre fenomenele lingvistice de care ne-am ocupat în studiul acum menționat se întîlnesc și în cartea a doua a *Pentateuhului*, în cele ce urmează ne vom opri numai asupra acelor fapte (forme gramaticale, derivație, cuvinte cu etimologii noi, semantism etc.) care diferă de cele cercetate în studiul anterior. Fenomene noi se întîlnesc și în compartimentul dedicat studiului sunetelor. Clarificarea lor contribuie în mod direct la adoptarea unor soluții optime în problema complicată a transcrierii cu litere latine a textelor studiate. Totodată, o serie de exemple aparținînd compartimentului fonetic, care au fost întîlnite în cele trei variante ale cărții *Ieșirea*, sînt de natură să aducă precizări de detaliu și completări la cele spuse în ST.L. FAC. cu privire la aceleași fenomene.

Criteriile selectării faptelor lingvistice și modalitatea discutării lor științifice au fost prezentate în ST.L. FAC. (*Introducere*, p. 47, și *Concluzii*, p. 103—105). Fiecare fenomen studiat este raportat la norma literară a textului din care provine, este apoi comparat cu fenomenul echivalent din celelalte două texte studiate și, eventual, cu norma literară a altor texte contemporane, iar în final este confruntat cu norma limbii române literare moderne. Cu fiecare ocazie, sînt scoase în relief tendințele inovatoare față de limba literară a secolului precedent, al XVI-lea; sînt semnalate unele trăsături arhaice și sînt menționate unele fenomene aberante, dialectale, care individualizează textul studiat în contextul normei limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Preocuparea predominantă este aceea de a surprinde și ilustra cu cît mai multe exemple modalitatea de constituire a unora dintre normele limbii române literare care mai tîrziu au fost adoptate în limba literară modernă. În aceste operații, s-a recurs de multe ori la analiza cantitativă și comparativă a fenomenelor studiate din cele trei texte, operație posibilă datorită datelor computerizate, concretizate în liste complete de cuvinte în context, pentru fiecare din textele în discuție.

I. FONETICA

1 Accentul

1.1.0. Substantivul *aripă* poate fi accentuat fie pe prima, fie pe a doua silabă: *áripă* și *aripă*. Oscilația se explică prin etimologie: lat.* pop. **alăpa* (<*āla* 'aripă', vezi *REW*[3], 310), cu accentul pe prima silabă, a fost influențat de lat. pop. **alipo* (un derivat verbal din *āla* + suf. lat. *-ipo*), prezent în rom. (*în*)*arip*(*ez*), *aripat*, vb. *a se aripi* 'a bate din aripi' (H. Tiktin, *DRG.*, s.v.; G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 178). În BB, Ex., din totalul de 8 ocurențe, 3 au accentul pe prima silabă, *áripă* (cu forme de sg. sau pl., art. sau neart.), iar 4, pe a doua silabă, *aripă*. Într-un caz (Ex., *38*, 10), accentul nu este notat. Față de această normă oscilantă, în ms. 45, accentul, care-i notat în toate cele 8 ocurențe, este întotdeauna pe prima silabă, *á-*. Aceeași situație se întîlnește și în ms. 4 389, cu adaosul că aici numărul ocurențelor este numai de 4. Modul de accentuare a acestui cuvînt nu-i nici pînă astăzi normat, căci în *DEX*, după ce se propune ca fiind în conformitate cu norma varianta *áripă*, se menționează ca uzuală și varianta *aripă*.

1.2.0. Exemplelor de nume antice de țări terminate în *-ia*, accentuat și neaccentuat, din ST. L.FAC. p. 48 (**I.1.3.1.**) li se alătură cîteva cazuri din Ex. Astfel, numele de țară *Finíchia* 'Fenicia', cu accentul notat, apare în BB și în ms. 45 în sintagma *„La partea Finichii"* (Ex., *16*, 35); în ms. 4 389: *„La marginea Finichei"* (*ibid.*). În primul caz, modelul a fost gr. εἰς μέρος τῆς φοινίκης [(τὸ μέρος, -εος, -ους 'part']; pentru al doilea, sl. къ краю финичномъ (sl. *krajь* 'Rand').

2. VOCALISMUL

2.1.0. Vocala *a* neaccentuată din sl. *narodŭ* a devenit în mod normal în rom. *ă*: *nărod*, formă care circulă în scrierile din secolul al XVI-lea și din cea mai mare parte a secolului următor. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, începe să apară varianta *norod*, rezultată prin asimilație regresivă (vezi *DLR*, s.v.).

[1] Vom folosi abrevierea Ex. (*-Exodus*).

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

În cele trei texte studiate, situaţia este următoarea: În BB, Fac. (faptul nu a fost discutat în studiul precedent, ST.L. FAC.), forma *năród* cunoaşte 9 ocurenţe iar *norod*, 13 ocurenţe. În BB, Ex., raportul se modifică în mod radical: *norod* apare în aproximativ 150 de locuri, iar *năród* numai în 2 (Ex., *1*, 20; *5*, 1). Varianta mai nouă, cu *-o-*, se întîlneşte şi în ms. 4 389, Ex., în 15 locuri, în timp ce *năród* are aici 23 de ocurenţe. În ms. 45, situaţia se inversează. Aici, forma tradiţională cu *-ă-*, *năród*, cunoaşte aproximativ 160 de ocurenţe. Niciodată nu apare varianta cu *-o-*, acest text dovedindu-se, ca în multe alte cazuri, mai tradiţional. Se poate conchide că textul BB, cu prestigiul său de text tipărit, a putut avea un rol important în impunerea formei cu *-o-*, *norod*, în limba română literară din secolele următoare.

2.1.1. Schimbarea vocalei *ă* neaccentuată în *o*, printr-un fenomen similar cu cel menţionat în paragraful precedent, se întîlneşte şi în forma *zovoară* din ms. 4 389 (Ex., *26*, 26). Forma de sg. *zovor* şi vb. *a zovorî* sînt consemnate de H. Tiktin, *DRG*, s.v., plecînd tot de la textul BB. Etimonul este vsl. *zavorŭ*, care a devenit în mod normal în română *zăvor*. Ultima variantă este, de altfel, curent folosită în cele trei texte studiate. Inovaţia, rezultată prin asimilaţie regresivă, *zovor*, în loc de *zăvor*, perfect comparabilă cu cea din *norod*, faţă de *năród*, nu a fost acceptată în norma limbii române literare moderne.

2.1.2. Vocala *ă* neaccentuată din *mănuchi* (<lat. pop. *manŭclus*, în loc de lat. clas. *manĭpulus*, *manŭpulus*) apare ca *-u-*, *munuchiu*, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., *12*, 22).

2.1.3. Vocala *ă* neacc. protonică apare, sporadic, ca *a*, în ms. 45: *gratariului* (Ex., *38*, 5); *lanţuje* (Ex., *39*, 16); lasară (Ex. *16*, 24).

2.2.0. În ST.L. FAC., p. 50—51 (**I.2.3.2.**), sînt prezentate cîteva exemple de cuvinte de origine veche slavă (slavonă), în al căror etimon slav exista vocala vsl. *ѣ*, transcrisă de slavişti prin *ě*. Sunetul notat prin acest grafem era o vocală foarte deschisă din seria anterioară. În împrumuturile de origine slavă ale românei, acest sunet s-a adaptat la modelul existent al elementelor moştenite din latină, în care exista un *é* în poziţie *ă*, *e*. Cînd vocala din silaba următoare era *ă*, sunetul *ě* a căpătat valoarea de *ęá*. Dar cînd în silaba următoare era *e*, realitatea fonetică putea fi atît *ęa*, cît şi *ę* sau chiar *e*. În acest din urmă caz, în textele studiate, ca de altfel şi în toate celelalte texte din epocă, se folosesc slovele chirilice *ѣ*, *ѧ*, *ѩ*. Transcrierea cu litere latine a cuvintelor în care apar aceste slove prezintă unele dificultăţi. Dacă în slavă, cum este bine cunoscut, *ѧ* nota o vocală nazală din seria anterioară, transcrisă de slavişti prin *ę* (*-ẽ*), celelalte semne, *ѣ* şi *ѩ*, aveau, primul, valoarea unui *ă* (un *e* foarte deschis), iar al doilea, valoarea de *já*. Aceste valori ale slovelor slave în discuţie erau desigur cunoscute cărturarilor români. Cînd scriau românește, aceştia atribuiau semnelor *ѣ* şi *ѩ* valoarea diftongilor *ęá* şi *já*. Dar pentru notarea aceloraşi diftongi, ei recurgeau şi la slova *ѧ*, care chiar în slavă îşi pierduse valoarea iniţială, în urma fenomenului denazalizării iusurilor.

În textele studiate, cuprinzînd cartea *Ieşirea*, au putut fi depistate următoarele exemple care pot să ilustreze cele spuse mai sus: **дѧвѣ**, în ms. 4 389 (Ex., *33*, 13) <vsl. *ajavě*; **воѧрїи**, cu 4 atestări în BB, în ms. 45 (Ex., *15*, 15; *16*, 22; *34*, 31; *35*, 25) şi în ms. 4 389 (Ex., *35*, 27), **воѧрин**, în ms. 45 (Ex., *2*, 14) şi **воѧрињѧ**, în ms. 45 (Ex., *22*, 28) <vsl. *boljarinŭ*; **мрѧжѣ**, în ms. 45 (Ex., *27*, 4) <vsl. *mrěža* (în BB: „*Mreajă*", cu *-ă*; tot astfel şi în ms. 4 389); **немѧрник**, **немѣрник**, cu 11 ocurenţe în BB şi în ms. 45 <vsl. **naměrinŭ*<**naměriti* (> rom. *a nimeri*) (în ms. 4 389: „*Vinetic*"); **обичѣю**, în ms. 4 389 (Ex., *12*, 26)<vsl. *obyčaj*; **прїѧтниѧ**, în BB şi în ms. 45 (Ex. 33, 11), precum şi în ms. 4 389 (**прїѧтеи**, cu 6 ocurenţe) <vsl. *prijateli* [în BB şi în ms. 45, Ex., se întîlneşte şi derivatul cu prefixul *ne-*, *nepriiaten* (*-ѧ-*), cu 4, respectiv cu 7 ocurenţe]; **печѣте**, în BB (Ex., *28*, 11, 32; *39*, 5, 29), **печѧте**, în ms. 45 (*ibid.*), **печѣще**, în ms. 4 389 (Ex., *28*, 11) <vsl. *pečati*; la plural, în toate cele trei texte apare în locul slovelor *ѣ* sau *ѧ* de la singular litera *-е-*, şi anume de cîte trei ori în fiecare din cele trei texte; **прибѣгуи**, în BB, **прибѧгуи**, în ms. 45 (Ex., *23*, 27) <vsl. *prěbĕgŭ*; **сѣшьникъ**, **-нек**, în BB (Ex., în 22 de ocurenţe; în ms. 45, numai cu finalul *-ic*, în acelaşi număr de ocurenţe ca în BB), **сѣшиник**, în ms. 4 389 (cu 15 ocurenţe) <vsl. *svěšlinikŭ*; **вѣчи**, în BB şi în ms. 45 (Ex., 10 ocurenţe), precum şi în ms. 4 389 (5 ocurenţе) <vsl. *věkŭ*; **вѣчиник(ъ)**, în BB şi în ms. 45 (Ex., 10 ocurenţe în BB şi în ms. 45), precum şi în ms. 4 389 (8 ocurenţe) <vsl. *věčinŭ*; **вѣдре**, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., 16, 36) şi **вѧдре** în ms. 45 (*ibid.*) <vsl. *vědro*; **вѣсти**, în ms. 4 389 (Ex., *19*, 10, 21) <vsl. *věsti*; **вишѣжй**, în ms. 4 389 (Ex., *17*, 9) <vsl. *vitęzĭ*, rus. *viljazĭ*; **врѣдник**, în BB şi în ms. 4389 (Ex., *4*, 10; în ms. 45, cu *-ѧ-*) <vsl. *vrědinŭ*; **врѣме**, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., cu 5 ocurenţe în BB şi cu 3 în ms. 4 389), **врѧме**, în ms. 45 (Ex., cu 5 ocurenţe), **врѣмѣ**, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., 4 ocurenţe în BB şi 5 în ms. 4 389), **врѧмѧ**, în ms. 45 (4 ocurenţe); la plural, în toate cele trei texte, apare forma **врѣмѧ** (în BB şi în ms. 45 cîte 5 ocurenţe, în ms. 4 389, 2 ocurenţe) <vsl. *vrěmę*.

Apariţia sistematică a slovelor *ѣ* şi *ѧ* (ultima curentă în ms. 45) în cuvintele româneşti care în etimonul lor slavon aveau un *ѣ*, un *ѧ* (=*ę* nazal), apoi grupul sonor *-já-*, sau grupul sonor *čá*, constituie un indiciu că în mintea cărturarilor români din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cărturari care ştiau foarte bine slavona, juca un rol important nu numai tradiţia grafică, rezidînd în transcrierea diftongilor *ęá*, *já* în poziţie *e* prin slovele menţionate, *ѣ* şi *ѧ*, ci şi faptul că exista o influenţă permanentă din partea etimonurilor slave, ale căror grafie şi rostire le era bine cunoscută cărturarilor români. Această influenţă nu se limita numai la grafie, ci, cu o foarte mare probabilitate, şi la rostire, astfel încît *ѣ*, *ѧ* în poziţie *e* acopereau o pronunţie cu diftongii *ęá*, *já*, sau, cel puţin, cu *ę* (deschis). Numai în acest mod poate fi interpretată alternanţa grafică *-ѣ-/-е-* (sg. şi pl.) în cuvinte ca **врѣме/времи**, **печѣте/печѣци** (rostite, poate, *vreame / vremi*; *peceate / peceţi*, Prin convenţie, în ediţia de faţă folosim grafiile *vrême*. *pecête*.

2.3.0. Închiderea diftongului *ęá* în poziţie *– цă, – ца, – це, – о*, în cuvintele bisilabice, produsă în acelaşi timp, probabil, cu fenomenul paralel al trecerii diftongilor *ęá*, *já*, în poziţie *e*, la *é* (vezi ST.L. FAC., p. 49; **I.2.2.0**), poate fi exemplificată cu cîteva cazuri din cartea *Ieşirea*: *voă* (**вѡ**), în ms. 45 (Ex., *5*, 10; *12*, 2); *doo* (**дѡ**), în BB (Ex., *9*, *6*; *16*, 1; *28*, 10; *37*, 3); *dooa* (**дѡа**), în BB (Ex., *1*, 15; *18*, 13; *26*, 4; *27*, 5; *32*, 6, 29; *38*, 15); *rooa* (**рѡа**), în BB (Ex., *16*, 13). Formele cu diftongul păstrat sînt preponderente. În ms. 4 389, *voaă* (*voaă*, *voaoă*) cunoaşte 25 de ocurenţe; *doaă* (*doao*, *doaoa*), 13 ocurenţe; *noaă* (*noao*, *noaoă*), 12 ocurenţe. *Roaă* are forma *roao* în ms. 45 (Ex., *16*, 13) şi *roaoa*, în ms. 4 389 (ibid.). În cele trei texte apar numai formele *amîndoaă*, *amîndoaoă*. Inovaţia este ilustrată cu mai multe exemple din textul BB.

2.4.0. Despicarea vocalelor în diftongii *je* (> *ĭje*), *ja* (> *ĭja*), *jo* (> *ĭjeo*). Verbul *a chema* <lat. *clamo*, *-are* (> **cl'amu* > **kámu* > *kămu* > *kem*) cunoaşte în ms. 4 389 formele: *chiem* (**кїем**), rostit *chiĭem* (Ex., *2*, 7; *29*, 46); *chiiamă* (**кїѧмъ**) (Ex., *2*, 8); (*voi*) *chiiema*

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

(кїѣмѧ) (Ex., *1*, 15; *12*, 16; *18*, 3; *19*, 27, 45; *33*, 19 etc.); *chïiemară* (кїѣмѧръ) (Ex., *34*, 32); *chïiemal* (кїѣмѧлт) (Ex., *3*, 18); *chïiemaļi-l* (кїѣмаци-л) (Ex., *2*, 20); *chïiemă* (кїѣмѫ) (Ex., *1*, 18; *2*, 8); *chïiamă* (кїѧмѫ) (Ex., *2*, 8) (Cf. şi ST.L. FAC., p. 49; I.2.2.1.). Apare şi forma *cheame* (кѣмѣ), într-o singură ocurenţă (Ex., *34*, 15).

Grupurile *-ïįe-*, *-ïįá-* au provenit prin „despicarea" vocalelor *é* şi *á*, precedate de oclusiva palatală surdă *ķ* (<*cl'*<*cl*), rezultatul fiind apariţia unei silabe în plus. Fenomenul caracterizează, cum s-a arătat, textul ms. 4 389; el nu se întîlneşte în textul ms. 45, Ex., în care există 25 de ocurenţe ale formelor: *chemă*, *chemaţi*, *chema*, (*să*) *chême* etc.; de asemenea, el nu apare decît o singură dată în BB, Ex.: (*se va*) *chiiema* (кїѣмѧ) (Ex., *12*, 16).

2.4.1. Transformarea lui *-e-* neaccentuat în *-ie-*, cînd este precedat de *ķ*, apare şi în *închiiegară* (.кїѣгаръ), din ms. 4 389 (Ex., *15*, 8; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă, pentru *îngroşară*, din text). Radicalul verbului este *chiag* (<**clagu*< *coagulum*), devenit *chiiag*.

2.4.2. În acelaşi ms. 4 389, se întîlneşte forma *chïiecolori* (кїѣѡмóри), în 8 ocurenţe. Etimonul avea, cu toată probabilitatea, un *-a-* precedat de grupul *cl-*: lat. **clavïloria* sau **clavaloria*> **cl'ălǫáre*> **ķielgáre*, iar, „prin asimilaţie" (*CDDÈ*, nr. 326), > *chïolgáre*. Semivocala *-į-* a devenit *i* sonant, iar *e* a devenit *ie*. Fenomenul nu se întîlneşte în textul ms. 45. Aici, însă, diftongul *-io-* a fost trecut la *-ïo-* (două vocale în hiat): *chïolori* (кнѡмóри), cu 15 ocurenţe (Ex., *26*, 4, 5, 5, 10, 10, 11; *36*, 10, 10, 10, 14, 14, 15; *38*, 17, 19, 29). Forma se găseşte şi în BB (Ex., *26*, 4, 5, 5, 10; *38*, 29).

2.4.3. Drept model pentru schimbarea diftongilor *ie*, *ia*, *io* în *iįe*, *iįa*, *iįeo* a putut servi o serie de cuvinte de origine latină sau slavă.

Astfel, cuvîntul *viįáļă* (pl. *viįéļi*) are drept etimon lat. pop. **vīvĭlia* (> *vīvus*), a cărui evoluţie fonetică a fost: **viįélįa*> **viįéļįă*> **viįęáļă*> *viįáļă*. Ultima formă se întîlneşte în ms. 4 389: *viįaļa* (кїѧца) (Ex. *1*, 14); dar în BB şi în ms. 45 apare, în acelaşi loc, varianta *vïaļa* (кїѧца). La gen.-dat., în toate cele trei texte studiate, se foloseşte forma кїѣцїи.

2.4.4. Lat. *ĕ*> **ié*> **įęá*> **įįá*> *įįá*, în *pĕlra*> **pįétră*> **pįęátră*> **pįįátră*> *pīįátră*. Ultima formă, în care fostul *į* semivocalic, provenit din diftongarea lui *é* accentuat latinesc, s-a vocalizat, apărînd între el şi diftongul următor un hiat (*ī-įá*), *pīįatră* (пїѧтрѫ), se întîlneşte în ms. 4 389, Ex., în 24 de ocurenţe, iar forma articulată, *pīįatra* (пїѧтрѫ), în 7 ocurenţe. În BB, cuvîntul este scris пїатрѧ (-ъ); la fel în ms. 45. Rostirea putea fi cu un hiat între ї şi ѧ, iar acesta din urmă nu mai era preiotat. De la această fază, s-a putut trece la rostirea actuală

2.4.5. O evoluţie fonetică asemănătoare cu cea a lat. *pĕtra* a cunoscut şi lat. *fĕra*. Grupul sonor *įįá* se întîlneşte tot în textul ms. 4 389: *fiiară* (ф҃їѧрѫ) (Ex., *19*, 13; *22*, 13); *fiiara* (ф҃їѧра) (Ex., *22*, 13); *fiiarăle* (ф҃їѧрѫлѣ) (Ex., *23*, 11). El apare o singură dată şi în BB: *hiiară* (хїѧръ) (Ex., *22*, 13). În alte ocurenţe, în BB întîlnim *hiară* (хїѧръ) (Ex., *22*, 31); *hiarăle* (хїѧрѫлѣ) (Ex. *23*, 11) şi *fiarăle* (ф҃їѧрѫлѣ) (Ex., 23, 29). În BB 1688—1988, nu se face diferenţă între scrierea cu *-iя-* şi cea cu *-iѧ-*, transcriindu-se ambele grupuri prin *-ia-*.

2.4.6. De la verbul *a pierde* (<lat. *pĕrdo*, *-ĕre*), forma de conjunctiv prezent, persoana a III-a sg. şi pl., este în ms. 4 389 (*să*) *piiarză* (пїѧрѕѫ) (Ex., *19*, 24; *32*, 12), pe cînd în BB apare (*să*) *piarză* (пїѧрѕъ).

2.4.7. În exemplele precedente, grupul de sunete *iįa* era urmat în silaba următoare de *-ă*. Mai greu de analizat sînt formele în care în silaba următoare sînt sunetele prepalatale *e*, *i*, consoană muiată. Astfel, la acelaşi verb *a pierde*, din paragraful precedent, în ms. 4 389 întîlnim forma пїѧрдѣ (Ex., *3*, 20; *9*, 15; *12*, 19; *17*, 14), pe care în transcriere fonetică o putem reda *pįįárde*. Acest mod de a interpreta valoarea grupului *-пїѧ-* poate fi sprijinit şi cu argumentul că în BB apar forme ale aceluiaşi verb, în poziţie *-e*, cu transcrierea chirilică *-їѧ-*, пїардѣ (Ex. *12*, 15), dar şi *-їя-*, пїярдѣ (Ex. *12*, 23; *19*, 24); пїярдѣрѣ (Ex., *22*, 9). Ultimul cuvînt este transcris în ms. 45 пїярдѣрѣ. În ultimele exemple avem a face cu acelaşi fenomen de „despicare vocalică" pe care l-am ilustrat mai sus cu exemple din ms. 4 389. Transcrierea acestor forme ar trebui să fie *piiarde*, *piiarderea* (în BB 1688-1988: *piarde*, *piarderea*). Ca avem a face cu grupul sonor *iįa*, şi nu *iįe*, rezultă şi din modul în care este transcris în alfabetul chirilic echivalentul acestui grup sonor atunci cînd nu sînt îndeplinite condiţiile diftongării: (*să*) *pierz* (пїѣрз), în ms. 4 389 (Ex. *32*, 9; *33*, 3, 5).

2.4.8. Tot în poziţie *e*, apare grupul *iįa* în unele forme ale verbului *a fierbe* (<lat. *fĕrvo*, *-ĕre*) (Cf. şi ST.L. FAC., p. 49; I.2.2.2.), din ms. 4 389: *fiiarbe* (ф҃їѧрбѣ) (Ex., *3*, 8, 17; *19*, 23); *fiiarberii* (ф҃їѧрбѣрїй) (Ex., *30*, 35), dar *fierbea* (ф҃їѣрбѣ) (Ex., *9*, 10). Grupul ф҃їѧ- apare şi în ms. 45, ф҃їярбѣ (Ex., *16*, 23, 23; *29*, 31). În BB: ф҃їярбѣ (Ex., *16*, 23, 23); ф҃їярбѣ (Ex., *29*, 31). Editorii BB 1688-1988 transcriu aceste forme *fiarbe*, simplificînd, desigur, realitatea fonetică din spatele acestei grafii, realitate ilustrată şi de exemplele discutate în prezentul capitol.

2.4.9. În cazul verbului *a pieri* (<lat. *pĕrio*, *-īre*), forma de conjunctiv, persoana a III-a, sg. şi pl., este în ms. 4 389 (сѣ) пїѧѣ (Ex., *8*, 9; *30*, 33; *32*, 12), dar o dată şi пѧѣ (Ex., *10*, 7). În primul caz, transcrierea fonetică este *pïįáie* (<lat. *pĕreat*> **pįéria*> **pįérįă*> **pįęár'e*> **pįįáie*> *pįįáie*); în al doilea caz, *pįáie*. Prima formă, motivată etimologic, este mai veche. Oscilaţia la nivelul grafiei reflecta o realitate fonetică. Forma a doua reprezenta o inovaţie. Ambele forme nu apar în BB şi în ms. 45, Ex. Mai greu de spus este dacă diftongul *įá* în poziţie *e* din această formă nu devenise în rostire un *-ę-* deschis sau chiar *e*.

2.4.10. Cuvîntul *piedecă* (<lat. *pĕdĭca*) este transcris în ms. 45 пїѧдѣкъ, în transcriere fonetică: *pįįádecă* (Ex., *23*, 33; *34*, 12). El lipseşte în ms. 4 389, Ex., dar există în BB: пїѧдѣкъ (Ex., *23*, 33) şi пїѣдѣкъ (Ex., *34*, 12). În BB 1688-1988, transcrierea este *piadecă*, în ambele cazuri simplificîndu-se realitatea fonetică din textul original.

2.4.11. O evoluţie fonetică identică a lui *é* latin a avut loc şi în cazul cuvîntului lat. *vĕrmis*, *-is*, reflectat în textul ms. 4 389 prin forma *vïįarme* (кїѧрмѣ) (Ex., *16*, 24), la pl. însă *viermi* (кїѣрмй) (Ex., *16*, 20). În ms. 45: кїѧрмѣ (Ex. *16*, 24). În BB, Ex., lipseşte această formă.

2.4.12. Rostirea cu grupurile de sunete *iįá*, *iįé*, în cuvinte ca *chiiema*, *închiiega*, *chiiame* etc. a putut fi influenţată şi de formele verbului *a priimi*, al cărui grup *-ii-* exista chiar în etimonul său slav: *prijęli*, *priimǫ*. În BB, Ex., există formele: *priimi*, *priimit*, *priimiţi*, *priimêşte*, *priimeşti*, *priimiia*, *priimită* (vezi indicele de cuvinte de la sfîrşitul volumului). Aceeaşi situaţie şi în ms. 45. În ms. 4 389, numărul atestărilor este mai mic: (*să*) *priimeşti* (1 ocurenţă); *priimită* (1 ocurenţă). Rostirea în discuţie poate fi auzită pînă astăzi în limbajul bisericesc.

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

Concluzii la fenomenele discutate în paragrafele **I.2.4.0.—I.2.4.12.** Rostirile *viiață, piiatră, fiiară, piiarză, piiadecă*, apoi *fiiarbe, piiaie, viiarme* sînt arhaice și reale. În cazul primului cuvînt, grupul *-iiá-* este etimologic, în celelalte a avut loc fenomenul „despicării vocalelor". Un anumit rol îl va fi avut în acest proces și verbul de origine slavă *a priimi*. După aceste modele, s-au creat și variantele de tipul *chiiem, chiiamă, închiiega, chiieolori* etc. Rostirile de mai sus caracterizează pînă astăzi limbajul bisericesc.

2.5.0. Menținerea fazei mai arhaice cu *é*+*n*+cons. (vezi ST.L. FAC., p. 52; **I.2.6.0.**) este ilustrată de două exemple din BB: *cuventele* (Ex. *4*, 15; în alte 21 de ocurențe, apare *-in-*); *veșmentele* (Ex., *31*, 9, 9; în alte 11 ocurențe, varianta cu *-in-*).

2.5.1. Vocala *e* neacc. +*n*+voc. și +*n,m*+ cons. rămîne netrecută la *i* în următoarele exemple: în BB: *întenzînd* (Ex., *7*, 5); *întempină* (Ex., *4*, 24); *mencinoasă* (Ex., *20*, 16); *semențiile* (Ex., *12*, 14; *16*, 32, 34; în alte 11 cazuri, apare *-in-*); în ms. 4 389: *ceneva* (Ex. *21*, 17; în multe alte ocurențe, *-in-*).

2.6.0. Trecerea lui *e* neaccentuat la *i* (vezi ST.L. FAC., p. 52—53; **I.2.6.3**) se întîlnește sporadic în toate cele trei texte (înainte de accent): *acoperimînt*, în BB (Ex., cu 12 ocurențe, față de *acoperemînt*, cu 29 de ocurențe); *chiolori*, în BB (Ex., cu 5 ocurențe, față de *cheulori*, cu 4 ocurențe); *ficior*, în ms. 45 (Ex., cu 30 de ocurențe; de regulă, acest text are varianta moldovenească *ficior*); *fericaț*, în ms. 4389 (Ex., *26*, 32; și *ferecaț*, *ibid.*); *înțilepții*, în BB (Ex., *7*, 11); *mînicale*, în BB (Ex., *19*, 16); *oslineala*, în BB (Ex., *2*, 11); *nimêrnic*, în BB (Ex. *20*, 10); *prioțească*, în BB (Ex., *28*, 37; *31*, 9); *prisare*, în BB (Ex., 9, 8); *prisară*, în BB (Ex., *9*, 10); *tribuia*, în ms. 45 (Ex., *16*, 22); (după accent): *sêcirea*, în BB (Ex., *34*, 21); *sêcirii*, în BB (Ex., *23*, 16; *34*, 22; tot astfel în formele articulate de plural); *belciugile*, în BB (Ex., *27*, 10, 11, alături de *belciuge*, Ex., *26*, 11, și *belciugele*, *ibid.*); *luturi* (sg.), în BB (Ex., *37*, 8) și în ms. 45 (Ex., *37*, 3, 8); *maștile*, în BB (Ex., *12*, 9; ms. 45, Ex., *29*, 17); *obrazile*, în BB (Ex., *37*, 9, 9); *pînzile*, în BB (Ex., *27*, 9; și, tot acolo, *pînzilor*, Ex., *27*, 14). Pluralul substantivului *piatră* este *pietri* (în BB, Ex., 19 ocurențe; în ms. 45, Ex., 22 ocurențe; în ms. 4 389, Ex., 18 ocurențe). Forma articulată *pietrile* cunoaște în BB, Ex., 7 ocurențe, în ms. 45 și în ms. 4 389, cîte 4 ocurențe, iar *pietrili*, 4 ocurențe în ms. 45, Ex.

2.6.1. În cazul pronumelui negativ *nemică* (<lat. *nec-mĭcă*), trecerea lui *e* neaccentuat la *i* nu devenise normă decît în ms. 4 389, Ex., unde apar 10 atestări ale formei *nimic*. Textul BB are o dată varianta *nimică* (Ex., *5*, 8) și de două ori *nemică* (Ex., *3*, 11; *10*, 15). În ms. 45, *nimic* cunoaște 4 ocurențe, iar *nemic*, 1 (Ex., *5*, 11) (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 164).

2.6.2. Formele adv. (și conj.) *nice* (<lat. *nĕque*) pot fi mai bine urmărite în textul tipărit al BB, căci în manuscrise silaba finală este de foarte multe ori suprascrisă și incomplet transcrisă. Astfel, în BB, Ex., forma *-e* apare în 30 de ocurențe, iar *nici*, în 4 ocurențe, dintre care numai două sînt sigure, fiind scrise în rînd: Ex., *4*, 1; *32*, 17. Prin urmare, varianta mai arhaică, *nice*, este preponderentă. Constatarea este asemănătoare cu cea făcută asupra textului din cartea *Facerea* (vezi ST.L. FAC., p. 53; **I.2.6.3.**). O situație asemănătoare se găsește și în ms. 45, unde *nice* este atestat de 22 de ori, iar *nici*, de 11 ori. Trebuie făcută însă precizarea că, în ultimul caz, slovele finale *-чи* sînt suprascrise, astfel că ele ar putea fi interpretate ca *-ce*, cum se întîmplă în cazul multor alte cuvinte din acest text. Încă și mai complicată este situația acestui cuvînt în ms. 4 389. Aici, din cele aproximativ 70 de ocurențe, slovele *-чє* sînt scrise în rînd numai în două ocurențe (Ex., *22*, 25; *23*, 9). În rest, apare un ҃ suprascris, care poate avea atît valoarea de *-ce*, cît și de *-ci* (cf. *cincizeci*, care are silaba finală scrisă *-ѕ҃ѕ* (Ex., *26*, 5). În prezenta ediție, am optat pentru forma cu *-ci*, dar avem rezerve serioase că inovația era generalizată în scrisul traducătorului acestui manuscris. Aceasta pentru că în epocă inovația era abia în faza incipientă.

2.6.3. Trecerea lui *e* neaccentuat la *i* în *nimini* (<lat. *nemĭnem*) se găsește numai în ms. 4 389 (Ex., *2*, 12; *10*, 23, 23; *16*, 19; *23*, 17; *34*, 3, 24). Pentru alte texte vechi, vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 163—164.

2.7.0. Sunetul *i* accentuat apare ca *u* în *dzua, dzuă*, în ms. 45 (Ex., în 28 de ocurențe) (vezi ST.L. FAC., p. 53; **I.2.8.0.**).

2.7.1. Sunetul *i* neaccentuat apare ca *e* în: *agonesit*, în ms. 45 (Ex., *15*, 16); *árepile*, în ms. 45 (Ex., *38*, 10), BB (Ex., *37*, 9); *azeme*, în BB (Ex., *12*, 18); *cerezi*, în ms. 45 (Ex., *13*, 12); *celi*, în ms. 4 389 (Ex., *24*, 7); *inema*, în BB (Ex., în 9 ocurențe, față de 15 ocurențe cu *inima*); *împotrivnicelor*, în BB (Ex., *23*, 22); *mîneindu-se*, în BB (Ex., *4*, 14); *potrevindu-se*, în BB (Ex., *38*, 18); *praznec*, în BB (Ex., *13*, 6; *28*, 18; în ultimul caz: *praznecului*); *silnecia*, în BB (Ex., *6*, 6); *sfêșnec* (<vsl. *svěšlinikŭ*), în BB (Ex., în 8 ocurențe); *tremis*, în BB (Ex., 3 ocurențe; *tremite*, 6 ocurențe; *tremiț*, 4 ocurențe; *tremiță*, 3 ocurențe; în BB, varianta cu *-i-* neaccentuat cunoaște aproximativ 50 de ocurențe; forma *tremis* apare și în ms. 4 389, Ex., *7*, 7); *vrăjelori*, în ms. 45 (Ex., *9*, 11); vezi ST.L. FAC., p. 53; **I.2.8.2.**

2.7.2. Sincoparea lui *i* neaccentuat, devenit uneori *e*, în *direpț, direptate* (vezi ST.L. FAC., p. 53; **I.2.8.3.**), este realizată în modul cel mai consecvent în ms. 45 (Ex., în 24 de ocurențe); vb. *îndrepta* (Ex., *4*, 12; *23*, 25); *îndrepțedzi* (Ex., *23*, 7). O singură dată este atestată forma *dirêpte* (Ex., *29*, 20), dar chiar în acest loc varianta cu sincoparea lui *i* este prezentă în 5 ocurențe. Varianta cu *-i-* trebuie atribuită copistului Dumitru din Cîmpulung, influențat, desigur, de norma mai veche și, totodată, și muntenească, a epocii. Într-adevăr, în BB, Ex., variantele *direpț, direptate* etc., cunosc un număr de 21 de ocurențe, *derepț, dereptate* etc., 5 ocurențe. Li se alătură *îndireptezi* (Ex. *23*, 7; *înderepta* (Ex., *4*, 12; *23*, 25); *îndrepțedzi* (Ex., *23*, 7). O singură dată este atestată forma *dirêpte* (Ex., *29*, 20), dar chiar în acest loc varianta cu sincoparea lui *i* este prezentă în 5 ocurențe. Varianta cu *-i-* trebuie atribuită copistului Dumitru din Cîmpulung, influențat, desigur, de norma mai veche și, totodată, și muntenească, a epocii. Într-adevăr, în BB, Ex., variantele *direpț, direptate* etc., cunosc un număr de 21 de ocurențe, *derepț, dereptate* etc., 5 ocurențe. Li se alătură *îndireptezi* (Ex. *23*, 7; *înderepta* (Ex., *4*, 12; *23*, 27). Demn de remarcat este faptul că în BB, atît în cartea *Facerea*, cît și în *Ieșirea*, nu se întîlnesc niciodată formele cu *-i-* sau cu *-e-* sincopate. Formele nesincopate sînt preponderente și în ms. 4 389: *direpț* (*direaptă*), *direptate* cunosc în Ex. un număr de 18 ocurențe; varianta *derepț* (*dereaptă*) are 2 ocurențe (Ex., *14*, 22; *18*, 21); *îndirepta, îndireptezi, îndireptare* apar de 7 ori; *nedirepț*, o dată; *nedireaptă*, de 7 ori; *nedireptate*, de două ori. În acest text, *drept* (prep.) are 2 ocurențe (Ex. *16*, 29; *26*, 5).

2.7.3. Epenteza lui *i* neaccentuat se întîlnește o singură dată în cuvîntul *roidie*, în ms. 45 (Ex., *28*, 29). Fenomenul ar putea fi pus pe seama copistului muntean, Dumitru din Cîmpulung, dacă nu-i mai degrabă un rezultat al influenței cuvîntului vgr. ῥοΐδιον; vezi mai jos, **IV.1.5.29.**

2.8.0. Vocala nazală vsl. *ǫ* cunoaște în împrumuturile vechi slave ale românei fie reflexul *un*, fie *în* (*îm*). În cazul verbului vsl. *porǫčiti*, textele analizate prezintă atît varianta cu *-un-* (*porunci*, și postverbalul *poruncă*), cît și varianta cu *-în-* (*porînci, porîncă*). Dar, în mod neobișnuit, se întîlnesc încă două realizări: cu *-ăn-*, în *porănci, porăncă*, și cu *-on-*, în *poronci, poroncă*. Ultimele două realizări necesită explicații. Reflexul *-ăn-* (în grafia chirilică *-ѣн-*) s-ar

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

putea să nu aibă o bază în rostire, ci să avem a face numai cu o chestiune de grafie, știut fiind că acest semn se folosește adesea cu valoare de *ĭ*. Totuși, nu poate fi exclusă complet nici posibilitatea unei influențe bulgărești recente, limbă în care iusul mare s-a denazalizat, devenind *ă*. Cealaltă variantă, cu *-on-*, s-a putut realiza printr-un fenomen de asimilație progresivă, dar a putut fi pusă în circulație și de unii cărturari, care cunoșteau etimonul slavon.

Situația acestor patru reflexe ale lui *ǫ* vechi slav din cuvîntul menționat, în cele trei texte studiate, este următoarea : în BB, Ex., se întîlnesc reflexele cu *-în-* și cu *-un-* : *porînci* (cu *-ж-*), în 3 ocurențe ; *porîncit*, în 3 ocurențe ; *porunci*, în 16 ocurențe ; *poruncit*, în 30 de ocurențe ; *poruncea*, în 2 ocurențe ; *poruncescu*, în 2 ocurențe ; *poruncește*, în 2 ocurențe ; *porunciia*, 1 ocurență ; *porunca*, în 2 ocurențe ; *poruncile*, în 6 ocurențe ; în total 59 de forme cu *-un-*. În ms. 45, Ex., se află 38 de forme cu ъ (probabil *porănci*) și 24 cu ж, *porînci*, în total 62 de ocurențe. Nu apare în acest text, în cartea *Ieșirea*, varianta cu *-un-* (dar nici cea cu *-on-*). Față de aceste două texte, în ms. 4 389 nu apare, în cartea de care ne ocupăm, grafia жн, ci, fie grafia ън (*porăncesc* etc.), într-un număr de 42 de atestări, fie grafia ѫн (*poruncit* etc.), în 18 cazuri. De menționat că în Ex., *5*, 6, din acest ms., forma *porunci*, din text, este însoțită, pe margine, de varianta *porănci* (cu *-ън-*). Nu putem spune dacă grafia ън era egală cu grafia жн din BB, adică dacă avem a face în ms. 4 389 cu rostirea *porînci* sau cu rostirea *porănci* (vezi și ST.L. FAC., p. 54 ; **I.2.9.4.**)[1].

2.9.0. Vocala *o* neaccentuată în forma *conoaște*, din BB (Ex., *16*, 12), apare netrecută la *u* (<lat. *cognosco*, *-ĕre*) Alte exemple cu *con-*, vezi în H. Tiktin[2], *DRG*, s.v.

2.10.0. Trecerea lui *o* neaccentuat la *u* a avut loc în exemple ca : *pugoară*, în BB (Ex., *32*, 33) ; *rușit* („*Pici rușite*“ 'vopsite în roșu'), în BB (Ex., *26*, 14 ; *35*, 7, 22 ; *36*, 16 ; *39*, 33), în ms. 45 (*ibid.*) și în ms. 4 389 (Ex., *25*, 5 ; *26*, 4 ; *35*, 14) ; *usebi* (*de ~*), în ms. 4 389 (Ex. 16, 29) (<*osebi* <vsl. *o sebě* 'für sich').

2.10.1. Vocala *o* neaccentuată în cuvîntul *preot* alternează cu *u*, *preut*, și tot astfel și derivatele *preoțesc-preuțesc* ; *a preoți-a preuți* etc. După *CDDE*, nr. 1 441, varianta cu *o* ar proveni din **uă*<**ue* : **preŭătu*<**preŭetru*<**prĕbĭterum*<*prĕsbyter*. Varianta cu *u* ar fi, deci, posterioară. Varianta cu *o* se întîlnește în BB și în ms. 4 389. În BB, Ex. : *preoțească*, cu 5 ocurențe ; *preoți*, 1 ocurență ; *preotul*, 3 ocurențe ; *preoție(i)*, 2 ocurențe ; *preoții*, 2 ocurențe. În ms. 4389, Ex.: *preotul*, 2 ocurențe ; *preoțească*, 2 ocurențe, *preoțești*, 1 ocurență *preoție*, 2 ocurențe ; *preoții*, 1 ocurență. Dar în ms. 45, în toate cazurile apare numai forma cu *u* : *preuții*, 1 ocurență ; *preuțască*, 2 ocurențe ; *preuție*, 1 ocurență ; *preuțici*, 1 ocurență ; *preuți*, 1 ocurență ; *preutul(ui)*, 2 ocurențe. Varianta cu *u* caracterizează graiurile dacoromâne de nord-est (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 116–117).

2.10.2. În mod sporadic, vocala *o* neaccentuată apare ca *e*, în forma *slobezi* (*să fie ~*), din ms. 4 389 (Ex. *21*, 27).

2.11.0. Reflexele lat. *nūbĭlum*, anume *nuăr*, *noor*, *nor* (vezi ST.L. FAC., p. 54 ; **I.2.10.0.**), se întîlnesc în cartea *Ieșirea*, după cum urmează. În ms. 45, forma arhaică *nuăr* cunoaște 12 ocurențe, în timp ce forma nouă *nor*, 6 ocurențe. În ultimul caz, nu este exclusă o intervenție a copistului muntean al acestui text, care, pe măsură ce înainta cu transcrierea, introducea tot mai multe forme din norma literară sudică, muntenească. În cartea *Facerea*, varianta *nor* nu apare în ms. 45. Față de ms. 45, în cele două texte cu norma literară sudică, BB și ms. 4 389, varianta *nor* este generală. În BB, Ex., sînt 18 atestări ale acestei forme, iar în ms. 4 389, Ex., 22 de ocurențe. În BB, apare de cîteva ori și varianta intermediară : *noor* (нóор) (Ex., *13*, 21) ; *noorului* (нówрѕлуй) (Ex., *13*, 22 ; *10*, 19).

2.12.0. Vocala *u* neaccentuată apare, sporadic, ca *o*, în : *paporă*, în ms. 4 389 (Ex., *2*, 3) ; *răotate*, în BB (Ex., *32*, 11, 13) și în ms. 4 389 (Ex., *5*, 19 ; *32*, 14) ; *răotăților*, în ms. 4 389 (Ex., *32*, 12) ; *ușora*, în ms. 4 389 (Ex., *18*, 22) ; *ușorat*, în ms. 4 389 (Ex., *5*, 8) ; *ușorăm*, în ms. 4 389 (Ex., *5*, 5).

2.13.0. Varianta fonetică neobișnuită *cúiuburi*, în loc de *cúiburi* (vezi ST.L. FAC., p. 54 ; **I.2.10.1.**), caracterizează textul BB, apărînd în cartea *Ieșirea* de 23 de ori. Fenomenul labializării lui *i*, care a dus la apariția acestei forme, se întîlnește și într-un cuvînt ca *liúngură*, în loc de *lingură*, variantă fonetică auzită de mine în graiul din Valea-Seacă, com. Bălțătești, jud. Neamț. În ultimul caz, însă, *i* era sonant și sub accent.

2.14.0. Varianta fonetică accidentală *umșor*, pentru *ușor* (la ușă) (<lat. *ostiŏlum*), se întîlnește numai în ms. 45 : *umșori* (Ex., *12*, 7) ; *umșorii* (Ex., *12*, 22, 23). Pentru acest cuvînt, N.A. Ursu, *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu* (*III*) în LR, anul XXXVIII, nr. 1, 1989, p. 45, prezintă încă 7 atestări ale variantei în discuție. Există și scrierea *unșori*, care probează că de fapt avem a face cu o rostire nazală a lui *u-*. N.A. Ursu, iar mai înainte H. Tiktin[1], *DRG*, p 1 702, sub *ușcior*, au observat că varianta *umșor* se întîlnește numai în scrierile lui Dosoftei, iar acum ea apare și în ms. 45. Pentru N.A. Ursu, apariția lui *umșor* în textul tradus de Nicolae Milescu al *Vechiului Testament* nu se poate explica decît ca un rezultat al unei revizii făcută acestui text de către Dosoftei, eventual de către unii din cărturarii care activau în cercul învățatului mitropolit al Moldovei. Argumentarea este judicioasă și convingătoare, fiind vorba de o particularitate lingvistică cu totul remarcabilă și semnificativă. Varianta cu *o-*, *omșorii*, în PO, Ex., *12*, 22, 23.

2.15.0. Sunetul *-u* (final) este caracteristic pentru limba manuscrisului 45. El nu apare niciodată în textul manuscrisului 4 389, se întîlnește însă adeseori în textul BB, ca urmare a influenței manuscrisului 45 (a unei variante a acestuia), pe care l-au avut în mînă tipografii BB. Cîteva exemple din BB : *ajunsu* ; *albu* ; *auru* ; *întorsu* ; *judecătoriu* ; *largu* ; *lungu* ; *mersu* ; *scoțu* ; *semnu* ; *orbescu* ; *orbu* ; *surdu* ; *urăscu*. Pentru acest fenomen, cf. și ST.L. FAC., p. 54 ; **I.2.10.4.**

2.15.1. Sunetul *-u* (final) în cazul auxiliarului de viitor *voiu* (воѫ) (<**vórŭ*<**vŏlco*=*vŏlo* ; cf. *ceiu*<*quaero*, vezi H. Tiktin[1], *DRG*, III, p. 1 779, sub *vrea*) este prezent în peste 150 de ocurențe din BB, cartea *Ieșirea*, și în aproximativ tot atîtea din cartea *Facerea*. Situația este la fel în textul ms. 4 389. Cu ajutorul lui *-u*, se marchează diferența dintre auxiliar, dintre verbul predicativ *voiu* 'vreu' și pronumele personal *voi* (вой) (<lat. *vos*+*i*). Această „normă“ muntenească nu există în ms. 45. Aici, atît în cartea *Facerea*, cît și în cartea *Ieșirea* (și foarte probabil în întregul text al *Vechiului Testament*), există o formă unică, *voi*, atît pentru verbul auxiliar, pentru cel predicativ, pe de o parte, cît și pentru pronumele personal, pe de altă parte. Norma aceasta de tip moldovenesc, cu *-u* amuțit în *voiu*, caracterizează și scrisul lui Dosoftei (în *Ps in V*, ed. N.A. Ursu, *voi*, ca auxiliar, poate fi întîlnit

[1] În acest studiu, indicația de pagină, anume 456, este din O. Densusianu, *Opere*, *II*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, București, 1975. În restul studiului, am făcut trimiterile la *ILR*, de același autor, ediția îngrijită de J. Byck. Citatul la care mă refeream se află la p. 62–63 din ultima ediție.

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

la p. 622, 624, 632, 634, 636; pe ultima pagină menționată, *voi* cunoaște 5 ocurențe). Ea se va impune pînă la urmă ca normă a limbii române literare moderne. „Norma muntenească" va dăinui pînă pe la începutul secolului al XIX-lea. Forma *voiu* este prezentă, de exemplu, în scrierile poetului muntean Iancu Văcărescu, *Poezii alese* [București], 1830. Faptul a fost remarcat de G. Ivănescu, *Ortografia și limba lui Iancu Văcărescu din „Poezii alese"*, [București], 1830 (apud I. Gheție *BDRL*, p. 445).

2.15.2. Sunetul *-u* (final) se menține în ms. 4 389, în exemple de tipul: *cîndu-i* (Ex., *12*, 42); *cîndu-ș* (Ex., *17*, 11, 11); *cîtu-ș* (Ex. *12*, 16); *cîtu-l* (Ex., *21*, 30); *cumu-i* (Ex., *17*, 10); *cumu-l* (Ex., *12*, 4; *3* , 22). Și în BB: *cîndu-l* (Ex., *38*, 6). Acest *-u*, delabializîndu-se, a devenit *î*, care apoi s-a contopit cu pronumele conjuncte următoare, dînd astfel naștere formelor moderne *îi, îș, îl* (Cf. ST.L. FAC., p. 54; **I.2.10.4.**).

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. Palatalizarea labialelor. Acest fenomen repudiat de limba literară lipsește în ms. 4389, se întîlnește însă uneori în BB și în ms. 45. Astfel, în BB: *hiiară* (χїаръ) (Ex., *22*, 13, 31); *hiarăle* (Хїа́рълѣ) (Ex., *23*, 11). O singură dată apare în cartea *Ieșirea* și forma nepalatalizată: *fiarăle* (ѳїарълѣ) (Ex., *23*, 29). În ms. 45. *jiganie*; în ms. 4 389: *fiiară*. (Cf. ST.L. FAC., p. 54; **I.3.1.0.**).

3.1.1. Forma palatalizată a vb. *a rășchira* (vezi ST.L. FAC., p. 54—55; **I.3.1.1.**) este prezentă în 3 ocurențe în ms. 45: (*să*) *rășchiră* (Ex., *5*, 12); (*au*) *rășchirat* (Ex., *32*, 24, 24).

3.2.0. Variantele hiperliterarizate sau hipercorecte atestă conștiința caracterului neliterar al fenomenului palatalizării labialelor. Ele aparțin unor vorbitori în al căror grai popular palatalizarea labialelor era prezentă. În acest mod, se poate înțelege o formă ca *ficleșug*, cu *fi-*, în loc de *hi-*, ultima justificată prin etimon: magh. *hütlenség*. Ea apare în BB (Ex., *16*, 10) și trebuie pusă pe seama tipografilor moldoveni ai acestui text. Același cuvînt de origine maghiară este rostit și scris în textele provenind din Moldova cu *vi-*: *vicleșug, vicleni*. Cum am arătat în ST.L. FAC., p. 55; **I.3.3.0.**, această realizare presupune existența unei spirante palatale sonore la inițiala împrumutului făcut din maghiară, anume *y* (ca în *yin*< *vin*; *yițăl*<*vițel*). Considerat neliterar, acest sunet a fost substituit prin *v*+*i*. La fel s-au petrecut lucrurile și în cazul unui cuvînt ca *moyilă* (<sl. *mogyla*), devenit *movilă*). Formele cu *vi-* se găsesc în ms. 45: *vicleșug* (Ex., *10*, 10; *21*, 14; *32*, 11); *viclenil* (Ex., *22*, 8, 11). Se confirmă, astfel, proveniența din aria moldovenească a formei hipercorecte, care va fi acceptată în secolele următoare în norma limbii române literare. Varianta cu *hi-*, motivată prin etimon, este prezentă în ms. 4 389: *hiclenie* (Ex., *32*, 12); (*au*) *hiclenit* (Ex., *22*, 8, 11); *hicleșug* (*10*, 10). Această variantă a cunoscut o mare circulație în româna veche (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 849-850). Cf. ST.L. FAC., p. 55; **I.3.3.0.**

3.3.0. Africata sonoră *ĝ* (<lat. *j*+*o, u*; <lat. *d, g*+*j*+*ó, ú*) se întîlnește în următoarele exemple din ms. 45. *agiutor* (Ex., *2*, 23; *18*, 4; și *agiutoriu*. *15*, 2); *a agiutori* (Ex., *18*, 23); (*de*) *agiunsu* (Ex., *36*, 6; însă și *voi ajunge*, în Ex., *15*, 9, cu șuierătoarea sonoră *j* introdusă de copistul muntean Dumitru din Cîmpulung); (*am*) *bagiocurit* (Ex., 10, 2; în BB. *baljocorit*; subst. *badjocură*, în ms. 4 389, Ex., *8*, 26, 26); *înpregiur* (Ex., 11 ocurențe; *prenpregiur*, Ex., 17 ocurențe; *prenpregiurul*, Ex., 3 ocurențe; *încungiură*, Ex., *13*, 18; *încungiural*, Ex., *39*, 11); *gios* (Ex., 11 ocurențe; dar și *jos*, în Ex., *39*, 19); *giudeca* (Ex., 5 ocurențe); *giudecată* (Ex., 2 ocurențe); *giudece* (Ex., 1 ocurență); *giudeț* 'judecată, proces' (Ex., 9 ocurențe; varianta cu *ju-* cunoaște și ea 6 ocurențe, datorită intervenției copistului muntean Dumitru din Cîmpulung; tot în acest mod trebuie explicată varianta *judecător*, Ex., *2*, 14); *giungheá* [Ex., *12*, 6; *29*, 11, 12; dar și *jungheá*, Ex., *29*, 16, apoi (*să*) *junghi*, Ex., *34*, 25; *jiungheați* (жюнґіаци), Ex., *12*, 21, forma în care mold. ѹ din ms. 45 a fost substituit în mod mecanic prin ж, dar a fost menținută slova ю; interpretarea grupului жю- ca o dovadă că am avea a face cu un *j'* (muiat, palatal), existent astăzi în graiurile populare din jumătatea de est a Munteniei, este contrazisă de prezența în norma literară muntenească din epocă, inclusiv în ce a lui Dumitru din Cîmpulung, a șuierătoarelor dure *să, și, șa, șo, șu*, respectiv *jă, jî, ja, jo, ju*; vezi mai jos **I.3.5.0.** — **I.3.5.18.**]; *giura* (Ex., *22*, 9); *giurat* (Ex., *13*, 5, 11, 19; *32*, 12; *31*, 1); *giurămîntu* (Ex., *13*, 19, 22, 11; în total, 8 ocurențe cu *gi-* și 1 ocurență cu *ju-*, în Ex., *22*, 8).

Cuvîntul *jug* (<lat. *jūgum*) și unele derivate ale sale cunosc în ms. 45, Ex., numai această variantă fonetică: *jug* (Ex., *34*, 20; și *jugul*, Ex., *22*, 30); *juguitor* 'animal de povară' (Ex., *22*, 9; și: *juguitoriul*, Ex., *23*, 5, 12); *jugător* 'id.' (Ex., *22*, 9; și: *jugătoriul*, Ex., *20*, 10, 17). Tot *j-* are și vb. *a juca*, în ms. 45 (Ex., *32*, 6). În toate aceste forme, înlocuirea lui *ĝ* prin *j* a fost operată de copistul muntean. Acesta, în Deut., *5*, 21, a scăpat o dată varianta cu *ĝ*: *giug* (ґюґ) (vezi N.A. Ursu, *Noi informații*,(I) p. 466—468), de unde se poate deduce că textul de pe care s-a făcut copia ms. 45 avea această africată.

În BB și în ms. 4 389, cuvintele de mai sus au toate *j*: *ajutor, ajunge, baljocură, jos, judeca, județ, jug, juca* etc. O singură dată este prezentă în BB forma *împregiur* (Ex., *21*, 18), preluată ca atare din textul milescian. Diferența dintre norma moldovenească, cu *ĝ*, și cea muntenească, cu *j*, se va menține pînă la mijlocul secolului al XIX-lea.

3.3.1. Cuvîntul *jumătate* nu are o etimologie clară (vezi A. Cioranescu, *DER*, nr. 4 645), de aceea nu se poate spune care variantă este primară: cea cu *ĝ*, sau cea cu *j*. În textele studiate, varianta cu *j-* este generală în BB (24 de ocurențe în Ex.) și în ms. 4 389 (19 ocurențe în Ex.). În ms. 45, preponderentă este varianta cu *ĝ*, care cunoaște 14 ocurențe, față de cea cu *j-*, care are 8 ocurențe. În Ex., *30*, 13, din acest text, apar una după alta ambele variante, fapt care nu poate fi datorat decît copistului, care a înlăturat adesea pe *ĝ* din original, înlocuindu-l cu *j*.

3.4.0. Africata sonoră *dz* (<lat. *j*+*á*) se păstrează ca atare în ms. 45, în *dzăcea* (Ex., *21*, 18), pe cînd, în textele cu norma sudică, acest *dz* a devenit *z*, *zăcea* (BB și ms. 4 389). Alte exemple cu africata *dz*, respectiv cu spiranta *z*, în **I.3.11.0** — **I.3.11.1.**

3.5.0. Velarizarea prin șuierătoarea surdă *ș*, respectiv rostirea muiată a acestui sunet constituie o altă trăsătură care separă „norma moldovenească", ilustrată de ms. 45, de „norma muntenească", reprezentată de textele BB și ms. 4 389. În primul caz, șuierătoarea este muiată (palatalizată): *șe, și, șea* (шѣ, шн, шѧ), în al doilea, dură (velară): *să, șî, șa* (шъ, шѫ, ша). Situația este, prin urmare, inversă decît cea existentă astăzi în vorbirea populară din cele două provincii. Ea se explică în cea mai mare măsură prin tradiția grafică. Scrierea cu șuierătoarele dure (aici intră și șuierătoarea *j*) în cadrul „normei sudice" reflecta o situație mult mai veche din graiurile populare

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

din această regiune. Durificarea șuierătoarelor nu a apărut, cum susține I. Gheție, *BDRL*, p. 140, abia „în secolul al XVI-lea", „în jumătatea sudică a țării, fără a se fi generalizat". Durificarea șuierătoarelor nu este o „inovație" sudică, pe care „nordul nu [o] cunoștea decît cu totul sporadic", cum susține același autor, care, în acest caz, pune un semn de egalitate între situația din graiuri și situația din limba literară. În realitate, durificarea șuierătoarelor s-a produs în graiurile sudice încă la începutul epocii numită „româna primitivă" sau „româna comună" (secolele al VII-lea — al VIII-lea), în vreme ce graiurile de tip moldovenesc au menținut faza inițială, din epoca de formare a limbii române (secolele al V—al VII, al VIII-lea), cu *șe, și, șia, șea, șio, șiu*. Înmuierea șuierătoarelor este adevărata „inovație" care s-a produs în graiurile din jumătatea sudică a țării, nu durificarea lor. Ea a început să aibă loc începînd de prin secolul al XIV-lea, dar n-a avut acces în limba scrisă decît tîrziu și sporadic, căci norma literară se fixase la variantele dure, pe care le întîlnim în zeci de ocurențe în textele muntenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Cazurile din BB și din ms. 4 389, pe care le vom prezenta mai jos, sînt concludente și irefutabile. Fenomenul durificării șuierătoarelor a început să se producă în graiurile nordice, de tip moldovenesc, începînd de prin secolul al XIV-lea, dar inovația nu a avut acces imediat în limba scrisă din această parte a țării, decît în mod „cu totul sporadic", cum observă I. Gheție (*ibid.*). S-a opus tradiția literară, grafică, în care se impusese scrierea, și, desigur, la cărturari, și rostirea, cu șuierătoarele muiate. Această normă cu șuierătoarele muiate este prezentă, de pildă, în toate scrierile lui Dosoftei. Ea se întîlnește, de asemenea, ca normă, în textul ms. 45, din care vom prezenta mai jos mai multe exemple probante.

Interpretarea fenomenului velarizării prin șuierătoare din textele vechi prin prizma realităților dialectale actuale este o eroare pe care o fac și alți cercetători contemporani. De asemenea, în numeroase studii, nu sînt separate diferitele realizări ale fenomenului numit velarizare după tipurile de consoane care preced vocalele *e* și *i*. Sînt tratate în bloc fenomenele de velarizare prin șuierătoare, cu cele de velarizare prin labiale, prin africatele *ʧ* și *dz*, prin spirantele *s* și *z*, prin dentalele *t* și *d*, prin *n* și prin *r* etc., fără a se ține seama de cronologia relativă a fiecăruia din aceste fenomene în parte, după dialecte și graiuri, precum și de tradițiile grafice și literare cărora aparțin textele studiate.

3.5.1. Adv. *așa* (<lat. *eccum+sic+a*>**acșia*>*așia*) a avut în româna comună un *ș'* palatal. Această rostire este redată în grafia chirilică din ms. 45 prin ѧшѧ și ѧшѣ, forme care trebuie transcrise *așea*. Realizarea cu șuierătoarea muiată apare în ms. 45, Ex., într-un număr de 21 de ocurențe. Paralel cu acest mod de scriere, care a caracterizat cu siguranță manuscrisul original, mai întîlnim în același text forma cu *ș* dur, *așa* (ѧшѧ), într-un număr de 22 de ocurențe. O comparație cu situația aceluiași cuvînt din cartea *Facerea* este concludentă pentru modul de a proceda al copistului muntean Dumitru din Cîmpulung, atunci cînd trebuia să transcrie cuvinte care conțineau în original, cel puțin la nivelul grafiei, șuierătoare palatalizate. Numărul ocurențelor cu *așea* este în cartea *Facerea* de 21, în timp ce a cel al variantelor de tip muntenesc, cu *ș* dur (*așa*) este numai de 6. Copistul s-a străduit la început să respecte grafia din textul pe care îl copia. Dar treptat-treptat, el se lasă prins de tradiția grafică pe care o deprinsese în școală. Procedeul se întîlnește și în cazul altor fenomene. El a fost surprins și ilustrat cu multe exemple și de N.A. Ursu în studiile sale asupra acestui manuscris. (URSU, NOI INFORM.).

Norma munteneacă cu *ș* dur în scrierea acestui cuvînt este pusă în practică în modul cel mai consecvent de diortositorii bucureșteni ai BB, care au înlăturat complet în cartea *Ieșirea*, în toate cele 43 de ocurențe, varianta moldovenească *așea*, punînd în locul ei forma *așa*, devenită ulterior singura admisă în limba literară modernă. De asemenea, în celălalt text de proveniență sudică, în ms. 4 389, forma curentă în cartea *Ieșirea* este *așa*, folosit în 50 de ocurențe. Cf. și ST.L. FAC., p. 56; **I.3.5.2.**

3.5.2. Fenomenul velarizării, respectiv cel al muierii șuierătoarei *ș* este bine ilustrat de formele verbului *a așeza* (<lat. *ad-sediare*). Formele cu *ș* dur (cu *șă, șa*) caracterizează norma munteneacă, sudică. Ele se întîlnesc în BB și în ms. 4 389. Astfel, în BB: (*să*) *așaze* (Ex., *14*, 26); *așăzat* (Ex., *29*, 40); *așăzați-vă* (Ex., *24*, 14); *așăză* (*10*, 14; *14*, 27). În ms. 4 389: *așază* (Ex., *30*, 7); *așăzară* (Ex., *10*, 14; *36*, 33); *așăzală* (Ex., *29*, 40); *așăză* (Ex., *14*, 27; *40*, 16, 16); (*să*) *așăzi* (Ex., *26*, 30); *așăzămîntul* (Ex., *31*, 7). Formele cu *ș* muiat se întîlnesc în ms. 45: *aședză* (Ex., *10*, 14; *14*, 27); *așezați-vă* (Ex., *24*, 14); (*să*) *așeadze* (ѧшѧѕе) (Ex., *14*, 26). Comparînd ultima formă cu cea din BB, *așaze* (ѧшѧѕе), constatăm că în varianta moldovenească, din ms. 45, slova ѧ nota cu siguranță diftongul *ea* în poziție *e*. În conformitate cu norma lor literară sudică, diortositorii bucureșteni au înlocuit scrierea ѧш, din textul milescian, cu scrierea ѣш, în care *ș* are o rostire dură. Cf. ST.L. FAC., p. 57; **I.3.5.4.**

3.5.3. O situație asemănătoare cu cea a cuvîntului din paragraful precedent prezintă formele verbului *a ședea*. Formele cu *ș* dur se întîlnesc în BB: *șăd* (Ex., *5*, 8; *34*, 12. 15); *șădea* (Ex., *12*, 29; *17*, 12); *șădeț* (Ex., *5*, 17); *șădeți* (*16*, 29); *șăzi* (Ex., *18*, 14); *șăz u* (Ex., *18*, 13; *32*, 6); *șăzut* (Ex., *2*, 15); *șade* (Ex., *11*, 5). Cu toate acestea, sub influența modelului moldovenesc, tipografii au introdus de două ori și variante cu *ș* muiat: *șed* (Ex. *23*, 31); *ședea* (Ex., *16*, 3). În celălalt text sudic, atribuit lui Daniil Andrean Panoneanul (ms. 4 389), rostirea dură a șuierătoarei *ș* este prezentă în toate formele verbului *a ședea*: (*să*) *șază* (Ex., *12*, 39; *16*, 29); *șăd* (Ex., *5*, 8; *23*, 31; *34*, 12, 15); *șădea* (Ex., *12*, 29); *șădeam* (Ex., *16*, 3); *șădeț* (Ex., *5*, 17; *șăzi* (Ex., *18*, 14); *șăzu* (Ex., *2*, 15; *17*, 12; *18*, 13); *șăzură* (Ex., *32*, 6); *șade* (Ex., *11*, 5).

În opoziție cu ambele texte de mai sus, care reflectă norma literară sudică de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, în ms. 45 se întîlnește scrierea (și rostirea, în cazul multor cărturari ai epocii) ше, шѣ, ша, prin care se nota caracterul muiat, palatal, al șuierătoarei *ș*: *șed* (Ex., *5*, 8; *23*, 31; *34*, 12, 15); *ședeți* (Ex., *5*, 17; *16*, 29); *ședea* (Ex., *17*, 12); *ședeam* (Ex., *16*, 3); *ședzu* (Ex., *18*, 13; *32*, 6); *ședzut* (Ex., *2*, 15); *șeade* (шѧѧе). Ultima formă trebuie comparată cu cea din BB, *șade* (шѧѧе), care-i prezentă și în ms. 4 389, și cu formele din paragraful precedent, *așeadze*, din ms. 45, și *așaze*, din BB. Concluzia este că în ms. 45 grupul ша avea în acest caz în mod cert valoare de *șea*, deși diftongul *ea* era în poziție *e*. Cf. ST.L. FAC., p. 57; **I.3.5.5.**

3.5.4. La atestările cuvîntului *cenușă* din ST.L. FAC., p. 57; **I.3.5.3.**, se alătură alte două, din ms. 4 389: *cenușă* (Ex., *9*, 8, 10), cu *-șă* (<lat. *-sia*), în timp ce în ms. 45, finala cuvîntului este *-șe*.

3.5.5. Adj. *deșert* cunoaște în BB atît forma cu șuierătoarea dură *deșărt* (Ex., *34*, 20); *deșărți* (Ex., *3*, 21); *deșarte* (Ex., *5*, *9*), cît și pe cea cu șuierătoarea muiată: *deșert* (Ex., *20*, 7, 7; *23*, 1); *deșertu* (Ex., *23*, 15). Amestecul de forme, echivalînd cu un amestec

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

de norme literare, se datorește, desigur, originalului de pe care-l culegeau tipografii. Acesta, judecînd după ms. 45, trebuie să fi avut numai forme cu șuierătoarele muiate. Într-adevăr, în ms. 45 apare în cazul acestui cuvînt numai grupul sonor *șe*, respectiv *șea*: *deșertu* (Ex., *20*, 7, 7; *23*, 15; *34*, 20); *deșcarte* (дєшѣрте) (Ex., *5*, 9). Ultima formă se alătură variantelor *șeade* și *așeadze*, prezente în ms. 45, față de *șade*, *așaze*, precum și *deșarte*, din BB și din ms. 4 389. (vezi mai sus, sub **I.3.5.3.**). În ms. 4 389, apar numai formele cu *ș* dur: *dășarte* (Ex., *5*, 9; *23*, 1); *dășărt* (Ex., *20*, 7; *23*, 15; *34*, 20); *dășărți* (Ex., *3*, 21). Cf. și ST.L. FAC., p. 57; **I.3.5.6.**

3.5.6. Sufixul *-el*, precedat de *ș* dur, devine *-ăl*, în *frumușăl*, din ms. 4 389 (Ex., *2*, 2; în BB și în ms. 45: *iscusit* 'fein, zierlich, kunstvoll', H. Tiktin, *DRG*, s.v.).

3.5.7. Rostirea dură a șuierătoarei *ș* caracterizează ms. 4 389, cum rezultă și din formele: *greșăști* (Ex., *23*, 33); *greșală* (Ex., *32*, 31); *greșalele* (Ex., *28*, 38). Ea se întîlnește și în BB: *greșala* (Ex., *10*, 17; *32*, 29); *greșală* (Ex., *28*, 39; *32*, 29, 30); *greșalele* (Ex., *28*, 34; *34*, 7). Dar în ms. 45 apare rostirea muiată a lui *ș*: *greșeala* (грєшѧлѧ) (Ex., *32*, 28); *greșeală* (грєшѧлъ) (Ex., *32*, 29); *greșealele* (грєшѧлѧлє) (Ex., *28*, 34; *34*, 7). Totuși, intervenția copistului muntean Dumitru din Cîmpulung este prezentă și în acest caz, explicînd formele cu *ș* dur din ms. 45: *greșala* (Ex., *10*, 17); *greșală* (Ex., *32*, 30); *greșale* (Ex., *28*, 39). Varianta *greșealele* se alătură formelor menționate mai sus *șeade*, *așeaze*, *deșearte*, în care grafiile chirilice шѣ, шѧ, шꙗ conțineau un *ș* palatal urmat de diftongul *ęá* (sau *ję́*), cu toate că acest diftong era în poziție *e*. Acestor forme din norma moldovenească li se opuneau *șade*, *așaze*, *deșarte*, *greșalele*, cu *ș* dur și cu diftongul *ęá* redus la *á*, în conformitate cu norma literară a dialectului literar sudic sau muntenesc, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Menționăm faptul că, în toate cele trei texte studiate, grupul *și*, din forme ca *greși*, *greșit*, *greșii*, se menține ca atare.

3.5.8. Forma cu *ș* dur poate fi semnalată în 2 ocurențe din ms. 4 389 în cazul cuvîntului *îngroșară* (Ex., *15*, 8, 8). În BB și în ms. 45, echivalentul este *închegară*.

3.5.9. Verbul *a înșcla* (<lat. *sĕllo*, *-āre*; lat. *sĕlla* >*șa*) cunoaște în ms. 4 389 formele cu *ș* dur: *înșăla* (Ex., *3*, 22; *22*, 16); (*să*) *înșăli* (*8*, 29). Velarizarea lui *e* prin *ș* dur se întîlnește și în BB: *a înșăla* (Ex., *8*, 29). Dar aici, sub influența textului milescian, apare și *înșela* (Ex., *22*, 16), formă care există ca atare în ms. 45 (*ibid.*).

3.5.10. Pluralul neutru de la *lănțuq* este *lănțușă*, în BB (Ex., *28*, 22; *39*, 13, 16). Există însă și varianta cu *ș* palatal și cu *-e*: *lănțușele* (Ex., *39*, 16). În ms. 45 apare corespondenta sonoră *j*, palatală: *lănțuje*, *lanțuje* (Ex., *28*, 24; *39*, 16, 16).

3.5.11. Cuvîntul *mușiță* (<vsl. *mušica*, diminutiv de la *muha* 'muscă') apare în ms. 45 cu grupul *-și-* în toate cele 6 ocurențe: *mușițe* (Ex., *8*, 16); *mușița* (Ex., *8*, 18); *mușițile* (Ex., *8*, 16, 17, 17, 18). Forma cu *ș* palatal se întîlnește și la Dosoftei (H. Tiktin, *DRG*, s.v.: *„Mușițe și țînțari ca nuării"*). Dar, față de ms. 45, diortositorii bucureșteni ai BB, aplicînd norma literară sudică, muntenească, au substituit pe *-și-* prin *-ști-*, scris *-шт-*: *muștițe* (мѣштицє) (Ex., 8, 16); *muștița* (мѣштицѧ) (Ex., *8*, 18); *muștițele* (мѣштицєлє) (Ex., *8*, 16); *mușțițile* (мѣштицилє) (Ex., *8*, 17, 17, 18).

În ms. 4 389, Daniil Panoneanul a preluat varianta din versiunea prezentă și în ms. 45, *mușițe* (Ex. *8*, 16, 16, 17, 17, 18, 18). Dar în dreptul versetelor 16, 17, întîlnim pe margine, scrisă de aceeași mînă, sintagma explicativă: *păduchi de lemn* [după *DRL*, s.v.: 'plosnițe'], fapt care ar putea fi interpretat în sensul că autorului traducerii nu-i era familiar termenul *mușiță*. Din această cauză, el nici n-a operat transpunerea grupului *-și-* în *-ști-*, cum au procedat, cu o remarcabilă consecvență, diortositorii bucureșteni ai BB.

3.5.12. Dar velarizarea lui *-e* prin *ș* dur se întîlnește în ms. 4 389 în formele de plural, nominativ acuzativ, și de singular și plural, nearticulate sau articulate, genitiv-dativ, ale substantivului *moașă*: *moașă* (pl.) (Ex., *1*, 15, 16); *moașăle* (Ex., *1*, 17, 19, 21); *moașălor* (Ex., *1*, 20). Totuși, probabil sub influența textului lui Nicolae, „spătariul moldovean", se pot găsi în ms. 4 389 și două ocurențe cu *-șe-*: *moașele* (Ex., *1*, 18); *moașelor* (Ex., *1*, 18). Într-adevăr, în ms. 45, în toate cele 8 ocurențe, apare varianta cu șuierătoarea muiată: *moașe* (Ex., *1*, 16); *moașele* (Ex., *1*, 17, 18, 19, 19, 21); *moașelor* (Ex., *1*, 15, 20). Influența normei din acest text moldovenesc se resimte și în BB. În 7 din cele 8 ocurențe, a fost preluată forma cu *-șe-*: *moașe* (Ex. *1*, 16); *moașele* (Ex., *1*, 17, 18, 19, 19; *moașelor* (Ex., *1*, 15, 20). Numai într-un singur caz, apare *-șă-*: *moașăle* (cu *-шъ-*) (Ex., *1*, 21).

3.5.13. Rostirea palatală a lui *ș* în adj. *roșiu* (рóшнѫ) este atestată în 20 de ocurențe în ms. 45, iar forma articulată *roșiul* (рóшнѫл), în 4 ocurențe. În primul caz, rostirea era *róšĭu*, adică silaba a doua avea diftongul descendent *-iu̯*. Acest *-iu̯* apare și în *lucĭu*, *saĭĭu̯*. Ocupîndu-se de aceste cuvinte, H. Tiktin [2], *DRG*, sub *luciu*, observă că silaba finală este neclară. Pentru *roșĭu̯*, explicația ar putea pleca, după opinia noastră, de la forma de feminin *roșie*, rostită *róšĭe*. Din forma de feminin lat. *rŭssea*, a rezultat în lat. pop. **rosĭa*, apoi, pe terenul limbii române, **rosĭă*> **roșie*. În ultimele două forme, diftongarea lui *ó* în poziție *ă*, *e* nu a avut loc, din cauză că, încă din epoca de formare a limbii române (secolele al V-lea —al VII, VIII-lea), cuvîntul a devenit, în unele regiuni, trisilabic: *roșĭie*, în urma unui fenomen care a avut loc și în: *salcie* (rostit *salčĭe*), față de etimonul lat. pop. *salce*(*m*) (> *salce*); *așchie* (<*lat. astula*); *gratie* (<lat. *cratis*); *frînghie* (<lat. *frimbia*); *unghie* (<lat. *ungula*) etc. (vezi A. Philippide, *Principii*, p. 51). Plecîndu-se de la forma de feminin *roșie* (*róšĭe*), s-a refăcut masc. sg. *roșiu* (*róšĭu̯*). Terminația *-iu̯* s-a extins apoi și în cuvintele *lucĭu* (<vb. lat. *luceo*, *-ēre*), *saĭĭu* (<vb. lat. *salio*, *-āre*).

Dar încă în epoca numită „româna comună" sau „româna primitivă" (secolele al VIII —al X, XI-lea), în graiurile sudice ale teritoriului dacoromân (muntenești) a avut loc fenomenul durificării șuierătoarei *ș*, astfel că, în loc de forma **roșiu* (<*rŭsseus*> **rosĭu*), a părut în aceste graiuri forma *roșu*. Aceasta a fost adoptată în norma literară a variantei muntenești a limbii literare din epoca veche. Ea se întîlnește atît în BB, cît și în ms. 4 389. În primul caz, adj. *roșu* cunoaște în cartea *Ieșirea* un număr de 20 de ocurențe, în majoritatea cazurilor exact în locurile în care ms. 45 are forma *roșiu*. De asemenea, este atestată în această carte și forma articulată *roșul*, în 5 ocurențe. Cu toate acestea, sub influența textului de proveniență nordică, moldovenească, întîlnim în BB, *Ieșirea*, și varianta *roșiu* (рóшїѕ) (Ex., 25, 4), care a mai fost folosită de 3 ori și în cartea *Facerea* (Fac., *25*, 25; *38*, 28, 30). În ceea ce privește ms. 4 389, varianta folosită, cea sudică, *roșu*, cunoaște 10 ocurențe, iar forma articulată, *roșul*, 2 ocurențe.

În toate cele trei texte studiate, forma de feminin din sintagma *Marea Roșie* are finala *-ie*, iar pl. și

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

gen.-dat. sg. fem. este *roșii*. Cf. și ST.L. FAC., p. 58; **I.3.5.17.**

3.5.14. Rostirea dură a șuierătoarei *ș* este atestată și în cuvîntul *seceriș*ălor, în m. 4 389 (Ex., *34*, 22); dar, în același text, și *seceriș*ilor (Ex., *23*, 16).

3.5.15. Aceeași rostire dură a șuierătoarei *ș* este prezentă și în cazul numeralului *șapte*, cu diferite forme: *șaptea*, *șaptelea*, *șaptelor* etc. În BB, inițiala *șa-* cunoaște 27 de ocurențe, iar în ms. 4 389, 26 de ocurențe. Față de aceste două texte, care urmează norma sudică, ms. 45 are silaba inițială *șea-* (ш҃к-, шѧ-, шꙗ-), în 8 ocurențe: *șeaptea* (Ex., *12*, 15; *16*, 29; *20*, 11; 24, 16; 29, 9); *șeaptelea* (Ex., *21*, 2; *23*, 11); *șeapptealor* (Ex., *34*, 22). Dar în acest text se întîlnesc și 4 cazuri în care grupul inițial este *șa-* (Ex., *12*, 16; *16*, 30; *20*, 10; *31*, 14). Explicația nu poate fi decît intervenția copistului muntean Dumitru din Cîmpulung. Cf. și ST.L. FAC., p. 57; **I.3.5.13.**

3.5.16. Cuvîntul *șarpe*, al cărui *á*, ca și cazul precedent, *șapte*, provenea dintr-un *ǵá* precedat de un *ș* dur (<lat. *sĕrpes*), apare ca atare în BB, Ex., în 3 ocurențe, iar în ms. 4 389, în 6 ocurențe. Această variantă sudică, *șarpe*, a fost introdusă de copistul muntean al ms. 45 și în 3 ocurențe din cele 5 cîte sînt în textul cărții *Ieșirea*. Varianta nordică cu *șea-*, în grafie chirilică шѧ- sau шꙗ-, se întîlnește în ms. 45, Ex. *4*, 3 și *7*, 15. Dar în cartea *Facerea*, copistul muntean Dumitru din Cîmpulung a respectat mai atent originalul pe care îl transcria, căci acolo, din 6 cazuri, în 5 a păstrat silaba inițială cu *-ș-* muiat, шѧ. Vezi ST.L. FAC., p. 58; **I.3.5.14.**

3.5.17. Numeralul *șase* apare în ms. 45, Ex., numai de două ori: o dată cu silaba inițială *șa-* (Ex., *16*, 22) și a doua oară cu *șea-* (шѧ·ѧ) (Ex., *16*, 5). În multe alte situații, se folosește cifra ѕ. În BB, însă, forma transcrisă este cu *șa-*, *șase*, în 18 ocurențe, și *șasea*, în 4 ocurențe. În ms. 4 389: *șase*, în 8 ocurențe, iar *șasea*, în 4 ocurențe. Varianta cu șuierătoarea muiată, *șea-*, este atestat de trei ori și în cartea *Facerea*, ms. 45; vezi ST.L. FAC., p. 57; **I.3.5.13.**

3.5.18. Fenomenul velarizării, respectiv al muierii șuierătoarei *ș*, este ilustrat și de formele cuvîntului *ușă* (<lat. *ōstia*). În BB, Ex., acesta cunoaște 32 de ocurențe. Dintre acestea, forma articulată *ușa* cunoaște 9 ocurențe; forma nearticulată *ușă*, 4 ocurențe; forma de plural articulat *ușăle*, (оуш҃лє) 1 ocurență; iar aceeași formă, de plural articulat, în varianta *ușîle* (оуш҃лє), 6 ocurențe. În rest, apar variante cu *șe*, *și*. Față de această situație, în ms. 45 se întîlnește aproape peste tot numai varianta cu *ș* muiat: *ușea*, în 7 ocurențe; *ușele* (Ex., *29*, 4, 10); *ușile* (Ex., *29*, 10, 11; *33*, 9; *38*, 8; *40*, 6, 11, 26); *ușe* (Ex. *12*, 22, 22; *21*, 6). Acestora li se opun în BB formele *ușa*, *ușăle*, *ușîle*, *ușă*. Dar varianta cu *ș* dur apare de două ori și în ms. 45: *ușa* (Ex., *32*, 25; *36*, 35). Ea nu poate fi explicată decît prin intervenția copistului muntean Dumitru din Cîmpulung. În ms. 4 389, norma munteneacă este prezentă în formele: *ușa*, cu 3 ocurențe; *ușă*, cu 2 ocurențe. Velarizarea nu are loc însă în: *uși*, 1 ocurență; *ușii*, 2 ocurențe; *ușile*, 6 ocurențe; *ușilor*, 7 ocurențe. Scrierea și rostirea cuvîntului în discuție în acest text este cea mai apropiată de norma literară actuală.

3.5.19. Rostirea dură a lui *ș* explică formele cu *-ș*, *ș-* ale pronumelui reflexiv *și* (*să-ș*, *de-ș*, *ș-au*, *vecinu-ș*, *mumă-ș*), întîlnite în BB, Ex., în 16 ocurențe. Nu se poate spune dacă în ms. 45 acest *-ș* era palatal din cauză că în mai multe cazuri (Ex., *2*, 25; 3, 6; 9, 34; *19*, 10, 14; *21*, 7; *33*, 6) и este suprascris. Tot suprascrisă este această slovă în *vecinu-ș* (ms. 45, Ex., *11*, 2; *22*, 14) și în *maică-ș* (Ex., *22*, 30). Dar în alte două situații, în care în BB întîlnim scrierea *ș-au*, în ms. 45 apare *și au* (Ex., 9, 20; *32*, 30). În fine, în alte două cazuri, ms. 45, Ex., are forma de pronume reflexiv *șic* (Ex., *1*, 21; *5*, 7). Tot suprascris este *ș* (pronume reflexiv) și în ms. 4 389, în cele aproximativ 10 ocurențe.

Același sunet, în poziție finală, se mai întîlnește în BB în următoarele cuvinte: *aleș* (Ex., *15*, 4; *24*, 11); *cineș* (Ex., *12*, 3; *32*, 26, 26, 26); *iarăș* (Ex., *3*, 15; *4*, 6, 7, 7); *luiș* (Ex., *22*, 16); *povățiș* (Ex., *15*, 13). O singură dată este folosit *îș*, fără *-i*, dar cu *-î* protetic (Ex., *39*, 20). Situația este asemănătoare și în ms. 45, numai că aici, în loc de *luiș*, apare *șie*, iar în loc de *îș*, *să* (*vor spăla*) 'își vor spăla' (Ex., *50*, 20). Tot fără *i*, final apare *-ș* și în ms. 4 389, de regulă fiind suprascris. Însă, în toate textele studiate, *și*, conj. și adv., este transcris ca atare în sute și mii de ocurențe.

3.5.20. Cronologia relativă a fenomenului velarizării prin șuierătoare (vezi ST.L. FAC., p. 56; **I.3.5.0.**; p. 58; **I.3.6.0.**) a putut fi stabilită și cu ajutorul evoluției fonetice a unor cuvinte ca *bășică*, *cămașă*. În acest mod a procedat A. Philippide, *OR*, II, p. 45—47. În cele trei texte de care ne ocupăm (cărțile *Facerea* și *Ieșirea*), este semnalat numai primul din aceste cuvinte. Astfel, în BB se găsește forma *băși*ci (вкшіцн) (Ex., *9*, 9, 10); în ms. 4 389, *ibid.*, apare o dată forma *băși*ci (вкшиꙋ) (Ex., *9*, 9); a doua oară, cuvîntul este scris вкшыꙋ (Ex., *9*. 10), slova ы putînd nota, uneori, și pe *i*, în acest text. În acest caz, *ș* precedent are timbru dur. În ms. 45, apare varianta moldovenească *beșici* (Ex., *9*, 9, 10). Ca să fi putut avea loc velarizarea lui *e*, din etimonul lat. pop. *vesica*> **beșică*, a fost mai întîi necesară rostirea dură a șuierătoarei *ș*, care a schimbat timbrul lui *i* în *î*, căci velarizarea prin labiale are loc numai dacă în silaba următoare există vocale cu timbru dur. Astfel, munt. **beșică* a devenit mai întîi *beșică*, după care a putut apărea forma cu *bă-*, *bășică*. După secolul al XIV-lea, graiul muntenesc cunoaște fenomenul muierii șuierătoarelor, în urma căruia apare forma *băși*că, pl. *băși*ci. Ultima formă a fost semnalată în BB și în ms. 4 389, Ex. În ultimul text, s-ar putea să existe și varianta mai veche cu *-î-*: *bășică*. Varianta munteneacă *bășică* este considerată astăzi literară. Spre deosebire de aceasta, varianta moldovenească are silaba inițială *be-*. Velarizarea prin labiale nu a putut avea loc aici din cauză că vocala din silaba următoare avea un timbru palatal, muiat, iar acest fapt se datora rostirii muiate a șuierătoarei *ș*, multă vreme după epoca „românei comune", pînă prin secolul al XIV-lea. Această rostire s-a fixat în scriere și s-a transmis de-a lungul secolelor, astfel încît în ms. 45, care datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, întîlnim forma cu șuierătoarea muiată și, firește, cu *e*, precedat de labială, nevelarizat: *beșici*. Dar în graiurile populare din această parte a teritoriului dacoromân, rostirea dură a șuierătoarelor începuse să se producă de prin secolul al XIV-lea. În acest fel, există un decalaj, o diferență între tradiția grafică și, eventual, rostirea acestui cuvînt de către unii cărturari ai vremii, care rosteau cum scriau: *beșică*, *beșici*, și realizarea fonetică cu șuierătoare dură *ș*, care îi conferea cuvîntului forma cu *-și-*, *beșică*, pe care o cunoaște pînă în prezent graiurile populare de aici.

3.6.0. Velarizarea prin șuierătoarea sonoră *j* are loc în aceleași condiții ca și velarizarea corespondentei surde *ș*.

3.6.1. Verbul *a jăfui* (<*jaf*) are în textele studiate și variante cu *je-*, rezultate în urma rostirii muiate a șuierătoarei *j* (vezi ST.L. FAC., p. 59; **I.3.6.7.** și p. 66; **I.3.20.0.**). În cartea *Ieșirea*, numărul exemplelor

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

cu acest cuvînt este mult mai mic. Ele confirmă însă explicațiile propuse în studiul menționat. Astfel, în ms. 45 se întîlnește forma cu șuierătoarea muiată, *jecuiră* (Ex., *12*, 36), care a fost preluată ca atare și în BB (*ibid.*). În ms. 4 389, este atestată forma cu *jă-* : *jăfuiră* (*ibid.*) și *jăfuit* (Ex., *22*, 8).

3.6.2. Pentru discuția privitoare la formele velarizate, respectiv muiate (palatalizate), cu *je-*, *ji-* sau cu *jă-*, *ji-*, ale cuvintelor *jertfă*, *jirtvă*, *jărtvă*, *jirtfelnic* etc., vezi ST.L. FAC., p. 58—59 ; **I.3.6.2.** Situația din cartea *Ieșirea* merită a fi consemnată, căci faptele de aici confirmă explicațiile de detaliu propuse în studiul anterior. Astfel, în ms. 45, varianta cu *ji-*, în *jirtvă*, cunoaște un număr de 15 ocurențe ; *jirtăvnic*, 53 de ocurențe ; *a jirtvi*, 2 ocurențe ; *a jitvui*, 12 ocurențe ; *jirtvuire*, 1 ocurență. Trebuie scos în mod cu totul deosebit în relief faptul că în acest text nu apare niciodată, în cartea *Ieșirea*, varianta cu *j-* dur, pe care, însă, o întîlnim de nenumărate ori în BB : *jirtăvnic*, de 58 de ori ; *jirtvă*, de 20 de ori ; *a jirtvi*, de 9 ori ; *a jirtvui*, de 4 ori. În celălalt text de proveniență sudică, ms. 4 389, se întîlnesc, de asemenea, variante velarizate, numai că, de data aceasta, vocala de după șuierătoare fiind *e*, rezultatul a fost grupul inițial *jă-* : *jărtfă*, în 24 de ocurențe ; *jărtveaic*, în 3 ocurențe.

3.6.3. Cuvîntul de origine germană (săsească) *jeț* (<săs. *sätz*) avea la inițială grupul sonor *je-* (**žätz*) (cf. ST.L. FAC., p. 59 ; **I.3.7.7.** și p. 90—91 ; **IV.1.5.2.**). În ms. 4 389, în care, cum s-a văzut din numeroasele exemple date pînă acum, șuierătoarele sînt dure, acest cuvînt are forma *jățiul* (Ex., *11*, 5 ; *12*, 29) (vezi prezenta lucrare, sub **IV.1.8.3.**).

3.6.4. Șuierătoarea sonoră cu timbru dur, *ji-*, în locul formei cu *ji-* din etimon, este semnalată în BB, în cuvîntul *jîlnițe* (жълницѣ) (Ex., *16*, 32), pl. de la *jîlniță* (<vsl. *žitĭnica*).

3.6.5. Fenomenul invers, de înmuiere a șuierătoarei *j*, cu schimbarea simultană a velarei *ă* în *e*, se întîlnește în ms. 45 în cuvîntul *mreaje* (Ex., *27*, 4), în loc de *mreajă* (<vsl. *mrěža*). În BB și în ms. 4 389, cuvîntul are *-ă*.

3.6.6. Inconsecvența în folosirea formelor velarizate și nevelarizate constituie o trăsătură caracteristică a limbii din BB. Ea se întîlnește și în cazul verbului *a sluji* (cf. ST.L. FAC., p. 59 ; **I.3.6.5.**). Alături de formele cu *j* palatalizat (*je-*, *ji-*), anume : *slujești* (Ex., *20*, 5 ; *23*, 24, 25) ; *slujim* (Ex. *14*, 12) ; *slujiți* (Ex., *16*, 8 ; *12*, 31) ; *sluji* (Ex., *10*, 26 ; *21*, 6 ; *23*, 33 , *40*, 12), apar și forme cu *j-* dur: *slujî* (слѫжѫ) (Ex., *28*, 31) ; *slujîm* (слѫжѫмъ) (Ex., *16*, 26 ; *14*, 12) ; *slujît* (слѫжѫц) (Ex., *10*, 11, 24). Acestora li se alătură : *slujăscu* (Ex., *35*, 18) ; *slujască* (Ex., cu 16 ocurențe). Ms. 4 389, care urmează norma sudică, are, de asemenea, forme cu *j* dur : *slujăști* (Ex., *20*, 5 ; *23*, 25) ; *slujaște* (Ex., *35*, 19) ; *slujască* (Ex., cu 7 ocurențe). Dar ms. 45 are : *slujescu* (Ex. *35*, 18) ; *slujești* (Ex., *20*, 5 ; *23*, 24, 25) ; *slujim* (Ex., 3 ocurențe) ; *slujiți* (Ex., 4 ocurențe) ; *sluji* (Ex., 4 ocurențe), așadar numai forme nevelarizate. Însă în forma *slujască*, cu 15 ocurențe în ms. 45, cartea *Ieșirea*, nu se întîlnește niciodată grupul sonor *-jea-*, ci numai *-ja-*. Pentru acest caz, vezi Philippide, *OR*, II, p. 45, care face presupunerea privind existența unei faze cu *ș*, *j* duri în graiul moldovenesc înainte de secolul al XVII-lea. În aceeași situație se află și forma *grijască*, din BB și din ms. 45 (Ex., *25*, 9, 9).

3.6.7. Velarizarea vocalei *e* prin *j* dur se întîlnește și în cuvîntul *virtéjăle* (вѫртѣжѫлѣ și вѫр-), pl. art. de la *virtej* (<vsl. *vrŭtežĭ*), în BB (Ex., *25*, 31. 34).

3.6.8. Oscilație între formele velarizate prin *j* (dur) și cele nevelarizate apare în BB și în cazul cuvintelor : *vrăjile* (Ex., 7, 11, 22) și *vrăjile* (2 ocurențe) ; *vrăjitori* (Ex., 7, 11), *vrăjitorii* (Ex. 7, 11, 22) și *vrăjitori* (Ex., 2 ocurențe), *vrăjitorii* (Ex., 4 ocurențe). Din totalul de 13 atestări, 8 au *-ji-*, iar 5, *-ji-*. În ms. 45, în cele 12 ocurențe ale cuvintelor de mai sus, apare grupul *-ji-* ; o singură dată, *-je-*, *vrăjetori* (Ex., *9*, 11). Tot *-ji-* se întîlnește în cele 12 atestări din ms. 4 389. Etimonul slav avea *-ži-* (vb. *vražiti*).

3.7.0. Velarizarea prin labiale se întîlnește în cartea *Ieșirea* numai în cuvinte cu labialele *p*, *b*, *v*, *m*. Trecerea lui *e* la *ă* și a lui *i* la *î* are loc numai dacă în silaba următoare nu există *e*, *i*, sunet muiat. Cf. ST.L. FAC., p. 59—60 ; **I.3.7.0.**

3.7.1. Velarizarea lui *ę* din diftongul *ęá*, precedat de *p*, și a lui *e*, în aceleași condiții, se întîlnește, sporadic, numai în ms. 45 : *răsîpască* (Ex., *8*, 9) ; *topăscu* (Ex., *33*, 3) ; *topască* (Ex., *32*, 11) În BB : *topescu* (Ex., 33, 3) ; *topească* (Ex., *33*, 11).

3.7.2. Velarizarea prin *b* se întîlnește în pl. *băși* (vezi mai sus, **I.3.5.20.**). Forma circulă în graiurile sudice și în limba scrisă din această regiune. Velarizarea s-a putut produce aici, în acest cuvînt, pentru că avusese loc velarizarea prin șuierătoare. În alte cazuri, fenomenul velarizării prin labiala *b* pare a avea o frecvență mai mare în graiurile nordice Astfel, în ms. 45, care provine din această zonă, se întîlnesc formele : *iubăscu* (Ex., *20*, 6) ; *orbăscu* (Ex., *28*, 8) ; *robăscu* (Ex., *6*, 5), cărora în BB și în ms. 4389 le corespund forme cu *-be-* : *iubesc*, *orbesc*, *robesc*. Cu toate acestea, în ms. 4389 se află cuvîntul *băzăr* 'peritoneu' (Ex., *29*, 13, 22), cu *bă-*, în loc de *be-* (etimonul este gr. μεσάριον : cf. **IV.1.5.5.**).

3.7.3. Velarizarea prin *v* este mai des atestată în ms. 45 : *ivască* (Ex., *34*, 3 ; în BB : *ivească* ; în ms. 4 389 : la fel) ; *lovască* (Ex., *12*, 23, 23 ; în BB : *lovească*) ; *vac(ul)* (Ex., *12*, 24 ; *14*, 13 ; *15*, 18 ; *29*, 9 ; în BB : *veac*, în 5 ocurențe ; în ms. 4 389 : la fel, în 4 ocurențe) ; *vășmîntul* (Ex., *28*, 3 ; *29*, 21, 21, 29) și chiar, contrar „legii fonetice", *vășmintele* (Ex., *25*, 30 ; această din urmă formă se întîlnește și în ms. 4389. Ex., *28*, 4). Dar în ms. 45 apare și varianta fără velarizare, *veșmînt* (Ex., 28, 2 ; *29*, 21), care cunoaște în BB, Ex., 7 ocurențe.

Velarizarea prin *v* se întîlnește în cazul cuvîntului *zăvasă* 'perdea', 'covor' (<vsl. *zavěsa*), care are și varianta *zăveasă*. Termenul este caracteristic pentru ms. 4 389 : *zăvasă* (Ex., *26*, 2, 31, 35 ; *27*, 11 ; *35*, 17) ; *zăvasa* (Ex., *26*, 32, 33, 34 ; *27*, 16 ; *35*, 12). Varianta cu *-ęá-*, *zăveasă*, cunoaște 3 ocurențe (Ex., *26*, 8, 9, 10).

3.7.4. Velarizarea prin *m* apare sporadic în ms. 45 : *mărgu* (Ex., 3, 11 ; în BB și în ms. 4 389 : *merg*) ; *margă* (Ex., *5*, 4, 7 ; *10*, 11, 24 ; *24*, 14 ; *34*, 9 ; 36, 2) ; *rumăn* (<vsl. *rumĕnŭ*) (Ex., 25, 4) ; *tocmală* (Ex., *5*, 8, 11, 18 ; *27*, 19 ; *28*, 15 ; *30*, 32, 37 ; *31*, 7 ; *38*, 21) ; *tocmăscu* (Ex., *18*, 16).

3.8.0. Velarizarea prin *ț*, *dz* (> *z*). (Cf. ST.L. FAC., p. 60 ; **I.3.8.0.**). În cîteva cazuri a fost înregistrat fenomenul velarizării lui *-ę-* din diftongul *-ęá-*, în textul ms. 45 : *preuțască* (Ex., *28*, 3, 4). Dar în BB : *prioțească* (Ex. *28*, 37 ; *31*, 9) ; *preoțească* (Ex., *28*, 1 ; *29*, 44), iar în ms. 4 389 : *preuțească* (Ex., *28*, 3).

3.8.1. Velarizarea prin *ț* a lui *e* din formele verbului *a țese* (<lat. *těxo*, *-ĕre*), precum și din unele derivate de la acesta, este realizată în modul cel mai consecvent în ms. 45 : *țăsător* (Ex., *26*, 1 ; *36*, 7) ; *țăsătoriului* (Ex., *28*, 28) ; *țăsătura* (Ex., *28*, 8 ; *39*, 19) ; *țăsătură* (Ex., *39*, 8, 20) ; *țăsături* (Ex., *28*, 17) ; *țăsul* (Ex., *26*, 32 ; *28*, 6 ; *36*, 33 ; *38*, 23 ; *39*,

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

3, 7, 21, 22, 26); *ţăsută* (Ex., *28*, 28); *ţăsute* (Ex., *38*, 23). Cîteva forme velarizate au pătruns şi în textul BB: *ţăsătoriu* (Ex., *26*, 1); *ţăsătura* (Ex., *28*, 8); *ţăsut* (Ex., *26*, 32). Dar, în cele mai multe cazuri, diortositorii bucureşteni au introdus norma literară muntenească, în care *ţ* nu avea efect velarizant asupra lui *e* următor. În cartea *Ieşirea*, din BB, se întîlnesc 22 de ocurenţe ale formelor menţionate, care au *ţe-* în silaba iniţială, nu *ţă-*. Este norma pe care a adoptat-o limba română literară actuală. Ea funcţiona şi în celălalt text de factură literară muntenească, ms. 4 389. Aici, în toate cele 9 ocurenţe ale cuvintelor discutate în acest paragraf, apare la iniţială grupul *ţe-*, niciodată *ţă-*.

3.8.2. O f o r m ă v e l a r i z a t ă p r i n *ţ* a vocalei *i* (> *î*) se întîlneşte în ms. 45 în cuvîntul *ţîntuiţi* (Ex., *39*, 5). În BB, acest cuvînt sună *ţintuite* (*ibid.*). În forma din ms. 45, *-ţi* (final), poate din cauza funcţiei morfologice, nu s-a durificat. Despre această situaţie ne ocupăm pe larg mai jos (**I.3.8.4.**).

3.8.3. P e n t r u f o r m e l e v e l a r i z a t e şi nevelarizate ale cuvîntului *viţel*, vezi ST.L. FAC., p. 61; **I.3.8.1.** Şi în cartea *Ieşirea* acest termen cunoaşte un număr mare de ocurenţe. Astfel, în ms. 45 sînt 21 de atestări, care, toate, au silaba *-ţă-*: *viţăl* (9 ocurenţe); *viţăi* (1 ocurenţă); *viţăii* (1 ocurenţă); *viţălul* (6 ocurenţe); *viţălului* (4 ocurenţe). În BB, formele velarizate au fost înlocuite sistematic cu forme nevelarizate: *viţel* etc., în total 20 de atestări. Numai o singură dată, sub influenţa textului din ms. 45, sau poate datorită unui tipograf moldovean, apare în BB forma *viţălul* (Ex. 29, 3). Norma muntenească, devenită astăzi generală, a scrierii cu *ţe*, în cuvîntul *viţel*, este prezentă şi în ms. 4 389, în toate cele 24 de ocurenţe din cartea *Ieşirea*.

3.8.4. M a i d i f i c i l ă d e d e f i n i t este norma silabei finale *-ţi*, în care *i* este ultrascurt şi şoptit. Dacă *ţ* este rostit cu timbru de *î*, devenind un *ţ* dur, acest *-i*, deşi cu o valoare morfonematică precisă şi importantă, dispare din rostire şi, de cele mai multe ori, şi din scriere. Astfel stau lucrurile în numeroase cazuri din BB, Ex., şi din ms. 4 389, Ex. Dar în ms. 45, care, după cum s-a văzut din exemplele din paragrafele precedente, are o predilecţie pentru formele cu *ţ* dur urmat de *ă*, *î* (*ţă*, *ţi*), în cazul grupului final *-ţi*, constatăm păstrarea cu consecvenţă a lui *-i*, întocmai ca în norma limbii scrise din vremea noastră. Exemple în acest sens (*veţi*, *păsaţi*, *toţi*, *faceţi* etc.) pot fi văzute, pentru cartea *Facerea*, în ST.L. FAC., p. 61; **I.3.8.3.** La fel stau lucrurile şi în cartea *Ieşirea*, cum poate oricine verifica dacă parcurge cîteva rînduri din acest text.

Dar în BB şi în ms. 4 389, există un amestec de forme cu *-ţ* şi *-ţi*, în poziţie neaccentuată, cînd *i* este ultrascurt şoptit. În ms. 4 389, acest *-ţi* apare în marea majoritate a cazurilor cu *-ţ* suprascris, fapt care creează dubii în privinţa transcrierii acestui grup sonor cu litere latine. Din această cauză, vom stărui asupra exemplelor din BB şi din ms. 4 389 cu *-ţ* sau cu *-ţi*.

3.8.5. Î n B B, s c r i e r e a lui *-ţi* este în marea majoritate a cazurilor în rînd. Cazurile cu *ţ* suprascris sînt foarte rare în acest text tipărit. Alternanţa *-ţi* / *-ţ* se constată în următoarele situaţii:

a) În formele verbale de indicativ şi conjunctiv prezent, persoana a II-a singular şi plural; în formele de imperativ, persoana a II-a plural, întîlnim fie *-ţi*, fie *-ţ*, în cazul uneia şi aceleiaşi forme, fără a se putea scoate vreo regulă. Exemplele le prezentăm în ordine alfabetică. *abaţi* (Ex., *23*, 2); *aduceţi* (Ex., *23*, 13), faţă de *aduceţ* (Ex., *32*, 2; aici, *-ţ* este suprascris); *adunaţ* (Ex., *5*, 11; *16*, 16); *arăţi* (Ex., *23*, 15; *34*, 20, 24); *ardeţ* (Ex., *12*, 10; *35*, 3), faţă de *ardeţi* (Ex., *34*, 13); *aruncaţ* (Ex., *1*, 22), faţă de *aruncaţi* (Ex., *22*, 31); *ascultaţi* (Ex., *16*, 28); *baţi* (Ex., *2*, 13); *căutaţ* (Ex., *10*, 10; *33*, 5), faţă de *căutaţi* (Ex., *31*, 12); *cercaţ* (Ex., *10*, 11); *chinuiţ* (Ex., *22*, 21), faţă de *chinuiţi* (Ex., *23*, 9); *cruţaţ* (Ex., *1*, 16, 22); *daţ* (Ex., *5*, 7, 16, 21; *21*, 13); *faceţ*, cu 7 ocurenţe în Ex., faţă de *faceţi* (Ex., *22*, 22; *30*, 31); *gîlceviţ* (Ex., *16*, 7), faţă de *gîlceviţi* (Ex., *16*, 8); *greşiţ* (Ex., *20*, 20); *huliţ* (Ex., *17*, 2); *ieşiţ* (Ex., *12*, 22), faţă de *ieşiţi* (Ex., *12*, 31; *13*, 4); *ispitiţ* (Ex., *17*, 2); *împleţ* (Ex., *16*, 32); *îndrăzniţ* (Ex., *14*, 13; *20*, 20); *învăluiţi* (Ex., *23*, 9); *lăsaţ* (Ex., *16*, 23), faţă de *lăsaţi* (Ex., *22*, 18); *luaţ* (Ex., 9, 8; *32*, 2), faţă de *luaţi* (Ex., *35*, 5); *mêrgeţ* (Ex., *5*, 4; *10*, 24), faţă de *mêrgeţi* (Ex., *3*, 19; *5*, 8; *10*, 8; *12*, 31, 32); *omoriţi* (Ex., *16*, 3); *păziţ* (Ex., *13*, 10; *31*, 12, 13), faţă de *păziţi* (Ex., *12*, 25; *23*, 15); *povesliţi* (Ex., *10*, 2); *prăznuiţi* (Ex., *23*, 14); *priimiţ* (Ex., *10*, 17); *priviţi* (Ex., *14*, 13); *rugaţ* (Ex., *10*, 17), faţă de *rugaţi* (Ex., *30*, 16); *săvîrşiţi* (Ex., *5*, 13); *scoţi* (Ex., *3*, 12; *33*, 15); *sfărîmaţi* (Ex., *34*, 13); *sînteţ* (Ex., *1*, 16; *5*, 17); *slujiţ* (Ex., *10*, 11, 24), faţă de *slujiţi* (Ex., *10*, 8; *12*, 31); *socotiţ* (Ex., *38*, 25); *staţ* (Ex., *14*, 13); *surpaţ* (Ex., *12*, 13); *şădeţ* (Ex., *5*, 17), faţă de *şădeţi* (Ex., *16*, 29); *strîngeţ* (Ex., *16*, 16); *ştiţi* (Ex., *23*, 9); *tăiaţi* (Ex., *34*, 13); *trimiţ* (Ex., *8*, 2, 21; *23*, 20), faţă de *trimiţi* (Ex., *8*, 29; *9*, 2; *10*, 4; *21*, 26); *ucideţ* (Ex., *1*, 16); *vedeţ* (Ex., *16*, 29); *veniţ* (Ex., *1*, 10); *veţ*, cu 47 de ocurenţe, faţă de *veţi*, cu 19 ocurenţe (spre comparaţie, în ms. 45, în toate cele 54 de ocurenţe, apare forma *veţi*); *zdrobiţi* (Ex., *34*, 13); *zîceţ* (*5*, 17; *12*, 31).

O numărătoare a formelor cu *-ţ* şi cu *-ţi*, de mai sus, arată că în 101 de cazuri apare *-ţ*, şi în 61 de cazuri, *-ţi*. Textul BB nu posedă o normă în acest caz, deosebindu-se astfel de modelul său nordic, ms. 45, în care, în marea majoritate a cazurilor, este aplicată norma care constă, pînă astăzi, în scrierea lui *-i* după *ţ*. Situaţiile rare în care acest *-i* final nu apare în ms. 45 pot fi puse pe seama copistului muntean, Dumitru din Cîmpulung.

b) În formele de plural ale substantivelor, adjectivelor, pronumelor etc.: *alţi* (Ex., *20*, 3; *34*, 14); *cetăţi* (Ex., *1*, 11); *cîţ* (Ex., *4*, 19; *36*, 2), faţă de *cîţi* (Ex., *30*, 13; *35*, 22); *dereptăţi* (Ex., *15*, 25); *deşărţi* (Ex., *3*, 21); *învîrtiţi* (Ex., *22*, 24); *mulţi* (Ex., *1*, 12; *23*, 22); *munţi* (Ex., *32*, 11); *neclătiţi* (Ex., *12*, 15); *nopţi* (Ex., 24, 18; 34, 28); *peceţi* (Ex., 28, 21; 35, 21). Pluralul substantivului *cot* cunoaşte în BB, Ex., 12 ocurenţe cu *-ţ* (*coţ*) şi 26 de ocurenţe cu *-ţi* (*coţi*). O comparaţie cu situaţia aceluiaşi cuvînt din textul ms. 45 este clarificatoare. În ultimul caz, în toate cele 37 de ocurenţe ale formei de plural apare *-i*, care, împreună cu *ţ*, este suprascris. Un alt cuvînt este *tot*, al cărui plural *toţ* cunoaşte în BB, Ex., un număr de 19 ocurenţe, pe cînd varianta cu *-i*, *toţi* are 17 ocurenţe. În ms. 45, însă, în toate cele 38 de ocurenţe se foloseşte forma *toţi*, întocmai ca în limba literară actuală. De asemenea, auxiliarul de perfect compus, persoana a II-a plural cunoaşte în BB, Ex., 9 ocurenţe cu *aţ* şi 7 ocurenţe cu *aţi*, pe cînd în ms. 45, în toate cele 11 ocurenţe, apare numai forma *aţi*. În sfîrşit, pronumele *îţi* apare ca atare în ms. 45 în 10 ocurenţe, pe cînd în BB forma este *îţ* şi cunoaşte 3 ocurenţe (Ex., *2*, 9; *7*, 1; *1*, 9). Acestora li se adaugă forma *-ţ* (Ex., *25*, 16, 22); o singură dată apare în BB, Ex., *-ţi* (25, 22).

c) În ms. 4 389, judecînd după cartea *Ieşirea*, norma pare a fi *-ţ* nu *-ţi*. De exemplu, pl. *toţi*, prezent în acest text într-un număr de 55 de ocurenţe, nu are niciodată *-i*. De fiecare dată ц este suprascris. Suprascrierea acestei slove este aproape generală în poziţie finală.

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

Pluralul lui *cot* este, de regulă, *coț*, cu *ț* suprascris, și apare în 27 de ocurențe. Numai de două ori se întîlnește scrierea cu *-i* în rînd, коцй (Ex., *27*, 1, 18). Tot astfel, auxiliarul *ați* are în toate cele 16 ocurențe forma *aț*, iar *ț* este suprascris.

Scrierea cu *-ĭ* după ц, în rînd, și uneori și suprascris, se întîlnește în următoarele exemple din ms. 4 389: *ascultați* (Ex., *23*, 24); *bĕți* (вѣцй) (Ex., *32*, 18); *bălți* (Ex., *8*, 5); *căuți* (Ex., *4*, 21); *dășărți* (Ex., *3*, 21); *frîngeți* (Ex., *12*, 46); *faceți* (Ex., *20*, 23; *35*, 1; varianta fără *-i*, *faceț*, cunoaște 12 ocurențe); *ieșiți* (Ex., *12*, 22; *13*, 3); *iertați* (Ex., *21*, 27); *întoarceți* (Ex., *32*, 27); *luați* (Ex., *12*, 5); *mulți* (Ex., *1*, 7, 12; *19*, 21; *20*, 12; uneori, literele *l*, *ț*, *i* sînt scrise supraetajat); *scoți* (Ex., *3*, 12). Aceste exemple sînt foarte puține în comparație cu numărul extrem de mare al cuvintelor care au la finală slova ц.

În concluzie, textul ms. 45 prezintă o normă în privința scrierii lui *-ți* (final) care este asemănătoare cu cea folosită în scrierea limbii române actuale. În BB, se întîlnește un amestec de forme cu *-ț* și cu *-ți*, primele fiind mai numeroase. În transcrierea cu litere latine a acestui text, trebuie respectată situația din tipăritura chirilică, în ciuda faptului că în acest caz „norma" constă într-un amestec de forme. La fel se prezintă situația în textul ms. 4 389. Mai mult, aici formele fără *-i*, după *ț*, sînt preponderente, încît cele nici 20 de ocurențe ale formei cu *-ți*, din cartea *Ieșirea*, ar putea fi considerate ca o influență din partea manuscrisului lui Milescu, pe care Daniil Panoneanul, cum spune el însuși în *Cuvînt înainte către cetitor*, l-a avut la dispoziție cînd făcea traducerea acestui text. În această situație, transcrierea cu litere latine trebuie să respecte situația din text: dacă *-i* după *ț* apare fie în rînd, fie supraetajat, el se transcrie ca atare; dacă *ț* nu este urmat de un *-i*, el se transcrie pur și simplu *-ț*, neadăugîndu-se în mod arbitrar un *<i>* după el. În vorbirea populară din multe regiuni ale teritoriului dacoromân acest *-i* (final), precedat de *ț*, dispăruse, în urma fenomenului de durificare a acestei africate. În limba scrisă, acest *-i* a fost menținut, sau reintrodus, din necesitatea de a marca anumite categorii gramaticale, și, la nivelul grafic, pluralul substantivelor, adjectivelor, pronumelor etc., anumite forme personale la verbe etc. Sub influența formelor scrise, unii vorbitori au reintrodus în rostirea lor pe acest *-i* (final) ultrascurt și șoptit, realizat printr-o articulație suplimentară la palat a limbii în momentul catastazei africatei *ț*.

3.9.0. Velarizarea prin africata *dz*. Acest sunet constituie o caracteristică a limbii din ms. 45. Lui îi corespunde în BB și în ms. 4 389 spiranta *z*. Ambele sunete pot fi rostite cu timbru dur, pot avea, prin urmare, efect velarizant asupra vocalelor *e* și *i* care le urmează. Exemplele care să ilustreze acest efect vor fi prezentate mai jos (**I.3.11.0.**—**3.11.1.**).

3.10.0. Velarizarea prin sibilante. Sunetele *s*, *z*, rostite dur, pot schimba timbrul vocalelor palatale *e*, *i* în *ă*, *î*. În secolul al XVII-lea, durificarea sibilantelor, cu efectul velarizant menționat, este semnalată mai des în textele de proveniență moldovenească, nordică, în genere. Graiurile populare muntenești n-au cunoscut acest fenomen. De aceea, prezența unor forme velarizate în scrierile muntenești constituie o influență din partea unor texte nordice. Dintre textele studiate, velarizarea prin sibilante poate fi ilustrată cu exemple din ms. 45, dar nu lipsesc nici cazurile cînd formele cu *să*, *sî*, *ză*, *zî* să se întîlnească în BB sau în ms. 4 389. Cf. ST.L. FAC., p. 61; **I.3.9.0.**

3.10.1. Velarizarea prin *s* poate fi întîlnită în exemple de felul celor pe care le vom prezenta în continuare. Contrar tendinței generale, primul exemplu de acest fel provine din textul BB: *adusără* (Ex., *24*, 5). În acest text, există și forma *aduseră* (Ex., *32*, 3; *39*, 32), încît varianta cu *-să-* ar putea fi interpretată ca fiind accidentală, putînd fi atribuită intervenției vreunui tipograf moldovean. Aceasta cu atît mai mult cu cît chiar textul ms. 45 conține forma cu *-se-*: *aduseră* (Ex., *29*, 4; *39*, 32). Varianta din urmă se întîlnește în toate cele 9 ocurențe din ms. 4 389. Pentru amestecul de forme velarizate și nevelarizate în cartea *Facerea*, din cele trei texte studiate, vezi ST.L. FAC., p. 61; **I.3.9.1.**

3.10.2. Cuvîntul *asemănare* (<lat. *assĭmĭlo*, *-āre*) cunoaște în toate cele trei texte studiate numai varianta velarizată: *asămănare* (în BB și ms. 45: Ex., *20*, 4; *36*, 25; în ms. 4 389: *20*, 4). Pentru atestări ale variantei cu *-e-*, vezi ST.L. FAC., p. 61; **I.3.9.3.**

3.10.3. Velarizarea lui *i* precedat de *s* se întîlnește în *desișurile* (cu *-z-*), în ms. 45 (Ex. *34*, 13), față de *desișiturile*, din BB (*ibid.*) (de remarcat grafia insolită *-шш-*, care ar putea nota un *ș'* palatal).

3.10.4. Același fenomen se află în forma din ms. 45 *însătă* (Ex., *17*, 3), pe cînd BB are *înseloșă*, iar ms. 4 389, *înseloșară*.

3.10.5. Velarizarea lui *ę* din diftongul *ęá*, cînd este precedat de *s*, se întîlnește în *lipsască*, din ms. 45 (Ex., *21*, 10). Forma a fost preluată și în BB (*ibid.*), în timp ce în ms. 4 389 întîlnim varianta *lipsească*.

3.10.6. Velarizarea lui *-e* (final) se întîlnește în forma *mătasă*, din BB (Ex., *26*, 31, 36; *27*, 18; *35*, 33; *36*, 33). În același text, forma *mătase* este prezentă într-un număr de 26 de ocurențe; de asemenea, un *s* palatalizat se află și în forma articulată *mătasea*, care cunoaște 4 ocurențe. Etimonul este mgr. μετάξια.

3.10.7. Velarizarea prin *s* a lui *e* se întîlnește în textul ms. 45 în cuvinte ca: *usăbire* (Ex., 7 ocurențe); *usăbește* (Ex., *19*, 28); *usăbi* (Ex., 6 ocurențe); *usăbit* (Ex., *29*, 27). Forma cu *u-* este prezentă și în ms. 4 389, alături de cea cu *o-*, dar în acest text nu apare fenomenul velarizării prin *s*: *usebești* (Ex., *13*, 12); *usebi* (Ex., *29*, 24); *usebit* (Ex., *19*, 23; *usebirei* (Ex., *29*, 27), apoi *osebi* (Ex., *29*, 24); *osebire* (Ex., *29*, 28); *osebirea* (Ex., *29*, 27); *osibești* (Ex., *29*, 26). Varianta cu *o-* și fără velarizarea prin *s* este prezentă și în BB, Ex., în 12 ocurențe. Cf. și ST.L. FAC., p. 62; **I.3.9.5.**

3.10.8. Velarizarea lui *ę* din diftongul *ęá* în cuvîntul *scară* este realizată în toate cele 6 ocurențe din ms. 45: *sara* (Ex., *12*, 18; *16*, 8); *sară* (Ex., *12*, 6; *16*, 12, 13; *18*, 13). În BB, Ex., din totalul de 11 ocurențe, 10 au forma veche, *seară*, și numai o dată apare *sară* (Ex., *31*, 8). Silaba inițială *sea-* este prezentă și în ms. 4 389, în toate cele 7 ocurențe. Cf. și ST.L. FAC., p. 62; **I.3.9.6.**

3.10.9. Din varianta cu *se-* a cuvîntului *sicriu* (<magh. *szekrény*) provine forma *săcriiu(l)* (*săcriiului*), care se întîlnește în ms. 45, în cartea *Ieșirea*, în 26 de ocurențe.

3.10.10. Forma velarizată *sămnu(l)* apare numai în ms. 45, Ex., în 5 ocurențe. În aceeași carte, în alte 13 cazuri, se întîlnește varianta nevelarizată: *semnu* (Ex., 2 ocurențe); *semnului* (Ex., 2 ocurențe); *sêmne* (Ex., 2 ocurențe); *sêmnele* (Ex., 7 ocurențe). Aceeași variantă este prezentă în BB (Ex., 19 ocurențe) și în ms. 4 389 (Ex., 13 ocurențe).

3.10.11. Forma velarizată *săul* (<lat. *sēbum*) se întîlnește o singură dată în ms. 45 (Ex., *29*, 22).

3.10.12. Verbul *a semăna* și substantivul *semănat* cunosc în toate cele trei texte de care ne ocupăm,

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

în cartea *Ieșirea*, varianta cu *e*, precedat de *s*, trecut la *ă*. Astfel, în ms. 45 : *sămănа* (Ex., *23*, 10, 16) ; *sămănă* (Ex., *32*, 19) ; *sămănatul* (Ex., *34*, 21). În BB, apar aceleași forme. Iar în ms. 4 389, se întîlnește o dată *sămăna* (Ex., 23, 16). Aici însă apare și forma nevelarizată în *semănătură* (Ex., *34*, 21). Cf. și ST.L. FAC., p. 61 ; **I.3.9.3.**

3.10.13. Velarizarea prin *s* a lui *e* din cuvîntul *săminție* este atestată de 5 ori în ms. 45 (Ex., *6*, 15 ; *12*, 14 ; *24*, 4 ; *32*, 12, 12), în timp ce acest cuvînt are în ms. 45 (*ibid.*) grupul inițial *sim-*. Trecerea lui *i* la *î* se mai întîlnește în diferitele forme ale lui *singur, singură, singuri*, cu un număr de 13 ocurențe în ms. 45, Ex., și cu 5 ocurențe în ms. 4 389, Ex. Forma nevelarizată este prezentă în toate cele 9 ocurențe din BB, Ex. Trecerea lui *i* la *î*, în condițiile de care ne ocupăm, se întîlnește și în cazul lui *sîlnic* (<vsl. *silĭnikŭ*) și al derivatului *sîlnicie*. În ms. 45 : *sîlnic* (Ex., *14*, 21) ; *sîlniciia* (Ex., *6*, 6, 7). În BB : *sîlnic* (Ex., *14*, 21) ; *sîlnici* (Ex., *13*, 15). Dar în *silă, sili, silească*, velarizarea nu s-a produs. Fenomenul nu a avut loc în niciunul din cuvintele derivate de radicalul *silă*, în ms. 4 389, Ex. Un ultim exemplu de velarizare a lui *i* prin *s* apare în forma *răsîpască*, din ms. 45 (Ex., *8*, 9).

3.10.15. Ca o reacție la fenomenul velarizării prin *s*, se produce în epocă, în mod sporadic, fenomenul invers, de hiperliterarizare sau hipercorectitudine. Numai astfel pot fi explicate formele întîlnite în BB : *simbetele* (Ex., *31*, 12) ; *singele* (Ex., *29*, 12). Acestea reprezintă însă niște excepții, căci, de pildă, primul exemplu, cu silaba inițială *si-*, cunoaște în BB, Ex., un număr de 11 ocurențe, iar al doilea, *sîngele*, în același text, un număr de 24 de ocurențe.

3.11.0. Velarizarea prin *z* (*dz*). Fonemul consoană *z* are mai multe surse. În numeroase cazuri, el provine din africata *dz*, prin dispariția elementului oclusiv, *d*. Este cazul elementelor de origine latină. Alteori, *z* a fost introdus prin împrumuturi străine, slave, grecești etc. Sînt regiuni, mai ales în partea de nord a teritoriului dacoroman, în care africata *dz* s-a menținut pînă astăzi, coexistînd cu spiranta dentală sonoră *z*. Prezența africatei într-un text vechi românesc constituie o dovadă sigură cu privire la apartenența la dialectul literar nordic al acelui text. Totodată, cuvintele cu *dz* sînt de origine latină, sau datează, în orice caz, de dinaintea contactului cu slavii. Dintre textele studiate, ms. 45 conține un număr foarte mare de cuvinte și forme în care apare africata *dz*. Dar, în mod neașteptat, acest sunet se întîlnește și în cîteva elemente de origine slavă. Prezența slovei **ѕ** în aceste cuvinte se poate explica numai ca o folosire eronată a ei de către copistul Dumitru din Cîmpulung. Fiind muntean și necunoscînd în norma literară pe care o deprinsese scrierea unor cuvinte cu acest semn, care notează africata *dz*, precum și datorită faptului că în graiul său natal această africată dispăruse de multă vreme, copistul muntean a putut face greșeala de a scrie în loc de *z*, din unele elemente slave, africata *dz*. Pot fi menționate următoarele exemple din cartea *Ieșirea*, ms. 45 : *bodzi* (Ex., *22*, 28) ; *bodzii* (Ex., *12*, 12 ; *18*, 11 ; *32*, 8 ; *34*, 15) ; *bodzilor* (Ex., *23*, 32, 33 ; *34*, 13, 15, 16, 16) ; *obradzele* (Ex., *37*, 9) ; *obrădzui* (Ex., *12*, 44) ; *pomădzuit* (Ex., *30*, 31) (Cf. și ST.L. FAC., p. 56 ; **I.3.4.3.**).

Precedate de *dz*, *z*, vocalele prepalatale *e*, *i* pot să devină vocalele velare *ă*, *î*. Ca și în cazul africatei surde, omorgane, *ț*, precum și a spirantei surde, omorgane, *s*, velarizarea prin *dz*, *z* s-a petrecut cu o mai mare consecvență în graiurile nordice, reflectîndu-se, cu numeroase inconsecvențe însă, în textele de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, care proveneau din regiunea menționată. Amestecul de forme velarizate și nevelarizate caracterizează și textele de proveniență sudică. Fenomenul a devenit general în limba română literară modernă.

3.11.1. Velarizarea prin africata *dz* poate fi ilustrată cu numeroase exemple din ms. 45. Vom menționa cîteva : *audzîndu* (Ex., *32*, 16 ; *33*, 4 ; în alte 9 ocurențe ale acestui verb, *i* precedat de *dz* rămîne neschimbat) ; *dzîc* (Ex., *5*, 16 ; 6, 29) ; *dzîcînd* (Ex., *35*, 4). Fenomenul este frecvent în formele *Dumnedzău, dumnedzăiescu, dumnedzăi* 'zei', 'idoli', care cunosc și în *Ieșirea*, ca și în *Facerea*, un număr foarte mare de ocurențe. Substituind fonemul *dz* prin *z*, editorii BB au menținut totuși, în foarte multe ocurențe, vocala velară *ă*, în silaba *-zău* (și *-zăi-*). Formele în care *e* nu s-a velarizat, în cuvintele menționate acum, sînt, în cartea *Ieșirea*, din BB, în număr de 44 (în *Facerea* erau 51). Amestecul de forme velarizate și nevelarizate, în cazul exemplelor menționate în acest paragraf, nu se întîlnește în textul *Ieșirea* din ms. 4 389. În acest text, sînt generale numai formele fără velarizarea vocalelor *e* și *i*.

3.11.2. Cuvinte cu velarizări mai pot fi semnalate din BB : *cinzăci* (Ex., *18*, 21, 25) ; *păzită* (Ex., *12*, 6) ; *păzind* (Ex., *34*, 7) ; *păzască* (Ex., *23*, 20 ; la fel, în ms. 45) ; *păzăscu* (Ex., *20*, 6) ; *zăciuală* (Ex., *38*, 24) ; *zî* (ѕь) 'zi' (Ex., *b*, 13, 19 ; *6*, 28 ; *1b*, 6 ; *19*, 11, 11, 16 ; *21*, 21 ; *34*, 21 ; varianta *zi* (ѕи) cunoaște în BB, Ex., 21 de ocurențe) ; *zîmți* (Ex., *37*, 12).

3.11.3. Forma hipercorectă *zemislind* se întîlnește o singură dată în ms. 45 (Ex., *2*, 23). Cf. ST.L. FAC., p. 63 ; **I.3.10.4.**

3.12.0. Velarizarea prin *t*, *d*, *n*, *r* (Cf. ST.L. FAC., p. 63—65 ; **I.3.10.0.—3.13.0.**) poate fi ilustrată cu următoarele fenomene semnificative, întîlnite în cartea *Ieșirea*, din cele trei texte studiate.

3.12.1. Velarizarea prin *t*. Pentru explicarea formelor verbului *a (în)tîmpina / a (în)timpina* și pe cele ale substantivului *tîmpinare / timpinare*, frecvent folosite în textele studiate și în multe altele din epocă, trebuie avut în vedere faptul că alternanța *-î- / -i-* își poate avea sorgintea atît în etimon, cît și în fenomenul velarizării prin *t*. Prin etimon se explică, cu siguranță, o altă variantă veche a acestor cuvinte, cea cu grupul inițial *tump-*, *a tumpina*, cu numeroase atestări în româna veche (vezi *DA*, s.v.). Etimonul este vgr. și gr. -biz. τύμπανον 'Handpauke, Handtrommel', din care provine lat. *tympanum*, apoi vsl. *tǫpanŭ*, vrus. *tumpanъ*, rus. *timpán*, ngr. τούμπανον (μπ=mb) (vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 105). Varianta românească cu *-i-* a putut pleca de la cea rusească, cel puțin în cazul textelor românești mai noi, din secolul al XIX-lea : *timpán*. Varianta cu *-u-* se datorește, poate, influenței cuvîntului rusesc vechi *tumpanъ*, sau celei a cuvîntului ngr. τούμπανον. Nu poate fi exclus nici un reflex ca *u* al vocalei nazale vsl. *-ǫ-*, din *tǫpanŭ*. Dar mai degrabă acest *-ǫ-* nazal vechi slav s-a putut reflecta în varianta românească cu *-î-*, *timpina, timpinare*. Situația acestor forme, cu fonetismele menționate, se complică și datorită variațiilor de timbru cauzate de fenomenul vela-

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

rizării prin *t* a vocalei *i*. Fenomenul are loc sporadic, adică nu în toate cuvintele, și în arii dialectale discontinui.

În cele trei texte de care ne ocupăm, cuvintele de mai sus se prezintă după cum urmează. În ms. 45, se întîlnesc atît forme cu *-î-*, cît și cu *-i-*. Cele cu *-î-* sînt transcrise prin slova *-ꙋ-*. În ambele cazuri, lipsește prefixul *în-* : *țimpina* (Ex., *7*, 15 ; *23*, 4) ; *țimpene* (Ex., *15*, 20) ; *țimpinară* (Ex., *5*, 20) ; *țimpină* (Ex., *4*, 27 ; *9*, 14) ; *țimpănă* (Ex., *15*, 20) ; apoi, cu *-i-* : *timpinarea* (Ex., *4*, 14, 27 ; *5*, 20 ; *18*, 7 ; *1* , 17) ; *timpină* (Ex., *4*, 24) ; *timpine* (Ex., *5*, 3). În BB, predomină varianta cu *-i-* ; *timpinările* (Ex., *9*, 14) ; o dată, în loc de *-i-*, apare *-e-* : *întempină* (Ex., *4*, 24). În 6 ocurențe, există prefixul *în-*, iar în 7, nu. Se adaugă, apoi, și *țimpăna* (Ex., 15, 20) ; *timpene* (Ex., *15*, 20), ca în ms. 45. În ms. 4 389, apare numai varianta cu *-i-* : *întimpinară* (Ex., *5*, 20) ; *întimpinarea* (Ex., *4*, 14, 27 ; *18*, 7) ; *întimpină* (Ex., *4*, 27) ; *timpan* (Ex., *15*, 20).

3.12.2. Velarizarea prin *d* este ilustrată prin cuvinte alcătuite cu prefixele *des-*, *dez-*, *de-*. Astfel, în ms. 4 389 se întîlnesc exemple ca : *dă* 'de' (Ex., *26*, 13 ; forma curentă este *de*) ; *dedăsupt* (Ex., *17*, 12 ; *38*, 4) ; *dăparte* (Ex., 5 ocurențe) ; *dăscoperi* (Ex., *20*, 25) ; *dăsparț* (Ex., *14*, 16) ; *dăsparță* (Ex., *26*, 33) ; *dăspărțire* (Ex., *8*, 28) ; *dăspică* (Ex., *14*, 21 ; *15*, 8) ; *dăstemeiază* (Ex., *14*, 26) ; *dăstul* (Ex., *12*, 4, 4) ; *dăstupa* (Ex., *21*, 33) ; *dăsupra* (Ex., 5 ocurențe) ; *dășarte* (Ex., *5*, 9 ; *23*, 1) ; *dășărț* (Ex., *20*, 7 ; *23*, 15) ; *dășărți* (Ex., *3*, 21) ; *dăschide* Ex., 8 ocurențe) ; *dăschise* (Ex., *2*, 5) ; *dăzbrăca* (Ex., *3*, 22) ; *dăzleagă* (Ex., 3, 5).

În ms. 45 : *dăschide* (Ex., *13*, 13) ; *dăschizînd* (Ex., *34*, 19). În alte 9 atestări ale verbului *a deschide*, din acest text, silaba inițială este *de-* : *deschide*, *deschidzîndu*, *deschis*. De aceea, varianta cu *dă-* aparține copistului muntean Dumitru din Cîmpulung. Cf. ST.L. FAC., p. 63—64 ; **I.3.12.0.**

3.12.3. Velarizarea prin *n* apare foarte rar în textele studiate (vezi ST.L. FAC., p. 64 ; **I.3.13.0.**). Exemplul *Dumnăzău*, semnalat în BB, FAC., revine și în Ex. (*6*, 2). I se adaugă *dumnăzăilor* (Ex., *23*, 24), tot din BB. Nu poate fi vorba, prin urmare, de o eroare de tipar, cum presupuneam în studiul precedent, ci, desigur, de o particularitate fonetică datorată poate unui tipograf moldovean care a cules acest text. O formă hipercorectă pare a fi *a nesilnici* (<*a năsîlnici*), din BB (Ex., *13*, 15). Vezi mai jos, **IV.1.4.32.**

3.12.3. bis. Velarizarea prin *r* a semivocalei *-ę-* din *ęá* (vezi ST. L. FAC., p. 64; **I.3.14.0.**) este întîlnită în *piraște*, din BB și din ms. 45 (Ex., *22*, 9), sau în *tăbăraște*, din ms. 4 389 (Ex., *17*, 9).

3.12.4. Precedent de *r*, *i*, din verbe ca *a striga* (<lat. *strix*, *-igis*), *a strica* (<lat. **extrico*, *-āre*), se transformă în *ț*, mai cu seamă în graiurile nordice. Velarizarea se întîlnește în ms. 45 : *strîga* (cu *-ꙋ-*) (Ex., *11*, 8) ; *strîgare* (Ex., *11*, 6) ; *strîgarea* (Ex., *3*, 7) ; *strigă* (Ex., *8*, 12 ; *15*, 25) ; *strîgînd* (Ex., *32*, 16) ; *strîgîndu* (Ex., *22*, 23). Acestor 7 ocurențe cu varianta velarizată li se opun 13 ocurențe, în același text, Ex., din ms. 45, cu varianta nevelarizată. În cartea *Facerea*, numărul acestora din urmă era mai mic. Înmulțirea ocurențelor cu *stri-* ar putea fi pusă pe seama copistului muntean, care, poate involuntar, introducea particularitățile normei literare muntenești pe măsură ce înainta cu transcrierea textului milescian.

În ceea ce privește verbul *a strica*, varianta cu *-ț-*, (*strîc*, *stricat* etc.), existentă în cartea *Facerea*, din ms. 45, nu mai apare în cartea *Ieșirea*. În BB și în ms. 4 389, forma curentă este cea admisă astăzi în limba literară : *a strica*, *stricat* etc.

3.12.5. O reacție exagerată la formele rezultate prin velarizarea prin *r* are ca efect apariția formelor hiperliterarizate sau hipercorecte. Este cazul cu formele verbului *a ridica* (<lat. *eradĭco*, *-are*). Silaba inițială *ri-* a apărut în urma fenomenului menționat, căci forma curentă mai veche a fost *rî-*, iar aceasta provenea din *ră-* (<lat. pop. **ra-*). A putut avea loc și un fenomen de asimilare regresivă: *-ă- — -i-> -i- — -i-* (*rădic> ridic*). Inovația apare numai în BB : *ridică* (Ex., *17*, 11) ; (*să*) *ridice* (Ex., *25*, 27). Dar, alături de aceste două cazuri, în BB, Ex., se întîlnesc 19 ocurențe cu varianta etimologică *ră-* și 11 ocurențe cu varianta *rî-* (ρѫ-). Ms. 45 și ms. 4 389 au numai varianta cu *ră-* (*rădică* etc.).

3.12.6. O situație similară se întîlnește în cazul formelor verbului *a risipi* (cf. ST.L. FAC., p. 65 ; **I.3.15.1.**). Forma cu *ri-* este atestată o singură dată în BB : *risipise* (Ex., *32*, 2). În același verset, există și varianta cu *ră-* (ρѫ-) : *răsipit*. De asemenea, în BB apare și varianta cu *ri-* (ρѫ-) : *risipi* (Ex., *5*, 12 ; *rîsipit* (Ex., *2* , 8). În ms. 45, se întîlnește o singură atestare a acestui cuvînt : *răsîpască* (Ex., *8*, 9). Tot varianta cu *ră-* și în ms. 4 389 : *răsipă* (Ex., *18*, 18) ; *răsipesc* (Ex., *28*, 8) ; *răsipi* (Ex., *18*, 18) ; *răsipiră* (Ex., *5*, 12) ; *răsipit* (Ex., *34*, 13). Etimonul este vsl. *rasypati*.

3.12.7. Evitarea sunetelor velare din motivul că ar contraveni normei ar putea explica forme ca : *uriciunile*, din ms. 45. (Ex., *8*, 26) ; *tăbării*, din ms. 4 389 (Ex., *14*, 2 ; *18*, 5). Forma (*să*) *mănince*, din ms. 45 (Ex., *2*, 20 ; *18*, 12), a putut rezulta și datorită acestei tendințe spre hipercorectitudine. Cf., pentru ultimul exemplu, și ST. L. FAC., p. 65 ; **I.3.16.0.**

3.13.0. Fenomenul durificării lui *ŕ* într-o serie de cuvinte terminate în *-ar*, *-er*, *-or*, sau în sufixele *-ariu*, *-(ă)toriu*, *-(i)toriu*, este o inovație care se va impune în norma limbii române literare abia în decursul secolului al XIX-lea. În textele studiate, întîlnim o permanentă oscilație între formele cu *r* dur și cu *ŕ* muiat.

3.13.1. Forma *acoperitor* este semnalată în ms. 45 și în ms. 4 389 (Ex., *15*, 2), în timp ce în BB finala este *-toriu*.

3.13.2. Durificarea lui *r* apare și în realizarea *agiutor*, din ms. 45 (Ex., *2*, 23 ; *18*, 4), respectiv *ajutor*, din ms. 4 389 (Ex., *2*, 22 ; *18*, 22). Dar în ambele texte, ca și în BB, apare și forma mai veche cu *-toriu*.

3.13.3. Forma cu *r* dur se întîlnește în cuvîntul *altar* 'jertfelnic', din ms. 4 389, într-un număr de 33 de ocurențe. Varianta cu *-ariu* este prezentă și ea într-un număr de 32 de ocurențe. În BB, apare o singură dată varianta *oltariu* (Ex., *35*, 11).

3.13.4. Varianta depalatalizată *cer*, care este și etimologică (<lat. *caelum*), apare în ms. 45 (Ex., *9*, 10 ; *16*, 4 ; *17*, 14 ; *20*, 4 , 22), alături de *ceriu* (cu 10 ocurențe). Ultima este singura folosită în BB, Ex. (16 ocurențe) și în ms. 4 389, Ex. (4 ocurențe). Cf. ST.L. FAC., p. 65 ; **I.3.17.2.**

3.13.5. Varianta cu *r* dur, în *cuptor*, se găsește în ms. 45 (Ex., 19, 18), alături de cea cu *r* muiat, *cuptoriu* (Ex., *9*, 8 ; *34*, 13 ; *cuptorului* (Ex. *9*, 10). Aceeași situație se întîlnește și în ms. 4 389 : *cuptor* (Ex., *19*, 18), alături de *cuptoriu* (Ex., *9*, 8 ; *9*, 10).

3.13.6. Forma cu *r* dur se întîlnește în *făcător*, în ms. 45 (Ex., *37*, 33) și în ms. 4 389 (Ex., *23*, 2), pe cînd varianta cu *r* muiat apare în toate cele trei texte studiate.

3.13.7. Sunetul *r* dur apare și în *grătar*, din ms. 4 389 (Ex., *27*, 4 ; *38*, 4). În acest text, mai întîlnim cuvîntul în discuție, dar cu finala *-ariu*, în încă 5 ocu-

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

rențe. Aceeași finală este prezentă în BB, Ex., și în ms. 45, în fiecare caz într-un număr de 10 ocurențe.

3.13.8. Sufixul *-ătoriu*, din derivatul *împungătoriu* '(taur) care împunge', întîlnit în BB (Ex., *21*, 29, 36) și în ms. 45 (Ex., *21*, 29), apare în ms. 4 389 ca *-ător*, *împungător* (Ex., *21*, 29, 36).

3.13.9. O situație asemănătoare cunoaște și cuvîntul *judecător*, din ms. 4 389 (Ex., *2*, 14), și din ms. 45 (*ibid.*, aici: *giudecător*). În BB, însă: *judecătoriu*.

3.13.10. Sufixul *-toriu* se întîlnește în derivatul *juguitoriul* 'bou care poate fi înjugat, pus la jug', janimal de povară', din ms. 45 (Ex., *23*, 5, 12); dar, în același text, apare și varianta cu *r* dur, *juguitor* Ex., *22*, 9). În ms. 45, se întîlnește și derivatul de la (*ug*+suf. *-ător*, *jugător* (Ex., *22*, 9), neînregistrat în dicționarele românești, alături de *jugătoriul* (Ex., *20*, 10, 17). În BB: *înjugătoriu* (Ex., *22*, 9, 10); *înjugătoriul* (Ex., *20*, 10, 17; *22*, 30; *23*, 4, 5, 12).

3.13.11. Prezența unui *r* muiat în cuvîntul *măgariu* (ca și în cuvîntul menționat mai sus, *ceriu*) nu are justificare din perspectivă etimologică (cf. alb., bg. *magare*). Finala *-ariu* a apărut pe cale analogică și se găsește în toate cele trei texte studiate. De exemplu, în ms. 4 389, *măgariu* apare în cartea *Ieșirea* în 7 ocurențe. Dar tot în acest text se întîlnește și varianta cu *r* dur, *măgar* (Ex., *21*, 33; *22*, 4, 10).

3.13.12. Un *r* dur în poziție finală are și cuvîntul *țesător*, din ms. 4 389 (Ex., 28, 32). Varianta cu *-toriu* apare în BB, *țăsătoriu* (Ex., *26*, 1); *țesetoriu* (Ex., *36*, 9), în ms. 45, *țăsătoriului* (Ex., *28*, 28) și în ms. 4 389, *țesătoriului* (Ex., *36*, 8).

3.13.13. În concluzie, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, judecînd după situația din textele studiate, nu exista o normă unitară, nici măcar în cadrul aceluiași text, în privința scrierii (și rostirii) părții finale a cuvintelor terminate în *-tor* sau *-toriu*, *-ar* sau *-ariu*, *-er* sau *-eriu*. Norma de mai tîrziu cu *-r* dur este ilustrată cu mai multe exemple din textul ms. 4. 389. Scriere cu *-r* este apoi prezentă și în ms. 45, datorită, poate, copistului muntean. În BB, tendința spre formele mai vechi, cu *r* muiat, este evidentă.

3.14.0. Alte fenomene din domeniul consonantismului.

3.14.1. Tratamentul consoanei *h* în cuvintele de origine slavă *pohtă*, *a pohti* diferă de la un text la altul. În BB, de pildă, se menține forma etimologică: *pohtești* (Ex., *20*, 17, 17); *pohti* (*23*, 17; *3*, 24), pe cînd în ms. 45, exact în locurile indicate, apar *poftești*, *pofti*. Forma nouă, cu *-f-*, este atestată și în ms. 4 389: *poftească* (Ex., *3*, 24); *pofti* (Ex., *20*, 17, 17); *poftița* (Ex., *35*, 21). Cf. ST. L. FAC., p. 66–67; **I.3.19.0.**; **3.20.3.**

3.14.2. În timp ce în BB și în ms. 45 se folosește forma *prah* (<*vsl. prachŭ*), în ms. 4 389 întîlnim forma actuală literară *praf* (Ex., *9*, 9).

3.14.3. O serie de cuvinte de origine slavă terminate în *-chŭ* (*prachŭ*, *vrŭchŭ*) au în graiul moldovenesc finala *-v* (*prav*, *vîrv*). De aceea, este explicabilă forma *vîrvul*, din ms. 45 (Ex., *17*, 9, 10; *19*, 20; *24*, 17; *34*, 3) și *vîrvurile* (Ex., *26*, 37; *27*, 11). În locurile menționate din cartea *Ieșirea*, textul BB are varianta, muntenească și literară, *vîrful*. Aceeași variantă apare și în ms. 4389 (Ex., *17*, 10; *21*, 35; *34*, 2).

3.14.4. Varianta dialectală nordică *fănină*, întîlnită în FAC. (vezi ST.L. FAC., p. 67–68; **I.2.23.0.**), este atestată o singură dată și în cartea *Ieșirea*, ms. 45 (Ex., *28*, 2).

3.14.5. Tot o singură atestare cunoaște varianta etimologică *turbură*, în ms. 4 389 (Ex., *14*, 24). Cf. ST.L. FAC., p. 68; **I.3.24.0.**).

3.14.6. În BB, grupul consonantic *zdr-*, din verbul *a zdrobi* (<vsl. *sŭdrobiti*), este redus la *zr-*: *zrobești* (Ex., *23*, 24); *zrobind* (*ibid.*); *zrobiți* (Ex., *34*, 13). Forma neobișnuită cu *zr-* în acest verb mai este atestată și în alte cărți ale BB, precum și în alte texte din secolul al XVII-lea, cum se poate vedea din H. Tiktin, *DRG*, s.v., unde sînt citate exemple din BB, Ps. 75, 3; *Isaia*, 21, 9, precum și dintr-un manuscris din secolul al XVII-lea (GCR. I.5). De aceea, este de mirare faptul că editorii BB 1688-1988 au amendat tacit cele trei forme cu *-zr-* din cartea *Ieșirea*, scriind *zdr-*. Nu la fel au procedat însă în cazul exemplelor *zrobi*, din *Psaltire*, și *zrobiră*, din *Isaia*, care au fost menținute ca atare. Despre schimbarea grupului *zdr-* în *zr-*, Tiktin este de părere că o explicație este greu de dat („ist schwierig"). Poate că a avut vreun rol influența unui verb ca *a dezrobi*, cu grupul *zr* rezultat din îmbinarea prefixului *dez-* cu verbul *a robi*.

În textele studiate, este prezentă însă și forma *zdrobi*, cu 3 ocurențe în BB, cu 4 ocurențe în ms. 45 și cu două ocurențe în ms. 4 389, cartea *Ieșirea*.

3.14.7. Grupurile consonantice vsl. *sv-*, *sŭv-*, *skv-* sînt reflectate în împrumuturile românești de origine slavă prin grupul *sf-*, de exemplu: *svętŭ*> *sfînt*; *sŭvrŭšiti*> *sfîrși*; *skvara*> *sfară* 'Dunst von verbrannten Fett'. De la această regulă se abat așa-numitele slavonisme, elemente savante pe care le foloseau cărturarii români din epocă. Sub influența etimonului slav, acești învățați foloseau în scrierile lor românești și formele care aveau la inițială grupul *sv-*, cum se va vedea din exemplele care urmează.

3.14.8. Astfel, cuvîntul *sfeșnic* (◄ vsl. *svěšlnikŭ*), atestat sub această formă, cu *sf-*, în zeci de ocurențe din cele trei texte studiate, cartea *Ieșirea*, cunoaște, totuși, o singură dată, și varianta cu *sv-*, în ms. 45: *svęșnic* (СВѧШНИК) (Ex., *25*, 34).

3.14.9. Grupul sonor inițial *sv-*, motivat etimologic, se întîlnește și în verbul *a sveștenui* 'a oficia serviciul divin în calitate de preot'. Este un derivat, neînregistrat în dicționarele românești, de la substantivul *sveștenic* 'preot' (◄vsl. *svěštenik* 'id.'), acesta din urmă prezent în dicționarul lui H. Tiktin și în cel al lui A. Scriban. Cuvîntul slav mai apare în derivatele folosite de Dosoftei, în *Dumnedzăiască Liturghie*, 1678 (ed. N.A. Ursu, Iași, 1980): *sveștenoinóci* 'ieromonah' (p. 53); vb. *sveștenoideistvui* 'a oficia liturghia' (p. 9). Cît privește verbul *a sveștenui*, acesta este atestat în ms. 45: (*să*) *sveștenuească* (Ex., *28*, 37; *29*, 1; *31*, 9). O singură dată, în locul grupului *sv-*, apare în ms. 45 grupul *sf-*: *sfeștenească* (Ex., *30*, 30).

3.14.10. Oscilația între grupul inițial *sf-* și *sv-* este prezentă și în cazul cuvîntului *sfînt*, cu derivatele lui. În BB și în ms. 4 389, cartea *Ieșirea*, norma scrierii și rostirii este *sf-*, în peste o sută de ocurențe. Tot *sf-* apare în ms. 45 în aproximativ 80 de ocurențe. Dar în 15 ocurențe, apare grupul *sv-*: *svințește* (Ex., *13*, 2; *19*, 23); *svințescu* (Ex., *39*, 12); *svințenie* (Ex., *19*, 6); *svîntu* (Ex., *28*, 3; *30*, 10) etc.

3.14.11. În ms. 4 389, se înregistrează o singură dată, în cartea *Ieșirea*, forma *trîmbitei* (gen.-dat), cu *-t-*, în loc de *-ț-* (Ex., *20*, 18). Varianta normală, cu *ț*, este și ea atestată în acest text (Ex., *19*, 13, 16, 19), precum și în BB și în ms. 45 (în fiecare cu cîte 4 ocurențe). Etimonul slav avea *-ț-*: vsl. *trǫbica*. Varianta cu *-t-*, *trîmbită*, atestată încă la Coresi, are ca etimon magh., croat. *trombita* (cf. și ucr. *trymbita*), care provine din it. *trombetta*. sp. *trombeta*. fr. *trompette* etc. Partea inițială a cuvîntului a fost modelată după *trîmbiță*.

3.15.0. Sonorizarea lui *s-* din grupul *sm-* (>*zm-*) este atestată mai des în textele de prove-

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

nienţă sudică. Astfel, în BB, întîlnim : *zmaragd* (Ex., *28*, 17 ; *39*, 8) ; *zmaragdu* (Ex., *28*, 9) ; *zmaragdului* (Ex., *35*, 12, 25 ; *39*, 5) ; în ms. 4 389, de asemenea : *zmaragd* (Ex., *28*, 9 ; *35*, 12, 17). Probabil copistului muntean i se datoresc formele cu sonorizare din ms. 45 : *zmaragdu* (Ex., *28*, 8 ; *39*, 8) ; *zmaragdului* (Ex., *35*, 12, 25). În acest text se întîlnesc şi forme fără sonorizarea lui *s-* : *smaragdu* (Ex., *28*, 17 : *smaragdului* (Ex., *30*, 5), ca de altfel, o singură dată, şi în ms. 4389 : *smaragd* (Ex., *28*, 17). Etimonul grecesc avea *sm-* : σμάραγδος (dar şi *zm* : ζμ-) ; la fel şi lat. *smaragdus*. (Cf. ST.L. FAC., p. 69 ; **I.3.28.0.**). Norma actuală, cum se vede în *DEX*, este cu *sm-*.

3.15.1. Numai în ms. 4 389 se întîlneşte forma cu *zm-* în *zminteală* (Ex., *23*, 33) ; *zmintêle* (Ex., *34*, 12) (<vsl. *sŭmęsti*, *-mętǫ*).

3.15.2. Varianta sonorizată *zmirnă* apare în toate cele trei texte : în BB şi în ms. 45, Ex., *30*, 23, 24 ; în ms. 4 389, Ex., *30*, 23.

3.15.3. În BB şi în ms. 4 389 apare forma cu *zm-* în *zmoală* (Ex., *2*, *3*), pe cînd în ms. 45, cea cu *sm-*, *smoală* (*ibid.*) (<vsl. *smola*). Grupul *-zm-*, în loc de *-sm-*, se întîlneşte şi în *calapetazma*, BB (Ex., *35*, 11) ; *calapeteazma* (Ex., *3* , 34), faţă de gr. καταπέτασμα.

3.16.0. Propagarea lui *n* în *mănunchi* (< lat. pop. *manŭclus*) este atestată în scrisul lui Dosoftei şi în altele texte din secolul al XVII-lea, dar ea poate fi mai veche. Forma cu *-n-* se întîlneşte în ms. 45 : „*Mănunchiu de isop*" (Ex., *12*, 22) , pe cînd în BB apare *munuchiu*, fără *-n-* (*ibid.*). Tot astfel, şi în ms. 4 389.

3.16.1. Într-un cuvînt cu structură fonetică asemănătoare, *mărunt* (<lat. *mĭnutus*), propagarea lui *n* se produsese în toate graiurile dacoromâneşti cu mult înainte de epoca literară, fapt care a făcut posibilă ulterior disimilaţia *n —n> r —n* : *mărunt*. Această formă nouă se întîlneşte în toate cele trei texte studiate. Dar în ms. 45 se mai păstrează faza mai veche cu *-n-*, *mănuntu* (Ex., *16*, 14).

3.16.2. Forma în care apare schema *n —n* este prezentă în ms. 45 şi în cuvîntul *mănunţăile* (Ex., *35*, 10), pl. art. de la *mănuntaie* (<lat. *mĭnutalia* 'kleine Dinge'), în timp ce în BB şi în ms. 4 389 apare forma *mărunţăile* (*ibid.*).

3.16.3. Propagarea lui *n* se întîlneşte şi în forma *rărunchii* (<**rănunchi* <lat. pop. *renuculi*), din ms. 45 (Ex., *29*, 13. 22). Cuvîntul *rărunchi* cunoaşte în întregul text al *Vechiului Testament* din ms. 45 numeroase atestări. Dintre acestea, N.A. Ursu, NOI INFORM. (III), p. 44, consemnează 13 ocurenţe. În BB şi în ms. 4 389 (Ex., *29*, 13, 22), se întîlneşte forma sudică *rănichii* (<lat. pop. **renículus*, pl. **renículi*), în care nu a avut loc fenomenul propagării lui *n*.

II. MORFOLOGIA

1. SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. Substantivul *mînă* cunoaşte în ms. 45, la plural, forma *mănule*, care reprezintă un rest din declinarea a IV-a latină, *manu* +art. *-le*. Dar este folosită şi forma analogică *măinile*, de la singularul feminin de declinarea I, *mănă*, în versetul următor din ms. 45 : „*Şi vei săvîrşi măinile lui Aaron şi mănule fiilor lui*" (Ex., *29*, 9) (în BB. : „*Mîinile... mîinile*, cu *-ĸ-* în ambele cazuri). Forma *mănule* mai cunoaşte în ms. 45 un număr de 7 ocurenţe (Ex., *29*, 10, 19, 24, 24 ; *30*, 19 ; *32*, 29 ; *40*, 28). Totuşi, forma nouă, de declinarea I, are la plural un număr de 27 de ocurenţe, în ms. 45, Ex. În BB şi în ms. 4 389, ultima formă este generală.

1.1.1. Apartenenţa la declinarea a III-a a substantivului *arame* (<lat. *aeramen*) este probată de cele 12 ocurenţe ale acestei forme din ms. 45 (Ex., *26*, 37 ; *27*, 4, 11, 17, 18, 19 ; *36*, 15, 37 ; *39*, 3, 5, 6, 17 ; *39*, 40). Dar forma de declinarea I este şi mai bine reprezentată, cunoscînd în ms. 45, cartea *Ieşirea*, un număr de 23 de ocurenţe. De asemenea, forma *aramă* este generală în BB şi în ms. 4 389.

1.1.2. De declinarea a III-a este în ms. 4 389 substantivul *odăjdie* (sg.) (Ex., *28*, 4, 4, 30) ; *odăjdiei* (gen.- dat., sg.) (Ex., *28*, 8, 12, 15, 33, 34) ; *odăjdiia* (nom.-ac., art.) (Ex., *28*, 6 ; *29*, 5). Cuvîntul, al cărui etimon este vsl. *odežda*, este folosit, de regulă numai la plural, *odăjdii*. De la această formă, a fost refăcut un singular *odăjdie*, feminin de declinarea a III-a.

1.1.3. Cele spuse despre substantivul feminin de declinarea a III-a, *pustie*, şi despre substantivul neutru de declinarea a II-a, *pustiu*, în ST.L. FAC., p. 70 ; **II.1.2.2.**, sînt confirmate de datele oferite de cartea *Ieşirea*, din cele trei texte studiate.

1.1.4. Substantivul art. *răotata*, din ms. 4289 (Ex., *32*, 14), în loc de *răutatea*, aparţinea declinării I (dacă nu cumva este vorba de o eroare de grafie).

1.2.0. Genul. Faţă de cele arătate în ST.L. FAC., p. 70 ; **II.1.2.0.**, mai adăugăm două situaţii noi. Mai întîi, substantivul *belciug* este în ms. 45 atît de genul neutru, cu pl. *belciuge* (Ex., 26, 11), cît şi de genul masculin, cu pl. art. *belciugii* (Ex., *26*, 6, 11). În BB şi în ms. 4 389, substantivul este de genul neutru, cum rezultă din pl. art. *belciugele* (cu cîte 3 ocurenţe în ambele texte) şi pl. neart. *belciuge* (cu 1 ocurenţă în BB şi cu 13 ocurenţe în ms. 4 389).

1.2.1. Substantivul *clopot* este de genul masculin, cum rezultă din forma de plural *clopoţi*, atestată în ms. 45 (Ex., *28*, 30 ; *39*, 24, 25), de unde a trecut şi în BB (*ibid.*). Această formă se găseşte şi în HERODOT, *Glosar*, p. 682, constituind o particularitate lingvistică remarcabilă, pe care N.A. Ursu a scos-o în evidenţă în discuţia privitoare la paternitatea traducerii acestor două texte. Prezenţa pl. *clopoţi* în BB şi în HERODOT este semnalată şi de L. Onu, *Concordances onomasiologiques dans les traductions de Nicolas Spathar Milescu*, în „Revue des études sud-est européennes", XXIII, nr. 2, 1985, p. 141 —142.

1.3.0. Numărul. Desinenţa de plural feminin (şi neutru) *-e* (*-e-*), precedată de *r* dur, devine *-ă* (*-ă-*). Forma velarizată se întîlneşte în pluralul *cară* (de la sg. *car*), existent în toate cele trei texte studiate. Astfel, în BB şi în ms. 45 au fost notate : *cară* (Ex., *14*, 7, 17, 26 ; *15*, 19) ; *carăle* (Ex., *14*, 6, 9, 18, 28 ; *15*, 4) ; *carălor* (Ex., *14*, 25), iar în ms. 4 389 : *carăle* (Ex., *14*, 25).

1.3.1. Pluralul feminin *ţiarăle* se întîlneşte în BB (Ex., *23*, 29) şi în ms. 4 389, *ţiiarăle* (Ex., *23*, 11). Cf. ST.L. FAC., p. 70 ; **II.1.3.0.**

1.3.2. Pluralul articulat *hotarăle* este prezent în BB şi în ms. 45 în 7 ocurenţe (Ex., *8*, 2 ; *10*, 4, 14 ; *13*, 7 ; *23*, 17, 31 ; *30*, 11). Aceeaşi situaţie se întîlneşte şi în ms. 4 389, Ex.

1.3.3. În toate cele trei texte studiate, pluralul substantivului neutru *izvor* este *izvoară* : BB şi ms. 45, în Ex., 15, 27 ; ms. 4 389, în Ex., *8*, 5 ; *15*, 27).

1.3.4. Forma de plural *păhară* apare în ms. 4 389 (Ex., *37*, 16), alături de *păharăle* (Ex., *25*, 29 ; *27*, 3 ; *38*, 3). Ultima formă se găseşte şi în BB (Ex., *27*, 3 ; *38*, 3), precum şi în ms. 45 (*ibid.*).

1.3.5. Velarizarea lui *-e-* precedat de *r* dur se întîlneşte o singură dată şi în forma de plural *picioa-*

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

răle, din ms. 45 (Ex., *29*, 20). În celelalte 10 ocurenţe din acest text, pluralul acestui cuvînt are desinenţa *-e*. La fel stau lucrurile în BB şi în ms. 4 389, cartea *Iesirea*.

1.3.6. Substantivul *ţară* are pluralul articulat *ţărăle*, în ms. 4 389 (Ex., *3*, 8; cuvîntul e scris pe margine).

1.3.7. Pluralul nearticulat *zăvoară* cunoaşte în BB şi în ms. 45 un număr de 7 ocurenţe. Forma articulată, *zăvoarăle*, este atestată în BB, Ex., în 7 ocurenţe, iar în ms. 45, în 4 ocurenţe. În ms. 4 389, *zăvoară* este atestat de trei ori, iar *zăvoarăle*, de două ori.

1.3.8. Desinenţa de plural *e* devine *ă* cînd este precedată de un *ş* dur. Exemplele provin în mare parte din ms. 4 389; vezi mai sus, sub **1.3.5.10.** (*lănţuşă*); **3.5.12.** (*moaşălor*); **3.5.14.** (*secerişăle*); **3.5.16.** (*uşăle*).

1.3.9. Desinenţa de neutru plural *-e* apare la următoarele forme speciale ale substantivului *brîu*: *brîne*, în BB (Ex., *28*, 36); la fel în ms. 45 (*ibid.*) şi în ms. 4 389 (Ex., *28*, 40; *29*, 8); apoi forma articulată *brînele*, în BB (Ex., *29*, 8, *39*, 28). Numai în ms. 45 a fost întîlnită forma *brîiele* (Ex., *12*, 11; *29*, 8; *39*, 29). Substantivul *brîu* cunoaşte şi alte forme de plural, cum se poate vedea din ALR 1, întrebările 1 871, 1 866, 1 869, al căror material inedit a fost folosit de Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Bucureşti, 1978, în harta nr. 14 (p. 223). Pluralul de tip *brîne* alcătuieşte o arie dialectală care cuprinde Oltenia, Muntenia, sudul şi sud-estul Transilvaniei, cea mai mare parte a Dobrogei. De asemenea, mai există o arie mai mică cu această formă, care se întinde în centrul Transilvaniei, în părţi din sud-vestul acestei provincii, prin Munţii Apuseni şi prin Banat. Sunetul *-n-* se întîlneşte şi în formele de plural *brînă*, din nord-vestul Olteniei, *brîni*, din sud-vestul Munteniei, din sud-estul Munteniei şi din sudul Dobrogei. Forma de plural fără *-n-*, *brîie*, alcătuieşte o arie întinsă şi compactă, care se întinde din Maramureş, din nord-estul şi estul Transilvaniei, peste Bucovina şi Moldova dintre Carpaţi şi Prut (lipsesc datele din Basarabia), cu prelungiri în nord-estul Munteniei şi nordul Dobrogei. Mai există şi o formă de plural în *-uă* (< *ue*), *brîuă*, atestată prin sud-vestul Transilvaniei. În textele studiate, se reflectă, în linii generale, situaţia actuală din graiuri. În BB şi în ms. 4 389, cu pluralul *brîne*, se reflectă forma din aria sudică, în ms. 45, cu *brîie*, cea din aria nordică şi nord-estică. Apariţia lui *brîne*, o singură dată, şi în acest text, trebuie pusă pe seama copistului muntean Dumitru din Cîmpulung.

1.3.10. Pluralul *grîne* cunoaşte o singură atestare în ms. 4 389 (Ex., *34*, 22). Tot în acest text apare şi pl. în *-uri*, *grîurilor* (Ex., *23*, 19).

1.3.11. Desinenţa de plural neutru *-e* apare o singură dată ca *-i*, în *suspinile*, din ms. 4 389 (Ex., 6, 5). Ca şi în cazul din paragraful precedent, cu formele *grîne* şi *grînuri*, desinenţa *-e* poate alterna cu desinenţa de neutru *-uri*: *zăgaşe*, în ms. 45 (Ex., *8*, 5), şi *zăgaşurile* (Ex., *7*, 19).

1.3.12. Varianta mai veche a desinenţei de neutru plural *-ure* apare o singură dată în BB: *lucrure* (Ex., *1*, 11). De asemenea, *rîure*, formă adesea atestată în secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 104), cunoaşte o singură ocurenţă în ms. 4 389 (Ex., *7*, 24), dar lectura nu este sigură; s-ar putea interpreta grafia şi *riuri* (рꙗ҃ры).

Desinenţa *-uri* apare o singură dată la un substantiv de genul masculin, *păr*, în ms. 45: *„Păruri de capre"* (Ex., *35*, 24), alături de *„Peri de capră"* (Ex., *35*, 6). Forma *păruri* este semnalată în *DRL*, s.v., în BB (*Preot.*, *13*, 52).

1.4.0. Cazul. Forma articulată de genitiv-dativ singular a substantivelor feminine cu singularul nominativ în *-ă* sau în *-e* (de declinarea I sau de declinarea a III-a) este fie *-ei*, fie *-ii*. Cînd radicalul se termină în *-i*, apar în finală grupurile sonore *-iei* sau *-ii(i)*. Exemple: *ariei*, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., *22*, 29), dar *arii*, în ms. 45 (*ibid.*), în loc de *ariii*; *casei*, în BB (Ex., *12*, 22; *22*, 8), în ms. 45 (5 ocurenţe) şi în ms. 4 389 (5 ocurenţe), dar şi *casii*, în BB (Ex., *19*, 3; *20*, 22; tot aici, în *40*, 13, şi *casile*); *cărămizii*, în BB (Ex., *5*, 7), în ms. 45 (Ex., *5*, 8, 18), în ms. 4 389 (Ex., *5*, 8), dar şi *cărămiziii*, probabil cu nom.-acuz. *'cărămizie* 'cărămidărie', în BB (Ex., *5*, 18); *cărămiziei*, în BB (Ex., *5*, 8), presupune o formă de nom.-acuz. *cărămizie* 'cărămidărie'; *cărămidăriii*, în BB (Ex., *5*, 14), faţă de nom.-acuz. *cărămidărie* în BB (Ex., *5*, 9); *făgăduinţei*, în BB (Ex., *31*, 7), în ms. 45 (Ex., *25*, 15; *31*, 7) şi în ms. 4 389 (Ex., cu 4 ocurenţe), dar şi *făgăduinţii*, în BB (Ex., *24*, 7, 8; *34*, 28) şi în ms. 45 (*ibid.*); *groapei*, în ms. 45 şi în ms. 4 389 (Ex., *21*, 34), dar şi *gropii*, în BB (*ibid.*); *mărturiei*, în BB (Ex., cu 41 de ocurenţe), în ms. 45 (Ex., cu 48 de ocurenţe) şi în ms. 4 389 (Ex., cu 46 de ocurenţe), dar şi *mărturiii*, în BB (Ex., cu 9 ocurenţe); *moşiei*, în ms. 45 (Ex., 6, 17) şi în ms. 4 389 (Ex., *15*, 17), dar *moşiii*, în BB (Ex., *Z*, 17); *rudeniei*, în ms. 45 (Ex., *12*, 3), dar *rudenii* (рꙋдєнїй), în BB (*ibid.*); *trîmbiţei*, în ms. 45 (Ex., *19*, 19; *20*, 18), dar şi *trîmbiţii*, în ms. 45 (Ex., *19*, 16) şi în BB (Ex., *19*, 16, 19; *20*, 18); varianta cu *-i-*, *trîmbitei*, în ms. 4 389 (Ex., *20*, 18); de la *mumă*, gen.-dat. sg. este *mumînei*, în ms. 4389, (Ex., *23*, 19).

1.4.1. Genitiv-dativul articulat al substantivului *ţară* este *ţărăi*: *„Pre calea Ţărăi Filistimului"*, în ms. 4 389 (Ex., *13*, 17), corespunzînd pluralului *ţărăle*, în ms. 4 389 (Ex., *3*, 8; cuvîntul este scris pe margine, de aceeaşi mînă).

1.4.2. Vocativul în *-e*! este atestat în *judecătoare*!, din ms. 4 389 (Ex., *23*, 7, într-o însemnare marginală, de aceeaşi mînă: *„Caută de vezi, o judecătoare!"*); *Doamne*!, în BB (Ex., cu 13 ocurenţe), în ms. 4 389 (Ex., cu 13 ocurenţe), în ms. 45 (Ex., cu 11 ocurenţe); *Israile*!, în ms. 4 389 (Ex., *32*, 8). Vocativul în *-lor*: *„Bărbaţilor!"*, în ms. 4389 (Ex. *36*, 6); *muierilor! ibid.*).

1.4.3. Unele nume proprii au o situaţie specială în declinare. Ilustrativ este cazul numelui propriu *Sinai(a)*, care denumeşte un munte şi un pustiu. În textul grecesc, acest toponimic cunoaşte formele: Σὶν, în „τὴν ἔρημον Σὶν" 'în pustiul Sin' (Ex., *16*, 1; *17*, 1); Σινά, în „ἀνὰ μέσον Σινά" (Ex., *16*, 1); sau „τὴν ἔρημον τοῦ Σινά" (Ex., 19, 1); sau „τὸ ὄρος τὸ Σινά 'în muntele Sinai' (Ex., *19*, 23). În cele trei texte de care ne ocupăm, situaţia este următoarea: În ms. 45, al cărui autor a fost primul confruntat cu traducerea sintagmelor greceşti de tipul menţionat, se întîlnesc formele: *„Muntele Sinái"* (Ex., *19*, 11; *24*, 16; *34*, 2, 29, 32); *„Muntele lui Sinái"* (Ex., *19*, 16); *„Pustiiul Sinái* (Ex., *19*, 1); *„Pustiiul lui Sinái"* (Ex., *19*, 2); *„Mijlocul Sinái"* (Ex., *16*, 1); *„Muntele Sináei"* (Ex., *19*, 18, 20, 23; *31*, 17); *„Pustiiul Sin"* (Ex., *16*, 1; *17*, 1).

În BB: *„Pustiiul Sin"* (Ex. *16*, 1; *17*, 1); *„Între Sinái"* (Ex., *16*, 1); *„Pustiiul Sinái"* (Ex., *19*, 1, 2); *„Muntele Sinái"* (Ex., *19*, 16); *„Muntele Sináei"* (Ex., *19*, 23; *34*, 2); *„Muntele Sináii* (Ex., *19*, 18; *24*, 16; *31*, 17; *34*, 4, 29, 32; în *19*, 11, 20, accentul nu este notat).

În ms. 4 389: *„Pustiia Sinului"* (Ex., *16*, 1; *17*, 1); *„Pustiia Sirului"* (Ex., *15*, 22; desigur o confuzie cu numele de ţară *Sir*); *„Între Sináia"* (Ex., *16*, 1); *„Pustiia Sináei"* (Ex., *19*, 1, 2); *„Muntele Sináei"* (Ex., *19*, 11, 16, 18, 20, 23; *24*, 16; *31*, 18; *34*, 2, 4, 29, 32).

Forma grecească *Sinái*, considerată de traducătorii români ca fiind de genul feminin, a putut primi arti-

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

colul de genitiv-dativ *-ei*, rezultînd forma *Sináei*, sau articolul *-ii*, rezultînd forma *Sináii*. Apoi, de la aceste forme, s-a creat şi forma de nominativ-acuzativ, articulată, *Sinaia*, precum şi forma *Sinai*. Numele unei mănăstiri, al unor aşezări, al unui munte etc. din toponimia românească au avut ca motivare iniţială toponimicul biblic de care ne ocupăm. O formă nouă de genitiv-dativ apare în actul de fundaţiune al mănăstirii Sinaia, care a fost zidită de spătarul Mihai Cantacuzino, în 1695, la poalele Munţilor Bucegi : „Am zidit din temelie şi am înălţat un schitişor, numindu-se Sinaia, după asemănarea *Sînăiei cei mari*" (sublinierea noastră; vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 250).

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărît *lui* nu apare, de multe ori, înaintea numelui propriu *Israil*, în ms. 45 : *„Fiilor Israil"*, în loc de *„Fiilor lui Israil"*; dar şi : *„Fiilor Simeon"* (Ex., *6*, 15); *„Fiilor Levi"* (Ex., *6*, 16). În primul caz, absenţa articolului este atestată în aproximativ 30 de ocurenţe din cartea *Ieşirea*. Prezenţa articolului *lui* este întîlnită însă în aproximativ 150 de ocurenţe. S-ar putea să fie vorba de o scăpare de transcriere, întîlnită şi în sintagma *„Măine lor"* (=mîinelor lor) (Ex., *9*, 10). Varianta *lu* este semnalată în BB şi în ms. 45 : *lu Israil* (Ex. 6, 9, 11, 12).

2.2.0. Articolul genitival-posesival invariabil *a*, din ms. 45, *Ieşirea*, precum şi *al, a, ai, ale*, din BB şi din ms. 4 389, cunoaşte aceeaşi situaţie cu cea prezentată şi analizată în ST.L. FAC., p. 72-73; **II.2.2.0.—2.2.2.** Semnalăm numai apariţia superfluă a articolului *al* în sintagma *„Popa al Madiamului"*, din ms. 4 389 (Ex., *2*, 16; *3*, 1; *18*, 1).

2.2.1. O folosire specială a articolului genitival se întîlneşte în ms. 4 389 : în cazul pronumelor nehotărîte *fieştecare, fiecine*, articolul *al, a, ai, ale* separă pe *fieşte* sau pe *fie* de forma oblică a pronumelui relativ, înaintea căruia stă. Exemple : *fişte-a-căruia* (Ex., *18*, 16; *28*, 21); *fişte-a-cărui* (Ex., *18*, 16; *28*, 21; *29*, 9); *fişte-a-cării* (Ex., *22*, 9). Alte exemple au fost prezentate în ST.L. FAC., p. 73; **II.2.2.3.**

Tot în ms. 4 389, se întîlneşte construcţia care se aseamănă cu cea de mai sus : *„A căriia asupră nu vor fi muşte ctineşti"* (Ex., *8*, 22), pentru *„Asupra căreia..."*.

2.3.0. Articolul adjectival de genitiv-dativ, singular, *celei*, ca şi pronumele demonstrativ echivalent, *(a)celei(a)*, nu se întîlnesc în textul cărţii *Ieşirea* al celor trei variante studiate. Apar numai formele justificate din punct de vedere etimologic *cei, ceii, ceiia*. Astfel, în BB, Ex., *cei*, în loc de *celei*, cunoaşte un număr de 16 ocurenţe, în exemple ca : *„Al slujnecii cei de lîngă moară"* (Ex., *11*, 5); *„Marginea mînei cei dirépte"* (Ex., *29*, 20); *„Al roabei ceiia din groapă"* (Ex., *12*, 29). În ms. 45, formele *ceii, ceiia, cei* cunosc în cartea *Ieşirea* un număr de 13 ocurenţe. Exemple : *„Ţăsătura ceii-preste-umăr"* (Ex., *39*, 19); *„Ţăsătură a ceiia-preste-umăr"* (Ex., *39*, 20); *„Slujnicei cei lîngă moară"* (Ex., *11*, 5). În ms. 4 389, numărul ocurenţelor cu *cei* (=*celei*), în cartea *Ieşirea*, este de 16. Exemple : *„Deci, de nu vor crêde pre tine, nici glasul minunei cei dentăi nu vor asculta, ei vor crêde glasul minunei cei a doaoa"* (Ex., *4*, 8); *„Ţesăturile odăjdiei cei-de-preste-umere"* (Ex., *28*, 8). Cf. ST.L. FAC., p. 73; **II.2.3.0.**

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Forma de plural masculin a adjectivului *supţire* este *supţii*, în ms. 45 : *„Zimţi supţii de aur"* (Ex., *37*, 2) (vezi ST.L. FAC., p. 73; **II.3.1.1.**).

3.1.1. Forma de plural feminin a adjectivului *tîrziu*, anume *tîrzie* (<lat. *tardivae*), apare ca nume predicativ pe lîngă două substantive neutre, în ms. 45 : *„Grîul şi ovăsul nu s-au bătut, pentru că tîrdzie era"* (Ex., *9*, 32). Diortositorii bucureşteni ai BB au modificat puţin textul, dar au păstrat construcţia din ms. 45 care ne interesează : *„Grîul şi ovăsul nu s-au stricat, pentru că era tîrzie"* (*ibid.*). Acelaşi verset în ms. 4 389 conţine forma *tîrzi<i>* (ṭrzi) : *„Grîul şi ovăsul nu au pierit, că fusêse tîrzi<i>* (*ibid.*).

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. Pronumele personal de persoana a II-a plural, dativ, forma neaccentuată, este, în două ocurenţe din BB, *vî* 'vi' : *„Săvîrşiţi lucrurile voastre cêle ce vî să cuvine pre zi, ca şi cînd vî să da voao paie"* (Ex., *5*, 13); în ms. 45 : *„...vă să cuvin...în ce chip şi cîndu vă să da voaă paie"* (*ibid.*). În ms. 4 389 . *„...cînd vă dam noi pleavă"* (*ibid.*). Probabil că varianta *vî*, care provine din *vă*, este o formă nouă, din care provine actualul *vi*. În ms. 45, pronumele personal de acuz. pl., *i*, este aşezat după verb : *mîncă-i*=îi mîncă (Ex., *15*, 7); *înghiţi-i* = îi înghiţi (Ex., *15*, 12), *prinsă-i*=îi prinse (Ex., *15*, 15).

4.1.1. Pronumele personale *însu* 'el', *însă* 'ea', *înşi(i)* 'ei', *înse(le)* 'ele', continuatoare ale formelor latineşti populare **ĭpsu, ĭpsa, ĭpsi, ĭpsae*, care au fost folosite ca pronume personale de persoana a III-a, se întîlnesc numai în ms. 45, constituind una din trăsăturile arhaice ale acestui text. În acest manuscris, se întîlnesc şi formele, azi generale, *el, ea, ei, ele*, care continuă formele pronumelui demonstrativ lat. pop. **illu, illa, illi, illae*. Se ştie că latina nu avea forme proprii pentru pronumele personal de persoana a III-a. De aceea, alături de pronumele demonstrative menţionate, au mai funcţionat în româna veche, iar unele forme sînt în uz şi astăzi, pronume compuse cu **ipsu*, de tipul *de+*ĭpsu* sau *id+*ipsu>dînsu*; *cum+*ĭpsu>cunîns*, cu sensul 'el'.

4.1.2. Situaţia cantitatvă a pronumelor personale de persoana a III-a : *el, însu, dînsu*, precedate de diferite prepoziţii, aşa cum se reflectă această situaţie în cartea *Ieşirea* din cele trei texte studiate, ne poate oferi o imagine mai clară asupra statutului acestor pronume şi asupra modului cum erau ele folosite în cadrul celor două norme literare mai importante din epocă : cea nordică, moldovenească, şi cea sudică, muntenească.

a) În ms. 45, pronumele *el*, precedat de prepoziţii (*pre el, de el, către el, suptu el, peste el, lîngă el, întru el* etc.), este prezent în cartea *Ieşirea* într-un număr de 96 de ocurenţe. Alături de *el*, se foloseşte, cu acelaşi sens, pronumele personal de persoana a III-a masculin, singular, *îns*, precedat de prepoziţii : *într-îns, pre îns, de îns, cu îns, dentru îns, întru îns, preste îns*, toate într-un număr de 41 de ocurenţe. Acestora li se adaugă alte 6 ocurenţe ale variantei cu *-u* păstrat, *însu* (*pre însu* 'pe el'), dar mai cu seamă cele 82 de ocurenţe ale formei cu articolul *-l, însul* 'el' : *pre însul, la însul, cu însul* etc. Adunînd, găsim un total de 129 de ocurenţe ale formelor *îns, însu, însul* 'el', care depăşeşte pe cel al ocurenţelor pronumelui *el* (96 de ocurenţe). Trăsătura mai arhaică a acestui text în privinţa fenomenului în discuţie este, deci, clară. S-ar putea însă ca folosirea lui **ĭpsu* cu valoare de pronume personal să fie la fel

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

de veche ca și cea a lui **illu*, aceste pronume demonstrative fiind repartizate pe arii diferite în latina populară de la baza limbii române, cu funcțiile lor noi de pronume personale.

În textul ms. 45, se întîlnesc și 3 ocurențe ale pronumelui personal *dînsul*, care este caracteristic pentru norma literară sudică. De aceea, aceste apariții ar putea fi atribuite intervenției copistului muntean Dumitru din Cîmpulung.

În BB, cartea *Ieșirea*, pronumele personal *el* este prezent în aproximativ 90 de ocurențe. O mare întrebuințare cunoaște pronumele *dînsul*, cu 91 de ocurențe. Celălalt pronume, *însu*, nu se folosește niciodată singur, cu numai precedat de prepozițiile *întru* sau *dentru*: *într-însul*, cu 5 ocurențe și *dentr-însul*, cu 18 ocurențe.

În ms. 4 389, cartea *Ieșirea*, pronumele *el* este atestat de 26 de ori, *dînsul*, de 54 de ori, iar *însu(l)* nu este folosit decît precedat de *întru* și *dentru*: *într-însul* are 10 ocurențe, iar *dentr-însul*, 14 ocurențe.

b) Pronumele personal de persoana a III-a, singular, feminin, *ea* cunoaște în ms. 45, cartea *Ieșirea*, un număr de 19 ocurențe. Pronumele *însă* 'ea', precedat de *pre, întru, dentru* etc., apare într-un număr de 22 de ocurențe. Pronumele *dînsa* 'ea' nu există în acest text. Față de această situație, în BB, *dînsa* cunoaște un număr de 21 de ocurențe. Pronumele *ea* apare într-un număr de 17 ocurențe, iar pronumele *însă* 'ea' nu apare singur niciodată, ci numai cînd este precedat de prepozițiile menționate și mai sus: *într-însa*, cu 8 ocurențe, și *dentr-însa*, cu 9 ocurențe. Situația din BB se aseamănă cu cea din ms. 4 389. În acest din urmă text, cartea *Ieșirea*, pronumele *dînsa* cunoaște 8 ocurențe, pronumele *ea*, 2 ocurențe. Pronumele *însă* 'ea' nu apare niciodată singur, ci numai precedat de *întru* și *dentru*: *într-însa* are 9 ocurențe, iar *dentr-însa*, 10 ocurențe.

c) La plural, pronumele personal masculin *ei* cunoaște în ms. 45, cartea *Ieșirea*, un număr de 77 de ocurențe. Pronumele *înși* 'ei' *(pre înși, întru înși* etc.*)* are 20 de ocurențe, iar forma articulată, *înșii*, 36 de ocurențe, deci în total 56 de ocurențe. Pronumele *dînșii* lipsește însă din ms. 45, cartea *Ieșirea*. În textul tipărit al BB, diortositorii bucureșteni au intervenit și în acest caz, rezultînd următoarea situație. În timp ce pronumele *ei*, aproape ca în ms. 45, cunoaște 79 de ocurențe, pronumele *înși* lipsește complet (o singură ocurență cu *dentr-înșii*). În schimb, *dînșii*, care nu se întîlnește în ms. 45, cunoaște în BB, Ex., un număr de 67 de ocurențe. Această normă literară „muntenească" este prezentă și în ms. 4 389, cartea *Ieșirea*, Astfel, pronumele *ei* apare în 27 de ocurențe, pronumele *dînșii*, în 48 de ocurențe, pronumele *înși(i)*, folosit singur, lipsește. Numai cînd este precedat de *întru* și *dentru* el apare, și anume: *într-înșii*, cu 3 ocurențe; *dentr-înșii*, cu 6 ocurențe.

d) La plural, pronumele personal feminin, *êle*, are în ms. 45 un număr de 37 de ocurențe; pronumele *înse* 'ele', 8 ocurențe, iar *însele* (în *către-însele, pre însele, cu însele, dentru însele*), 6 ocurențe. Nu este atestată în ms. 45, *Ieșirea*, forma de plural *dînsele*. În BB, Ex., situația este următoarea: *êle* cunoaște un număr de 37 de ocurențe; *însele*, precedat de *dentru*, cunoaște 1 ocurență, iar precedat de *într-*, tot 1 ocurență. Al treilea pronume, *dînsele*, apare în 18 ocurențe. Norma privind utilizarea pronumelor *ele* și *dînsele* este prezentă și în ms. 4 389: *êle* are 3 ocurențe, iar *dînsele*, 11 ocurențe. Nici în acest text nu există pronumele *înse* 'ele', ca în ms. 45. Dar există forma articulată *însele*, atunci cînd ea este precedată de *într-* sau *dentr-*: *într-însele* se întîlnește în 7 ocurențe, iar *dentr-însele*, în 3 ocurențe.

Textele studiate ilustrează existența, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, a unor norme literare bine conturate în privința utilizării formelor de pronume personale de persoana a III-a. Astfel, norma nordică sau de tip moldovenesc, din ms. 45, era mai arhaică, în sensul că aici se continua o situație atestată în secolul precedent, referitoare la folosirea cu valoare de 'eu', 'ea', 'ei', 'ele' a descendenților în română ai pronumelui demonstrativ latinesc **ĭpsu, ĭpsa, ĭpsi, ĭpsae*, devenite *însu(l), însă (însa), înși(i), înse(le)*. Alături de acestea, dar cu o circulație ceva mai mică, apăreau și formele descinzînd din lat. **illu, illa, illi, illae*: *el, ea, ei, ele*. Totodată, norma nordică nu cunoștea pronumele *dînsul, dînsa, dînșii, dînsele*, din lat. pop. **de+ĭpsu* sau *ĭd+ĭpsu*. Cele 3 atestări ale formei de masculin singular, *dînsul*, din ms. 45, Ex., pot fi atribuite copistului muntean al acestui text. Cealaltă normă, muntenească sau sudică, din BB și din ms. 4 389, se caracterizează prin: folosirea în proporții aproape egale a pronumelor *el, ea, ei, ele* și *dînsul, dînsa, dînșii, dînsele*; absența pronumelor personale *însu(l), însă(-a), înși(i), înse(le)*; apariția acestor forme numai cînd ele sînt precedate de *întru, dentru*. Norma sudică este foarte apropiată de cea a limbii literare actuale.

4.1.3. Pronumele *însumi*, precedat de *eu*, se întîlnește în ms. 4 389 (Ex., 33, 14). Tot în acest text se mai întîlnesc: *tu însuț* (Ex., *18*, 18; *33*, 13, 15), sau numai *însuț*, fără *tu* (Ex., *34*, 12); *pre însuț* apare și în BB (Ex., *23*, 21); *voi înșivă*, în ms. 4 389 (Ex., *19*, 4; *30*, 32, 37; *35*, 5); chiar *voi înșiț*, ms. 4 389 (Ex., *10*, 11); *voao înșivă*, în BB (Ex., *30*, 37); *ei înșiș*, în ms. 4 389 (Ex., *1*, 1; *5*, 7; *18*, 26; *32*, 31).

4.1.3. Pronumele personal *elușî* 'el însuși' a fost întîlnit o singură dată în ms. 4 389 (Ex., *19*, 23; este scris pe margine, de aceeași mînă).

4.1.4. Pronumele (și adv., prep.) *adins* (<lat. *ipsum*, precedat de *ĭd*, sau de *ad*, sau de *ad-de*) nu apare în cartea *Ieșirea*, în niciunul din cele trei texte. Dar, sub forma *adîns* (ѧдѣнс), el se întîlnește în cartea *Facerea*, varianta din ms. 4 389 (Fac., *43*, 18), cît și în cartea *Ieșirea*, ms. 4389 (Ex., *36*, 8): *adîns éiș* 'între ei': *„Lucru cusut de sine împlelit ei înșiș făcură adîns eiș după făptura lui"*. În discuția din ST.L. FAC., p. 74; II.4.1.4. (și p. 105, nr. 8), am făcut afirmația, eronată, că această formă n-ar exista în limba veche și că s-ar putea chiar să fie o formă „unică". De asemenea, analiza sintagmei în care acest cuvînt apare, anume *„Ziseră adîns eiș"*, a fost inadecvată: *„a dînséiș"*, în loc de *„adîns eiș"*, dacă ținem seama de etimologia dată mai sus (după H. Tiktin, *DRG*, s.v.). Pronumele *adins* are și valoare de prepoziție, cu sensul 'între', și exprimă reciprocitatea, cînd este urmat de un pronume personal. O. Densusianu, *ILR*, II, p. 177, menționează exemple din secolul al XVI-lea de tipul: *„Ziseră adins eiș"*; *„Adins eiș grăind"*; *„Adins voiș"*. Exemple asemănătoare sînt date și de H. Tiktin, *DRG* [1], p. 22, sub *adins*: *„Adins éluși* 'er selbst', din secolul al XVII-lea *(Indreptarea legii)*; *„Adins mineși"*, din 1642 *(Învățături preste toate zilele)*; *„Pre dins voiș"*, din 1648 *(Noul Testament* de la Bălgrad).

4.1.5. Reluarea pronumelui conjunct de acuzativ *l* apare în ms. 45: *„L-au luatu-l"* (Ex., *2*, 5). O topică neobișnuită a pronumelor *ți, îți*, în același ms. 45: *„Pămîntul....carele Dumnedzău dă-ți ție"*, în loc de *„Pămîntul....carele... îți dă ție"* (Ex., *20*, 12).

4.2.0. Pronumele reflexiv *șie* este prezentă numai în ms. 45 (Ex., *1*, 21; *6*, 20, 31; *12*, 39; *21*, 10; *22*, 16).

4.2.1. Forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv *se*, urmată de auxiliarul de perfect compus *au*, la singular și plural, avea în ms. 4 389, cartea *Ieșirea*, un *s* palatalizat, cum rezultă din grafia

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

сѣѕ (*se-au*), prezentă în toate cele 20 de ocurenţe. La fel este situaţia şi în aproximativ 25 de ocurenţe din BB, Ex. Dar aici apare şi grafia сѧѕ (*s-au*), care notează rostirea dură a lui *s*, numărul ocurenţelor cu această formă fiind de 31. În ms. 45, varianta cu *s* dur este generală, întocmai ca în româna literară modernă.

4.2.2. Pronumele reflexiv de acuzativ era de multe ori scris şi rostit *să*, astfel încît în formele de conjunctiv era identic cu morfemul acestui mod, care este tot *să*. În BB, succesiunea *să să* cunoaşte 29 de ocurenţe. Inovaţia, constînd în trecerea la forma *se* a pronumelui, este înregistrată în cartea *Ieşirea* din BB numai de 6 ori. Ea lipseşte complet în ms. 45, care cunoaşte în toate ocurenţele numai succesiunea *să să*. În schimb, în ms. 4 389, forma nouă, cu *să se*, este pe deplin realizată în toate cazurile, care, în cartea *Ieşirea*, sînt în număr de mai multe zeci. Un singur exemplu : „*Să se apropie de munte*" (Ex., *19*, 21). Avem a face cu un nou caz în care norma din ms. 4 389 este identică cu cea a limbii române literare actuale.

4.3.0. Pronume şi adjective posesive. Formele conjuncte de dativ ale pronumelor personale şi reflexive se folosesc uneori cu valoare de adjective posesive, în exemple ca : *aproapele-ţi*, în BB (Ex., *2*, 13) ; *mijlocu-vă*, în ms. 4 389 (Ex., *32*, 27) ; *a mînă-ţi*, în BB (Ex., *17*, 5;) *mumă-ş*, în BB (Ex., *22*, 30) ; *picioare-ţ*, în BB (Ex., *3*, 5) ; *stînghe-ş*, în ms. 45 (Ex., *32*,26) ; *vecinu-ş*, în ms. 45 (Ex., *11*, 2 ; *22*, 4). Varianta *miu*, pentuu *meu*, este prezentă în BB şi în ms. 45; „*Numele miu*" (Ex., *6*,3).

4.4.0. Pronume şi adjective demonstrative. În cele două texte manuscrise, se întîlnesc cîteva forme cu afereza lui *a-* în cazul pronumelui demonstrativ-determinativ de apropiere : *cesta*, în ms. 4 389 (Ex., *32*, 1) ; *cestu*, în ms. 45 (Ex., *4*, 2 ; cuvîntul este scris pe margine, de aceeaşi mînă) ; *ceastă*, în ms. 4 389 (Ex., *10*, 17) ; *cêstea*, în ms. 4 389 (Ex., 10, 14) ;şi un caz de pronume de depărtare : *cêea* (чѣѧ), în ms. 4 389 (Ex., *26*, 12).

4.4.1. Formele de genitiv-dativ singular, feminin, ale pronumelor şi adjectivelor demonstrative nu au încă *-l-* analogic : *ceilalte* (în loc de actuala formă *celeilalte*), în ms. 4 389 (Ex., *26*, 5) ; *aceii*, în ms. 45 (Ex., *36*, 2).

4.4.2. Pronumele demonstrativ *acestaş* 'chiar acesta' se întîlneşte în sintagma : „*Într-un-acestaş chip*", în BB (Ex., *7*, 11 ; *9*, 18 ; *28*, 30 ; *30*, 38).

4.5.0. Pronumele relative-interogative. Pronumele *care*, cu formă unică de nominativ-acuzativ, singular şi plural, masculin şi feminin, apare ca atare cu cele mai multe atestări în textul ms. 4 389, cartea *Ieşirea* : un total de 119 ocurenţe. Tendinţa spre forma unică actuală se realizează apoi mai bine în textul BB, Ex., unde numărul acestei forme, în situaţiile menţionate, se ridică la 60 de ocurenţe. Pe cînd, în ms. 45, *care*, cu funcţiile menţionate apare abia în 6 ocurenţe. Norma din textele sudice, BB şi ms. 4 389, s-a impus în limba literară română modernă.

Cu valorile de masculin şi feminin, singular şi plural, nominativ-acuzativ, se foloseşte în ms. 45 forma *carele*, într-un număr de 87 de ocurenţe, în cartea *Ieşirea*. Această formă articulată, cu aceleaşi valori, cunoaşte în BB, Ex., un număr de 56 de ocurenţe, pe cînd în ms. 4 389, şi anume la masculin singular, nominativ-acuzativ, numai 16 ocurenţe. Pe lîngă formele menţionate, mai apar în BB, Ex. : *carei*, la masculin plural, nominativ-acuzativ, în 2 ocurenţe ; *carii*, cu aceleaşi funcţii, în 9 ocurenţe. Ultima formă, *carii*, cu acelaşi rol, se întîlneşte în ms. 45, Ex., în 18 locuri. Prima formă, *carei* (masculin plural, nominativ-acuzativ) se întîlneşte în ms. 4 389, Ex., într-un număr de 21 de ocurenţe, iar forma *carii*, în acelaşi text, într-un număr de 4 ocurenţe.

Forma de feminin singular, nominativ-acuzativ, *carea* are în BB, Ex., un număr de 9 ocurenţe. În ms. 45, numărul se ridică la 16 ocurenţe, iar în ms. 4 389, la 19 ocurenţe.

La genitiv-dativ, masculin, singular : *căruia*, în BB, Ex., într-un număr de 4 ocurenţe. La genitiv-dativ, masculin şi feminin, plural : *cărora*, într-un număr de 7 ocurenţe. Forma *căruia* are în ms. 45, 3 ocurenţe, iar *cărora*, 8 ocurenţe. În ms. 4 389, *căruia* are 4 ocurenţe, iar *cărora*, 2 ocurenţe.

La genitiv-dativ, feminin singular, forma *căreia* nu există în BB, Ex. În ms. 45, se întîlneşte, o singură dată, forma *cării* (Ex., *24*, 8), iar în ms. 4 389 : *cării* (Ex., *22*, 9) ; *căriia* (Ex., *8*, 22).

Analiz ade mai sus arată că la sfîrşitul secolului al XVII-lea se menţinea varietatea formelor acestui pronume la cazurile nominativ-acuzativ, singular şi plural, masculin şi feminin. Totodată, se poate constata că tendinţa de simplificare, prin folosirea formei unice, *care*, începuse să se manifeste. Cel mai avansat din punctul de vedere al apropierii de faza moder năeste,i în acest caz, textul ms. 4 389 al lui Daniil Andrean Panoneanul.

4.5.1. Pronumele relativ invariabil *de* 'care' se întîlneşte în unele exemple din ms. 4 389 : „*Fete de păştea oile*" (Ex., *2*, 16) ; „*Un om de se numiia Levii*" (Ex., *2*, 1).

4.5.2. Pronumele relativ-interogativ *ce* are în ms. 45 forma *ci* (Ex., *16*, 16 ; *19*, 22 ; *21*, 16, 35 ; *22*, 3, 9 ; *23*, 31 ; *34*, 12, 15). Şi conjuncţia este uneori tot *ci* (Ex., *23*, 5).

4.6.0. Pronume şi adjective nehotărîte. Merită consemnată forma *uniia*, în corelaţie cu *alţiia*, în ms. 4 389 : „*Uniia de o parte, alţiia de altă parte*" (Ex ., *36*, 12) ; apoi forma de gen.-dat. sg. fem. *alţii*, în ms. 4389: „*Alţii semînţii*" 'altei seminţii' (Ex., *30*,33).

4.6.1. Pronumele nehotărît *alalt(u)* (<lat pop. *illu* + *alterum* ; vezi H. Tiktin, *DRG*, s.v. ; G. Ivănescu, *ILR*, p. 150) era folosit destul de des în secolul al XVI-lea fără *cest-* sau *cel-* (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 123). Acest uz mai arhaic se regăseşte şi în ms. 45, în exemple ca : „*De la alalt*" (Ex., *26*, 3) ; „*Cătră alalt*" (Ex., *26*, 17) ; „*Cu alalt*" (Ex., *39*, 4) ; „*Pre alaltu*" (Ex., *18*, 7) ; „*Cătră alaltu*" (Ex., *26*, 5) ; „*Cu alaltu*" (Ex., *30*, 34 ; *36*, 11) ; „*De alaltu*" (Ex., *36*, 9) ; „*De alaltă*" (Ex., *28*, 7) ; „*Cătră alaltă* (Ex., *36*, 10) ; *alalte* (Ex., *28*, 10). În ultimul exemplu, cuvîntul precedent este *cêle*, dar sudura dintre aceste elemente nu-i realizată. Totuşi, în cîteva locuri se găseşte şi forma cu cele două părţi componente contopite : *celalalal*, în „*Un cot den cela şi un cot den celalalt*", în ms. 45 (Ex., *26*, 13) ; şi : *celalaltu* (Ex., *29*, 12).

Desigur, sub influenţa textului de bază, de provenienţă moldovenească, diortositorii bucureşteni ai BB au păstrat în textul tipărit pe *alalt*, cu sensul 'celălalt', 'cestalalt' (Ex., *26*, 3, 5, 17 ; *37*, 9 ; *39*, 4). Dar în celălalt text cu norma sudică, în ms. 4 389, Ex., *alalt* nu a fost niciodată folosit singur.

4.6.2. Pronumele relativ *care* poate primi particula de întărire *-şi* (<lat. *sic*), formîndu-se astfel pronumele nehotărît *careşi* 'fiecare', „ein jeglicher, ein jeder' (von mehreren der Gattung nach Bekannten)'", vezi H. Tiktin, *DRG*, s.v., cu un exemplu din BB, Ex., *33*, 10. Alte exemple din BB : „*Privind careş de la uşa cortului său*" (Ex., *33*, 8) „*Şi vèniia toţ înţeleptii... careş după lucrul lui carele ei lucra*" (Ex., *36*, 4) ; „*Careş den numele său*" (Ex., *39*, 12). Pronumele nehotărît *careş* există şi în ms. 45 (Ex., *33*, *8*, 10 ; *36*, 4), dar este absent în ms. 4 389, Ex. În ms. 45, se întîlneşte şi forma *careleş* 'fiecare' (Ex., *32*, 27 ; *39*, 12).

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

4.6.3. Pronumele nehotărît *cineş* 'fiecare' '(ein) jeder, jeglicher' este prezent în BB: *„Să-ş ia cineş oaia"* (Ex., *12*, 3); *„Şi ucideţi cineş pre fratele său şi cineş pre aproapele lui şi cineş pre cel de lîngă el"* (Ex., *32*, 26). Acest pronume apare exact în aceleaşi capitole şi versete în ms. 45.

4.6.4. Particula de întărire *-şi* se adaugă şi la sfîrşitul pronumelui nedefinit *cineva*, rezultînd forma *cinevaşi* 'cineva'. Acest cuvînt este folosit o singură dată în BB: *De-ş va vinde cinevaş fata lui roabă"* (Ex., *21*, 7). Nu apare niciodată în ms. 45, Ex., dar cunoaşte 14 ocurenţe în ms. 4 389 (Ex., *21*, 12, 1, 16; *22*, 5, 7, 10, 14, 16; *30*, 33, 33, 38; *32*, 26; *33*, 11 *34*, 3). Fiind semnalat în secolul precedent la Coresi, acest pronume nehotărît pare a constitui o trăsătură caracteristică a normei literare muntenești din epocă. Alte atestări din *DA* ale lui *cinevaşi* converg în acelaşi sens.

4.6.5. Pronumele *cine* sau *ce*, precedate de *fie*, au devenit pronumele nehotărîte: *fiecine*, atestat în ms. 4 389 (Ex., *12*, 16); *fiece*, în ms. 4 389 (Ex., *22*, 10) şi în BB (*ibid.*). Pronumele *cine* se combină şi cu *fieşte-*, rezultînd *fieştecine*, din ms. 4 389 (Ex., *12*, 3, 4; *35*, 22). În BB şi în ms. 45, Ex., nu apare acest pronume.

4.6.6. Pronumele relativ *care(le)*, în compunere cu *fieşte* (<*fie*+*şi*+*ce*, sau din *fie*+*şi*+*te*), a dat forma de pronume nehotărît *fieştecare(le)*, care apare în următoarele realizări în textele studiate. În BB, Ex., la nominativ-acuzativ, apare *fieştecare*, cu 1 ocurenţă; apoi *fieştecarele*, într-un număr de 8 ocurenţe; *fiiştecarele* (Ex., *7*, 12; *16*, 16, 16). La genitiv-dativ, masculin, *fieştecăruia*, 1 ocurenţă; la feminin, *fieştecării*, 1 ocurenţă.

În ms. 45, forma *fieştecarele* cunoaşte 15 atestări, iar forma de feminin *fiştecarea*, 1 ocurenţă (Ex., *38*, 10). La genitiv-dativ, masculin: *fieştecăruia* (Ex., *28*, 21); feminin: *fieştecării* (Ex., *22*, 8).

În ms. 4 389, forma de nominativ-acuzativ *fieştecare* cunoaşte 14 ocurenţe. La genitiv-dativ, în loc de *a fieştecăruia*, se spune *fişte-a-căruia* (Ex., *18*, 16; *28* 21); iar în loc de *a fieştecării*, apare ordinea *fişte-a-cării* (Ex., *22*, 9); vezi mai sus, **II.2.2.1.**

Varianta fără *-te-*, *fiişcarele*, este semnalată o singură dată în BB (Ex., *16*, 29).

4.6.7. Pronumele nehotărît *neştine* 'cineva' cunoaşte în BB, *Ieşirea* un număr de 12 ocurenţe, iar în ms. 45, 8 ocurenţe. Nu apare însă în ms. 4 389. Situaţia repartiţiei pe texte este asemănătoare cu cea din cartea *Facerea*. Cf. ST. L. FAC., p. 76; **II.4.6.2.**

4.6.8. Pronumele negativ *nimeni* are în BB variantele: *nime*, cu 2 ocurenţe; *nimene*, cu 1 ocurenţă; *nimeni*, cu 1 ocurenţă; *nimenea*, cu 3 ocurenţe. În ms. 45: *nime*, cu 6 ocurenţe: *nimeni*, cu 2 ocurenţe; *nimerile*, cu 1 ocurenţă (Ex., *34*, 24). În ms. 4 389, apare forma actuală *nimeni* în toate cele 7 ocurenţe (Ex., *2*, 12; *10*, 23, 23; *16*, 19; *23*, 17; *34*, 3, 24).

4.6.9. Pronumele şi adjectivul nehotărît *oricît* este atestat o singură dată în ms. 45, dar cu elementele componente în ordine inversă, în forma de feminin plural *cîteoare*: *„Şi va rădica Aaron greşealele svinţilor cîteoare vor stinţi"* (Ex., *28*, 34).

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul ordinal. Forma fără *-a*, (*al*) *treile*, se întîlneşte o singură dată în BB (Ex., *39*, 10). Numeralul *a dzêcea* este folosit fără determinatul *parte*, în ms. 45: *„Iar gomor a dzêcea a trei vêdre era"* (Ex., *16*, 35). La fel este construcţia în BB. Dar ea chalchiază textul grecesc: Τὸ δέ γομὸρ τὸ δέκατον τῶν τριῶν μέτρων ἦν. În ms. 4 389, acelaşi text are cuvîntul *parte* (*„a zêcea parte"*), ca în versiunea latină (*„decima pars"*).

5.2.0. Numeralul multiplicativ de la *doi* este *îndoit*, *-ă* 'de două ori, dublu'. În ms. 4 389: *„Vita acêea îndoită să se plătească"* (Ex., *22*, 4); *„Strînseră ce le trebuia îndoit 2 gomor<i> la un loc unui om"* (Ex., *16*, 22). Numeralul multiplicativ de la *patru* este *împătrat*, *-ă* 'de patru ori' (<vb. *a împătra*), cuvînt întîlnit numai în ms. 4 389: *"Oaia să o dea împătrată"* (Ex. *22*, 1). De la *cinci*, numeralul multiplicativ este *încincit* 'de cinci ori', în ms. 4 389: *„Să dea viţelul încincit"* (Ex., *22*, 1).

6. VERBUL

6.1.0. Conjugări. Forma *„Şi prisáre"*, din BB (Ex., *9*, 8), indică aparteneţa verbului respectiv la conjungarea I, *a prisără*, *-áre*, în timp ce forma *„Şi prêsere* (προέστη), din ms. 45 (*ibid.*), arată că în acest text verbul era de conjugarea a III-a. Tot astfel, forma de infinitiv lung substantivat din *„Punêrea-înainte"* 'jertfă, ofrandă', din ms. 4 389 (Ex., *40*, 3), arată că verbul era de conjugarea a II-a. Apartenenţa la aceeaşi conjugare o indică şi forma de infinitiv lung, *umplêrea*, din ms. 4 389 (Ex., *35*, 27). Forma de gerunziu, *umbrînd*, din ms. 4 389: *„Umbrînd cu aripele lor acoperemîntul"* (Ex., *25*, 20), trimite la un verb *a umbra*, de conjugarea I, alături de *a umbri*. Tot aşa, în acelaşi ms. 4 389, există verbul *a moştina* 'a moşteni' (Ex., *23*, 30; *32*, 13), alături de substantivul *moştinare* 'moştenire' (Ex., *6*, 8).

6.2.0. Reflexivul cu valoare de pasiv se întîlneşte la o serie de verbe ca: *a aduce*, *a lucra*, *a omorî*, *a pîngări*, *a vinde*, *a zidi*. Cîteva exemple din BB: *„Cêle ce să aducea"* Ex., *36*, 3); *„Aurul care s-au lucrat la lucruri* (Ex., *38*, 24); *„Să să omoară"* (Ex., *21*, 12; *15*, 29, 32; *22*, 19); *„Se va omorî"* Ex., *31*, 13, 14); *„S-au pîngărit"* (Ex., *20*, 25); *„Să se vînză"* (Ex., *23*, 3; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389); *„S-au zidit"* (Ex., *9*, 18). Cf. S.T.L. FAC., p. 76; **II.6.2.0.**

6.3.0. Verbe iotacizate. Prezentul indicativ şi prezentul conjunctiv. Gerunziul. Exemplelor din ST.L. FAC., p. 77; **II.6.3.0.** li se adaugă aici o altă serie, cu scopul de a se arăta că în cele trei texte studiate ale cărţii *Ieşirea*, ca şi în cartea precedentă, încă nu se semnalează 'novaţ'a, deven'tă apoi normă a românei literare, a formelor verbale cu *t*, *d*, *n*, *r*. În cazul numai a două verbe se întîlneşte forma cu *-r-*: *„Şi cearâ* în BB şi în ms. 45 Ex. *11*, 2); *să piară*, în BB (Ex., *22*, 20).

6.3.1. Conjugarea a II-a. Verbul *a cădea* (< lat. *cado*, *-ĕre*, în loc de lat. clas. *cado*, *-ĕre*) are forme iotacizate apărute prin analogie: *(să) cază*, în ms. 4 389 (Ex., *10*, 12; *19*, 21); *cadză*; în ms. 45 (Ex., *15*, 16). Verbul *a mînea* (<lat. *maneo*, *-ēre*) are la conjunctiv forma *(să) mîie*, în ms. 4 389 (Ex., *28*, 18; *39*, 25); iar verbul *a părea*, *(să) paie*, în ms. 4 389: *„Să le paie rău"* (Ex., 13, 17); verbul *a ţinea*, *(să) ţie*, în ms. 4 389 (Ex., *26*, 3, 3), şi gerunziul *ţiindu-se*, în ms. 4 389 (Ex., *28*, 7; *36*, 10); verbul *a vedea*, *(să) văz*, în ms. 4 389 (Ex., *9*, 18), *(să) văzu*, în BB (Ex., *33*, 13), *(să) vădzu*, în ms. 45 (*ibid.*), *(să) vază*, în ms. 4 389 (cu 6 ocurenţe), în BB, la fel (cu 3 ocurenţe), *(să) vadză*, în ms. 45 (cu 3 ocurenţe).

6.3.2. Conjugarea a III-a. Conjunctivul prezent, persoana a III-a, singular şi plural, de la verbul *a ascunde* este *(să) ascunză*, în BB (Ex., *2*, 3) şi în ms. 4 389 (Ex., *22*, 7) şi *(să) ascundză*, în ms. 45 (Ex., *2*, 3). De la *a arde*, conjunctivul este *(să) arză*, în BB (Ex., *27*, 20), gerunziul, *arzînd* (Ex., *29*, 17), iar în ms. 45,

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

(să) ardză (ibid.). Verbul *a crede* are la conjunctiv forma *(să) crează*, în BB (Ex., *4*, 5) şi în ms. 4 389 (Ex., *9*, 5; *19*, 9; *22*, 19), iar în ms. 45, *(să) creadză* (Ex., *9*, 5). De la verbul *a cere*, conjunctivul este *(să) cêie* (чѣе), în ms. 4 389 (Ex., *3*, 22). De la *a întîlnde*, prezentul indicativ, persoana I, este *întînz*: *„Eu sînt Domnul care-m întînz mâna spre Eghipet"*, în ms. 4 389 (Ex., 7, 5). De la *a pierde*, se întîlnesc formele iotacizate *(să) pierz*, în ms. 4 389 (Ex., *32*, 9; *33*, 3, 5), şi *(să) piarză*, în BB (Ex., *8*, 9) şi în ms. 4 389 (Ex., *19*, 24; *32*, 12). Verbul *a pune* are unele forme iotacizate apărute şi pe cale analogică: *(eu) puiu*, în BB (Ex., *34*, 10, 27), în ms. 45 (Ex., *34*, 10; şi: *pui*, în 34, 27) şi în ms. 4 389 (Ex., *33*, 5; *34*, 10, 27); *(tu să) pui*, în BB (Ex., cu 5 ocurenţe), în ms. 45 (Ex., cu 7 ocurenţe), în ms. 4 389 (Ex., cu 38 de ocurenţe); *(el, ei, să) puie*, în ms. 4 389 (Ex., cu 7 ocurenţe). De la verbul *a purcede*, conjunctivul este *(să) purceadză*, în ms. 4 389 (Ex. *40*, 35). De la verbul *a scoate*, persoana I singular, conjunctiv prezent, este în BB *(să) scoţ* (Ex., *3*, 11) şi *(să) scoţu* (Ex., *3*, 8, 8); persona a II-a singular, conjunctiv prezent este *(să) scoţi* (Ex., *3*, 12; *33*, 15); persoana a III-a, singular şi plural, conjunctiv prezent, *(să) scoaţă* (Ex., *6*, 13, 26, 27; *8*, 18; *12*, 33, 41); în ms. 45: *(să) scoţ* (Ex., *3*, 8, 8, 11; *14*, 11; *33*, 15); *(să) scoaţă* (Ex., *6*, 13, 26, 27; *8*, 18; *12*, 33); în ms. 4 389: *să scoţ* (Ex., *3*, 8, 10, 11, 12); *(să) scoaţă* (Ex., *6*, 7; *7*, 7). De la verbul *a trimite*, formele iotacizate, care au rezultat pe cale analogică, sînt: *(eu) trimiţ*, în BB (Ex., *23*, 20); *(eu să) trimiţu*, în BB (Ex., *5*, 2); *(să) trimiţă* (Ex., *6*, 11; *7*, 2; *8*, 32; *10*, 27); în ms. 45: *(să) trimiţ* (Ex., *3*, 10, 12; *23*, 20); *(să) trimiţă* (Ex., *6*, 11; *7*, 2, 14; *8*, 32; *10*, 27; *11*, 10; *12*, 15; *21*, 26); în ms. 4 389: *(eu) trimiţ* (Ex., *3*, 12); *(eu să) trimiţ* (Ex., 3, 10). De la verbul *a vinde*, apar forme iotacizate ca: *(să) vînză*, în BB (Ex., *22*, 3), în ms. 4 389 (Ex., *21*, 8, 35; *22*, 3); *(să) vîndză*, în ms. 45 (Ex., *21*, 8; *22*, 3).

6.3.3. Conjugarea a IV-a. De la verbul *a auzi*, apar în BB şi în ms. 4 389 forme iotacizate ca: *(eu) auz(u)* (Ex., *32*, 17); *(să) auză* (Ex., *19*, 9; *23*, 13); în ms. 45, aceleaşi forme, în aceleaşi ocurenţe. prezintă africata *dz*, în loc de *z*. Verbul *a despărţi* are la conjunctiv prezent, persoana a III-a singular, forma *(să) dăsparţă*, în ms. 4 389 (Ex., *26*, 33), la fel şi verbul coradical *a împărţi* (<lat. *impartio, -ire*), *(să) împarţă*, în ms. 4 389 (Ex., *21*, 35, 35). De la verbul *a pieri*, formele iotacizate, din ms. 4 389, sînt prezentate şi discutate mai sus, în **I.2.4.9**. Forma cu *r* refăcut este atestată într-o singură ocurenţă din BB: *să piară*, (Ex, *22* 20). De la verbul *a veni*, formele iotacizate sînt: *(eu) viu*, în ms. 45 (Ex., *19*, 9); *(să) vie*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *10*, 1; *32*, 25), precum şi în ms. 4 389 (Ex. *12*, 48; *22*, 8; *32*, 26; *35*, 10).

6.4.0. Imperfectul indicativului. Terminaţiile caracteristice ale acestei forme verbale, anume *-iiá* şi *-îiá*, sînt prezente în cea mai mare parte a formelor acestui timp. Inovaţia, adică apariţia finalelor actuale *-ţá, -ía, -á*, este şi ea ilustrată cu exemplele adunate la sfîrşitul acestui paragraf.

Terminaţia *-iiá* se întîlneşte la verbele de conjungarea a IV-a, după cum urmează: *asupriia*, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., *1*, 13); *cuveniia*, în BB (Ex., *16*, 18, 21), *cuviniia*, în ms. 45 (Ex., *16*, 18); *feriia*, în ms. 4 389 (Ex., *1*, 17); *fugiia*, în ms. 4 389 (Ex., *14*, 27); *gîlceviia*, în ms. 45 (Ex., *15*, 24; *17*, 3) şi în ms. 4 389 (Ex., *15*, 24); *gîlciviia*, în BB (Ex., *15*, 24; *17*, 3); *gîndiia*, în ms. 4 389 (Ex., *35*, 21); *goniia*, în ms. 4 389 (Ex., *12*, 39; *14*, 9); *grăbiia*, în BB (Ex., *5*, 10, 13; *12*, 33); *grăiia*, în BB (Ex., *6*, 27; *16*, 10; *34*, 34); *huliia*, în toate cele trei texte (Ex., *17*, 2); *ieşiiam*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *13*, 8); *ieşiia*, în BB (Ex., *33*, 7; *39*, 34; şi: *işiia*, *33*, 11,) în ms. 45 (Ex., *37*, 7, 11; *34*, 34) şi în ms. 4 389 (Ex., *19*, 18; *33*, 7, 7, 11; *34*), 34; *ispitiia*, în BB (Ex., *17*, 7); *încălziia*, în BB, în ms. 45 şi în ms. 4 389 (Ex., *16*, 21); *îndeşiia*, în ms. 4 389 (Ex., *35*, 24); *înfloriia*, în ms. 4 389 (Ex., *9*, 31); *întăriia*, în BB (Ex., *1*, 12) şi în ms. 4 389 (Ex., *1*, 7, 12, 20); *lipsiia*, în ms. 4 389 (Ex., *13*, 22); *mulţiia*, în ms. 4 389 (Ex., *1*, 20); *năcăjiia*, în ms. 4 389 (Ex., *1*, 12; *18*, 11); *numiia*, în ms. 45 (Ex., *16*, 31); *păziia*, în ms. 4 389 (Ex., *2*, 4); *pîrjoliia*, în ms. 4 389 (Ex., *3*, 2); *poştiia*, în ms. 4 389 (Ex., *35*, 21); *porunciia*, în BB (Ex., *34*, 34); *povăţiia*, în ms. 45 (Ex., *13*, 21) şi în ms. 4 389 (Ex., *13*, 21, 21); *priimiia*, în ms. 45 (Ex., *36*, 3); *priviia*, în BB, în ms. 45 (Ex., *2*, 4), precum şi în ms. 4 389 (Ex., *33*, 7); *răpştiia*, în ms. 4 389 (Ex., *17*, 3); *robiia*, în ms. 45 (Ex., *1*, 14); *scîrbiia*, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., *1*, 13); *siliia*, în ms. 4 389 (Ex., *5*, 10; *15*, 15); *sloboziia*, în BB (Ex., *33*, 11), în ms. 4 389 (Ex., *9*, 31; *17*, 11), iar în ms. 45, *slobodziia* (Ex., *17*, 11; *33*, 11); *smeriia*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *1*, 12); *topiia*, în BB şi în ms. 4 389 (Ex., *16*, 21), precum şi în ms. 45 (Ex., *3*, 2; *16*, 21); *umbriia*, în toate cele trei texte (Ex., *40*, 32); *veniia*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *36*, 4), precum şi în ms. 4 389 (Ex., *34*, 35; *36*, 2).

Terminaţia *-îiá* apare în formele: *pogoriia*, în BB (Ex., *33*, 9; *34*, 29), în ms. 45 (Ex., *33*, 9) şi în ms. 4 389 (Ex., *33*, 8); *urîia*, în ms. 45 (Ex., *1*, 13).

În exemplele următoare, se constată trecerea de la terminaţia *-iiá*, la *-ţá, -ía*, sub influenţa formelor de imperfect de la conjugările a II-a şi a III-a: *asuprea* (faţă de *asupriia*; vezi mai sus), în ms. 45 (Ex., *1*, 13); *grăia* (faţă de *grăiia*; vezi mai sus), în BB (Ex., *19*, 19; *33*, 9), în ms. 45 (Ex., *6*, 17, 27; *16*, 10; *19*, 19; *33*, 9; *34*, 34) şi în ms. 4 389 (Ex., *5*, 10; *16*, 10; *19*, 19; *33*, 8, 11; *34*, 29, 34, 35); *pricea*, în ms. 45 (Ex., *17*, 2).

6.4.1. Forme perifrastice de imperfect. Sub influenţa modelelor străine, în primul rînd a modelului grecesc al *Bibliei*, în cele trei texte studiate apar în cîteva cazuri din cartea *Ieşirea* forme perifrastice de imperfect, care sînt alcătuite din imperfectul verbului a fi+gerunziul verbului de conjugat, de tipul: *„Era păscînd"* 'păştea', în *„Şi Moisi era păscînd oile lui Iothor"*, în BB (Ex., *3*, 1; în ms. 45: *„Era păscîndu"*; în ms. 4 389; *„Eru Moisei păscînd"*), după gr. Μωϋσῆς ἦν ποιμαίνων τὰ πρόβατα Ἰωθὼρ, în care ἦν ποιμαίνων=era păscînd; cf. vb. ποιμαίνω (ποιμανεύω) 'faire paître'; (τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton'; *„Era ţiindu-se* 'se ţinea', în: *„Şi 5 zăvêse era ţiindu-se una de alta"*, în ms. 4 389 (Ex., *36*, 10); aceeaşi construcţie se întîlneşte şi în ms. 45: *„Şi cinci garduri era dentru dînsele ţiindu-se unul de all"* (Ex., *36*, 9); tot aşa şi în BB. Modelul este în greceşte: πέντε δὲ αὐλαῖαι ἦσαν ἐξ ἀλλήλων συνεχόμεναι ἡ ἑτέρα ἐκ τῆς ἑτέρας, în care ἦσαν συνεχόμεναι = era ţin îndu-se 'se ţineau'; vb. συνέχω 'tenir, maintenir'.

În *Septuaginta*, imperfectul perifrastic a fost împrumutat din limba ebraică (vezi Th. Simenschy, *Gramatica limbii greceşti. Partea I-a: Fonetica şi Morfologia*, Bucureşti, 1935, p. 171).

6.4.2. O altă construcţie perifrastică de imperfect este alcătuită din verbul *a vrea*+infinitivul verbului de conjugat: *„Vrea mêrge"* 'mergea', în: *„Şi cînd vrea mêrge Moisi înaintea Domnului...lua acoperemîntul"*, în BB (Ex., *34*, 34); aceeaşi construcţie şi în ms. 45. Dar în ms. 4 389, apare imperfectul normal, sintetic, *mergea*: *„Iară cînd mergea Moisei.... lua aco-* 6; în BB şi în ms. 4 389: *am dat*); *dêde*, la persoana a III-a singular, în BB şi în ms. 45 (Ex., cîte 5 ocurenţe în ficîaare text), pecrum şi în ms. 4 389 (Ex., 7 ocurenţe)

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

peremintul" (ibid.). În textul grecesc: 'Ηνίκα' δ'ἄν εἰσπορεύετο este alcătuit din ἡνίκα 'cînd', 'wann, zu der Zeit wo'; ἄν, adv. dubitativ, care se pune de obicei la optativ; adăugat altor moduri, le conferă sens de optativ; vb. πορεύω 'faire passer', 'envoyer', 'passer'; *„Vrea sui"*, în: *„Şi cînd să vrea sui norul des la cort, înjuga fiii lui Israil"*, în BB (Ex., *40*, 33); la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Deci cînd se rădica norul de la cort"*. În gr.: 'Ηνίκα δ'ἄν ἀνέβι ἡ νεφέλη; vb. ἀναβαίνω, viit. ἀναβήσομαι 'monter'; „Les formes actives du fut. ou de l'aor. ἀναβήσω et ἀνέβησα signifient: faire monter" (Chassang, p. 89); *„Vrea intra"* = intra, în *„Pînă vrea intra a grăi către dînsul*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *34*, 25; în ms. 4389: *„Pînă venia de grăia cu dînşii.* În gr.: ἕως ἄν εισέλθῃ συλλαλεῖν αὐτῷ; vb. εἰσέρχομαι 'entrer dans'.

6.4.3. În toate cele trei texte studiate nu apare niciodată *-u* la persoana a III-a plural a imperfectului. Un exemplu din ms. 4 389: *„Roabele umbla"* (Ex., *2*, 3).

6.4.4. Verbul *a da* cunoaşte la imperfectul indicativului, persoana a III-a singular, forma *da* 'dădea', în: *„Ca şi cînd vi să da voao paie"*, în BB (Ex., *5*, 13). În ms. 45, acelaşi verset are o topică neobişnuită: *„În ce chip şi cîndu să vă da voaă paie"*; în B 1975: *„Ca atunci cînd vi se dădea paie"*. La persoana I plural, imperfectul indicativ, apare forma *dam*: *„Cînd vă dam noi pleavă"*, în ms. 4 389 (Ex., *5*, 13).

6.5.0. Perfectul simplu. Pentru istoria normelor limbii române literare prezintă interes următoarele forme din cartea *Ieşirea* în variantele din cele trei texte studiate.

Conjugarea I. Verbul *a lua* are la perfectul simplu, persoana a III-a singular, formele: *luoă*, în ms. 4 389 (Ex., 17 ocurenţe); *luo*, în BB (Ex., 12 ocurenţe); *luă*, în ms. 45 (Ex., 14 ocurenţe). De asemenea, verbul *a ploua* are, la acelaşi timp, forma *ploó* (πλοώ), în BB (Ex., 9, 23); *plooă* (πλοωѫ), în ms. 4 389 *(ibid.)*; *ploă* (πλοѫ), în ms. 45 *(ibid.)*. Menţionăm cu această ocazie şi forma neuzitată de persoana I singular, prezent indicativ, *„Eu plou"*, în ms. 45 (Ex., *9*, 18; *16*, 4); în BB: *„Voiu ploua"*, în ms. 4 389: *„Voiu ploa"*; vorbeşte Dumnezeu.

Conjugarea a III-a. Forme slabe, în *-ĕĭŭ*. Verbul *a întinde* cunoaşte forma de persoana a II-a singular *întinsèşi*, în BB (Ex., *15*, 12), şi *întinseş*, în ms. 45 *(ibid.)*, de unde se poate deduce o formă de persoana I, *întinseiu* (atestată pentru epoca veche de H. Tiktin, *DRG*, s.v.).

Forma slabă în *-ui (cerşui)* poate fi postulată dacă se pleacă de la forma de plural, persoana a III-a, *cerşură*, din BB şi din ms. 45 (Ex., *12*, 35).

Conjugarea a IV-a. De la verbul *a povăţi*, persoana a doua singular este *povăţiş*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *15*, 13).

Forme tari. Au fost întîlnite următoarele forme de perfect forte, la persoana I singular, în *-ş*: *aduş*, în ms. 4 389 (Ex., *6*, 5); *ziş* în BB, (Ex., *3*, 17; *4*, 23.; *32*, 32) şi în ms. 4 389 (Ex., *4*, 23); *dziş* în ms. 45 (Ex., *4*, 22; *32*, 22); la persoana a III-a sg.: *adaosă* (Ex. *9*, 44).

La persoana a III-a singular, forma tare *fêce* apare în BB o singură dată (Ex., *18*, 14), în timp ce în ms. 45, Ex., ea cunoaşte un număr de 13 ocurenţe; acelaşi număr de ocurenţe apare şi în ms. 4 389. Înlăturarea formei arhaice în BB are loc în favoarea formei slabe *făcu*, care cunoaşte în BB, Ex., un număr de peste 50 de ocurenţe. Inovaţia a avut loc şi la persoana a III-a plural din acelaşi text, în sensul că forma *fêceră*, care are 4 ocurenţe în ms. 45, Ex., nu apare în BB, Ex., ci numai *făcură*, cu 27 de ocurenţe.

6.5.1. Verbul *a da*. Forme tari: *dediu*, persoana I, singular, apare o singură dată în ms. 45 (Ex., *31*, O comparaţie cu cartea *Facerea* privind numărul de ocurenţe ale acestei forme de perfect forte arată că utilizarea ei în cartea *Ieşirea* scade simţitor, căci în Fac. ea apărea în BB într-un număr de 34 de ocurenţe, în ms. 45, într-un număr de 36 de ocurenţe, iar în ms. 4 389, într-un număr apropiat de cele anterioare. Forma de persoana a II-a plural, *dêderă* se întîlneşte în BB (Ex., *32*, 23) şi în ms. 4 389 (Ex., *12*, 36).

6.6.0. Perfectul compus. În BB şi în ms. 45, apare de cîteva ori o formă de perfect perifrastic, care este alcătuită din perfectul simplu al verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat. Forma calchiază o construcţie similară grecească şi nu se întîlneşte în ms. 4 389. Prin ea se probează încă o dată procedeul traducătorului Nicolae Milescu de a transpune servil fiecare element al textului grecesc. În cartea *Ieşirea*, există în cele două texte, BB şi ms. 45, următoarele exemple: *„Şi fu a treia zi fiind de către minicate"* (Ex., *19*, 16), în care construcţia *fu fiind* (=a fost) este un calc după gr. ἐγένετο ... γενηθέντος; *„Şi fu în luna dentîi .... ieşind ei den Eghipet"* (Ex., *40*, 15), în care *fu ieşind* calchiază gr. ἐγένετο ἐκπορευομένων (vb. ἐκπορεύω, ἐκπορεύομαι 'sortir'). Cf. ST.L. FAC., p. 78—79; **II.6.6.0.**

6.7.0. Mai-mult-ca-perfectul. Poate fi consemnată o singură formă arhaică de la verbul *a da*: *didêse*, în ms. 4 389: *„Căruia cum i se didêse înţelepciunea"* (Ex., *36*, 1); *„Cărora le didêse Dumnezeu pricêpere"* (Ex., *36*, 2).

6.8.0. Viitorul. Deosebirea între formele auxiliarului de viitor *voi (u)* şi cele ale verbului predicativ *voiesc* nu este, adesea, marcată, astfel că *voiu* poate însemna 'voiesc', 'vreau'. Cîteva exemple: *voiu* 'vreau', în BB şi în ms. 45 (Ex., *21*, 5); *vei* 'vrei', 'voieşti', în BB şi în ms. 45 (Ex., *10*, 7; *32*, 31), precum şi în ms. 4 389 (Ex., *4*, 23); *veţ* 'vreţi', în BB (Ex., *16*, 28). Pentru formele acestui verb, vezi mai sus **I.2.15.1.**

6.8.1. O formă de viitor, compusă din viitorul verbului *a fi* + verb la gerunziu, pare a avea uneori valoare de prezumtiv. Construcţia calchiază modelul grecesc. Exemple: *„Şi 5 garduri vor fi ţiindu-se unul de alalt şi 5 garduri vor fi ţiindu-se iară unul de altul"*, în BB (Ex., *26*, 3; tot astfel în ms. 45 şi în ms. 4 389, *ibid.*); construcţia *„Vor fi ţiindu-se"* are valoare de viitor, 'se vor ţine', şi reprezintă un calc după gr. ἔσονται ἐχόμεναι (sau συνεχόμεναι), care este alcătuită din ἔσονται, viitorul verbului εἰμί 'sînt', persoana a III-a plural, şi (συν)εχόμενος, participiul prezent al verbului συνέχω 'tenir'; *„De se va fi ferind se va feri"*, în BB (Ex., *22*, 17); în ms. 45: *„De să va ferindu să va feri" (ibid.)*, cu construcţia *„Se va (fi) ferind"* = *se va feri*, cu sensul 'va refuza', care reprezintă o calchiere servilă a originalului grecesc, în care apare construcţia ἐάν δὲ ἀνανεύων ἀνανεύσῃ (vb. ἀνανεύω, viit. ἀνανεύσω 'faire de la tête un signe de refus').

6.9.0. Conjunctivul prezent. Verbul *a adaoge* are la acest mod şi timp forma *(să) adaogă*: *„Cel bogat să nu mai adaogă, nici cel sărac să nu mai împuţinêze"*, în ms. 4 389 (Ex., *30*, 15). Verbele *a omorî* şi *a pogorî* au la acelaşi mod, timp şi persoană formele *(să) omoară, (să) pogoară*. Prima formă cunoaşte în BB, Ex., un număr de 9 ocurenţe, în ms. 45, 4 ocurenţe, în ms. 4 389, 3 ocurenţe. Dar în ms. 45 se întîlnesc şi 4 ocurenţe ale variantei cu *-re*, *(să) omoare* (Ex., *21*, 14, 15, 16, 32). Cealaltă formă, *să pogoară*, apare o singură dată în BB (Ex., *22*, 1), pe cînd în ms. 45 *(ibid.)* finala este *-re*, *(să) pogoare*. Variantele cu *-re* vor deveni mai tîrziu literare.

Verbul *a ucide* are la conjunctiv prezent, persoana a III-a singular şi plural, forma *(să) ucigă*, atestată în ms. 4 389 într-un număr de 9 ocurenţe, în BB şi în

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

ms. 45, în 2 ocurenţe (Ex., *2*, 15; *32*, 11). Forma de persoana I, *(să) ucig*, apare o dată în ms. 4 389 (Ex., *33*, 3).

O formă izolată de conjunctiv prezent, persoana a III-a singular, *(să) adêpe* (ѧдѣпи), creată prin analogie cu verbele care aveau *ęá* în poziţie *e* [*(să) lęáge*], se întîlneşte în ms. 45 (Ex., 2, 6). În acelaşi text, conjunctivul de la *a pololi* este *(să) potoale* (Ex., *9*, 29).

6.9.1. Construcţia *şi* +conjunctivul prezent, persoana a III-a singular şi plural, apare în frazele care redau vorbirea directă. Nu avem a face cu forma de conjunctiv cu *şi*, de tipul *cu şi fac*, ci cu un calc după limba greacă a originalului, în care apare un καὶ+imperativul, cum se poate vedea în ST.L. FAC., p. 79; **II.6.9.1.** Această construcţie nu se întîlneşte în ms. 4 389; aici se foloseşte *să*.

Din cartea *Ieşirea*, BB şi ms. 45, prezentăm următoarele exemple:

a) *„Şi-ş adune lor paiele"*, în BB (Ex., *5*, 7); în ms. 45: *„Şi adune şie paiele"*; în ms. 4 389: *„Să strîngă"*. Modelul pentru ms. 45 şi pentru BB este gr. *„καὶ συναγαγέτωσαν ἑαυτοῖς τὰ ἄχυρα"*.

b) *„Şi ceară"*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *11*, 2); în ms. 4 389: *„Să cêie"*. Modelul este gr. καὶ αἰτησάτω (vb. αἰτέω şi αἰτημι, viit. αἰτήσω 'demander').

c) *„Şi grijască acêstea şi nu grijască întru cuvinte deşarte"*, în BB (Ex., *5*, 9). La fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Să aibă grijă... nu să cugete"*. Textul din BB şi din ms. 45 urmează servil versiunea greceaască: „καὶ μεριμνάτωσαν ταῦτα καὶ μὴ μεριμνάτωσαν ἐν λόγοις κενοῖς". În acest text se găsesc: imperativul verbului μεριμνάω, -ω 's'inquiéter'; cf. (ἡ) μέριμνα, -ης 'soin, souci'; şi vb. μερμνηρίζω, viit. -ίσω şi -ίζω 's'inquiéter' [cf. rom. pop. *a meremetisi* 'a repara (o casă)']; adj. κενός, -ή, -όν 'vain, frivole, inutile'.

d) *„Grăiêşte fiilor lui Israil şi înjuge"* (= să înjuge 'să plece'), în ms. 45 (Ex., *14*, 15). În BB apare alt verb, dar cu conjunctivul cu *să*: *„Şi să înhame"*; în ms. 3 489: *„Să se strîngă"*; în greceşte: „καὶ ἀναζευξάτωσαν" (vb. ἀναζέυγνυμι 'atteler de nouveau', 'décamper', 'partir'; (ἡ) ἀναζέυξις, -εως 'décampement', 'départ', din radicalul (ὁ) ζυγός, -οῦ 'joug'.

e) *„Şi prisare Moisi spre ceriu"*, în BB (Ex., *9*, 8); în ms. 45: *„Şi prêsere Moisi spre ceriu"*; în ms. 4 389: *„Şi să o arunce Moisei spre cer"*. În BB şi în ms. 45 este calchiată versiunea greceaască: „καὶ πασάτω Μωϋσῆς εἰς τὸν οὐρανὸν" (vb. πάσσω, şi πάττω, viit. πάσω 'saupoudrer', 'joncher').

f) *„Şi-ş spêle hainele"*, în BB (Ex., *19*, 10); la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Şi să-ş spêle hainele"*; în gr. „καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια" [vb. πλύνω 'laver'; (τὸ) ἱμάτιον, -ου 'vêtement'].

6.9.2. Uneori, morfemul de conjunctiv *să*, urmat de negaţie, este separat de verb şi prin alte cuvinte. Cauza este respectarea servilă a topicii originalului grecesc: *„Căutaţ să nu altă rană aduc eu preste voi"*, în BB (Ex., *33*, 5); în ms. 45, *să* este urmat de un viitor, într-o construcţie neromânească: *„Căutaţi să nu altă rană voi aduce eu pre voi" (ibid.)*. În gr.: „ὁρᾶτε μὴ πληγήν ἄλλην ἐγὼ ἐπάγω ἐφ'ὑμᾶς" [vb. ὁράω, -ῶ 'regarder', 'voir', 's'apercevoir', 'comprendre'; vb. ἐπάγω 'amener'; (ἡ) πληγή, -ῆς 'coup', 'malheur'].

6.9.3. Conjunctivul perfect. Flexiunea după persoană şi număr a auxiliarului de la această formă verbală se întîlneşte în cîteva exemple: *„(Eu) să fiu aflat har"*, în BB (Ex., *33*, 13); la fel şi în ms. 45 *(ibid.)*; *„Mai bine era noaoă să fim murit răniţ de Domnul"*, în ms. 4 389 (Ex., *16*, 3).

6.10.0. Condiţionalul-optativ. Forma de auxiliar de persoana a III-a, singular şi plural, *are*, se întîlneşte în exemplul: *„Ca cîndu are grăi neştine"*, în ms. 45 (Ex., *33*, 11); în BB: *„Ar grăi"*.

6.11.0. Formelor de imperativ înregistrate şi discutate în ST.L. FAC., p. 80; **II.6.11.0.—6.11.3.** li se alătură o serie de exemple semnificative din cartea *Ieşirea*.

Conjugarea I. În textele studiate, s-a produs o separare între forma de imperativ, persoana a II-a singular, *stăi!*, şi cea de indicativ sau de conjunctiv prezent, *stai*, *să stai*. Prima formă a putut fi influenţată de sl. *stoj* (H. Tiktin, *DRG*, s.v.). Forma *stăi!* se întîlneşte în BB (Ex., *8*, 20; *9*, 13; *17*, 9; *24*, 12), în ms. 45 (Ex., *8*, 10; *9*, 13; *17*, 9) şi în ms. 4 389 (Ex., *9*, 13; *24*, 12). În ms. 45, apare şi varianta fără *-i*: *stă!* (Ex., *17*, 9).

Conjugarea a III-a: *ado!*, *„Ado-ţ aminte!"*, în ms. 4 389 (Ex., *20*, 8; *28*, 1; în BB şi în ms. 45: *adu!*); *scrie!*, în *„Scrie ţie acêste cuvinte!"*, în ms. 4 389 (Ex., *17*, 14; *34*, 27; la fel şi în BB şi în ms. 45); *tinde!*, în ms. 4 389 (Ex., 7 ocurenţe); în BB şi în ms. 45: *întinde!*

6.11.1. Formelor de imperativ ale unor descendenţi arhaici şi dialectali ai lat. *ambulo*, *-āre*, pe care i-am prezentat şi discutat în ST.L. FAC., p. 80; **II.6.11.1.**, li se adaugă două atestări din cartea *Ieşirea*, ms. 45: *ia-mblă!* (Ex., *3*, 10); *ia-mblaţi!* (Ex., *1*, 10).

6.11.2. Verbul defectiv *a păsa* (<lat. *passo*, *-āre*), astăzi învechit, apare în textele studiate numai la imperativ, singular şi plural: *pasă!*, în BB (Ex., în 13 ocurenţe), în ms. 45 (Ex., în 12 ocurenţe), în ms. 4 389 (Ex., în 14 ocurenţe); *păsaţ(i)!*, în ms. 45 (Ex., 5 ocurenţe), în ms. 4 389 (Ex., 10 ocurenţe). În BB, Ex., această formă nu apare. În schimb, se foloseşte imperativul *mêrgeţ(i)!* (Ex., *5*, 11; *10*, 8, 24; *12*, 31, 32).

6.11.3. Imperativul verbului *a lua*, din expresia *a lua aminte*, este însoţit, în cîteva cazuri, de pronumele de acuzativ *te*: *„Ia-te aminte!"*, în BB (Ex., *23*, 21) şi în ms. 45 (Ex., *10*, 28; *23*, 21). În ms. 4 389: *„Ia-te aminte însuţ"* (Ex., *39*, 12).

6.12.0. Infinitivul lung este reprezentat prin două exemple din ms. 4 389: *frămîntarea*, în *„Luară oamenii făina mai nainte de-a o frămîntarea ei cu aluat"* (Ex., *12*, 34); *robirea*, în *„Vă voiu mîntui de-a robirea lor"* (Ex., *6*, 6).

6.13.0. Gerunziul *domnind*, din *„Eu sînt Domnu domnind tot pămîntul"*, din BB şi din ms. 45 (Ex., *8*, 22) reproduce gr. κυριεύων din ἐγώ εἰμι κύριος κυριεύων πάσῃ τῆς γῆς.

Tot calchiată după limba greacă este construcţia alcătuită dintr-un gerunziu şi o formă a aceluiaşi verb la diferite timpuri: perfectul simplu, perfectul compus, viitorul, conjunctivul prezent etc.: *„Văzînd văzuiu"*, în BB (Ex., *3*, 7) şi în ms. 45: *„Vădzîndu vădzuiu" (ibid.)*; în ms. 4 389, în locul perfectului simplu apare perfectul compus: *„Văzînd am văzut" (ibid.)*. Modelul este gr. ἰδὼν εἶδον (vb. ὁράω, aor. εἶδον, inf. ἰδεῖν 'voir', 'regarder'). După gerunziu, apare o formă de viitor în: *„Umplînd voiu umple"*, în ms. 4 389 (Ex., *23*, 26); în BB şi în ms. 45, acelaşi verset: *„Plinind voi plini"*. Modelul este gr. ἀναπληρῶν ἀναπληρώσω (vb. ἀναπληρόω, -ῶ 'remplir'); *„Grăind va grăi"* se găseşte în toate cele trei texte (Ex., *4*, 14), fiind un calc după gr. λαλῶν λαλήσει (vb. λαλέω, -ῶ 'bavarder'). Gerunziul este precedat de o formă de conjunctiv prezent în: *„Să zică zicînd"*, în BB (Ex., *32*, 11; la fel şi în ms. 45, dar aici apare în loc de *z*, *dz*), după modelul grecesc εἴπωσιν λέγοντες (ambele cuvinte sînt forme ale verbului λέγω 'vorbesc'). Cf. ST.L. FAC., p. 81; **II.6.13.0.**

6.14.0. Participiul trecut al verbului *a cere* este în româna veche *cerşut*, formă întîlnită în ms. 4 389, în: *„Voi înşiţ aţ cerşut"* (Ex., *10*, 11).

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *acii* este folosit o singură dată în BB (Ex., *34*, 14): *„Așezați-vă acii“*, și de două ori în ms. 45 (Ex., *3*, 5; *24*, 14). În ms. 45, apare o dată și forma *icea*: *„Și-m veț lua de icea oasele“* (Ex., *13*, 19).

7.2.0. Adverbul *adecă* 'și anume' cunoaște o singură atestare în ms. 4 389: *„Și făcu acoperemîntul lui, adecă capacul“* (Ex., *37*, 6).

7.3.0. Adverbul *astară* 'astă-seară', 'deseară' este prezent, cu o singură ocurență, în ms. 45 (Ex., *16*, 6) și în BB *(ibid.)*.

7.4.0. Adverbul *așijderea* este folosit numai în ms. 4 389 (Ex., *7*, 11, 22; *22*, 30; *25*, 20; *2*, 4).

7.5.0. Forma *atunce* este prezentă o singură dată în ms. 45 (Ex., *12*, 48), alături de *atuncea*, cu 5 ocurențe. Ultima apare și în BB, în tot atîtea ocurențe. În ms. 4 389, este în uz *atunci* (Ex., cu 9 ocurențe).

7.6.0. Adverbul *au* 'oare' este prezent în BB (Ex., *2*, 14), precum și în cele două ms. *(ibid.)*.

7.7.0. Adverbul *au doară* 'oare ?' cunoaște 2 ocurențe în BB (Ex., *12*, 7, 10); la fel, în ms. 45 *(ibid.)* și în ms. 4 389 (Ex., *9*, 11, 12).

7.8.0. Adverbul *ba* este prezent în cîte 3 ocurențe în BB și în ms. 4 389, și în 4 ocurențe în ms. 45.

7.9.0. Adverbul interogativ *că ce* 'de ce ?' cunoaște în ms. 4 389 10 ocurențe (Ex., *1*, 21; *2*, 13, 20; *5*, 11, 22; *14*, 11; *17*, 3; *18*, 11, 14, 14). În două cazuri, el este precedat de *pentru*: *„Pentru că ce...* ?“ 'de ce ?'. Această din urmă formă apare și în BB (Ex., *5*, 4), precum și în ms. 45 (Ex., *2*, 13; *3*, 3; *5*, 22, 22).

7.10.0. Adverbul *cîndai* 'poate, întîmplător, posibil' este folosit în BB și în ms. 45 în cîte 3 ocurențe (Ex., *13*, 17; *19*, 24; *20*, 19). Nu apare în ms. 4 389, Ex.

7.11.0. Adverbul *cît...atît* apare precedat de *întru*: *„Întru cît... întru atît“* 'cu cît... cu atît': *„Și întru cît îi smeriia pre dînșii, întru atîta să făcea mai mulți“*, în BB și în ms. 45 (Ex., *1*, 12). În textul grecesc: καθότι...τοσούτῳ (καθότι 'en ce que', 'en tant que'; τοσοῦτος, τοσαύτη, τοσοῦτο, în forma de neutru, ca adverb: 'tant, autant; d'autant'). În ms. 4 389: *„De ce... de-acêea“* (*„Și de ce-i năcăjiia, de-acêea era mai mulți“*).

7.12.0. Adverbul *curîndu* 'îndată', 'nu peste mult timp' apare cu această formă în ms. 45 (Ex., *32*, 8); în BB și în ms. 4 389, fără *-u*. În ultimul text, el se întîlnește în 5 ocurențe (Ex., *2*, 18; *12*, 11, 33; *32*, 7, 8).

7.13.0. Adverbul *cu direptu* 'bine', 'corect', 'echitabil' se întîlnește în ms. 4 389: *„Nu faci tu cu direptu acest lucru“* (Ex., *18*, 17). În BB, apare numai *direptu „Nu faci tu direptu cuvîntul acesta“*; tot astfel, în ms. 45: *„Nu dreptu faci tu acesta lucru“*. Punctul de plecare este din manuscrisul 45, iar autorul acestuia a urmat servil modelul grecesc: Οὐκ ὀρθῶ σύ ποιεῖς τὸ ῥῆμα τοῦτο (ὀρθός, -ή, -όν înseamnă atît 'droit', 'perpendiculaire', 'vertical', cît și 'juste', 'équitable', 'franc', 'sincère').

7.14.0. Adverbul *dară* 'oare' cunoaște în BB un număr de 14 ocurențe, în ms. 45, 12 ocurențe, în ms. 4 389, 10 ocurențe (Ex.). Forma nouă *dar* apare o singură dată în ms. 4 389 (Ex., *2*, 20).

7.15.0. Adverbul *de-acii* 'după aceea, apoi' este prezent în ms. 4 389 într-un număr de 10 ocurențe; forma cu *-a*, *de-aciia*, apare o singură dată (Ex., *20*, 25). Acest adverb lipsește în ms. 45 și în BB, Ex.

7.16.0. Adverbul *de-a direapta* (și adv. *de-a stînga*) apare în contextul: *„Părăte de-a direapta și părăte de-a strînga“*, în BB și în ms. 4 389 (Ex., *14*, 22, 29). Dar în ms. 45: *„Den dreapta“*; *„Den stînga“ (ibid.)*.

7.17.0. Adverbul *de-a umere* se întîlnește în ms. 4 389: *„O pușeră* [făina] *de-a umere“* (Ex., *12*, 34); în BB și în ms. 45: *de-a umăr (ibid.)*.

7.18.0. Adverbul *decuseară* apare în BB și în ms. 45 (Ex., *12*, 18; *27*, 21).

7.19.0. Adverbul *degrab*, în ms. 4 389 (Ex., *12*, 11).

7.20.0. Adverbul *dendrăptu* (vezi ST.L. FAC., p. 68; **I.3.26.0.**) se întîlnește numai în ms. 45 (Ex., *14*, 19; *26*, 23, 27). Prin intervenția copistului muntean, s-ar putea explica *dendărătul* din acest text (Ex., *26*, 22). Ultima formă este atestată în 6 ocurențe în BB (Ex.), alături de *dendărăt*, cu 3 ocurențe. În ms. 4 389, *dendărăt* cunoaște 2 ocurențe; *dendărătul*, 1 ocurență; *dendărătu-le*, 1 ocurență (Ex., *14*, 20).

7.21.0. Forma sudică *denlăuntru*, care, cu o modificare a lui *den-* în *din-*, a devenit normală în limba română literară actuală, se întîlnește în BB și în ms. 4 389, cartea *Ieșirea*, într-un număr de 3 ocurențe, în fiecare. Față de această situație, în ms. 45 apar formele: *denlontru* (Ex., *37*, 2; *39*, 18); *înlontru* (Ex., cu 17 ocurențe); *înlontrul* (Ex., *13*, 5). Formele din ms. 45 au ca radical cuvîntul *lontru*, al cărui etimon este vsl. *vŭnǫtrĭ*, care a devenit *lontru*, *luntru*, în urma unui fenomen de contaminarea cu **lăintru* (<lat. *illac*+*intro* 'înăuntru'). Din forma vsl. *vŭnǫtrĭ*, cu *în-*, a rezultat forma *înuntru* (cu varianta *înontru*). Această formă a influențat pe *lăintru*, care a devenit *lăuntru*. Acesta, la rîndul său, în combinație cu *înuntru*, a dus la forma *înăuntru*, ir. *ănuntru*, ar. *năuntru*, mgl. *annuntru*.

Pe teritoriul lingvistic dacoromânesc, din combinarea principalelor tipuri, cu *-l-* și cu *-n-*, în cazul cuvîntului *dinăuntru* (vezi ALR SN, V, h. 1 498, *dinăuntru*), au rezultat următoarele arii, a căror conturare prezintă interes pentru cunoașterea bazei dialectale a celor trei texte de care ne ocupăm.

a) O primă arie, cu forma *dinăuntru* (simplificăm transcrierea), cu grupul sonor *-năun-*, cuprinde 3 puncte din jumătatea de nord-est a Olteniei, aproape toate punctele din Muntenia, 2 puncte din colțul de sud-est al Transilvaniei, ambele puncte din Dobrogea și 2 puncte din centrul Moldovei. Această formă a rezultat din contaminația dintre *înuntru*+*lăuntru*> *înăuntru*. În *dinăuntru*, prefixul *în-* a fost înlocuit prin *din-* (în româna veche, *den-*, vezi mai sus). Forma din această arie sudică, muntenească mai ales, a devenit literară.

b) O altă arie, cu *-n-*, în grupul sonor *-nun-*, cuprinde 7 puncte din Moldova și Bucovina, 1 punct din estul Transilvaniei, vecin cu Moldova, 2 puncte din vestul Olteniei și 1 din sud-vestul Transilvaniei. Forma este aici *dinuntru* și ea provine din *înuntru* (<vsl. *vŭnǫtrĭ*, precedat de prefixul *în-*, și modelat după *lăintru*), prin substituirea prefixului *în-* prin prefixul *din-*.

c) A treia arie, destul de întinsă și de unitară, se caracterizează prin prezența consoanei *-l-*, în grupul sonor *-lon-*: *dinlontru*. Ea se află în centrul, nordul și sud-vestul Transilvaniei, în nordul Crișanei și în Maramureș. Izolat, forma apare și într-un punct din sudul Crișanei, de lîngă Arad. Sunetul *-l-* este de explicat din lat. *illac*, care, contopit cu lat. *intro*, a dat forma **lăintru*. Această formă s-a încrucișat apoi cu vsl. *vŭnǫtrĭ*, rezultînd *lontru*. Precedată de prepozițiile *în-*, *din-* (vrom. *den-*), această formă se întîlnește în adv. *înlontru*, *dinlontru (denlontru)*, care sînt caracteristice pentru cele mai multe graiuri de peste munți. Prezența formei cu *-l-* în ms. 45 *(înlontru, denlontru* etc.) constituie un fapt lingvistic remarcabil, fiind vorba de un fenomen de origine ardelenească într-un text scris de un moldovean, Nicolae Milescu. Dacă admitem,

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

împreună cu N. A. Ursu, că acest text a cunoscut o revizie din partea lui Dosoftei și a unor colaboratori ai acestuia, atunci prezența formei cu *-l-* poate fi înțeleasă. Ea este prezentă și în scrierile lui Dosoftei, de pildă în *Dumnedzăiasca Liturghie* 1679, ed. N.A. Ursu, Iași 1980, p. 171 *(din lontru)*, 285 *(în lontrul)*. În acest text apare și varianta *nontru*, p. 227, 239, 269 *(în nontru)*, al cărui *n-*, în loc de *l-*, se explică nu printr-un fenomen de asimilație regresivă, cît mai degrabă printr-o contaminație cu forma moldovenească *înuntru* (vezi mai sus, sub **b**) a formei transilvănene, din graiul lui Dosoftei, *lontru*.

d) A patra arie se caracterizează prin prezența lui *-l-*, urmat însă de grupul *-un*, așadar *-lun-*: *dinluntru* (și *din-*). Aria cuprinde toate punctele din Banat, se prelungește apoi în 2 puncte din jumătatea de sud a Crișanei, în 2 puncte din sudul Munților Apuseni și în 3 puncte din sudul Transilvaniei. Forma *dinluntru*, ca și *înluntru*, a rezultat dintr-o contaminare a formei *lăintru* cu vsl. *vŭnętrĭ* (>*în*+*untru*), așadar, *l* a apărut înaintea segmentului *untru*, detașat din *înuntru*: *luntru*. Segmentul *untru* se găsește în forma de sub **b**), *dinuntru*, *înuntru*.

e) A cincea formă este rezultată prin contaminație. Este vorba de forma *dinlăuntru*, care are *-l-*, ca în toate formele dialectale din interiorul arcului carpatic, dar grupul sonor *-ăun-*, ca în zona întinsă din Muntenia, părți din Oltenia, Dobrogea și cîteva puncte din Moldova [vezi mai sus, sub **a**)], așadar: *dinlontru*+*dinăuntru*>*dinlăuntru*. Această variantă este atestată într-un punct din sudul Transilvaniei (Poiana Sibiului) și în 3 puncte din sudul Olteniei și Munteniei, pe Dunăre (Măcești de Jos, Isbiceni, Zimnicea).

Explicațiile etimologice, pe care se bazează interpretarea materialului dialectal prezentat, au fost formulate de O. Densusianu, *IRL*, II, p. 50 și de O. Densusianu - I.A. Candrea, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (CDDE), nr. 891. Ele sînt preferabile explicației propuse de I. Gheție, care constă în postularea unor „modificări succesive" ale hiatului *ă-u*>*o* *(-lăun-*>*-lon-)* [I. Gheție, *RDRL*, p. 234; explicația este acceptată și de N. A. Ursu, NOI INFORM. (III), p. 33]. Forma cu *-ă-u-*, pe care I. Gheție o consideră etimologică, lipsește din textele rotacizante, pentru că baza ei dialectală se afla în jumătatea de sud a țării. Forma din aceste texte aparține ariei descrise sub **c**). Apariția formelor cu *-l-* și cu *-n-*, precum și cu *-o-*, respectiv cu *-ă-u-*, s-a petrecut spre sfîrșitul perioadei numită „româna comună", cum probează formele din dialectele sud-dunărene, care au fie *-ă-u-*, fie *-un-*, precum și ariile bine conturate, cu *-l-*, în toate graiurile de peste munți, și cu *-n-*, în regiunile din afara arcului carpatic, exceptînd o arie mai mică din sudul Olteniei și sud-vestul Munteniei, cu *-l-* și cu *-ău-*.

7.22.0. Adverbul *depregiur* cunoaște o singură ocurență în ms. 45 (Ex., *35*, 21).

7.23.0. Adverbul *depreună cu* are 2 ocurențe în ms. 4 389 (Ex., *1*, 1; *19*, 8). În BB, apare *deodată cu (ibid.)*, iar în ms. 45, *o dată cu (ibid.)*.

7.24.0. Adverbul *de osebi* 'separat, aparte, deosebit' se întîlnește în ms. 4 389: „*Să-l osibești de osebi*" (Ex., *29*, 26).

7.25.0. Adverbul *de pururea* 'întotdeauna, etern' este semnalat în ms. 4 389 (Ex., *25*, 30).

7.26.0. Adverbul (și prepoziția) *desupra* cunoaște în ms. 4 389 un număr de 12 ocurențe. Varianta *deasupra*, devenită literară, se folosește în BB și în ms. 45, avînd în fiecare text al cărții *Ieșirea* cîte un număr de 13 ocurențe.

7.27.0. Adverbul *dins-de-dimineață* apare în BB (Ex., *34*, 4); varianta *dins-de-dimineață* se găsește în ms. 4 389 (Ex., *12*, 10; *16*, 21).

7.28.0. Adverbul *doară* 'oare ?' se întîlnește în BB și în ms. 45 (Ex., *2*, 14; *10*, 10), precum și în ms. 4 389 (Ex., *4*, 11; *14*, 11, 12). Cu sensul 'cumva', *doară* apare în ms. 45 („*Ca nu doară să să apropie către Dumnedzău*" (Ex., *19*, 21) și în BB (Ex., *19*, 21; *32*, 11).

7.29.0. Adverbul *drept* 'exact, precis' apare în ms. 4 389: „*Să se împreune una drept alta*" (Ex., *26*, 5).

7.30.0. Adverbul *foarte* 'mult' se întîlnește în ms. 4 389: „*Acum se-au foarte înmulțit oamenii*" (Ex., *26*, 5).

7.31.0. Adverbul *încă* 'mai' (vezi S.T.L. FAC., p. 82; **II.7.12.0.**) este folosit adesea în mod pleonastic cu sensul 'encore, en outre' al gr. ἔτι, ca în exemplele următoare din BB: „*Să nu mai adaugi încă, farao, a mai înșăla*" (Ex., *8*, 29), după gr. "μὴ προθῇς ἔτι φαραὼ ἐξαπατῆσαι"; „*Nu încă voi mai da voao paie*" (Ex., *5*, 10), după gr. "οὐκ ἔτι δίδωμι ὑμῖν ἄχυρα". Exemple similare se găsesc și în ms. 45, Ex., precum și, mai rar, în ms. 4 389.

7.32.0. Adverbul *întru* 'ca' apare în BB: „*Și fu ei întru fecior*". În ms. 45: „*Și fu ei pentru ficior*". În ambele cazuri, este calchiată construcția grecească εἰς οἰὸν, din textul καὶ εγενήθη αὐτῇ εἰς οἰὸν, adv. εἰς fiind tradus prin *pentru*, respectiv *întru*. În ms. 4 389: *Și-i fu ca un fecior*".

7.33.0. Adverbul *mainte* 'înainte (ca, de a)', caracteristic pentru varianta nordică a limbii literare vechi (vezi ST.L. FAC., p. 82; **II.7.13.0.**), este prezent într-un număr de 9 ocurențe în ms. 45 (Ex., *4*, 10, 10; *10*, 14; *12*, 34; *17*, 6; *21*, 29, 36; *22*, 26; *33*, 19).

7.34.0. Adverbul *tocmai* cunoaște în BB o formă fără *-i*, *tocma* (Ex., *26*, 24, 24; *30*, 34; *36*, 25). În ms. 45, acest cuvînt are și un *a-*, *atocma* (Ex., *26*, 24; *30*, 34; *36*, 25, 25), care s-a putut desprinde din construcția *de-atocma*, prezentă de asemenea în ms. 45 (Ex., *26*, 24). Pentru forma *atocma*, un citat din ms. 45: „*Și era atocma den gios și într-un chip era atocma den capete întru o asămănare*" (Ex., *36*, 25). Menționăm faptul că forma cu *a-* apare și la Cantemir, iar *de-atocma*, la Dosoftei (vezi H. Tiktin, *DRG*, s.v.). Pare a fi vorba de o trăsătură specifică normei literare nordice, moldovenești, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. În materialul dialectal destul de pogat din ALR SN, h. 1 344, 1 483, 1 490, nu este înregistrată varianta cu *a-*; dar forma fără *-i* cunoaște o mare răspîndire.

7.35.0. Adverbul *vreodinioară*, în legătură cu o negație, are sensul 'niciodată'. Este atestat în BB și în ms. 45: „*Să nu pui vreodinioară făgăduință*" (Ex., *34*, 15).

8. PREPOZIȚIA

8.1.0. Prepoziția *de* 'de la' se întîlnește în ms. 4 389: „*Iară a treia lună de ieșirea den Țara Eghipetului*". În BB și în ms. 45, construcția echivalentă este cu genitivul: „*...lună a ieșirii...*".

8.2.0. Față de cartea *Facerea*, se constată în cartea *Ieșirea* o scădere simțitoare a ocurențelor prepozițiilor compuse *întru mijlocul* 'între' și *între mijlocul* 'id.', care calchiază gr. ἀνὰ μέσον. Pentru situația din *Facerea*, vezi ST.L. FAC., p. 82; **II.8.1.0.** În cartea *Ieșirea* din ms. 45, prepoziția compusă *întru mijlocul* cunoaște 13 ocurențe, iar *între mijlocul*, 3 ocurențe. În BB, locuțiunea prepozițională *întru mijlocul* este prezentă numai în 2 ocurențe. Dacă ținem cont de faptul că în cartea *Facerea* această prepoziție, calchiată după grecește, a fost folosită într-un număr de 31 de ocurențe, ne putem da seama că diortositorii bucureșteni, pe

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

măsură ce înaintau cu tipărirea sau cu revizuirea textului, înlăturau sistematic această îmbinare neromânească de cuvinte. Tot în BB, Ex., apare și *între mijlocul* 'între', în 5 ocurențe, față de 11 ocurențe din Fac.

8.3.0. Prepoziția *pe* este o inovație în epocă, în locul formei cu *-r-*, *pre* (vezi ST.L. FAC., p. 82; **II.8.4.0.**). Varianta *pe* apare numai în BB, cartea *Ieșirea*, într-un număr de 28 de ocurențe, care este foarte mic în comparație cu cifra de 731 de ocurențe ale variantei *pre*. În ms. 45 și în ms. 4 389, Ex., forma *pe* nu este folosită niciodată.

8.4.0. Dispariția lui *-r-* are loc și în prepoziția *pren*, care devine *pen* numai în BB: *penprejur* (Ex., cu 8 ocurențe); *penprejurul* (Ex., cu 1 ocurență); *pen împrejur* (Ex., *38*, 32). Pe de altă parte, varianta cu *-r-* păstrat, *prin*, cunoaște în BB, Ex., un număr de 17 ocurențe. În ms. 45 și în ms. 4 389, forma cu *-r-* căzut nu apare, ci în toate ocurențele există forma *pren*. Din aceasta, prin închiderea lui *e*+*n* la *i*, a rezultat forma literară actuală *prin*. Această fază nouă, cu *-i-*, nu se întîlnește în niciunul din cele trei texte studiate ale cărții *Ieșirea*. În schimb, inovația a fost semnalată în 3 ocurențe din cartea *Facerea*, din BB (vezi ST.L. FAC., p. 82; **II.8.5.0.**).

8.5.0. Varianta nouă, fără *-r-*, *peste*, care a intrat în norma limbii române literare moderne, apare în BB, Ex., într-un număr de 14 ocurențe, față de forma cu *-r-*, *preste*, care cunoaște aici un număr de 66 de ocurențe. Dar în ms. 45, Ex., nu se întîlnește niciodată varianta nouă fără *-r-*, ci numai forma *preste*, în aproximativ 70 de ocurențe. La fel stau lucrurile și în ms. 4 389, care, în cartea *Ieșirea*, conține 38 de atestări ale variantei *preste*. În acest text, se întîlnește o singură dată și varianta mai veche *prespre* (Ex., *9*, 16). Cf. ST.L. FAC., p. 82; **II.8.6.0.**

8.6.0. Prepoziția *pregiur*+acuzativul este atestată de 7 ori în ms. 45. Dăm cîteva exemple: *„Pregiur riu"* (Ex., *2*, 3); *„Pregiur tabără"* (Ex., *16*, 13); *„Pregiur cunună"* (Ex., *25*, 25). Ea cunoaște și în BB un număr de 3 ocurențe.

8.7.0. Prepoziția *supt(u)*, cu sensul 'către', 'spre', 'în', apare în BB: *„Și aduse oile supt pustiiu"* (Ex., *3*, 1). În ms. 45: *„...suptu pustii"*, în timp ce în ms. 4 389 avem: *„...în pustie"*. Sensul din cele două texte de la început (BB și ms. 45) al prepoziției *supt(u)* se datorește modelului grecesc, în care avem „ὑπό τὴν ἔρημον. Prepoziția ὑπό are sensul 'sous' (+acuz.), apoi 'vers' (avec mouvement); 'du côte de', 'jusqu'à'. Traducătorul a selectat prepoziția echivalentă românească cu sensul 'sous'.

9. CONJUNCȚIA

9.1.0. Conjuncția *au* 'sau' cunoaște în BB Ex., un număr de 19 ocurențe, în ms. 45, Ex., 25 de ocurențe, iar în ms. 4 389, numai 3 ocurențe (Ex., *16*, 4; *17*, 7; *22*, 6). Tendința de a folosi mai mult conjuncția *sau* este evidentă în ms. 4 389, căci ea cunoaște în Ex. un număr de 46 de ocurențe. În BB, Ex., *sau* apare de 17 ori, iar în ms. 45, de 8 ori. Cît privește conjuncția *ori*, absentă în cartea *Facerea* în toate cele trei texte studiate (vezi ST.L. FAC., p. 83; **II.9.1.0.—9.2.0.**), o întîlnim în 2 ocurențe în BB: *„Ori dobitoc, ori om"* (Ex., *19*, 13, 13). La fel este situația în ms. 45; dar *ori* lipsește în ms. 4 389, Ex.

9.2.0. Conjuncția adversativă *ci* este atestată în această formă o singură dată în ms. 45: *„Să nu-l petreci, ci să-l rădici"* (Ex., *23*, 5). Forma veche, *ce*, se menține în toate cele trei texte studiate.

9.3.0. Conjuncția *dacă* este prezentă numai în ms. 45 (Ex., *3*, 4; *9*, 29; *33*, 9). În BB, apar formele *deaca* (Ex., *3*, 4) și *deca* (Ex., *9*, 29; *33*, 9), dar niciodată *dacă*. Ultima formă este absentă și în ms. 4 389, Ex., Aici, în 33 ocurențe, se întîlnește varianta *deaca*. Numărul mic de ocurențe ale lui *dacă* în ms. 45 se explică prin faptul că funcția acestei conjuncții este preluată de conjuncția *de*, care cunoaște în cartea *Ieșirea* un număr de 30 de ocurențe cu valoarea 'dacă', precum și de conjuncția *să* 'dacă' (vezi mai jos, **9.8.0.**).

9.4.0. Conjuncția *deci* se separase și sub aspect formal de locuțiunea adverbială *de-acii* 'apoi', din care provine. Faptul este clar ilustrat de textul ms. 4 389, Ex., în care *deci* (conj.) cunoaște un număr de 7 ocurențe, iar adv. *de-acii (de-aciia)*, un număr de 10 ocurențe. În BB, Ex., conj. *deci* este prezentă în 7 ocurențe, iar în ms. 45, în 4 ocurențe. În aceste texte nu se întîlnește însă loc. adv. *de-acii*.

9.5.0. Locuțiunea conjuncțională *în ce chip și* 'ca și' apare o dată în ms. 45: *„În ce chip și cîndu vă să da voaă paie"* (Ex., *5*, 13). Dar în BB: *„Ca și cînd vi să da voao paie"*. În latinește: *„Ut prius facere solebatis quando dabantur vobis paleae"*.

9.6.0. Conjuncția *pentru (ca)* apare uneori fără al doilea element: *„Avînd bête împrejurul gurii... pentru să nu se spintece"*, în ms. 4 389 (Ex., *28*, 32).

9.7.0. Locuțiunea conjuncțională *pentru căce (căci)* 'pentru că', 'din cauză că' apare în BB, Ex., de 5 ori: de 3 ori cu finala *-ce* și de 2 ori cu *-ci*. Exemple: *„La limbă străină nu iaste slobod a o vinde, pentru căce au vinuit întru ea"* (Ex., *21*, 8); *„Pentru căci veni norodul către mine ca să cêrce judecată de la Dumnezău"* (Ex., *18*, 15). Această locuțiune conjuncțională cunoaște în ms. 45 un număr de 12 ocurențe, iar în ms. 4 389, 2 ocurențe.

9.8.0. Conjuncția condițională *să* 'dacă' (vezi și ST.L. FAC., p. 83; **II.9.10.0.**), care a cunoscut o mare circulație în secolului precedent (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 185), este concurată la sfîrșitul secolului al XVII-lea de conjuncțiile *de, dacă (deaca, deca)*. Astfel, în ms. 4 389, al cărui text este în multe privințe mai avansat, în sensul că este mai apropiat de faza limbii române moderne, conjuncția *să* 'dacă' apare, în cartea *Ieșirea*, probabil, numai de 2 ori; *„Iar să va împunge fecior sau fată, tot după îndireptare să se facă lui"* (Ex., *21*, 31); *„Iar să-l va apuca răsăritul soarelui, vinovat iaste morții și cela ce l-au ucis"* (Ex., *22*, 3). În schimb, în ms. 45, cu numeroase trăsături arhaice, conjuncția *să* 'dacă' este prezentă în cartea *Ieșirea* de cel puțin 25 de ori (Ex., *8*, 2, 21, 26; *12*, 14, 25, 48; *18*, 23, 26; *19*, 5; *20*, 26; *21*, 26, 27, 28, 28, 30, 31, 32, 35, 36; *22*, 2, 3, 3, 8; *34*, 9). Cînd au pregătit textul pentru tipar, diortositorii bucureșteni l-au „modernizat", adică l-au adaptat la norma literară sudică, muntenească, înlocuind sistematic, în toate ocurențele menționate mai sus, conjuncția *să* 'dacă', prin conjuncția *de*. Aceasta din urmă apare și în ms. 45, și anume înaintea formelor verbale cu pronumele reflexiv *să*, pentru a evita înșiruirea *să să* 'dacă se': *„Iar de să va afla"* (Ex., *22*, 2). În ms. 45, există mai multe exemple de acest fel, în cartea *Ieșirea* (Ex., *21*, 14, 18; *22*, 4, 12, 13 etc.). Necesitatea de a evita construcții de tipul *să să va...* 'dacă se va ...' a determinat atît înlocuirea lui *să*, pronume reflexiv, prin *se*, cît și a conjuncție *să* 'dacă', prin conjuncțiile *de, dacă, deaca* etc. O construcție, imaginată de noi, de tipul: *„Nu să știe să să să facă acest lucru"* a devenit *„Nu se știe dacă să se facă..."*.

În privința fenomenului în discuție, textul ms. 4 389 este în faza cea mai avansată: *să* 'dacă' este foarte

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

rară în acest text, fiind înlocuită cu conjuncţiile menţionate, *de*, *deaca*; iar pronumele reflexiv are forma *se*, deosebindu-se, astfel, de morfemul de conjunctiv *să*.

10. INTERJECŢIA

10.1.0. În cartea *Ieşirea* din cele trei texte studiate se găsesc puţine exemple aparţinînd acestei părţi de vorbire. Poate fi semnalată interjecţia *iată* !, care traduce gr. ἰδού 'voici, voila', termen caracteristic limbajului biblic. În BB, Ex., *iată !* cunoaşte un număr de 37 de ocurenţe; în ms. 45, 36 de ocurenţe; în ms. 4 389, 33 de ocurenţe.

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Pentru sufixul *-ariu*, vezi mai sus **I.3.13.0.—3.13.7.**

1.2.0. Sufixul diminutival *-aş* apare în *copilaş*, în ms. 4 389: *„Copilaşul frumuşăl"* (Ex., *2*, 2), precum şi în derivatul adjectival de la verbul *a împunge*, *împungaş*: *„Buhaiul înpungaş"*, în ms. 45 (Ex., *21*, 36). Exemplul ultim se adaugă la singurul dat de G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 350: *„Oi împungaşe"*. În ms. 45, terminaţia *-az*, din *zăgaz* (<sl. *zagaziti*), a fost înlocuită prin suf. *-aş*, în *zăgaş* 'iaz': *zăgaşurile*, (Ex., *7*, 19); *zăgaşe* (Ex., *8*, 5).

1.3.0. Sufixul *-at* se alătură cuvîntului *făţiş* (<*faţă*), în derivatul *făţişat* 'pe faţă', din ms. 4 389: *„Iar de-l vor prinde şi se va afla furtişagul în măinile lui făţişat"* (Ex., *22*, 4). Sufixul *-at* şi întîlneşte şi în *delungat*, din BB: *„Delungat de ani să te faci"* (Ex., *20*, 12); la fel şi în ms. 45. G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 91, prezintă un singur exemplu, *„Cale delungată"*, care provine tot din BB. S-ar putea să fie vorba de o calchiere după gr. μακροχρόνιος, -ος, -ον 'qui est de longue durée'.

1.4.0. Sufixul *-ăciune* apare în *întristăciuni*, din BB: *„Întristăciuni luară pre cei ce lăcuia la Filistiim"* (Ex., *15*, 14). În ms. 45: *chinuri*.

1.5.0. Sufixul *-ător(iu)* a fost ilustrat cu mai multe exemple mai sus, **I.3.13.8.—3.13.12.**

1.6.0. Sufixul *-el* apare în: *unghiurêle*, în BB (Ex., *36*, 19); *voinicei*, în ms. 45 (Ex., *24*, 4); *puţinel*, în ms. 4 389 (Ex., *17*, 4); *puţinei*, în ms. 4 389 (Ex., *12*, 4).

1.7.0. Sufixul colectiv *-et* se întîlneşte în derivatul *măslinet* 'măslini mulţi', în BB şi în ms. 45 (Ex., *23*, 11).

1.8.0. Sufixul diminutiv *-(ici)or*, f. *-(icioa)-ră* se întîlneşte în derivatul *răclicioară* (<*raclă*), din ms. 4 389: *„Răclicioară de paporă"* (Ex., *2*, 3, 5; în BB: *„Sicriu de papură"*; în ms. 45: *„Sicriiu..."*); apoi în *fuscioare*, în ms. 45 (Ex., *37*, 24, 24); *fuscioarele*, ms. 45 (Ex., *37*, 25).

1.9.0. Sufixul *-ie* este folosit la crearea derivatului *cărămizie* 'Ziegelherstellung', în BB: *„Şi tocmeala cărămiziei care ei fac, vor face"* (Ex., *5*, 8).

1.10.0. Sufixul *-ime*, în derivate ca: *bătrînime*, în BB (Ex., *3*, 16; *9*, 29; *12*, 21) şi în ms. 45 (Ex., *4*, 29; *12*, 21); *călărime* 'cavalerie', în BB şi în ms. 45 (Ex., *14*, 7, 9, 23); *micşorime* (<*micşor*<*mic*), în ms. 45: *„Nu ascultară....de micşorimea sufletului lor"* (Ex., *6*, 9; în BB: *micşorarea*).

1.11.0. Sufixul *-toriu*, vezi mai sus **I.3.13.0. urm.**

1.12.0. Sufixul *-uşor* apare în derivatul de la *unghi*, *unghiuşor*, în ms. 45: *„Doao unghiuşoare la un stîlpu"* (Ex., *36*, 19).

1.13.0. Sufixele verbale *-a* şi *-i*. În ms. 45 se foloseşte verbul *a (se) găta*, în exemple ca: *gătaţi-vă* (Ex., *19*, 15); *au gătat* (Ex., *15*, 17); *gătarea* (Ex., *39*, 43), dar apar şi forme în *-i*: *vor găti* (Ex., *16*, 5); *am gătit* (Ex., *23*, 20); *gătêşte* (Ex., *34*, 2); *gătirei* (Ex., *35*, 23). În BB, apar numai forme în *-i*: *găliţi-vă* (Ex., *19*, 15; *am gătit* (Ex., *15*, 17; *23*, 20); *gătirii* (Ex., *35*, 23); *gătirea* (Ex., *39*, 42); *vor găti* (Ex., *16*, 5; *gătêşte* (Ex., *34*, 2). Tot în *-i* sînt şi formele din ms. 4 389: *(să) gătească* (Ex., *16*, 5); *au gătit* (Ex., *15*, 17); *am gătit* (Ex., *23*, 20); de la *ajutor*, *a ajutori*, în: *vor ajutori* (Ex., *18*, 22); de la *văpaie*, *a văpăi*, în: *văpăind*, în BB (Ex., *9*, 24); în ms. 45: *văpăindu (ibid.)*; de la *vină*, *a vinui*: *au vinuit*, în toate cele 3 texte (Ex., *21*, 8) (aici sufixul *-ui*); de la *vinovat*, *a vinovăţi*: *va vinovăţi*, în ms. 4 389 (Ex., *22*, 9).

1.14.0. Sufixul *-ui* alternează cu *-i* în formele *a povăţui — a povăţi*. Prima variantă, în *-ui*, se întîlneşte în BB: *povăţui* (Ex., *13*, 17); *povăţuia* (Ex., *13*, 21); *povăţuieşti* (Ex., *11*, 8), precum şi în substantivul *povăţuitorul* (Ex., *23*, 23). Cu toate acestea, forma de perfect simplu, persoana a II-a, singular, este *povăţiş* (Ex., *15*, 13). Ea a fost preluată ca atare din ms. 45, unde se găsesc şi alte atestări ale formelor în *-i*: *povăţi* (Ex., *13*, 17); *povăţiia* (Ex., *13*, 21), dar şi forme în *-ui*: *povăţuieşti* (Ex., *11*, 8); *povăţuieşte* (Ex., *32*, 33) şi substantivul *povăţuitorul* (Ex., *23*, 23).

În ms. 4 389, există numai forma în *-i*: *povăţeşti* (Ex., *11*, 8); *povăţiia* (Ex., *13*, 20, 21); *povăţit-ai* (Ex., *15*, 13).

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *des-*, în varianta *dăs-*, este folosit în forma verbală *dăstemeiază*, cu sensul opus celui din *întemeiază* (<*temei*), în ms. 4 389: *„Tinde-ţi mîna spre mare şi o dăstemeiază să se împreune apa"* (Ex., *14*, 26). Alte exemple cu *dăs-*, vezi mai sus, **I.3.12.2.**).

2.2.0. Prefixul *îm-* (<*în-*), urmat de *p* este scris de foarte multe ori în ms. 45 *în-*: *înpistreală* (Ex., *39*, 7); *înpistrirei* (Ex., *35*, 33); *înpistrite* (Ex., *35*, 33; *38*, 23); *înpistritoriului* (Ex., cu 6 ocurenţe) etc.; apoi *înpărat*, *înpotrivă*, *înpregiur*, *înpreuna*. Pe de altă parte, în acelaşi text apar grafiile cu *înn-*, în cuvinte ca *înnaintea*, *înnalt*, *înnălţa*, atestate în foarte multe exemple. După H. Tiktin [1], *DRG*, p. 776, sub *înainte*, forme ca *înnalt*, *înnec*, *înnunda*, indiferent de etimon, ar fi fost nu numai scrise, ci rostite cu *-nn-* în româna veche şi, pe alocuri, şi astăzi. Apariţia lu, *-nn-* nu este, bineînţeles, justificată din punct de vedere etimologic: lat. *in+ab+ante*> *înainte*; *in+alto*> *înalt*; *inaltiare*> *înălţare*. Avînd în textul de proveninenţă moldovenească grafiile, nejustificate, cu *înn-*, diortositorii bucureşteni au lăsat deoparte pe *în-* şi au pus în circulaţie în textul tipărit forme ca: *nainte* (Ex., 5 ocurenţe); *naintea* (Ex., 9 ocurenţe); *nalt* (Ex., 6 ocurenţe); *naltă* (Ex., 2 ocurenţe); *nalte* (Ex., 1 ocurenţă); *naltul* (Ex., 1 ocurenţă); *nălţimea* (Ex., 3 ocurenţe). Dar înlăturarea grafiei cu *înn-* nu a fost operată cu consecvenţă, astfel că în textul tipărit mai apar şi forme cu *î-*: *înalt* (Ex., 1 ocurenţă); *înaltă* (Ex., 1 ocurenţă); *înălţa* (Ex., 2 ocurenţe); *înălţat* (Ex., 1 ocurenţă); *înălţimea* (Ex., 2 ocurenţe). Cît priveşte pe *înainte(a)*, forma cu *în-* este prezentă în zeci de ocurenţe. De reţinut este amănuntul că în textul tipărit al BB nu a fost acceptată grafia cu *-nn-*.

Situaţia din BB se întîlneşte şi în ms. 4 389, în care apar: *nainte* (Ex., în 8 ocurenţe); *naintea* (Ex., 1 ocurenţă); *nalt* (Ex., 9 ocurenţe); *naltă* (Ex., 4 ocurenţe); *nalte* (Ex., 1 ocurenţă). Alături de aceste forme

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

cu *n-*, există şi forma cu *în-* : *înălța* (Ex., 1 ocurenţă) ; *înălțimea* (Ex., 2 ocurenţe) ; *înainte* (Ex., 5 ocurenţe) ; *înaintea* (Ex., cu zeci de ocurenţe).

2.3.0. Prefixul *în-* (*îm-*) lipseşte în : *delungat*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *20*, 12) ; *plinire*, în BB (Ex., 7, 25) ; *podobit*, în ms. 45 (Ex., *38*, 29) ; *preuna*, în ms. 45 (Ex., *29*, 5) ; *tinde*, în ms. 4 389 (Ex., 8 ocurenţe) ; *tindeț*, în ms. 4 389 (Ex., 1 ocurenţă) ; *tins*, în ms. 4 389 (Ex., 1 ocurenţă) ; *tinse*, în ms. 4 389 (Ex., 5 ocurenţe) ; *tinzînd*, în ms. 4 389 (Ex., 2 ocurenţe). Dar în acest text apar şi formele cu *în-*, *întinde* etc., într-un număr de 11 ocurenţe. Verbul *a întinde* are *în-* în toate cele 26 de ocurenţe din BB şi în cele 28 de ocurenţe din ms. 45. Lipsa prefixului *în-* (*îm-*) se mai constată în : *împla*, din ms. 45 (Ex., *1*, 10 ; *2*, 4 ; *24*, 14) ; *vinovăți*, din ms. 4 389 (Ex., *22*, 9) ; *vinuit*, în toate cele 3 texte (Ex., *21*, 8) ; *vrăjbi*, în ms. 45 (Ex., *23*, 22 ; în BB : *învrăjbi*).

2.4.0. Prefixul *ne-* apare în : *nedospit* : *„Pîine nedospită“*, în BB (Ex., *29*, 3) ; *„Plăcinte nedospite“*, în BB *(ibid.)* ; *nelegiuitori* 'fără de lege', în ms. 4 389 (Ex., *9*, 27) ; *neobrezuitul*, în BB (Ex., *12*, 48 ; în ms. 45 : *neobrăzuitul*) ; *neploditoriu*, în BB (Ex., *23* 26) ; *neplodicioasă*, în ms. 45 (*ibid.* ; cf. vsl. *neplody* 'sterilis') ; *neputred*, în BB (Ex., 19 ocurenţe) ; *neputrezi*, în BB (Ex., 3 ocurenţe) ; *neputride*, în BB (Ex., 3 ocurenţe) ; în ms. 45 : *neputred* (Ex., 1 ocurenţă) ; *neputrede* (Ex., 19 ocurenţe) ; *neputredzi* (Ex., 2 ocurenţe) ; *neputrezi* (Ex., 1 ocurenţă). Cuvîntul *neputred* este prezent şi în ms. 4 389, Ex., într-un număr de 21 de ocurenţe.

2.5.0. Prefixul *s-* din *sfărîmat* (Ex., 4 ocurenţe), din ms. 4 389, nu apare uneori : *fărîmat* (Ex., *15*, 7) ; *fărîmă* (Ex., 9, 25) ; *fărîmînd* (Ex., *15*, 3) ; *fărîmituri* (Ex., *32*, 20). Prefixul lipseşte şi în forma *firșiț !*, din din ms. 4 389 (Ex., *5*, 13).

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHI CUVINTE PUŢIN CUNOSCUTE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE

1.1.0. Elemente latine din fondul moştenit.

Există în textele de care ne ocupăm două feluri de elemente de origine latină : moştenite şi de origine latină savantă. Ultimele, alături de împrumuturile savante greceşti şi slavoneşti, îi conferă limbii române vechi caracterul de veritabilă limbă de cultură. La început vor fi discutate elementele moştenite care prezintă interes lingvistic (etimologic, semantic, dialectal, onomasiologic etc.), apoi, într-un paragraf special, cele cîteva neologisme latineşti savante.

1.1.1. arină 'nisip' (<lat. *arēna*) este atestat o singură dată în ms. 45 : *„Îl ascunse în arină“* (Ex., *2*, 12 ; pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat sinonimul *năsîp*). Cf. ST.L. FAC., p. 85 ; **IV.1.1.3.**

1.1.2. arm 'partea de sus a piciorului' (<lat. *armus*), în ms. 4 389 : *„Armul cel direpț“* (Ex., *29*, 22). Cf. ST.L. FAC., p. 85 ; **IV.1.1.4.**

1.1.3. áustru 'vînt de sud(-vest)' (<lat. *áuster*, *-tri* 'Südwind', în sintagme ca : *„Vînt áustru“*, în BB (Ex., *10*, 13) ; *„Vînt den áustru* (Ex., *19*, 21) ; *„Vîntul áustrul“* (Ex., *10*, 13 ; *„Cătră áustru“* (Ex., *26*, 20, 35 ; *40*, 22) ; *„Despre áustru“* (Ex., *27*, 9 ; *36*, 20). În ms. 45, *nótos*, vezi mai jos, sub **1.5.22.** În ms. 45 : *„Vînt despre răsărit“* (Ex., *10*, 21 ; *14*, 21) ; *„Despre amiázăzî“* 2Ex., *26*, 20 ; *27*, 9 ; *40*, 22) ; *„Despre miázăzî“* (Ex., (*6*, 35). După Scriban, *Dicț.*, s.v., *áustrul* denumeşte în Oltenia şi în vestul Munteniei vîntul de vest, iar în Muntenia de est, vîntul de sud.

1.1.4. cerbice (<lat. *cervix*, *-icem*, în sintagma *„Tare la cerbice“*, în BB (Ex., *33*, 3) ; apoi *„Grei la cerbice*, în BB (Ex., *33*, 5) ; *„Greu la cerbice“*, în BB (Ex., *34*, 9) ; aceleaşi sintagme şi în ms. 45, pe cînd în ms. 4 389 : *„Cu cerbicea vîrtoasă“ (ibid.)*.

1.1.5. a cure (<lat. *curro*, *-ĕre*), în ms. 45 : *„La pămîntul ce cură micre şi lapte“* (Ex., *3*, 8) ; *„Cura focul“* (Ex., *9*, 23). În ms. 45 sînt, în total, în cartea *Ieşirea*, 9 ocurenţe, în BB, 5 ocurenţe, iar în ms. 4 389, 3 ocurenţe. Varianta actuală, apărută pe cale analogică, *a curge* (după *merg*, *șterg*, perfectul *mers*, *șters*, ca şi, *curs*), nu este înregistrată în textele studiate.

1.1.6. a dupleca 'a îndoi' (<lat. *dŭplico*, *-āre* 'beugen', 'krümmern'), în ms. 45 : *„Şi vei dupleca piêlea a şeaptea în faţa cortului“* (Ex., *26*, 9). În BB : *„Şi vei îndoi...“* ; în ms. 4 389 : *„A şasea zăveasă o vei pleca...“ (ibid.)*. În versiunea latină, apare vb. *duplico*, *-āre* : *„Ita ut sextum sagum in fronte tecti duplices“ (ibid.)*.

1.1.7. ficat (<lat. *fīcātum*) este un cuvînt caracteristic pentru varianta sudică, muntenească, a limbii române literare vechi, pentru că baza lui dialectală se află în această parte a teritoriului dacoromân. Cînd au revizuit textul nordic, care stă şi la baza ms. 45, diortositorii bucureşteni au înlăturat sinonimul moldovenesc *mai* (<magh. *máj*), din sintagme ca *„Maiul plămînii“* (Ex., *29*, 22) ; *„Maiul de la plemîni“* (Ex., *29*, 13 ; aici, pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat sinonimul *ficatul*), scriind în locul lui cuvîntul *ficat*, în sintagma, din BB, *„Praporul ficatului“* (Ex., *29*, 13, 22). Aceasta din urmă redă gr. τον λοβὸν τοῦ ἥπατος [(ο) λοβός, -οῦ 'lobe du foie' ; (τὸ) ἧπαρ, -ατος 'foie', 'coeur', 'entrailles'] ; în latină : *„Reticulum iecoris“* ; în germ. : *„Den Lappen an der Leber“*. Din comparaţia acestor versiuni, rezultă că primul element denumea membrana care învăluie ficatul, numită popular *prapur*, *bezer* etc. Ultima denumire apare în ms. 4 389 (vezi mai jos, **IV.1.5.5.**, sub *bezer*). De aceea este de neînţeles traducerea făcută în ms. 45 : *„Maiul, plămînii“*, respectiv *„Maiul de la plemîni“* ; cf. **IV.1.7.1.**, *mai*.

1.1.8. fur 'hoţ' (<*fur*, *-is*), în BB : *„De se va afla în groapă furul, şi rănindu-l va muri, nu iaste lui ucidere“* (Ex., *22*, 2) ; tot astfel în ms. 45. Cuvîntul *furul* este prezent şi în ms. 4 389 (Ex., *22*, 2, 3, 8). De remarcat că în versiunea latinească termenul folosit este tot *fur*. De aceea, nu este cu totul exclusă şi o influenţă a acestui text asupra cărturarilor români din epoca veche. Termenul *fur* este pînă astăzi un element caracteristic limbajului bisericesc.

1.1.9. grindină 'piatră' (<lat. *grandō*, *-dinis*), în ms. 4 389 (Ex., 9, 18) ; cuvîntul este scris pe margine, de aceeaşi mînă, pentru sinonimul *piiatră*, din text.

1.1.10. iuşor (<lat. *lēvis* + *(u)şor*), în ms. 45 : „Tot *cuvîntul iuşor giudeca ei*“ (Ex., *18*, 26) ; în BB : *uşor*.

1.1.11. a iuşura (<*iuşor*, vezi cuvîntul precedent), în ms. 45 : *„Şi vor iuşura de la tine“* (Ex., *18*, 22) ; în BB : *uşura*.

1.1.12. a îngreca 'a rămîne gravidă' (<lat. **ingrĕvĭco*, *-āre*), atestat de mai multe ori în cartea *Facerea* (vezi ST.L. FAC., p. 85 ; **IV.1.1.11**), se întîlneşte şi în cartea *Ieşirea* tot numai în acelaşi text, ms. 4 389 : *„Îngrecă muiêrea şi născu fiiu“* (Ex., *2*, 22, în 2 ocurenţe) ; *îngrecînd* (Ex., *2*, 2).

1.1.13. a împresura 'a apăsa, a asupri, a năpăstui' (<lat. **pressūro*, *-āre*, din *pressūra*, *-ae* 'apăsare, presare' cu prefixul *in-*) are sensul etimologic, în ms. 4 389 : *„Împresuraț oamenii aceştia cu lucru... [ca] să nu cugete cu cugetul lor lucruri dăşarte“* (Ex., *5*, 9).

1.1.14. a îndrăpneci 'a întoarce, a trimite înapoi' (<*îndrăptnec*<*îndrăptu*<*îndărăptu*< lat. *[in]deretro* +

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

lat. *indirectus*, vezi ST.L. FAC., p. 68; **I.3.26.0.**), în ms. 45: *„Pentru că ce Moisi și Aaron îndrăpnecești nărodul de la lucruri"* (Ex., *5*, 4; în BB: *„Îndărătnicește"*; în ms. 4 389: *„Întorc"*). În ms. 45 și: *„Dendrăptul"* (Ex., *14*, 28).

1.1.15. județ *(giudeț)* 1. 'judecată, proces' (<lat. *judĭcium*), în ms. 45: *„Să nu întorci giudețul mîserului întru județul lui"* (Ex., *23*, 6). În acest text, termenul cunoaște un număr de 15 ocurențe, dintre care 9 au la inițială *gi-*, iar 6 au *j-*, sensul fiind cel consemnat mai sus. Echivalentul în textele de factură muntenească, anume BB și ms. 4 389, este *judecată*. 2. 'hoșen'; vezi mai jos, **IV.2.1.43.** și **2.1.44.**

1.1.16. lăptucă (<lat. *lactūca*), în ms. 45, *lăptuci*, cuvînt scris pe margine, de aceeași mînă, pentru *susai*, din text (Ex., *12*, 8); *susaiu*, și în ms. 4 389; în BB: *papădie*.

1.1.17. merinde (<lat. *merĕnda* 'Vesperbrot'), în ms. 4 389: *„Nu putea să șază pre cale nici merinde să-ș facă"* (Ex., *12*, 39).

1.1.18. mîser 'sărac' (<lat. *mĭsĕr, -rum*), în ms. 45: *„Și pre cel mîsăr să nu-l miluiești la giudeț"* (Ex., *23*, 3); *„Să nu întorci giudețul mîserului"* (Ex., *23*, 6; în BB și în ms. 4 389: *sărac*).

1.1.19. a mînca 'a se trezi dis-de-dimineață' (<lat. *manĭco, -āre*), în BB: *mîncă-te !* (Ex., *8*, 20; la fel în ms. 45); *mînecă !* (Ex., *9*, 13; tot așa în ms. 45); *mînecînd* (Ex., *24*, 4; *32*, 6; *34*, 4; la fel în ms. 45, cu excepția versetului *32*, 6, unde apare *-u*). În ms. 4 389: *mînecă !* (Ex., *9*, 13); *mînecă* (Ex., *34*, 4); *mînecînd* (Ex., *24*, 4; *32*, 6). Cf. ST.L. FAC., p. 85; **I0.1.1.12.** Cuvîntul este caracteristic pentru limbajul bisericesc.

1.1.20. mucare, folosit mai ales la pl., *mucări* 'clește de curățit mucul lumînărilor' (<lat. **mucale<mucus*, ca *focăle* 'fular', *tibiale* 'moletieră', H. Tiktin, *DRG*, s.v.; derivarea de la *muc* nu este clară), în ms. 4 389; *mucările* (Ex., *25*, 38; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, ca sinonim al lui *clește*, din text).

1.1.21. numere, pl. *numeri* și *număruri* 'nume' (vezi ST.L. FAC., p. 86; **IV.1.1.15—1.1.16.**), în ms. 4 389, *„12 număruri după semințiile lor"* (Ex., *28*, 21); *numere*, în ms. 45 (Ex., *28*, 10, 10); *numerile* 'numele', în ms. (Ex., *28*, 8, 11, 12, 21, 21, 23; *39*, 12, 12).

1.1.22. paște, vezi mai jos, **IV.1.5.27**, sub *pasha*.

1.1.23. părîngă (<lat. **phalanga*<vgr. φάλαγξ,-αγγος) în ms. 45 (Ex., în 23 de ocurențe), în BB (Ex., în 2 ocurențe). În BB, *drug*, în ms. 4 389, *pîrghie*.

1.1.24. rănichi <lat. *renĭculus*), în BB: *„Și amîndoi rănichii"* (Ex., *29*, 13); *„Și rănichii amîndoi"* (Ex., *29*, 22). În ms. 4 389: *„Și rănichii amîndoi"* (Ex., *29*, 22). În ms. 45: *„Rărunchi"* (vezi cuvîntul următor).

1.1.25. rărunchi (<lat. *renuculus*), în ms. 45: *„Și amîndoi rărunchii"* (Ex., *29*, 13); *„Și rărunchii amîndoi"* (Ex., *29*, 22). Termenul este caracteristic pentru aria nordică a dialectului dacoromân, după cum *rinichi (rănichi)* pentru cea sudică. Variantele literare ale române vechi reflectă situația din graiuri, iar diferențele dintre acestea în privința termenilor în discuție urcă pînă la latina populară.

1.1.26. rost 'gură' (<lat. *rostrum*) (vezi ST.L. FAC., p. 86; **IV.1.1.17.**), în BB: *„Pentru ca să să facă lègea Domnului în rostul tău"* (Ex., *13*, 9). La fel și în ms. 45 (*ibid.*). În ultimul text, *rost* mai apare și în: *„Și el îți va fi ție rostu"* (Ex., *4*, 16). Cuvîntul nu apare în ms. 4 389, Ex.

1.1.27. treapt 'trepte, scară' (<*treaptă* <lat. *trajĕcta*; *trajĕctus* era part. de la vb. *traĭcere* > rom. *a trece*, vezi H. Tiktin, *DRG* s.v.) este o formă de masculin, neînregistrată în dicționare, și refăcută din forma sie feminin *treaptă*, întîlnită în ms. 4 389: *„Să nu te sui pre treaptul altariului mieu"* (Ex., *20*, 26).

1.2.0. Elemente latine savante

Sînt grupate în acest subcapitol cuvinte latinești folosite de cărturarii epocii în diferite țări europene. Unele din ele denumesc plante exotice, altele diferite substanțe, altele aparțin terminologii militare etc. Denumirile se întîlnesc în textul biblic din versiunea grecească, din cea latinească sau din cea slavonă. Multe din aceste cuvinte sînt orientale: ebraice, arameice, dar și de origine egipteană veche, asiriană, babiloniană, chiar malaeziană. În textele studiate, în primul rînd în ms. 45, și, din acesta, în BB, ele au fost preluate mai ales din greceşte. Din această cauză, cele mai multe din acestea vor fi prezentate în capitolul dedicat elementelor grecești.

Pentru epoca de care ne ocupăm, mulți din acești termeni pot fi considerați „cuvinte internaționale".

1.2.1. altar (<lat. *altārium*), în ms. 4 389, Ex., în aproximativ 65 de ocurențe. Sensul este 'jertfelnic', chiar 'capiște, templu păgînesc' (Ex., *39*, 13), așadar un sens diferit de cel obișnuit: 'parte a bisericii, despărțită de naos prin catapeteasmă, în care se oficiază liturghia'. Acest fapt ne determină să admitem că termenul *altar* din ms. 4 389 constituie un împrumut recent din limba latină a *Bibliei*, cartea *Ieșirea*. Într-adevăr, în acest text apare cuvîntul latinesc *altar* sau *altare, -is* exact în aceleași ocurențe ca în textul românesc al ms. 4 389, și tot cu sensul 'jertfelnic'. Împrumutul a fost efectuat de traducătorul acestui manuscris, Daniil Panoneanul, care, după cum mărturisește în *„Cuvînt înainte către cetitor"*, s-a folosit în traducerea sa și de „izvodul lătinesc, care au fost tipărit în cetatea Antverpiei". Cuvîntul *altar* 'jertfelnic' apare și în cartea *Facerea*, din ms. 4 389, într-un număr de 7 ocurențe, alături de *jărtăvnic* (vezi ST.L. FAC., p. 59; **I.3.6.2.**).

Situația acestui împrumut se aseamănă cu aceea a cuvîntului *agru*, care, pe de o parte, este atestat ca element moștenit în scrierile din secolul precedent, al XVI-lea, iar, pe de altă parte, a fost reintrodus, ca element latinesc savant, în textul aceluiași ms. 4 389 al cărturarului mitropolit Daniil Panoneanul (vezi ST.L. FAC., p. 85; **IV.1.1.1**; vezi cuvîntul următor).

1.2.2. agru 'ogor, țarină, pămînt cultivat' (<lat. *ager, agrum*), în ms. 4 389: *„Nu poști... nici agrul lui"* (Ex., *20*, 17). Vezi cuvîntul precedent.

1.2.3. candilă (și 'candelabru' ?) [<lat. med. *candēla*, inițial cu sensul 'feștilă', 'lumînare'; vsl. *kanŭdilo*; ngr. κανδῆλα; după cum se vede, accentul era pe penultima; numai în sîrbă și în slovenă era pe antepenultima: *kándilo*; la Dosoftei: *cândilă*, tot astfel la bănățeni și la aromâni (vezi H. Tiktin [2], *DRG*, s.v.)], în ms. 4 389: *„Și să faci 7 candile și le vei pune feștilă și vor lumina"* (Ex., *25*, 37); *„Cînd aprinde candelele"* (Ex., *30*, 7; ultimele două cuvinte sînt scrise pe margine, de aceeași mînă, în locul cuvintelor *„Așază luminile"*, din text); *candele* (Ex., *25*, 6; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *lumini*, din text; și în *35*, 14, aceeași situație); *candilă* (Ex., *27*, 20; cuvînt scris pe margine, de aceeași mînă, pentru *lumină*, din text). Termenul apare o singură dată și în BB: *„Și vei face cándelile lui șapte"* (Ex., *25*, 37), precum și, tot o singură dată, și în ms. 45: *candele* (Ex., *25*, 37; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *feștilele*, din text).

1.2.4. carbuncul 'rubin, piatră prețioasă de culoare roșie' [<lat. med. *carbunculus* 'kleiner glühende Kohle', „ergibt in alter Metapher den Namen des roten Granaten"; vfr. *carboncle*; din acesta, sau din cuvîntul latinesc, provine mhd. *carbunkel* (secolul al XIII-lea), apoi *karfunkel*, germ. actual *Karfunkel*, vezi Kluge [19], *EWDS*, p. 352], cunoaște o singură atestare

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

în ms. 4 389 : „*Carbuncul sau robin*“ (Ex., *8*, 18 ; cuvintele acestea sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, ca sinonime ale termenului *anthrax*, din text). Meritã a fi reţinut detaliul cã în textul latinesc al cărţii *Ieşirea* este prezent cuvîntul *carbunculus*, de unde se poate deduce cã traducătorul român, Daniil Panoneanul, l-a preluat din acest text, întocmai cum a procedat şi în cazul cuvintelor discutate mai sus, *altar* şi *agru*. Pe de altă parte, prezenţa cuvîntului *carbuncul* în ms. 4 389, text care datează din cca 1665—1680, modifică prima atestare dată în Tiktin ², I,p. 442, s.v., anume anul 1703, din dicţionarul lui Teodor Corbea.

1.2.5. coliandreş (şi *coriandru*) 'chimen', *Coriandrum sativum* (<lat. med. *coliandrus, collandrum* ; gr. κορίανδρον, κολίανδρον ; vsl. *koriandrŭ* ; germ. *Koriander* ; polon. *korjander, kolandra* ; magh. *koriándron* ; cuvînt nepopular, intrat în română prin comerţ, un fel de cuvînt internaţional în epocă ; vezi *DA*, s.v.), în BB : „*Şi iatã, pre faţa pustiiului, mărunt ca coliandreşul, albu ca ghiaţa, pre pămînt*“ (Ex., *16*, 14 ; în ms. 45 : *coliandrăşul* ; în ms. 4 389 : *coriandrul*) ; „*Şi era* [mana] *ca sămînţa coliandrăşului, albu*“ (Ex., *16*, 31 ; în ms. 45 : *coliandrăşului* ; în ms. 4 389 : „*Ca sămînţa de coriandru*“).

1.2.6. coronă 'cunună', în ms. 4 389 : „*Şi sã faci desupra lui coronă de aur*“ (Ex., *25*, 11). Ca şi în cazul termenilor discutaţi mai sus, *altar* şi *agru*, traducătorul ms. 4 389, Daniil Panoneanul, s-a lăsat influenţat de textul latinesc, în care avem : „*Coronam auream*“. În alte părţi, însă, acelaşi manuscris, 4 389, Ex., cunoaşte termenul moştenit din latină, *cunună* (<lat. *corona*), atestat în 11 ocurenţe. Forma *cunună* are în BB, Ex., 12 ocurenţe, iar în ms. 45, 11 ocurenţe.

1.2.6. bis. efod 'haină preoţească de ceremonie, fără mîneci, pusă peste umeri, la vechii evrei' [(< ebr. *aphad ;* lat. *ephod*)] gr. (ἡ) ἐπωμίς, -ίδος este calchiat după cuvîntul ebraic ; H. Frisk, *GEW*, II., p. 1 148)], în ms. 4 389 : „*Numele pietrelor den efod*“ (Ex., *28*, 19). Aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă. În PO, apare de asemenea cuvîntul *efod*, fiind preluat aici din textul maghiar al lui Heltai. Sursa, în ambele cazuri, este versiunea latinească a *Bibliei*, versiune pe care traducătorul ms. 4 389 a folosit-o de mai multe ori şi din care a mai preluat şi alte cuvinte (cf., mai sus, *altar, agru, casie*).

1.2.7. pedestru 'care merge pe jos' [<lat. *pedester, -stris* ; nediftongarea lui *ẹ* în *je* şi, prin aceasta, menţinerea lui *d* netrecut la africata *dz* (> *z*) probează cã termenul este un împrumut tardiv din latina medievală ; alte opinii, la A. Cioranescu, *DER*, nr. 6 241] în BB : „*Şi sã rădicară fiii lui Israil.... la 600 de mii de pedestri bărbaţi*“ (Ex., *12*, 37 ; la fel în ms. 45). În ms. 4 389 : „*Ca la 600 000 de oameni pedestri, fără de copii*“ *(ibid.)*.

1.2.8. pîrghie 'drug' [<lat. med. *pergŭla* ; vezi A. Cioranescu, *DER*, nr. 6 417 ; A. Scriban, *Dicţ.*, s.v., menţionează şi alb. *pjérgula* 'harag mare' ; etimologia nu-i prea clară (*-gŭl-* > *-gl-* > *ģi-* reprezintă transformări fonetice din epoca latinei populare şi din epoca de formare a limbii române)], în ms 4 389 : „*Sã faci altariului pîrghii de lemn neputred*“ (Ex., *27*, 6 ; termenul mai apare în acest text în încă 17 ocurenţe ; în BB : „*Drugi*“ ; în ms. 45 : „*Părîngi*“).

1.2.9. robin 'piatră preţioasă de culoare roşie' [<lat. med. *rubinus* (<*rubeus* ; cf. mhd. *rubîn*, hd. *Rubin*, it. *rubino*, fr. *rubin* ; vezi ST.L. FAC., p. 89 ; **IV.1.3.14**)], în ms. 4 389 : „*Carbuncul sau robin*“ (Ex., *28*, 18 ; cuvinte adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, ca sinonime ale lui *anthrax*, din text ; în BB şi în ms. 45 : „*Anthrax*“).

1.2.10. spichinar 'levănţică' [<lat. med. *spica nardi*, vfr. *spicanard*, mhd. *Spicnard*, nhd. *Spikenard* (şi *Spieke-*), magh. *spikinárd*, vezi H. Tiktin ¹, *DRG*, sub *spichinat* ; *EWUR*, p. 743—4, sub *şpichinárd* ; aici se pledează pentru etimologia maghiară şi germană], în ms. 4 389 : „*Spichinar 250* [de sicle]“ (Ex., *30*, 23). În BB şi în ms. 45 : „*Treslie mirositoare*“, sintagmă care calchiază gr. καλάμου εὐώδους ; în versiunea latinească : „*Calami*“ ; în cea germană : „*Kalmus*“.

1.3.0. Elemente neolatine (italieneşti)

Sînt grupate în acest subcapitol cîteva denumiri a căror origine trebuie căutată, în ultimă instanţă, în italiana medievală.

1.3.1. căpitan 'şef militar care comanda 1 000 de oameni' (<it. *capitano*, care a intrat în diverse limbi europene : fr. *capitaine*, sp. *capitan*, pg. *capitão* ; ngr. καπιτάν, alb., bg. *kapitan*, tc. *kapitan*, srb. *kapetan*, rus. *kapitan*, magh. *kapitány*), în ms. 4 389 : „*Şi pune preste dinşii căpitani*“ (Ex., *18*, 21 ; la fel şi în *18*, 25, atît în text, cît şi pe margine, de aceeaşi mînă). Cuvîntul se întîlneşte şi în BB : „*Aleş călăreţi căpitani i-au afundat în Marea Roşie*“ (Ex., *15*, 4).

1.3.2. pavăză 'scut' [<it. *pavése* 'scut' <lat. *pavē(n)sis* 'aus Pavia stammend' ; fr. *pavois*, prov., sp. *pavés*, pg. *pavês*, vfr. *pavesche, pavat* (vezi *REW* ³, nr. 6 311) ; în română, cuvîntul a putut veni prin limbile cehă şi slovacă, în care accentul este pe prima silabă (vezi G. Ivănescu, *ILR*, p. 493) ; dicţionarele invocă şi polon. *pawęż* ; rămîne neexplicată varianta românească cu *-ţ-* : *păveţă*], în BB : „*Şi au făcut doao păveze de aur*“ (Ex., *39*, 14). Cuvîntul mai apare în BB, Ex., în *28*, 13, 25 ; *39*, 17, iar diminutivul *pevecioare*, în Ex., *28*, 14. În ms. 45 : *pevecioare* (Ex., *28*, 25 ; *39*, 17) ; *păvecioare* (Ex., *28*, 14 ; *39*, 14) ; *păveţe* (Ex., *28*, 13). În ms. 4 389 : *paveze* (Ex., *28*, 13, 15) ; *pavezele* (Ex., *28*, 26).

1.3.3. pălărie [<it. *cappèllo* 'pălărie' ; it. *cappelleria* 'magazin de pălării (bărbăteşti)' a fost analizat ca fiind alcătuit din *capp* + *pelleria* ; ultimul element stă la baza rom. *pălărie* ; cf. şi ngr. καπέλλον 'pălărie'. Această etimologie a fost dată de P.P. Panaitescu, *DR. pălărie*, în „Bulletin linguistique“, XIII, 1945, p. 155—156. Adăugăm cã termenul a pătruns în română mult mai de vreme decît susţine P.P. Panaitescu (secolul al XIX-lea). După datele oferite de DLR, prima atestare ar fi de pe la 1700 (*Lex. Mars.*, N. Costin). Dar prezenţa cuvîntului în manuscrisele *Vechiului Testament*, mr. 45, respectiv 4 389, mută prima atestare între anii 1665—1680], în ms. 45 : „*Brîne şi pălării vei face lor*“ (Ex., *28*, 36) ; „*Vei pune lor pălăriile*“ (Ex., *29*, 9) ; *pălărie* (Ex., *28*, 35 ; cuvîntul este scris pe margine, de aceeaşi mînă, pentru sinonimul *chidaris*, din text). În ms. 4 389 : „*Şi sã facă pălărie de vişină*“ (Ex., *28*, 39) ; „*Sã faci îmbrăcăminte şi brîne şi pălării în cinste şi în slavă*“ (Ex., *28*, 40) ; „*Şi sã le pui pălării în cap*“ (Ex., *29*, 8). În BB : „*Chivără (de mătase)*“.

1.4.0. Elemente slave

În acest subcapitol sînt tratate împreună elementele slave vechi, de factură populară, cele slavone bisericeşti, deci elementele culte, precum şi elementele slave mai noi, împrumutate din limbi slave ca polona, ucraineana, bulgara, sîrbo-croata, rusa etc.

1.4.1. bahnă (<ucr. *bahnó*, polon., rus. *bagnó*, ceh. *bagno*), în ms. 45 : „*Şi-ţi întinde mîna ta pre apele Eghiptului...şi pre bahnele lor*“ (Ex., *7*, 19). În BB : „*Mociorîţile*“.

1.4.2. belciug 'inel, verigă' (<vsl. *bĕličugŭ* 'annulus', bg. *belčug* 'Armband' (E. Berneker, *SEW*, I, p. 48), în BB : „*Şi vei face 50 de belciuge de aramă şi vei împreuna belciugele*“ (Ex., *26*, 11 ; şi în : *27*, 10, 11). În

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

ms. 45, pluralul este fie de genul neutru, *belciuge* (Ex., *26*, 6), fie de genul masculin, *belciugii* (Ex., *26*, 6, 11). În ms. 4 389, Ex., numărul ocurențelor este de 16.

1.4.2. blid 'tipsie, taler' (<vsl. *bljudo* 'Schüssel'), în BB : *„Și voi face blidele ei, și cățiile, și căușile“* (Ex., *25*, 29 ; și în : *37*, 16). Același termen, și în ms. 45. În ms. 4 389 : *„Tipsiile“ (ibid.)*.

1.4.4. boz 'idol' (<vsl. *bozi*, pl. al lui *bogŭ*), în ms. 45, Ex., în 11 ocurențe. Formele cu africata *dz*, în loc de *z*, sînt prezentate mai sus, **I.3.11.0.** În BB, cuvîntul *bozi* a fost înlocuit cu *dumnezei* 'idoli', atestat numai la plural. Tot *dumnezei* se spune și în ms. 4 389. Dar o dată apare și *bozi* : *„Cela ce va face jărtvă bozilor să-l omorîț“* (Ex., *22*, 20).

1.4.5. buhai (<ucr. *buhaĭ*, rus. *bugaj*<tc. *buga*), în ms. 45 : *buhai* (Ex., *21*. 35) ; *buhaiu* (Ex., *21*, 35, 36, 36) ; *buhaiul* (Ex., *21*, 28, 28, 29, 29, 32, 32, 35, 35, 36) ; *buhaiului* (Ex., *21*, 28). În dreptul versetului 28, este adăugat pe margine, de aceeași mînă, cuvîntul *taurul*. Acesta este folosit în toate cazurile menționate în BB și în ms. 4 389, sinonimul *buhai* fiind considerat un moldovenism, care nu se potrivea într-un text scris după norma literară sudică, muntenească.

1.4.6. capiște (<vbg. *kapište* 'idol', 'Götzenbild', 'Heidentempel', 'Altar', rus. 'Götzentempel' ; vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 486), în BB : *„Cu surpare să surpi capiștile lor“* (Ex., *23*, 24) ; *„Capiștile lor să le sfărîmați“* (Ex., *39*, 13). În ms. 45, apare termenul *cuptor* (vezi mai jos, **IV.2.2.15**) ; în ms. 4 389 : *curățire* (vezi mai jos, **IV.2.2.16**) și *altar* (vezi mai sus, **IV.1.2.1**).

1.4.7. cazn㠍 'pedeapsă divină, plagă' (<vsl. *kazni* 'pedeapsă'), în ms. 4 389 : *„Pănă cînd va fi noaoă aceasta cazn㠍?“* (Ex., *10*, 7) ; *„Încă o cazn㠍 voiu mai aduce pre faraon și pre Eghipet“* (Ex., *11*, 1) ; *„Voiu slobozi toate cazn㠍le mêle“* (Ex., *9*, 14). În ms. 4 389, mai există încă 11 ocurențe ale acestui termen.

1.4.8. căd㠍lniță (<vsl. *kadilĭnica*) este transcris de multe ori cu *-ѣ-* sau cu *-iá-*, de unde s-ar putea deduce o rostire de tipul *cădealniță*, în ms. 45 (Ex. *27*, 3). Termenul apare în BB : *cădelnița* (Ex., *27*, 3 ; *38*, 3) ; *cădelnițile* (Ex., *37*, 16). În ms. 4 389 : *cădelnițe* (Ex., *37*, 16) ; *cădelnițele* (Ex., *27*, 3 ; *38*, 3).

1.4.9. a cădi 'a cădelnița', 'a tămîia' (<vsl. *kaditi*), în ms. 4 389 : *„Să cădească...cu tămîie tocmită“* (Ex., *30*, 7 ; termenul apare și în *30*, 8 ; *40*, 25).

1.4.10. cădire 'tămîiere' (<*a cădi*<vsl. *kaditi*), în ms. 4 389 : *„Altar de cădire“* (Ex., *30*, 1). În BB : *„Jărtăvnic de tămîiere“* ; în ms. 45 : *„Jirtăvnic de tămîie“*, după gr. θυσιαστήριον θυμιάματος [(τὸ) θυσιαστήριον, -ου 'autel' ; (τὸ) θυμίαμα, -άματος, 'encens'].

1.4.11. căditor 'care este tămîiat' (<*a cădi*<vsl. *kaditi*), în ms. 4 389 : *„Altariul cel căditor și altarul arderii de tot“* (Ex., *30*, 28). În BB : *„Jirtăvnicul tămîii“* (Ex., *30*, 27) ; în ms. 45 : *„Jirtăvnicul tămîei“ (ibid.)*, după gr. τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ; vezi cuvîntul precedent.

1.4.12. căpină 'rug' ; 'Dornstrauch', 'Dornbusch' ; 'ronce', murier sauvage' [<vbg. *kopina* 'ἤβατος, -ου', 'rubus', rus. *kupiná* 'Gebüsch', 'Strauß', 'Garbe' ; ucr. *kupyná* 'Busch dicht stehender Pflanzen' ; bg. *kѫpina* 'Brombeergesträuch', 'Brombeere' ; scr. *kùpina* ; sloven. *kopína* 'id.' (E. Berneker, *SEW*, I, p. 600). Dintre formele menționate, etimonul rom. *căpină* este bg. *kѫpina*. Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele românești. Radicalul slav *kopina* este prezent în toponimicul rom. *Cîmpina*, jud. Prahova. În versiunea slavonă a Bibliei, cartea *Ieșirea*, apare forma rusească veche кѫпина, în Ex., *3*, 3)], în ms. 45 : *„Și să arată lui îngerul Domnului în pară de foc den căpină și văzu cum căpina ardea cu foc și căpina nu să topiia“* (Ex., *3*, 4) ; *„Mergîndu mai nainte voi vedea această videnie mare, căce nu să topêște căpina“* (Ex., *3*, 3) ; *„Îl chemă pre însul Domnul den căpină, dzicîndu : Moisi, Moisi“* Ex., *3*, 4). În BB și în ms. 4 389 : *“Rug“*.

1.4.13. cărsteiŭ, cîrstei 'Wiesenschnarrer', 'Wachtelkönig', *(Crex pratensis)* (<vsl. *krastělĭ*), în ms. 45 : *„Și să făcu sară și să suiră cărstei și acoperiră tabăra“* (Ex., *16*, 13) și în ms. 3 489 : *„Veniră cărstei și acoperiră tabăra“* (*ibid.* ; pe margine este adăugat, de aceeași mînă : *„Veniră cărstei“*). În BB : *„Prepeliță“*.

1.4.14. chivără 'acoperemînt al capului, un fel de turban purtat de preoții evrei' (<vrus. *kiverŭ* ; ucr. *kyver* ; polon. *kiwior*), în BB : *„Și vei face chivără de mătase“* (Ex., *28*, 35) ; *chivere* (Ex., *28*, 36) ; *chiverele* (Ex., *29*, 9) ; *chiverile* (Ex., *39*, 37). Termenul apare o singură dată și în ms. 45 (Ex., *39*, 27). În ms. 4 389 : *“Pălărie“* (vezi mai sus, **IV.1.3.3.** ; vezi mai jos, **IV.1.5.8.**, *chidaris*).

1.4.15. cinie 'uneală', 'vas' (vezi ST.L. FAC., p. 86, **IV.1.2.2.**), în ms. 45 : *„Toate ciniile“* (Ex., *27*, 19 ; în BB : *„Unêltele“*) ; *„Toate ciniile lui“* (Ex., *39*, 36 ; în BB : *„Toate vasele“*) ; *„Toate ciniile ce-s la lucrurile cortului“* (Ex., *39*, 42 ; în BB, Ex., *39*, 41 : *„Și dechisele ce sînt....“*). Pentru alte atestări ale cuvîntului *cinie* (<sl. *činije*, cf. polon. *czyn* 'Gerät', polon. *naczynie* 'vas, unealtă'), în *Vechiul Testament*, ms. 45, vezi N.A. Ursu, NOI INFORM. (III), p. 38.

1.4.16. ciudêse, pluralul substantivului *ciudă* (și pl. *ciudesii*) 'minuni, lucruri minunate de natură divină, sacră' [(<vsl. *čudesa* (genitiv) ; *ciudă* 'id.' <vsl. *čudo*)], în BB : *„Caută toate ciudesiile ce am dat în mîna ta să le faci pre êle înaintea lui faraо“* (Ex., *4*, 21) ; *ciudêsele* (Ex., 7, 3) ; *ciudêse* (Ex., *15*, 11). Sinonimul *minune* apare și el în BB (Ex., *11*, 9, 10) ; el este curent în ms. 4 389. Termenul *ciudêse* este folosit și în ms. 45 (Ex., 7, 9 ; aici apare slova *-iá-* ; *11*, 9, 10 ; *15*, 11) ; *ciudesele* (Ex., 7, 3) ; *ciudesile* (Ex., *4*, 21) ; în ultimele două atestări, vocala accentuată este *-ѣ-*.

1.4.17. doică (<bg. *doikа*<vb. *doiti* 'a alăpta'), în BB : *„Să chemi ție fămêie doică de la ovrêi“* (Ex., *2*, 7). În ms. 4 389 : *„Să-ț chiem o doică den muierile ovrêice“ (ibid.)*. În ms. 45 : *„Mancă“*.

1.4.18. eghiptinean, pl. *eghiptinêni* (<vsl., sg., *egiptiníaninŭ* ; pl. rom. *eghipteanini*<pl. sl. *egipteanin*), în BB : *„Văzu un om eghiptineán bătînd pre un ovrêiu“* (Ex., *2*, 11). În ms. 4 389 : *„Văzu pre un eghiptênin bătînd pre un ovrêiu“* ; sg. *eghiptênin* și în Ex., *2*, 12, 12, 14, 19. Pl. *eghiptêninii*, în ms. 4 389 : *„Cu care robesc pre dînșii eghipteaninii“* (Ex., *6*, 5) ; *„Și nu vor putea eghipteaninii să bea apa den rîu“* (Ex., 7, 18).

1.4.19. feștilă 'fitil, muc de lumînare' (<vsl. *svěštilo*), în BB : *„Și vei face candelile lui șapte și vei pune feștilele lui și vor lumina“* (Ex., *25*, 37 ; cuvîntul apare și în *40*, 23). În ms. 45 : *feștilele* (Ex., *25*, 37, 37 ; *40*, 23) ; în ms. 4 389 : *„Feștilă“* (Ex., *25*, 37).

1.4.20. găvozdit 'încastrat, montat, împănat (despre o piatră prețioasă)' (<vb. *a găvozdi* 'a țintui, a bate un cui' <vsl. *gvozdi* 'cui'), în ms. 45 : *„Și făcură amîndoaă pietrile smaragdului găvozdiți și țîntuiți cu aur“* (Ex., 39, 5 ; de remarcat lipsa de acord). În BB : *„Pietrile zmaragdului împănate și țintuite cu aur“ (ibid.)*.

1.4.21. gîngav 'bîlbîit, gîngăvit' (<vsl. *gognavŭ*), în ms. 4 389 : *„Sînt cu glas grozav și gîngav“* (Ex., *4*, 10). În BB : *„Zăbavnic la limbă“ (ibid.)*. În ms. 45 : *„Încet, la limbă“ (ibid.)* ; aici, pe margine, de aceeași mînă : *„Gîngav“*.

1.4.22. gîrtej (cu *-ѣ-*, care ar putea fi interpretat și ca *-d-*, *gărtej*) 'cupă în care se introduce lumînarea (probabil era în formă de gît' ; cf., în același text, Ex., *25*, 31 : *„Gîtul lui“* [al sfeșnicului], cu adaosul marginal, de aceeași mînă : *„În care stă lumînarea“*) [<*gîtlej* (<vsl. **glŭtežŭ*<vsl. **glŭtŭ*) +*gîrtan* (<vsl. *gŭr-*

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

tanŭ) sau *girclean* (<bg. *grъkl'an*, srb. *grkljan*); la Dosoftei: *gîltejele*, vezi *DA*, s.v.], în ms. 4 389: *„Şi 3 gîrteajă în chipul nucilor"* (Ex., *25*, 33); *„4 gîrteajă în chip de nuci"* (Ex., *25*, 34). Se întîlneşte în acelaşi text şi varianta cu *-ză* la plural: *gîrteză*, care este o formă refăcută după modelul *miez-mieji*: *„3 gîrzteză"* (Ex., *25*, 33). Pentru acest cuvînt, întîlnim în BB: *„Scăfîrlie"*; în PO: *„Pahară cu boldure"*; în B 1975: *„Cupe"*. Textul grecesc are οἱ σφαιρωτῆρες' bouton' [cf. (ἡ) σφαῖρα, -ας 'sphère, boule, balle']; cel latinesc: *„Scyphi"* (lat. *scyphus*, -*i* 'cupă, pahar' <gr. σκύφος; cel german: *„Kelche"* (=potire).

1.4.23. gropniţă 'mormînt'; 'cimitir' (<vsl. *grobnica*, influenţat de rom. *groapă*), în ms. 45: *„Nu era gropniţă în Eghipet"* (Ex., *14*, 11; acelaşi cuvînt şi în PO, *ibid.*). În BB: *„Nu era morminturi" (ibid.)*; în ms. 4 389: *„Nu era mai bine să fie morminturile noastre în Eghipet" (ibid.)*.

1.4.24. lastoviţă 'foiţă de metal, lamelă metalică' [cf. vsl. *listŭ* 'Blatt'; *listvije* 'frunziş'; în textul biblic din alte limbi avem: în greacă: τα πέταλα 'foaie' (cf. rom. *petală*); în germană: *Goldplatten*; în latină *„Bractes aureas"* (lat. *bractea*, *-ae* 'foiţă, lamelă metalică'], în ms. 45: : *„Tăiară lastoviţile de aur ca părul"* (Ex., *39*, 3). În BB: *„Polcoavele cêle de aur" (ibid.)*; în ms. 4 389, acest verset lipseşte.

1.4.25. lănţuh, pl. *lănţuje*, *lănţuşe* (<vsl. *lancuhŭ*, *lancugŭ*), vezi mai sus, **I.3.5.10.**; vezi şi ST.L. FAC., p. 87; **IV.1.2.8.**

1.4.26. mancă 'doică' (<ucr. *mamka*), în ms. 45 *„Fămêie mancă"* (Ex., *2*, 7) (vezi mai sus, **IV.1.4.17**, *doică*; cf. ST.L. FAC., p. 99; **IV.2.3.88.**).

1.4.27. medelniţă 'lighean, vas de spălat pe mîini, pe faţă' (<vsl. *mĕdĕnica*), în ms. 45: *„Şi medelniţa"* (Ex., *31*, 8; cuvîntul mai apare în: *39*, 40; *40*, 10, 27). În BB: *„Spălătoare"* (Ex., *39*, 39; *40*, 7, 10, 27). În ms. 4 389: *„Lighin"*.

1.4.28. mocériţă (şi: *mocioriţă*) 'mocirlă, mlaştină (cf. bg. *móčor*, *močár*, *močur* 'Sumpf, Moor'; sloven. *močâva*, *močvára*; ceh. *močařina* 'Morast, Sumpf'; polon. *mocsar* m., *moczara* 'Sumpf'; cf. rom. *mocirlă*; în *moceriţă* apare suf. *-iţă*; vezi E. Berneker, *SEW*, II, p. 70), în BB: *„Întinde mîna ta... pre mocioriţile lor"* (Ex., 7, 19); *„Întinde cu mîna ta... pre mocériţe"* (Ex., *8*, 5). În ms. 45: *„Bahnă"*.

1.4.29. muşiţă 'muscă înţepătoare', 'Stechfliege' (<vsl. *mušica*), vezi mai sus, **I.3.5.11.**

1.4.30. năbragi 'un fel de pantalonaşi din feşe cu care se înfăşoară coapsele' (cf. vsl. *nadragy*, polon. *nadragi*; magh. *nadrág*), în BB: *„Şi vei face lor năbragi de in"* (Ex., *28*, 38); *„Năbragi de mătase împletită"* (Ex., *39*, 27). Cuvîntul apare în aceleaşi locuri şi în ms. 45. În ms. 4 389, el se întîlneşte o singură dată: *„Năbragi de in"* (Ex., *28*, 32). Termeni folosiţi în alte versiuni ale Bibliei: *cămăşui*, în PO; *pantaloni*, în B 1975; *feminalia* 'feşe de înfăşurat coapsele; pantalonaşi', în latineşte; *Untergewand*, în germană; περισκελές (τὸ) 'caleçon', în greceşte.

1.4.31. năimit 'angajat cu simbrie, simbriaş' (<*a năimi*, *a năemi* <vsl. *najmati*; srb. *najmiti*; ucr. *najmyt*; cf. vrom. *năĕm* 'închiriere' <vsl. *najemŭ*, *naimŭ*), în BB: *„Strein şi năimit nu va mînca den êle"* (Ex., *12*, 45); *„De va fi năimit, va fi lui pentru simbria lui"* (Ex., *22*, 15). În ms. 45: *„Nemêrnic şi năimit* (Ex., *12*, 45); *„Năimit"* (Ex., *22*, 15). În ms. 4 389, în loc de *năimit*, apare *argal*: *„Veneticul şi argalul"* (Ex., *12*, 45); *„Argalul"* (Ex., *22*, 15).

1.4.32. a năsilnici 'a (se) întări', 'a (se) învîtoşa'; 'hart, starr machen' (<*năsilnic* <vsl. *nasilinŭ*), în ms. 45: *„Şi să năstînici inima lui faraon şi nu ascultă pre înşi"* (Ex., 7, 22). Verbul în discuţie este atestat în încă 10 ocurenţe din ms. 45, Ex., în toate cu *-sî-*, nu cu *-si-*: 7, 3; *8*, 19; *9*, 12, 35; *10*, 10, 27; *13*, 15; *14*, 4, 8, 17. În BB, diortositorii bucureşteni au înlăturat, cu o singură excepţie, acest cuvînt, punînd în locul lui vb. *a întări*. Verbul *a silnici* apare în BB într-o construcţie care denaturează sensul pe care îl avea fraza în ms. 45. În ultimul caz, textul este: *„Şi cîndu năsilnici faraon să trimiţă pre noi"*, (Ex., *13*, 15) adică: *'Şi cînd i se învîrtoşă inima lui faraon...'*. În BB, însă, silaba iniţială *nă-* pare a fi detaşată de verb şi modificată în pronumele personal de acuzativ plural *ne*, iar verbul devine *a silnici*, un derivat de la *silă*, cu sensul 'a forţa', 'a obliga' (cf. *silnic*, *silnicie* etc.): *„Şi cînd ne silnici faraon să tremiţă pre noi"*. Dar mai este posibilă şi o altă interpretare. Tendinţa diortositorilor bucureşteni de a evita formele în care apare velarizarea prin anumite consoane, în cazul de faţă velarizarea prin *n*, i-a determinat să înlocuiască pe *ă*, din silaba iniţială *nă-*, a verbului *a năsilnici* (silabă care provenea din radicalul slav *nasilinŭ*), prin vocala *e*, creînd astfel o formă nouă *a nesilnici* = *a năsilnici*. Această interpretare ni se pare mai plauzibilă decît cea dată de editorii bucureşteni ai BB 1688—1988, şi pe care am consemna-o şi noi în versetul de mai sus: *„...ne silnici..."*. Pentru velarizarea, sporadică, a lui *e* prin *n*, vezi mai sus, sub **I.3.12.3.** În ms. 4 389, este folosit sinonimul *a învîrtoşa*

1.4.33. năsilnic 'întărit, învîrtoşat' (< vsl. *nasilinŭ*), în ms. 45: *„De faptele cêle năsilnice"* (Ex., *6*, 9). În BB: *„Cêle grêle"*.

1.4.34. nemêrnic 'străin, pribeag, venetic, nomad' (<vsl. **naměrinŭ* <**naměriti*; vezi ST.L. FAC., p. 87; **IV.1.2.11.**), în BB, Ex., într-un număr de 10 ocurenţe; în ms. 45, în 11 ocurenţe. Dar în ms. 4 389, este folosit termenul *vinetic*.

1.4.35. obrezanie 'circumciziune' (<vsl. *obrĕzanije*; vezi ST.L. FAC., p. 87; **IV.1.2.15.**), în BB: *„Au stătut sîngele obrezaniei fiiului mieu"* (Ex., *9*, 26; cuvîntul apare şi în: *4*, 25; tot astfel şi în ms. 45). În ms. 4 389: *„Sînge împrejur-tăierii„* (Ex., *4*, 26); pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat cuvîntul *obrêzanie* (Ex., *9*, 27).

1.4.36. a obrezui 'a circumcide' (<vsl. *obrĕzovati*; vezi ST.L. FAC., p. 87; **IV.1.2.16.**), în BB (Ex., *12*, 44, 48); în ms. 45: *a obrăzui (ibid.)*; în ms. 4 389: *a obrezui* (Ex., *4*, 25).

1.4.37. odăjdii (<vsl. *odežda*), vezi mai sus, **II.1.1.2.**

1.4.38. păminte 'pomenire, amintire' (<vsl. *pamętĭ*), în ms. 45: *„Şi va fi dzua accasta voaă păminte"* (Ex., *12*, 14; cuvîntul mai apare şi în: *13*, 8; *28*, 12, 12). Sinonimul din BB este *pomenire*, iar din ms. 4 389, *aducere-aminte* (Ex., *12*, 14; *13*, 8) şi *pomenire* (Ex., *28*, 12, 12).

1.4.39. plehupă 'capac' [cf. bg. *plohupka* 'capac', în *CADE*, s.v.; etimologie controversată, vezi A. Cioranescu, *DER*, nr. 6 480; s-ar putea ca termenul să fie de origine latină; varianta *plehupă*, pentru *pleoapă*, este atestată în: *ALR* II, h. 17; *NARR. Olt.* I, h. 37, *pleoapă*, pct. 919, Lăpuşata, jud. Vîlcea; aria dialectală a formei *plehupă* cuprinde localităţi de prin sud-vestul Transilvaniei, nord-estul Olteniei], în ms. 4 389, Ex., *37*, 6. Cuvîntul este scris pe margine, de aceeaşi mînă, ca sinonim al termenului *capacul*, din text. El se alătură unui grup de cuvinte şi expresii proprii acestui text, care probează, indirect, originea sud-est transilvăneană, eventual oltenească, a traducătorului ms. 4 389, pe care N.A. Ursu crede a-l putea identifica în persoana lui Daniil Andrean Panoneanul.

1.4.40. a pomăzui 'a unge (domn)', 'a mirui' (<vsl. *pomazovati*, *-zujǫ*), în BB: *„Vei pomăzui pre dînşii"*

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

(Ex., *28*, 37 ; și în : *29*, 29 ; *30*, 31) și în ms. 45 *(ibid.)*. În ms. 4 389 : *a unge*.

1.4.41. a posluși 'a sluji' (<vsl. *poslušiti* 'gehorchen', vezi ST.L. FAC., p. 87 ; **IV.1.2.19—1.2.21.**), în ms. 45 : *„Cîndu mergu a posluși către jirtăvnicul sfîntului"* (Ex., *28*, 39).

1.4.42. a (se) premeni 'a (se) schimba', 'a (se) transforma', 'a (se) preface în' (<vsl. *prěměniti*), în BB : *„Eu bat cu toiagul cel den mîna mea pre apa ce iaste în rîu și se va premeni în sînge"* (Ex., *7*, 17 ; la fel, în versetul 20) ; *„Și premeni Domnul de la mare vînt vîrtos"* (Ex., *10*, 19). În ms. 45 : *premeni* (Ex., *7*, 20 ; *10*, 19) ; *primeni* (Ex., *7*, 17). În ms. 4 389 : *a întoarce* sau *a schimba*.

1.4.43. pristav 'supraveghetor', 'ispravnic' (<vsl. *pristavŭ* ; vezi ST.L. FAC., p. 87 ; **IV.1.2.24.**), în ms. 45 : *„Și le puse lor pristavi pre lucruri pentru ca să-i chinuiască"* (Ex., *1*, 11 ; vezi și *5*, 6, 10, 13, 14). În BB și în ms. 4 389 : *„Ispravnic"*.

1.4.44. a pristăni 'a sta lîngă', 'a fi lîngă', 'a persista' (<vsl. *pristati*, *pristanǫ*), în BB : *„Să nu pristănești cu cel strîmbu, ca să fii mărturie strîmbă"* (Ex., *23*, 1 ; același cuvînt și în versetele 32, 33). Termenul apare și în ms. 45 *(ibid.)*.

1.4.45. prișleșenie 'pribegie, starea de pribeag' (<vb. *a prișlești* ; vezi ST.L. FAC., p. 87 ; **IV.1.2.25.—1.2.27**), în ms. 45 : *„Și prișleșeniia fiilor Israil ce au prișleșit în Pămîntul Eghiptului"* (Ex., *12*, 40).

1.4.46. a prișleși 'a pribegi', a fi venetic, a se muta dintr-un loc într-altul' (<vsl. *priiti*), în ms. 45 (Ex., *12*, 40).

1.4.47. prișleț 'pribeag, venetic, străin' (<vsl. *prišlici*), în ms. 45 : *„Prișleț sîntu în pămîntu striin"* (Ex., *2*, 22 ; la fel în : *6*, 4 ; *12*, 9). În BB : *„Nemêrnic"* ; în ms. 4 389 : *„Vinetic"*.

1.4.48. a (se) proslăvi 'a (se) transfigura', 'a se schimba' (<vsl. *proslaviti*), în ms. 4 389 : *„Și pogorîndu-se el din munte, nu știia că se-au proslăvit chipul feției obrazului său"* (Ex., *34*, 29) ; *„Că era chipul feției obrazului lui proslăvit"* (Ex., *34*, 30). Pe margine, în dreptul ultimului verset citat, este adăugat, de aceeași mînă, textul : *„Se schimbase chipul lui Moisi"*. În BB : *„Se-au mărit chipul fețîi obrazului lui"* (Ex., 34, 29). Același text se găsește și în ms. 45. Aici, în plus, sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, cuvintele : *„Aici să înfrîmsățăă obrazul lui Moisi"*. Pentru comparare, vom reproduce același fragment din versiunile slavă, latină și germană (Ex., *34*, 29). În slavonește : *„ꙗкѡ прославѣсѧ ѡбаи҃чѣ плѡ́ти лицѣ є҆гѡ"* ; în latinește : *„Ignorabat quod cornuta esset facies sua"* ; în germană : *„Wußte nicht, daß die Haut seines Angesichts glänzte"*. Diferențele sînt remarcabile (vezi SCHARBERT, *Exodus*, p. 132—133).

1.4.49. rană 'plagă, caznă, pedeapsă divină', 'nenorocire' (<vsl. *rana*), în BB : *„Încă o rană voi aduce eu pre farao și pre Eghipet"* (Ex., *11*, 1) ; *„Și nu va fi întru voi rană ca să vă surpați"* (Ex., *12*, 13) ; *„Căutați să nu altă rană aduc eu preste voi"* (Ex., *33*, 5). În ms. 45, primele două versete citate mai sus sînt asemănătoare ; al treilea este puțin modificat : *„Căutați să nu altă rană voi aduce eu pre voi"*. Sensul 'caznă, plagă, pedeapsă divină' al cuvîntului *rană* se întîlnește și în ms. 4 389, Ex., *12*, 13 ; *33*, 5. Dar în toate cele trei texte, este prezent și sensul 'Wunde'. Modificarea semantică a putut fi realizată pornindu-se de la modelul grecesc, în care (ἡ) πληγή, -ῆς înseamnă atît 'coup', cît și 'malheur', sau de la cel latinesc, în care *plaga*, *-ae* are sensurile : **1.** 'lovitură', 'izbire', ciocnire', **2.** 'rană', **3.** (figurat) 'nenorocire'.

1.4.50. a răpști 'a murmura', 'a mormăi', 'a mîrîi', 'a fi nemulțumit' (<vsl. *rŭpŭtati*, *rŭpŭštǫ*), în ms. 4 389 : *„Că noi ce sîntem să răpștiț spre noi"* (Ex., *16*, 7) ; *„Că au auzit Domnul răpștirea voastră care răpștiți pre noi"* (Ex., *16*, 8) ; *„Și răpștiia asupra lui Moisei zicînd"* (Ex., *17*, 3). În BB și în ms. 45 : *a gîlcevi*.

1.4.51. răpștire 'murmur', 'nemulțumire' (<*a răpști*, vezi cuvîntul precedent), în ms. 4 389 : *„Că au auzit Domnul răpștirea voastră spre Dumnezeu"* (Ex., *18*, 7 ; termenul se întîlnește și în versetele : 8, 8, 9, 12). În BB și în ms. 45 : *gîlceavă*.

1.4.52. slovean, în sintagma : *la slovêni* 'text biblic în limba slavonă', 'limba veche slavă bisericească' (<vsl. *slověninŭ*), în ms. 4 389 : *„Aceste doaoă soroace la slovêni nu se află, iar la greci și la latini sînt, și în bibliile cêle de la Mosc iar se află"* (Ex., *15*, 20—22 ; însemnare marginală, de aceeași mînă, în dreptul versetelor menționate).

1.4.53. soroacă 'verset (biblic)' (<vsl. *sroka*), în ms. 4 389 : *„Acêste doaoă soroace la slovêni nu se află"* (Ex., *15*, 20 ; text scris pe margine, de aceeași mînă).

1.4.54. sponcă 'copcă', 'cîrligel la haină' (<polon., rus. *sponka*), în ms. 45 : *„Au înpreunat gardurile unul cu alaltu cu sponcile și să facu cortul"* (Ex., *36*, 11 ; cuvîntul mai apare și în : *36*, 15 ; *39*, 10, 11, 12 ; și *sponce*, scris pe margine, de aceeași mînă, în Ex., *26*, 6, ca sinonim al lui *belciuge*, din text). În BB, este folosit cu acest sens cuvîntul *copcă* (în Ex., cu 9 ocurențe). Pl. *copcile* este menționat și în ms. 45 (Ex., *38*, 11 ; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *sponcile*, din text). Prima atestare datată T^2 (1740) trebuie modificată : cca 1665—1685).

1.4.55. steblă 'fir de pai, fir de plantă (tînără)' (<vsl. *stiblĭ*), în ms. 4 389 : *„Trimis-ai mănia ta și i-au mîncat ca pre niște steble"* (Ex., *15*, 7). În BB și în ms. 45 : *„Ca trestiia"*.

1.4.56. susaiu 'plantă din care se face salată' *(Soncus oleraceus)* (cf. ucr., rus. *susaĭ* ; vezi Scriban, *Dicț.*, s.v.), în ms. 45 : *„Azime cu susaiu"* (Ex., *12*, 8 ; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul *lăptuci*). În ms. 4 389 : *„Azimă cu susaiu"* *(ibid.)*. În BB : *„Azime cu papádie"* *(ibid.)*.

1.4.57. a sfești, *a svești*, vezi mai sus, **I.3.14.9.**

1.4.58. șugubînă 'plată de răscumpărare' (<vsl. *dušegubĭna* 'animam perdens' ; din sintagma : **faptă dușegubină* 'faptă prin care îți pierzi sufletul', s-a trecut, ca urmare a unei analize eronate, la înșiruirea *faptă de șugubină* ; cf. și *șugubăț*<vsl. *dušegubĭcĭ* 'Mörder' ; vezi H. Tiktin [1], *DRG*, s.v.), în ms. 4 389 : *„Iar de-l vor băga de șugubină, să dea preț pentru sufletul său"* (Ex., *21*, 30). În BB și în ms. 45 : *„Răscumpărări"*.

1.4.59. volnic 'liber', 'slobod' (<vsl. *volinŭ*), în ms. 45 : *„Îl vei slobodzi volnic în dar"* (Ex., *21*, 2 ; și în : *21*, 5, 26, 27). În BB și în ms. 4 389 : *„Slobod"*.

1.4.60. a vorbi (<vsl. *dvorĭba* 'serviciu la curte, omagiu' ; 'cuvînt, vorbire, vorbă') apare în cele trei texte de care ne ocupăm de foarte puține ori. Astfel, în BB există o singură atestare : *„Să nu-l vorbești de rău"* (Ex., *22*, 28). Aici, verbul folosit pentru a denumi actul vorbirii este *a grăi*, prezent în sute de ocurențe, alături de *a zice*, *a spune*, fiecare din ele cu regimul său special. În ms. 4 389, verbul *a vorbi* cunoaște, de asemenea, un număr mic de ocurențe, numai 3 în cartea *Ieșirea* : *vorbêște* (Ex., *28*, 3) ; *vorbi* (Ex., *34*, 31) ; *vorbind* (Ex., *19*, 9). În ms. 45, *a vorbi* nu este folosit niciodată în cartea *Ieșirea* ; termenul curent este *a grăi*. Apare, însă o singură dată *a vorovi* : *„Pre boiarinul nărodului tău să nu-l vorovești de rău"* (Ex., *22*, 28). Etimologia lui *a vorovi* și raporturile lui cu *a vorbi* nu sînt suficient clarificate.

1.4.61. a zăloji 'a amaneta' [<vsl. *založiti* ; sunetul *-j-* din cuvîntul românesc este etimologic ; în exemple ca *zălojit(ă)*, *zălojite*, din anii 1621, 1694, din Moldova, nu se întîlnește, cum presupune I. Gheție, *BDRL*, p. 150, trecerea africatei *ǧ* la spiranta de tip moldovenesc

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

z, în sensul că prin *j* (ж) s-ar nota, în acest caz, spiranta respectivă. Împotriva acestei explicații privind valoarea grafemului ж în acest cuvînt pledează prezența formei cu *j* în texte care provin din Oltenia sau din Muntenia, regiuni în care graiurile populare nu cunosc spiranta *ž*: *zălojiți*, Mănăstirea Horezu-Vîlcea, 1715, exemplu citat de I. Gheție, *op. cit.*; forma cu *-j-* apare și în BB și în ms. 45, vezi imediat mai jos. În ce privește originea africatei *-ǧ-*, ea a apărut pe teren românesc, atunci cînd de la *zălog* (<vsl. *zalogŭ*) s-a derivat, cu sufixul verbal *-i*, verbul *a zălogi*. Acesta din urmă a funcționat un timp alături de varianta *a zăloji*, al cărui *-j-* provenea din sl. *-ž-*, după care a fost acceptată în norma limbii române literare, dar și în vorbirea populară, varianta cu *-ǧ-*: *a zălogi*], în BB: *„Iară de vei zăloji zălog haina vecinului, mai nainte de apusul soarelui să o dai lui"* (Ex., *22*, 26). Acest citat se găsește și în H. Tiktin, *DRG*, s.v. Forma *zăloji* este prezentă și în ms. 45 *(ibid.)*. În ms. 4 389: *„Va pune zălog" (ibid.)*.

1.4.62. **zăveasă** (și *zăvasă*) 'perdea', 'draperie' (la ușa bisericii, la cort)' (<vsl. *zavěsa*) se întîlnește numai în ms 4 389: *zăvasă* (Ex., în 9 ocurențe); *zăveasă* (Ex., în 3 ocurențe); *zăvêse* (Ex., în 32 de ocurențe); *zvêse* (Ex., *26*, 1; aici, probabil, o greșeală de transcriere). În BB: *gard, acoperemînt, pielea cortului, pînză*; în ms. 45: *gard, pînză*; în PO: *procoave*. Cf. mai jos, sub **IV.2.1.27.**, *gard*.

1.5.0. Elemente grecești

În acest subcapitol sînt grupate elemente de origine grecească, din textele studiate, care au pătruns în română în epoci diferite, începînd cu epoca latinei populare (așa-numitele elemente vechi grecești), continuînd cu epoca bizantină sau medio-greacă și încheind cu perioada neogreacă, aceasta din urmă aflată în faza incipientă în timpul cînd se scriau textele de care ne ocupăm. O stratificare realizată pe o datare sigură a momentului pătrunderii în română a fiecărui element lexical de origine grecească a constituit o preocupare susținută a cercetătorilor chestiunii elementelor grecești în româna (A. Philippide, Chr. Geagea, H. Mihăescu, G. Murnu, L. Gáldi ș.a.). Totuși, sînt numeroase cazuri de împrumuturi, mai ales din acelea provenite din ultimele două perioade, bizantină și neogreacă, despre care nu se poate spune cu precizie cînd au pătruns în română. Din această cauză, elementele grecești din acest subcapitol vor fi prezentate în bloc, în ordine alfabetică, așa cum s-a procedat și în cazul elementelor de origine slavă.

Foarte puține din elementele lexicale care urmează au intrat în română pe cale directă, adică în urma unor contacte lingvistice nemijlocite între români și greci, la nivel popular. Cele mai multe denumiri se referă la concepte culturale din domeniul religios, din domeniul juridic, din cel moral, filozofic, dar nu lipsesc nici termenii legați de viața materială. Unele cuvinte au fost introduse de cărturarii români care știau limba greacă, altele, de această origine, au fost preluate din scrierile în limba slavonă, în care elementele grecești de cultură pătrunseseră de multe veacuri. O separare a împrumuturilor directe, adică introduse de cărturarii români care traduceau direct din grecește, de împrumuturile grecești pe care învățații români le-au preluat din versiunile slavone ale textelor traduse de ei în românește, este, de asemenea, dificil de realizat. Din această cauză, toate împrumuturile vor fi prezentate în ordine alfabetică, cum s-a spus, iar cu prilejul potrivit se vor menționa și echivalentele slavonești ale etimonurilor grecești invocate pentru termenul românesc. O separare între slavonisme și grecisme este grevată de multe momente de incertitudine. În orice caz, aceste elemente culturale constituie ceea ce s-a numit „neologismele" limbii române literare vechi. Alături de slavonismele și grecismele culte, funcționează în epocă elementele de origine latină savantă, cîteva elemente neolatine, cuvintele greco-latine foarte numeroase și cuvintele greco-ebraice sau greco-orientale, ale textelor religioase, în primul rînd. Toate aceste „straturi lexicale" culte sînt bine reprezentate în variantele literare ale vechii române literare, numărul lor fiind foarte ridicat la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Prin intermediul acestor „neologisme", precum și prin acela al foarte numeroaselor „calcuri lingvistice", cărturarii din acel timp puteau da expresie în limba română literară oricăror idei teologice, filozofice, morale, juridice etc., care circulau în textele din care se traducea. Aceeași situație se întîlnește și în textele originale, datorate cărturarilor români, al căror număr și celebritate sînt în creștere la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Textele vechi românești ne oferă o limbă literară care era în stare să vehiculeze toate elementele caracteristice ale unei culturi elevate, majore.

1.5.1. **ahatís** 'agată' [<gr. (ὁ) ἀχάτης, -ου], în BB, Ex., *28*, 19; *39*, 10; la fel în ms. 45. În ms. 4 389: *„Ahatis"* (Ex., *28*, 19; accentul nenotat).

1.5.2. **amethístos** 'ametist' [(ἡ) ἀμέθυστος), în BB, Ex., *28*, 19; *39*, 9; la fel în ms. 45. În ms. 4 389, în Ex., *39*, 10. În PO: *„Amatie"*.

1.5.3. **anthrax** 'rubin' [(< gr. (ὁ) ἄνθραξ, - ακος; vsl. анѳракъ], în BB, Ex., *28*, 18; *39*, 9; la fel în ms. 45. În ms. 4 389, Ex., *28*, 18; aici, pe margine, de aceeași mînă, este făcută precizarea: *„Carbunzul sau robin"* (vezi mai sus, **IV.1.2.4.**; **1.2.9.**). Cf. ST. L. FAC., p. 89; **IV.1.3.14.**

1.5.4. **argat** 'șerb', 'rob', 'slugă' (și *argată*) [<gr. ἀργάτης, vgr. (ὁ) ἐργάτης, -ου 'ouvrière'; termenul grecesc a pătruns și în vsl., bg., scr., alb.], în ms. 4 389: *„Iar de va fi argatul, va fi în simbria lui"* (Ex., *22*, 15); *„Cel dentăi născut al argatei carea iaste la moară"* (Ex., *11*, 5).

1.5.5. **bezer** 'peritoneu, prapur' (<gr. μεσάραιον și μεσεντέριον, μεσέντερον 'mésentère'; sunetul *b-* s-ar explica prin influență slavă, după H. Tiktin ², *DRG*, s.v.; cu această ocazie, facem precizarea că prima atestare dată în dicționarul menționat, anume anul 1833, pentru cuvîntul *bezer*, trebuie mutată între anii 1665—1680), în ms. 4 389: *„Băzărul maţelor"* (Ex., *29*, 13, 22). În BB: *„Prapor"*.

1.5.6. **catapeteazmă** 'perdea (la biserică, la templu)' [<gr. (τὸ) καταπέτασμα, -ατος 'tenture, rideau'), în BB, Ex., *39*, 34; *catapetázma* (Ex., *35*, 11).

1.5.7. **căție** 'cățuie, vas de metal în care se arde tămîie' (<gr. κατζί), în BB: *„Căţiile"* (Ex., *25*, 29). La fel în ms. 4 389 *(ibid.)*. În ms. 45: *„Lingurile"*; pe margine este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul *cădelniţe (ibid.)*.

1.5.8. **chidaris** 'un fel de turban pe care îl purta marele preot, la evrei' [<gr. (ἡ) κίδαρις, - εως 'turban', 'Name einer turbanartiges Kopfbedeckung, die nur die persischen Könige trugen, auch vom Turban des jüdischen Oberpriesters; vermut. heth.-oriental. Ursprungs' (H. Frisk, *GEW*, I, p. 850)], în ms. 45: *„Şi vei face chidaris vişină"* (Ex., *28*, 35). Pe margine, în dreptul versetului menționat, este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul *pălărie*. În BB: *„Chivără de mătase" (ibid.)*. În ms. 4 389: *„Pălărie de vişină" (ibid.)*. Termenul *chidar*, folosit și în textul actual al *Bibliei* (B 1975, Ex., *28*, 37), nu este înregistrat în dicționarele românești.

1.5.9. **chivot** 'Arca Alianței' (<gr. κιβοτός, vls. *kivotŭ*), în BB, Ex., într-un număr de 26 de ocurențe.

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

În ms. 45 : *„Sicriiul mărturiei"* şi *„Corlul mărturiei"*. În ms. 4 389 : *„Sicriul mărturiei"*. Cf. ST.L. FAC.,p. 88 ; **IV.1.3.7.**

1.5.10. clondir 'vas de sticlă cu gîtul scurt şi îngust' (cf. ngr. κρ(υ)οντήρι, κλοντήρι ; bg. *k(r)ondir, kondil* ; srb. *kondir*), în BB : *„Turnă în clondir"* (Ex., *29*, 6). La fel, în ms. 45 şi în ms. 4 389. În ultimul caz, sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, cuvintele : *„În păhar"*.

1.5.11. cort, în sintagmele; *„Corlul legii"*, *„Corlul mărturiei"* (<gr.-biz. κόρτη, -ις 'tentorium' <lat. *cohors, -tis*), în BB, Ex., cu un număr de 108 ocurenţe ; în ms. 45, un număr de 100 de ocurenţe ; în ms. 4 389, un număr de 85 de ocurenţe.

1.5.12. didrahmă 'piesă de 2 drahme' [<gr. (τὸ) δίδραχμον ; adj. δίδραχμα 'de două drahme'], în BB, Ex., *30*, 13, 13, 15 ; *didrahmul* (Ex., *30*, 13, 13) ; pl. *didrahme* (Ex., *21*, 32). În ms. 45 : *didrahmă* (Ex., *30*, 15) ; *didrahmu* (Ex., *30*, 13, 13) ; *didrahmul* (Ex., *30*, 13) ; *didrahmi* (Ex., *21*, 32). În ms. 4 389 : *didrahm* (Ex., *30*, 13, 13) ; *didrahma* (Ex., *30*, 13) ; *didrahme* (Ex., *21*, 31, 32). Cf. ST.L. FAC., p. 88 ; **IV.1.3.9.**

1.5.13. drahm (şi *drahmă*) 'monedă şi unitate de măsură de greutate' (<gr. δραχμή, δραχμά) în BB : *drahmu* (Ex., *38*, 25) ; *drahme* (Ex., *21*, 32). În ms. 45 : *„Drahmu"* (Ex., *38*, 25). În ms. 4 389 : *„Drahmei"* (Ex., *38*, 8).

1.5.14. engolpión (şi : *engolpiu, engólpiu*) 'hoşen', 'Brustschild des Hohenpriesters' (<gr. ἐγκόλπιον), în BB : *„Şi vei face preste engolpión lanţuri împletite"* (Ex., *28*, 22). Cuvîntul mai este folosit încă în 16 ocurenţe din cartea *Ieşirea*. Nu se întîlneşte însă în aceeaşi carte a ms. 45 şi nici în ms. 4 389. Cf. mai jos, **IV.2.1.16.**, *cuvînt*.

1.5.15. finic 'curmal' (<gr. φοῖνιξ, -ικος ; vsl. *finikŭ*), în BB : *„70 de pomi de finic"* (Ex., *15*, 27). În ms. 45 : *„Buciumi de finic" (ibid.)* ; în ms. 4 389 : *„Sîlpări de finic" (ibid.)*.

1.5.16. horă 'dans, joc' [<gr. (ὁ) χορός, -οῦ 'danse'], în BB : *„Ieşiră toate muierile pre urma ei cu timpene şi cu hore"* (Ex., 15, 20). În ms. 45 şi în ms. 4 389 : *„Danţuri"*.

1.5.17. hrisólithos (şi *hrisolithos*) 'topaz, o piatră preţioasă' [<gr. (ὁ) χρυσόλιθος, -ου <χρυσός 'aur' + λίθος 'piatră' ; lat. *chrȳsolithos* 'topaz'], în BB, Ex., *28*, 20 ; *39*, 11. La fel şi în ms. 45. În ms. 4 389 : *28*, 20. În PO : *„Crijolită"*.

1.5.18. iréos (şi : *iris*) 'casie, un fel de scorţişoară' (<gr. ἶρις şi ἰρεως 'aus der Schwertlilie bereitet', vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 735), în BB : *„Şi de iréos, 500 de sicli"* (Ex., *30*, 24); în *Biblia* greacească : *„Καὶ ἰρεως πεντακοσίους Σίκλους"*. În ms. 45 : *„Şi de îris" (ibid.)* ; în ms. 4 389 : *„Casie"*.

1.5.19. lighírion (şi : *lighirión*) 'un fel de piatră preţioasă de culoare roz-galbenă, transparentă ; piatra linxului ; turmalină' [<gr. λυγγούριον (şi : λυγκ-, λιγκ-) 'Art Bernstein' ; denumirea este alcătuită din cuvintele λῦγξ +οὖρον, „weil der betr. Stein als aus dem Urin des Luchses entstanden galt" (H. Frisk, *GEW*, II, p. 141, sub λύγξ) ; în lat. *ligurius* ; de aici, *ligurie* din PO], în BB : *„Lighirión"* (Ex., *28*, 19 ; *39*, 10). În ms. 45, la fel (dar accentul nu este notat) ; în ms. 4 389 : *„Lighirion"* (Ex., *28*, 19).

1.5.20. logofăt 1. 'slujbaş', 'şef', 'supraveghetor' [în textul latinesc : *praepositus* ; în cel grecesc : (ὁ) γραμματεύς, -έως] (<gr. -biz. λογοθέτης), în BB : *„Şi grăbiia pre ei ispravnicii norodului şi logofeţii* (Ex., *5*, 10). Termenul mai apare în BB, Ex., în : *5*, 6, 14, 15, 19 ; în ms. 45, în : *5*, 6, 10, 14, 19 ; în ms. 4 389 : *5*, 10, 14, 15, 19. 2. 'grămătic, diac, pisar, scriitor de cancelarie, secretar', în ms. 4 389 : *„Şi pune preste dînşii căpitani, şi izbaş, şi ceauş, şi vătaş, şi logofeţ"* (Ex., *18*, 21 ; cuvîntul apare şi în versetul 25, precum şi pe margine, adăugat de aceeaşi mînă, în dreptul versetului 25). În BB şi în ms. 45 : *„Aducători-înlăuntru-de-cărţi"* (în ms. 45 : *...înlontru...*") ; vezi mai jos, în cap. *Calcuri lingvistice*, **IV.2.1.2.**, *aducător*.

1.5.21. mitră 'acoperemînt al capului la arhierei' (<gr. μίτρα ; vsl. *mitra*), în BB, Ex., cu un număr de 7 ocurenţe ; în ms. 45, cu un număr de 8 ocurenţe ; în ms. 4 389, cu un număr de 4 ocurenţe.

1.5.22. nótos (şi : *nóton*) 'vînt de sud-vest' ; expr. *despre notos* 'sud, sud-vest' [<gr. νότος 1. "Süd(west)-wind, der Nebel und Nässe bringt", 2. 'Der Süden', 'Südwesten' ; forma *noton*, care apare uneori în textele româneşti, este la origine o formă cazuală], în BB, Ex., într-un număr de 6 ocurenţe (vezi *Indicele de cuvinte*). În ms. 45 : *„Vîntu noton"* (Ex., *10*, 13 ; pe margine, este adăugată, de aceeaşi mînă, explicaţia : *„Despre răsărit"*), după gr. ἄνεμον νότον ; *vîntu notos* (Ex., *10*, 13) ; *„De către notos"* (Ex., *26*, 35 ; *40*, 22) ; *„Despre notos"* (Ex., *27*, 9 ; *36*, 19). În ultimele două cazuri, în BB, Ex., este folosită construcţia *„Despre áustru"* (Ex., *27*, 9 ; *36*, 20). Termenul *notos* nu apare în ms. 4 389, Ex. Aici se întîlnesc expresii ca : *„Vînt despre răsărit"* (Ex., *10*, 13) ; *„Despre amiázăzĭ"* (Ex., *26*, 20). Cuvîntul *notos* nu este înregistrat în *DLR* şi nici în alte dicţionare româneşti. Apare, însă, în *Herodot*-ul de la Coşula, cu ambele sensuri consemnate mai sus (vezi HERODOT, *Glosar*, p. 735).

1.5.23. omofor 'piesă de veşmînt preoţesc, un fel de eşarfă lungă, purtată pe umăr' (<gr. ὠμοφόριον ; vsl. *omoforŭ*), în ms. 4 389 : *„La omofor"* (Ex. *25*, 7). Aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, pentru a explica sintagma *„La cel-preste-umăr"*, din text. Vezi mai jos, **IV.2.1.95.**

1.5.24. onihíon *(onihión, óniha, oníha, onihas)* 'onix, numele unei pietre preţioase' [<gr. (ὁ) ὄνυξ, -υχος, de la ὄνυξ 'unghie', din cauza culorii alb-strălucitoare, asemănătoare cu cea a unghiei. Denumirea grecească a putut fi şi rezultatul unei etimologii populare, care a acţionat asupra unui cuvînt străin, de origine necunoscută. În gr. există şi compusul σαρδ-όνυξ *(Sardonyx)* 'id.' ; de asemenea, şi varianta (τὸ) ονύχιον 'Art Onyx', din care provin formele româneşti menţionate mai sus; *onihion, onihión* (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 399)], în BB : *onihión* (Ex., *28*, 20 ; în textul grecesc : ὀνύχιον ; *39*, 11 ; în textul grecesc : ὀνύχινον) ; *oníha* (Ex., *30*, 34 ; în gr. ὄνυχα). În ms. 45 : *onihion* (Ex., *28*, 20 ; *39*, 11) ; *óniha* (Ex., *30*, 34). În ms. 4 389 : *onihion* (Ex., *28*, 20) ; *onihas* (Ex., *30*, 34).

1.5.25. ovreu, subst. şi adj. [<ngr. 'Οβριός, 'Οβραῖος ; în medio-greacă, cu 'E- : 'Εβραῖος, formă prezentă în versiunea grecească a *Bibliei*, tipărită cu cheltuiala lui Şerban Cantacuzino, la Veneţia, în 1687 ; vsl. *evreinŭ*. Forma cu *o-* se întîlneşte şi în alte texte vechi româneşti : în PO : *"Ovreaiu"* (Fac., *39*, 14) ; la Coresi (1561) : *Ovreia* 'Iudeia' (<ngr. 'Οβραία) ; în scrierile lui Dosoftei, vezi *DLR*, s.v.], în BB : *ovrêi* este atestat într-un număr de 3 ocurenţe în cartea *Ieşirea* ; *ovrêiu*, într-un număr de 2 ocurenţe ; *ovrêilor*, într-un număr de 8 ocurenţe ; *ovrêice*, în 2 ocurenţe. O singură dată se întîlneşte în BB cuvîntul *jidovilor* (Ex., *1*, 15). În ms. 4 389 : *ovrêi* cunoaşte 1 ocurenţă ; *ovrêiu*, 1 ocurenţă ; *ovrêice(le)*, 4 ocurenţe ; *ovreiesc*, 7 ocurenţe ; *ovreieşti*, 1 ocurenţă. Denumirea *jidov* este prezentă în acest text într-o singură ocurenţă (Ex., *21*, 2) ; la fel şi *jidovcele* (Ex., *1*, 15).

Faţă de această situaţie, în ms. 45 se foloseşte denumirea *jidov*, în 2 ocurenţe (Ex., *2*, 11 ; *21*, 2) ; *jidovi* (Ex., *1*, 22 ; *2*, 7, 13) ; *jidovilor*, în 6 ocurenţe ; *jidovce* (Ex., *1*, 16) ; *jidovcile* (Ex., *1*, 19). O singură

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

dată apare şi varianta *jidanilor* (Ex., *9*, 13). Forma aceasta provine din radicalul slav *židŭ*, *židinŭ* (<lat. *Judaeus*; gr. Ἰουδαῖος)+suf. *-an*, în timp ce *jidov* provine din vsl. *židovinŭ*, iar *jidovcă*, din vsl. *židovŭka*. Prin urmare, textele de proveniență sudică, BB şi ms. 4 389, preferă forma de origine neogreacă *ovrei*, *ovreiesc* etc., iar ms. 45, care reprezintă varianta literară nordică, moldovenească, forma de origine slavonă *jidov*, respectiv, mai rar, *jidan*. Este totuşi demn de remarcat faptul că în cazul acestor termeni norma muntenească nu este respectată în prima carte a Pentateuhului din BB. Aici, în Fac., se întîlnesc un număr de 4 ocurenţe cu *jidov* şi 1 ocurenţă cu *jidovesc*, întocmai ca în ms. 45, pe cînd cuvîntul *ovreu* etc. nu-i folosit. Dar, în cartea următoare, diortositorii bucureşteni au substituit, cu o singură excepţie, pe *jidov*, din ms. 45, cu *ovreu* etc., respectînd ceea ce se pare că reprezenta în epocă norma variantei muntenești a limbii literare.

1.5.26. papădie 'plantă cu frunzele amărui, care se mănîncă uneori ca salată' [<gr.; etimonul propus de H. Tiktin, *DRG*, sub *păpădie* („Geht warsch. auf ngr. παπαδιά 'Frau eines Priesters' zurück, vgl. zur Bedt. türk. *papadijé* 'römische Hundskamille, *Anthemis nobilis*') a fost preluat de lexicografii ulteriori, care mai menţionează şi bg. *papadiika* 'camomille'; 'chrysanthème'. Totuşi, se pare că sensul botanic nu există în neogreacă. În sprijinul acestei idei, G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 188, citează spusele lui G. Meyer, *Türk. St.* I 33: „...das ich aber als Pflanzennamen nicht nachzuweisen vermag". În ce ne priveşte, propunem ca etimon al rom. *păpădie*, vrom. *papădie*, cuvîntul grecesc παππώδης 'flaumig' (=pufos) <gr. (ὁ) πάππος, care, alături de sensul fundamental 'Großvater, Ahn' (=bunic, strămoş), are şi sensul figurat '(grauer) Flaum an Samen' (=puf (de culoare cenuşie) la seminţe), 'Bartflaum' (=puf în barbă). Este cunoscut că păpădia are seminţele pufoase pentru a putea fi uşor împrăştiate de vînt. Pentru etimonul grecesc, vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 471. Pentru istoria termenului românesc, mai sînt necesare şi alte date, care să confere etimologiei propuse caracter definitiv]. Prima atestare a cuvîntului *păpădie* este din 1688, în BB: *„Azime cu papădie vor mînca"* (Ex., *12*, 8). În textul grecesc echivalent, avem: „ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων, aşadar un alt cuvînt: (ἡ) πικρίς, -ίδος 'chicorée sauvage'. În ms. 45: *„Susaiu"* (pe margine: *lăpţuci*); în ms. 4 389: *„Susaiu"*. Vezi mai sus, **IV.1.4.56.**

1.5.27. pasha 'mielul pascal' (<gr. πάσχα), în BB: *Pasha iaste a Domnului"* (Ex., *12*, 11); *„Luaţi-vă voao oi dupre neamurile voastre şi jungheaţ pasha"* (Ex., *12*, 21). Acest cuvînt apare şi în ms. 45, *ibid.*, fiind preluat ca atare din textul grecesc: πάσχα ἐστι κυρίου (Ex., *12*, 11); θύσατε τὸ πάσχα (Ex., *12*, 21). De asemenea, el se întîlneşte şi în 5 ocurenţe din ms. 4 389 (Ex., *12*, 11, 11, 21, 43, 48).

Dar, alături de acest nou împrumut din limba greacă a *Bibliei*, traducătorii şi diortositorii celor trei texte de care ne ocupăm au recurs şi la termenul vechi românesc *paşte*, pl. de la *pască* 'mielul pascal al evreilor' (<lat. *pascha*=vgr. πάσχα). Cuvîntul *paşte* este de genul feminin în exemplul următor din manuscrisul 4 389: *„Junghiêrea paştei Domnului"* (Ex., *12*, 27). Sensul este 'miet pascal'. Alte exemple din BB: *„Jirtvă paştile acêstea Domnului"* (Ex., *12*, 27); *„Va face paştele Domnului"* (Ex., *12*, 48); *„Aceasta e lêgea paştilor: tot streinul de neam nu va mînca den êle"* (Ex., *12*, 43). Termenul apare şi în ms. 45, în aceleaşi locuri, precum şi în ms. 4 389 (Ex., *12*, 43). Sensul cel mai cunoscut, anume de 'sărbătoare a Paştelui', este şi el prezent în cele trei texte studiate.

1.5.28. pielm 'făină de grîu (fără drojdie)'; 'roher Teig' (<πέλμα, -ατος 'plante des pieds' 'Sohle'; etimologie incertă; în această explicaţie etimologică se are în vedere faptul că făina care se adaugă la aluat, ca acesta să nu se lipească, este presărată sub forma unui strat, vezi H. Tiktin[1], *DRG*, s.v.; *REW*[3], nr. 6 364), în BB: *„Şi luo norodul pielmul lor înainte de a să frămînta aluoaturile lor* (Ex., *12*, 34); *„Şi coapseră pielmul ce l-au scos den Eghipet turte de azime în spuză, pentru că nu s-au dospit"* (Ex., *12*, 39). Cuvîntul *pielm* apare în aceleaşi contexte şi în ms. 45, dar lipseşte în ms. 4 389. Aici avem: *„Făină mai nainte de-a o frămîntarea ei cu aluat"* (Ex., *12*, 34); *„Făină frămîntată"* (*12*, 39).

1.5.29. rodie 'fructul arbustului numit rodiu', 'granată'; 'arbustul care face rodii' (<gr. ῥόδι, vgr. ῥοῦδιον; vsl. *rodii*), în ms. 45: *„Şi vei face pre marginea înbrăcămînţii de gios ca nişte rodii mici a roidiei înflorite"* (Ex., *28*, 28; cuvîntul apare şi în versetul 30); *rudii* (Ex., *39*, 23, cu *-u-*, în loc de *-o-* neaccentuat, preluat din diminutivul care urmează); *rudioare* (Ex., *29*, 23, 24, 25). În BB: *„Nişte rodei mici"* (Ex., *28*, 29, 30); *„Rodei înflorite"* (Ex., *28*, 29); *„Rodei de aur"* (Ex. *28*, 30); *„Mijlocul rodiilor"* (Ex., *39*, 24); *rodioare* (Ex., *39*, 23, 25). În ms. 4 389, substantivul este de genul masculin: *„Ca nişte rodii mici înfloriţi"* (Ex., *23*, 33); *„Lîngă rodiii cei de aur"* (Ex., *28*, 34); *„Rodii mici de aur"* (Ex., *28*, 34).

1.5.30. sardion 'numele unei pietre preţioase' (<gr. σάρδιον 'piatră din Sardes, locul în care a fost găsită; şi: σαρδόνυξ, -υχος 'Sardonyx', vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 678), în BB, Ex., *28*, 27; *39*, 8; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389.

1.5.31. sardîu 'referitor la piatra preţioasă numit sardion' [<*sard(ion)*+suf. *-iu*], în BB: *„Pietri sardîi"* (Ex., *25*, 5; *35*, 8); la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389. Adj. *sardîu* nu este înregistrat în dicţionare. Totodată, merită a fi menţionat faptul că în această perioadă apare în română sufixul *-iu*, cu rolul de a deriva adjective nume de culori de la substantive (*cenuşă-cenuşiu* etc.).

1.5.32. smaragd 'piatră preţioasă, strălucitoare, transparentă, de culoare verde' (<gr. σμάραγδος; lat. *smaragdus*; cuvînt probabil de origine semită, vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 747), vezi mai sus, **I.3.15.0.**

1.5.33. stacti, vezi ST.L. FAC., p. 89; **IV.1.3.15.** În cartea *Ieşirea*, cuvîntul se întîlneşte o singură dată în ms. 4 389, Ex., *30*, 34.

1.5.34. stihar 'haină preoţească pînă la pămînt, purtată în timpul slujbei' (<gr. στιχάριον), în ms. 4 389 (Ex., *25*, 7). Cuvîntul este scris pe margine, de aceeaşi mînă, pentru sintagma *haina-cea-pînă-la-pămînt*, din text.

1.5.35. talant 'sumă de bani' (<gr. (τὸ) τάλαντον, -ου 'Waage', 'Talent', n. pl. τάλαντα 'Waageschale', 'Waage', 'o anumită unitate de greutate şi de valoare', vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 874), în BB, într-un număr de 8 ocurenţe, în cartea *Ieşirea*. În ms. 4 389, 1 ocurenţă (Ex., *25*, 39). În ms. 45, apare forma cu *-d-*: *talandu* (Ex., *25*, 39; *37*, 28; *38*, 28); *talandzi* (Ex., *38*, 24, 25, 27, 28, 30).

1.5.36. timpan 'instrument muzical asemănător cu toba, care poate fi acordat' (<gr. τύμπανον), în ms. 4 389: *„Şi luă Mariam prorociţa, sora lui Aaron, timpan în mîni şi ieşiră toate muierile după dînsa cu timpane şi cu danţuri"* (Ex., *15*, 20). În BB şi în ms. 45, apar variantele *tîmpănă*; *tîmpene* (<vsl. *tŭpanŭ*) Vezi mai sus, **I.3.12.1.**

1.5.37. tipariu 'formă în care se toarnă metalul' (<gr.-biz. τυπάριον), în BB: *„Le-au făcut pre dînsele în tipariu şi le făcu pre dînsele viţel vărsat"* (Ex., *32*,

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

4). În ms. 45 : *„Şi le ciopli cu razul şi le fêceră pre înse viţăl vărsat" (ibid.)* ; cuvîntul *raz* apare în locul gr. (ἡ) γραφίς, -ίδος, care are atît sensul 'dessin', cît şi 'poinçon', 'pinceau'. În ms. 4 389 : *„Ciopli chip" (ibid.)*.

1.5.38. topaz (şi : *topazion*) 'topaz, piatră preţioasă de culoare galbenă' (<gr. τοπάζιον, τόπαζος, τόπαζον), în BB : *topazión* (Ex., *28*, 17 ; *39*, 8) ; în ms. 45 : *topaz* (Ex., *28*, 17) şi *topázion* (Ex., *39*, 8) ; în ms. 4 389 : *topazion* (Ex., *28*, 17).

1.5.39. venetic (şi : *vinetic*) 'pribeag, străin, nomad, prişleţ, nemernic' (<mgr. βενετικός, apropiat de vb. *a veni*), în ms. 4 389 : *venetic* (Ex., *2*, 22) ; *venetici* (Ex., *6*, 4 ; *12*, 38) ; *veneticul* (Ex., *20*, 10) ; *veneticului* ; (Ex., *23*, 9) ; *vinetic* (Ex., *12*, 4 ; *18*, 3 ; *22*, 21 ; *23*, 9) *vineticul* (Ex., *12*, 45 ; *23*, 12) ; *vineticului* (Ex., *12*, 49) ; *vinetici* (Ex., *22*, 21 ; *23*, 9) ; *vineticii* (Ex., *12*, 19). Cf. ST.L. FAC., p. 102 ; **IV.2.3.15G.**

1.5.40. virilión (şi : *virillion*) 'numele unei pietre preţioase, beril' [<gr. βηρύλλιον (şi : βήρυλλος ; denumirea a venit din India, în epoca elenistică, din prākrit. *veruliya*<*veluriya* (> sanscr. *vaiḍūrya*) ; la origine, a fost numele dravidian al unui oraş, *Vēlūr*, azi *Bēlūr*, din sudul Indiei ; lat. *beryllus* (vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 234 ; Fr. Kluge-W. Mitzka, *EWDS* [19], p. 69, sub *Beryll*)], în BB şi în ms. 45 : *virilión* (Ex., *28*, 20 ; *39*, 11) ; în ms. 4 389 : *virillion* (Ex., *28*, 20).

1.5.41. vişin(ă) 'ţesătură fină de in sau de cînepă' (<gr. βύσσος ; cuvînt de origine egipteană ; vezi ST.L. FAC., p. 89 ; **IV.1.3.18.**), în ms. 45, Ex.: *vişin*, cu un număr de 31 de ocurenţe ; *vişină*, cu 2 ocurenţe ; *vişine*, 1 ocurenţă. În BB, Ex., acest cuvînt nu apare ; în locul său, diortositorii bucureşteni au introdus termenul *mătase, -ă*. În ms. 4 389 : *vişină* apare într-un număr de 19 ocurenţe.

1.6.0. Elemente greceşti de origine ebraică (şi orientală)

În textul biblic circulă un număr însemnat de elemente de origine ebraică, în genere orientală, care, prin intermediul textului *Septuagintei*, au ajuns a fi cunoscute în diferite limbi. Cîteva din aceste cuvinte au fost prezentate în capitolele precedente. Altele au fost grupate în prezentul subcapitol.

1.6.1. căsie 'scorţişoară' [< gr. κασία 'Kasienlorbeer, Art Zimt' *(Cinnamomum iners)* <ebr. *qᵉṣī'āh*, assyr. *kasia* ; lat. *cassia*, vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 797], în ms. 4 389 : *„Şi casie, 500 de sicle"*. În acest text, el a fost preluat din versiunea latinească. În BB : *„Ireos* ; în ms. 45 : *„Iris"* ; vezi mai sus, **IV.1.5.18.**

1.6.2. gomor 'unitate de măsură de capacitate' (<ebr. ; în textul grecesc al *Bibliei* : γομόρ ; în cel latinesc : *gomor*), în BB, Ex. : *16*, 16, 18, 22, 32, 33, 36. În ms. 45 : *gomor*, pl. *gomori* (Ex., cu 6 ocurenţe) ; în ms. 4 389 : *gomor*, pl. *gomoară* (şi : *gomoarălor*) ; *gomori*, în total 8 ocurenţe. Termenul *gomor* apare şi în PO, într-un număr de 7 ocurenţe. Cu toate acestea, el este absent din toate dicţionarele româneşti.

1.6.3. halvan 'un fel de răşină bine-mirositoare' [<gr. χαλβάνη, f. 'Galbanharz, das aus der Wurzel gewisser orientalischen (persischen und syrischer) Doldenpflanzen der Familie *Ferula* gewonnen wurde, auch Bez. der Pflanze selbst' <ebr. *ḥebanā* 'id.' ; lat. *galbanum* (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 067),], în BB : *„Halvan de miros"* (Ex., *30*, 34) ; în ms. 45 : *„Halvan de unsoare" (ibid.)* ; în ms. 4 389 : *„Halvan de miros bun" (ibid.)*. În textul grecesc : χαλβάνην ἡδυσμοῦ ; în cel latinesc : *„Galbanum boni odoris"*. Termenul nu este înregistrat în dicţionarele româneşti.

1.6.4. heruvim (şi : *herovim*) 'înger care urmează ierarhic după arhanghel' (<gr. χερουβίμ <ebr. *cherūb* <assyr. *k'rub* 'pasăre uriaşă cu labe de leu şi cap de om' ; vezi Weigand-Hirt, *Dt. Wb.*, I, p. 763—4, sub *Greif* ; Kluge-Mitzka, *EWDS* [19], p. 269, sub *Greif*), în BB : *heruvim* (Ex., 6 ocurenţe) ; *herovim* (Ex., 8 ocurenţe) ; în ms. 45 : *heruvim* (Ex., 16 ocurenţe) ; în ms. 4 389 : *heruvim* (Ex., 11 ocurenţe).

1.6.5. hin (şi : *in*) 'unitate de măsură pentru lichide' (<gr. ἒιν ; lat. *hin*<ebr.), în BB şi în ms. 4 389, Ex. : *29*, 40, 40 ; *30*, 24 ; în ms. 45 : *30*, 24. Este absent din dicţionarele româneşti, cu toate că apare în PO (cf. şi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 353).

1.6.6. iaspis (şi : *aspis*) 'piatră semipreţioasă din categoria cuarţului, netransparentă, de diferite culori' [<gr. ἴασπις ; lat. *iaspis*<ebr. *iāšᵉpoch* (<assyr. *ašpū*), vezi Weigand-Hirt, *Dt. Wb.*, I, p. 944 ; H. Frisk, *GEW*, I, p. 706], în BB : *iaspis* (Ex., *28*, 18 ; *39*, 9) ; în ms. 4 389 : *aspis* (Ex., 28, 18). Forma din urmă se explică prin limba slavă. În *Biblia* slavonă, se întîlneşte асписъ, cu *a-*, în loc de *ia-*. Substituirea silabei iniţiale *ia-* prin *a-* este rezultatul unui fenomen de hipercorectitudine, petrecut în rusa veche (vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 497).

În ms. 45, în loc de *iaspis* apare denumirea *ghesmi* (Ex., *28*, 18 ; 39, 9). Acesta s-ar putea explica printr-o confuzie pe care a făcut-o traducătorul între gr. ἴασπις şi gr. γιασεμί (γιασουμί) (cf. it. *gesmino*), care este numele unei plante *(Iasminum officinale)*, vezi A. Scriban, *Dicţ.*, s.v. *iasomie*.

1.6.7. isop 'plantă din care se făceau sfeştoace la biserică' *(Origanum hirtum)* [<vgr. ὕσσωπος f. (-ον n.) <ebr. *'ēzōb* ; vsl. *isopŭ* ; lat. *hyssópus* (şi : *-um*)], în BB : *„Munuchiu de isop"* (Ex., *12*, 22) ; în ms. 45 : *„Mănunchiu de isop" (ibid.)* ; în ms. 4 389 : *„Munuchi de issop" (ibid.)*.

1.6.8. siclu 'monedă şi măsură de greutate la evrei' [<gr. (ὁ) σίκλος, -οῦ <ebr. *šekel*, vezi A. Scriban, *Dicţ.*, s.v.], în BB : *siclu*, pl. *sicli* (Ex., într-un număr de 11 ocurenţe) ; în ms. 45 (Ex., 9 ocurenţe ; în ms. 4 389 : *sicle* (pl.) (Ex., 3 ocurenţe).

1.6.9. zamfir 'safir', 'Lazurstein' (<gr. σάπφειρος ; σάμφειρος ; lat. *sapphirus*<ebr. *sappīr*, vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 677), în BB : *zamfir* (Ex., *29*, 10 ; *28*, 18 ; *39*, 9) ; în ms. 45 : *zamfir* (Ex., *24*, 10 ; *28*, 18) ; *zamfirós* (Ex., *39*, 9) ; în ms. 4 389 : *zamfir* (Ex., *24*, 10 , *28*, 18).

1.7.0. Elemente maghiare

1.7.1. mai 'ficat' (<magh. *máj*), în ms. 45 : *„Maiul plămînii"* (Ex., *29*, 22) ; în BB : *„Praporul ficatului" (ibid.)* ; în ms. 4 389 : *„Bătărul maţelor" (ibid.)*. În greceşte : τὸν λοβὸν τοῦ ἥπατος ; în latineşte : *„Reticulum iecoris"* ; în germană : *„Den Lappen an der Leber"*. Comparînd aceste versiuni, sintagma *„Maiul plămînii"* din ms. 45 apare neclară ; cf. **IV.1.1.7.**, *ficat*.

1.7.2. marfă 1. 'vite', 2. 'avere mişcătoare, lucruri, calabalîc, unelte' (<magh. *marha*, vezi ST.L. FAC., p. 89 ; **IV.1.4.3.**), în BB, Ex. *10*, 10, 24 ; *22*, 8 ; în ms. 45 *(ibid.)*.

1.7.3. meşterşug (şi : *meşteşug*) 'artă' (<magh. *mesterség*), în ms. 45 : *„Lucru de meşterşug de pietri"* (Ex., *28*, 11) ; în BB şi în ms. 4 389 : *„Meşteşug"* (Ex., *28*, 11 ; *30*, 25 ; *35*, 33).

1.7.4. a meşterşugi 'a recurge la vicleşuguri, la artificii' (<*meşterşug*), în ms. 45 : *„Ia-mblaţi dară să-i meşterşugim pre înşii pentru ca să nu să înmulţască"* (Ex., *1*, 1) ; în BB şi în ms. 4 389 : *„Meşteşugim" (ibid.)*.

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

1.7.5. sicriu (şi: *săcriu*) **1.**'coş (de papură)', **2.** 'chivotul mărturiei (făgăduinţei)'; 'chivotul legii' (< magh. *szekrény*<lat. med. *scrinum*, vezi ST.L. FAC., p. 90; IV.1.4.5.). Sensul **1.**, în BB şi în ms. 45 (Ex., *2*, 3, 5, 6); sensul *2.*, în ms. 45 (Ex., *25*, 20) şi în ms. 4 389 (Ex., într-un număr de 24 de ocurenţe).

1.7.6. tinéri 'disc', 'farfurie', 'cupă' [<magh. *tallyér* *tányér* (<it.*tagliere*), care cunoaşte în română numeroase variante dialectale: *tanyer* 'disc' (LEX. MARS., 121); *tenyer*, *tinyer* 'discus, orbis' (ANON. CAR. (cca 1670); *tăneariu*; *tăńere* 'farfurii'; *tăńer* 'id.'; *tăńérlu* 'Lampenschirm'; *tănier*; *cineriu* etc. (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 759—760, sub *talger*)]. În BB, tipografii, necunoscînd, desigur, acest cuvînt, l-au apropiat de infinitivul verbului *a ţinea*, transcriindu-l *ţinére*: „*Fusul lui, şi foţêrile, şi scăfîrliile, şi ţinérile, şi florile dentrînsul era*" (Ex., *37*, 18); „*Şi trei ţinéri în chipul nucşoarelor*" (Ex., *37*, 20, 21); „*Şi în sfeşnic 4 ţinéri în chipul nucşoarei*" (Ex., *37*, 23). Că nu poate fi vorba de infinitivul lung al verbului *a ţinea*, *ţinére* (<lat. *tĕneo*, *-ēre*) rezultă şi din comparaţia cu alte versiuni ale fragmentelor menţionate, în care termenul folosit are sensul 'cupă', 'pahar', 'vas'. Astfel, în latineşte: „*Tres scyphi in nocis modum*" (Ex., *37*, 19), ca în BB: „*Trei ţinéri în chipul nucşoarelor*" (vezi mai sus); lat. *scyphus*, *-i* 'cupă', 'pahar', 'vas de băut' <gr. σκύφος, în greceşte: τρεῖς κρατῆρες (ὁ κρατήρ, -ῆρος 'grand vase où l'on mêlait l'eau et le vin'). În germană: „*Drei Kelche*" (*Kelch* 'cupă', 'pahar cu picior', potir'). În ms. 4 389, *găoace*: „*3 găoci în chipul nucilor*" (Ex., *37*, 19). În ms. 45, *scăfîrlie*: „*3 scăfîrlii în chipul nucşoarelor*" (Ex., *37*, 20) (<*scafă* 'cupă', 'vas (de lemn scobit)'+ *-îrlă*+*-ie*). Diortositorii bucureşteni au înlocuit acest cuvînt, care li se va fi părut regional şi popular, cu unul care în epocă părea a fi la modă: *tinér*. Iar tipografii moldoveni ai BB l-au apropiat pe acesta de verbul *ţinere*, în forma de plural *ţinéri*.

În cazul acestui cuvînt, credem că textul BB trebuie emendat: în loc de *ţinéri*, trebuie scris *tinéri*.

1.8.0. Elemente germane (săseşti).

1.8.1. gárdină 'crestătură, şănţuleţ la capătul doagelor în care se îmbucă fundul butoiului" (<săs. *guargəl* 'Falz am Faßdaube' <lat. **gargĕlum*; vezi *SSW*, III, G, p. 27, sub *Gargel*; *gardină* a fost influenţat de rom. *gard* şi de rom. *margine*), în BB: „*Doao gárdine la un stîlpu*" (Ex., *26*, 17). Termenul apare şi în ms. 45 şi în ms. 4 389. Echivalentul grecesc este (ὁ) ἀγκωνίσκος, -ου 'petite pièce recourbée; crochet, gond' (=cîrlig, ţîţînă, balama). Echivalentul din versiunea latinească este *incastratura ("Duae incastraturae")*; în cea germană": *Zapfen*. În PO: „*Cepure*"; în B 1975: „*Cepuri*". H. Tiktin, *DRG*, s.v., este de părere că în BB cuvîntul *gardină*, din citatul menţionat, este „falsch angewendet". Observaţia este valabilă şi pentru cele două ms.: ms. 45 şi ms. 4 389. Prima atestare se modifică: 1665—1680, în loc de 1688.

1.8.2. gonţ 'piatră (ascuţită)' [cf. germ. *Gänze*, pl. *-en* 'ganzes, festes Gestein'; termen minier, atestat din secolul al XVI-lea, vezi Weigand-Hirt, *Dt. Wb.*, 1, p. 620; în dialectul săsesc din Transilvania există cuvîntul *gõntz* (*gq̃ntz*), dar nu ca substantiv cu sensul menţionat (vezi *SSW*, III, G, p. 22). Nu este exclus însă ca un asemenea cuvînt să fi existat în graiurile germane medievale de pe teritoriul dacoromân şi, între timp, să fi dispărut din aceste graiuri, cum s-a întîmplat şi cu alte elemente de origine germană săsească în română, care astăzi nu mai au echivalent în dialectul săsesc. Exemple în acest sens pot fi văzute în lucrarea noastră *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului* ravilă, în ALIL, XXIX, Iaşi, 1983—1984, A. Lingvistică, p. 17-19. În graiurile moldoveneşti există şi forma de feminin *goanţă*, în expr. *fasole goanţe* 'fasole care rămîn tari la fiert', iar substantivul *goanţă* 'pietricică rotundă de cremene' este atestat de Viciu, în *Glosarul* său, în localitatea transilvăneană Bouţar (vezi *DA*, s.v.)], în ms. 45: „*Luînd Semfora gonţu, au tăiat marginea acoperemîntului trupului fiiului ei*" (Ex., *4*, 25). În BB: „*Pietricea ascuţită*"; în ms. 4 389: „*Piatră ascuţită*" (*ibid.*). În ms. 45, *gonţ* mai apare şi în alte cărţi, vezi N.A. Ursu, NOI INFORM. (III), p. 39; (*V*), p. 469.

1.8.3. jeţ 'scaun', 'tron' (<săs. *sätz*, cu *s-* reflectat ca *j-* (*ž*); vezi V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 70—71), în ms. 4 389: „*Care şade în jăţiul lui*" (Ex., *11*, 5; şi în *12*, 29). În BB şi în ms. 45: *scaun*. Vezi mai sus, **I.3.6.3.**

1.8.4. tron 'chivot' [<săs. *trun*, pl. *trunen* (şi variantele *trũ*, *trui*) 'Lade erster Größe', 'Lade'; 'Sarg'; 'Geldkasse' (Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 982; id., *Trepp. Wb.*, p. 1 018, sub *Truhe*)], în ms. 4 389: „*Tronul legii*" (Ex., 25, 10). Aceste cuvinte sînt scrise pe margine, de aceeaşi mînă, pentru „*Sicriul mărturiei*", din text: „*Cît să fie tronul legii de mare şi cum să se împodobească*". De remarcat, în legătură cu paternitatea traducerii ms. 4 389, că termenul *tron* 'ladă' are o extensiune teritorială în graiurile româneşti din Oltenia şi din părţile vecine ale acestei provincii din Muntenia (vezi V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 71—72).

1.9.0. Elemente turceşti

1.9.1. capac (<tc. *kapak*), în ms. 4 389: „*Şi făcu acoperemîntul lui, adecă capacul, de aur*" (Ex., *37*, 6). Pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat cuvîntul *plehupă* (vezi mai sus, **IV.1.4.39.**). Ms. 4 389 datînd din anii 1665—1680, urmează că prima atestare a cuvîntului *capac*, stabilită pentru anul 1693 în Tiktin ², *DRG*, s.v., se mută cu cîţiva ani mai devreme.

1.9.2. ceauş 'mai mare peste cincizeci' (<tc. *çavuş* 'sergent (de infanterie)', 'curier', 'aprod'), în ms. 4 389: „*Şi puse preste dînşii căpitani şi izbaş, şi ceauş, şi vătaş şi logofeţ*" (Ex., *18*, 21; şi în versetul 25).

1.9.3. conac 'popas (de noapte)' (<tc. *konak*), în ms. 4 389: „*Şi fu pre cale la conac îl întîlni îngerul Domnului*" (Ex., 4, 24). În BB şi în ms. 45: „*Popas*".

1.9.4. copcă (tc. *kopča*, intrat şi în bg., srb., alb., ngr., magh.; singularul *copcă* este refăcut de la pluralul *copci*, după modelul *şapcă—şăpci* etc.), în BB: *copci*, *copce*, *copcile*, *copcele* (Ex., într-un număr de 9 ocurenţe). Sinonimul *sponcă* se întîlneşte în ms. 45; vezi mai sus **IV.1.4.54.**

1.9.5. găitan 'şnur răsucit' (<tc. *gaitan*), în ms. 4 389: „*Tivitură sau găitan*" (Ex., *28*, 31). Aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, ca sinonime ale lui *bête*, din text. Prima atestare a acestui cuvînt din Tiktin ², *DRG*, s.v., anume anul 1698, se modifică: 1665—1680.

1.9.6. ghierdan 'lanţ de aur la gît, colan' (<tc. *gerdan*), în ms. 4 389: „*Aduseră....ghierdane şi tot lucrul de aur*" (Ex., *28*, 31). Cf. ST.L. FAC., p. 92; **IV.1.6.4.**; vezi mai jos **IV.2.1.18.**

1.9.7. gravaní, adj. şi subs., **1.** 'roşu-stacojiu', **2.** 'stofă de culoare stacojie'. Pentru etimologie, vezi mai jos. Termenul apare numai în ms. 4 389, într-un număr de 11 ocurenţe din cartea *Ieşirea*. Prezentăm cîteva contexte: „*Şi roşu răsucit, şi rumen, şi gravani, şi vişină*

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

împletită, și lînă de capră" (Ex., *25*, 4). În BB, în loc de *gravani*, apare sintagma *roșiu îndoit* (adică vopsit de două ori, dublu); la fel și în ms. 45. Echivalentul în limba greacă este κόκκινος 'scharlachrot' (-roșu-aprins, stacojiu); cf. vb. κοκκινίζω 'scharlachrot sein'; subst. (ὁ) κόκκος 'die Scharlachbeere, der Scharlach, die Kermeseiche' (H. Frisk, *GEW*, I, p. 895; etimonul cuvîntului grecesc este necunoscut). În versiunea latinească, a fost preluat termenul grecesc: *coccum, -i* 'kermès, graine servant à teindre d'écarlate; par suite 'écrlate' et 'vêtement d'écarlate' (Ernout-Meillet, p. 129). În versiunea germană, se folosește termenul *Scharlach*, care provine din gr. κοκλάς, pătruns în arab. *siqillāt*, pers. *sāqirlāt* 'mit Kermes oder Koschenille rot gefärbtes Kleid">lat. med. *scarlatum*, it. *scarlatto*, vfr. *escarlate* (>engl. *scarlet*) 'Scharlach als Stoff'; cf. lat. med. *febris scarlatina* (vezi Kluge-Mitzka [18], p. 636). În slavonește, echivalentul lui *gravani* din ms. 4 389 este чрьвленйцѣ, pentru care cf. vsl. *črъvl'enъ* 'κόκκινος', 'scharlachrot', care este participiul perfect pasiv al verbului *črъviti* 'rot färben', vbg. *črъvьjenъ* 'rote Farbe; rus. *červlënyĭ* 'blutrot', vrus. *čьrvljenъ* 'id.' (vezi E. Berneker, *SEW*, I., p. 172—3; M. Vasmer, *REW*, III, p. 317).

Cuvîntul *gravani* mai apare în ms. 4 389, cartea *Ieșirea*, în următoarele locuri: *26*, 1, 36; *27*, 16; *28*, 8, 15; *31*, 5; *35*, 6, 25, 35; *36*, 8. În aceste ocurențe, echivalentul lui *gravani* în BB și în ms. 45 este cuvîntul *mohorît(ul)*, cu sensul 'roșu aprins': vezi mai jos, **IV.2.2.30.** În PO: „*Mătase mohorîtă*". De asemenea, cuvîntul *gravani* mai poate fi semnalat în cartea *Cîntarea Cîntărilor*, din ms. 4 389, *3*, 10: „*Și suirea lui gravani*"; *7*, 5: „*Și cosița capului tău ca caftanul cel gravani*", precum și în cartea *Isaia*, *1*, 18: „*De vor fi păcatele voastre...ca gravani, ca lina le voiu albi*".

În afară de ms. 4 389, cuvîntul *gravani*, care, de altfel, nu este înregistrat în dicționarele românești, mai apare și în alte texte din secolul al XVII-lea. Astfel, el se întîlnește în ms. 109 de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, în textul traducerii *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*: „*Își lepădă Maximilian caftanul cel împărătesc gravaniu den spinare*" (f. 52[r]). În alt manuscris, anume 3 339, de la BAR, care este o copie, din 1673, a traducerii romanului popular Varlaam și Ioasaf, cuvîntul în discuție este de asemenea prezent: „*Aducîndu-l pre un bogat îmbrăcat în haine gravani și roșii*" (f. 54[v]); „*De vor fi păcatele voastre ca gravani, ca zăpada le voi albi, iar de vor fi ca rușite, ca lina le voi albi*" (f. 65[r] și 74[r]). N.A. Ursu, care mi-a pus la dispoziție, cu multă amabilitate, informațiile de mai sus, este de părere că acest termen, *gravani*, era caracteristic pentru limba scrisă a lui Daniil Andrean Panoneanul, învățatul mitropolit care, după opinia aceluiași filolog ieșean, ar fi și traducătorul ms. 4 389 al *Vechiului Testament*. Cuvîntul în discuție, observă N.A. Ursu, este folosit și în acele fragmente din *Îndreptarea legii* (1652) care ar fi fost traduse de Daniil Andrean Panoneanul (vezi N.A. Ursu *Un cărturar puțin cunoscut de la mijlocul secolului al XVII-lea: Daniil Andrean Panoneanul*, în „Cronica", XVI, nr. 43 (821), din 23 octombrie, 1981, p. 5, 8).

În privința etimologiei cuvîntului *gravani*, pot fi spuse următoarele. Mai întîi, termenul este de origine orientală și a pătruns în română în două rînduri. Varianta a doua este atestată în scrierile românești de la începutul secolului al XIX-lea și este prezentă în dicționarele românești, în timp ce prima variantă, *gravani*, cum s-a mai spus, a rămas necunoscută lexicografilor și lexicologilor. Varianta mai nouă are forma *hervaneá*, iar sensul este 'mantie domnească „substituită cabaniței în 1832, sub Vodă Sturdza și Ghica, cînd vechea investitură cu cabaniță și cuca a fost înlocuită cu hervaneaua și cu o tocă de samur cu flori de diamant'" (vezi L. Șăineanu, *Dicționar universal*, ed. a IV-a, p. 292, sub *hervanea*). În epocă, este consemnat și substantivul neutru *hervaniu*, pl. *hervaniuri*. Etimonul este tc. *harvani*, *harmani* (L. Șăineanu *op. cit.*; A. Scriban, *Dicț.*; H. Tiktin [2], *DRG*, s.v.). În limba turcă, termenul a pătruns din arabă: arab. *ḥarmal* 'o plantă din familia *Rutaceelor*, *Peganum harmala* L., 'Harmelraute', folosită de arabi pentru obținerea unei culori roșii, a așa-numitei *hormaline* 'Türkischrot' (=roșu-turcesc), și a unui praf de insecte. Cuvîntul arab menționat a pătruns și în alte limbi, cum sînt: gr. ἅρμαλα, ἁρμαλά, ἁρμαρά; lat. *harmala*; sp. *alharma, harma, alfarma, harmaga, alharmaga, amargaza, gamarza*; pg. *harmalá*; fr. *harmale*; it. *armora* (vezi K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927, nr. 892.

Legătura dintre variantele menționate (atît cele românești din secolul al XIX-lea, cît și cele din alte limbi) și vrom. *gravani* este evidentă, deși din punct de vedere formal și semantic sînt necesare unele precizări. Cuvîntul *gravani* este preluat din limba turcă, cum arată și finala accentuată *-i*, care încă nu cunoscuse modificarea în *-iu*, decît într-un singur exemplu (vezi mai sus, în citatul din *Învățăturile lui Neagoe Basarab...*). Răspîndirea sufixului *-iu* la adjectivele care denumesc diferite culori are loc începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (vezi mai sus, **IV.1.5.31**, *sardiu*). Etimonul tc. *harvani* a mai cunoscut și alte transformări fonetice: trecerea lui *h-* la *g-* și metateza grupului *-ar->-ra-*: *harvani>gavrani>gravani*. Aceste schimbări au putut avea loc și pe terenul limbii române, deși nu trebuie exclusă și o filieră străină, încă neidentificată. În ultimul sens, poate fi invocată schimbarea sunetului *h-* la *g-*, care se constată în exemplul gr. χαλβάνη, față de lat. *galbanum* 'Galbanharz' (vezi mai sus, **IV.1.6.3.**, *halvan*). Sub aspect semnatic, trecerea de la sensul 'culoare'→ 'stofă (de o anumită culoare)' →'haină, sau orice alt obiect, de culoarea respectivă' constituie o evoluție semantică întîlnită și în alte cazuri. Astfel, termenul grecesc (ἡ) πορφύρα a denumit, la început, fie culoarea purpurie, fie melcul de purpură, din care se extrăgea această substanță colorată în roșu-purpuriu; apoi, termenul a ajuns la sensul 'haină de purpură' (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 581—2). Tot astfel, cuvîntul românesc *mohorît(ul)* a avut inițial sensul 'roșu de culoarea *mohorului* (o plantă)', apoi pe acela, întîlnit în textele de care ne ocupăm, de 'stofă de această culoare'. Pentru germ. *Scharlach*, vezi mai sus **IV.1.9.7.**; la fel, pentru rus. *červlënyĭ*; pentru rom. *verde*, vezi mai jos, **IV.2.1.98.**

Vrom. *gravani(u)*, din textele secolului al XVII-lea, este același cuvînt cu *hervaneá*, s.f. (cu varianta *șervaneá*), *hervaniu*, s.n., din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Etimonul este tc. *harvani*.

1.9.8. ibric 'vas de metal' (<tc. *ibrik*), în ms. 45: „*Și căușile și ibricile cu care va turna cu êle*" (Ex., *37*, 16). În BB: *năstrăpile*; în ms. 4 389: „*Păhară de aur*".

1.9.9. iuzbaș (și: *izbaș*) 'mai mare peste o sută (de soldați)' (<tc. *yüzbaşı<yüz* 'sută'+*başı* 'șef'), în ms. 4 389: „*Și pune preste dînșii căpitani, și izbaș, și ceauș, și vătaș, și logofeț*" (Ex., *18*, 21). Varianta *iuzbaș* este atestată în Ex., *18*, 25, în text și pe margine.

1.9.10. leghin (și: *lighin*) 'lighean' (<tc. *legen* 'Waschschüssel'), în ms. 45: *leghin* (Ex., *30*, 18; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, ca sinonim al lui *medêlniță*, din text). În ms. 4 389: „*Lighin*" (Ex., *30*, 28; *31*, 9; *40*, 7, 11, 28). În BB: „*Spălătoare*".

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

1.9.11. năstrapă 'vas mare de metal (nobil) pentru apă, vin' [<tc. *maşrapa* (<arab. *mašraba*); bg. *maštrapa, naštrapa*; srb. *maštrap, -trafa*; *n-*, în loc de *m-*, ca în *nalbă, năframă* etc. (vezi H. Tiktin ², *DRG*, s.v.)], în BB: *„Şi făcu vasele mêsii... şi căuşile, şi năstrăpile"* (Ex., *37*, 16). În ms. 45: *„Ibricile"*; în ms. 4 389: *„Păhară de aur în care să torni"*.

1.9.12. singif 'bordură', 'încastrare', 'ramă', 'chenar' (<tc. *sincef*), în BB: *„Şi o ferecă pre ea* [masa] *cu aur curat şi-i făcu ci singifuri de aur suciţi împrejur"* (Ex., *37*, 11). În ms. 45: *zimţi*; în ms. 4 389: *şabac*; în PO: *„Cunună de aur"*.

1.9.13. şabac 'bordură', 'chenar', 'ramă' [tc. *muşabak* (<arab. *müšebek*); vezi A. Scriban, *Dicţ.*, s.v.; A. Ciorănescu, *DER*, nr. 7 302], în ms. 4 389: *„Şi făcu împrejur şabac de aur"* (Ex., *37*, 2); *„Şi o ferecă cu aur curat şi-i făcu* [mesei] *şabac de aur împrejur"* (Ex., *37*, 11). Sinonimul *cunună* este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă, în dreptul versetului Ex., *37*, 2. Cf. cuvîntul precedent. Prima atestare din T², 1838, se modifică: 1665—1680.

1.9.14. tipsie (<tc. *tepsi*), în ms. 4 389: *„Şi făcu vasele mêsei: tipsii şi căţiile şi păhară de aur"* (Ex., *37*, 16; în BB şi în ms. 45: *„Blidele"*); *„Şi să faci tipsiile şi căţiile"* (Ex., *25*, 29; în BB şi în ms. 45: *„Blidele"*).

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calcuri lingvistice

2.1.1. a adaoge 'a continua să', 'fortfahren zu' calchiază gr. προστιθέναι (=προστίθημι) (vezi ST.L. FAC. p. 92; IV.2.2.1.), în BB: *„Şi nu veţi mai adaoge a rămînea"* (Ex., *9*, 29; gr. προστεθήσεθε); *„Socoteşte-te pre tine încă a mai adaoge să vezi faţa mea, că în ce zi te vei ivi mic, vei muri"* (Ex., *10*, 28). Sensul în discuţie se mai întîlneşte în Ex., *5*, 7; *9*, 28, 34; *11*, 6; *14*, 13; *36*, 15; *35*, 31. La fel este situaţia în ms. 45.

2.1.2. aducător, în sintagma: *aducători-înlăuntru-de-cărţi* 'logofăt', 'secretar', în BB (Ex., *18*, 21; şi în ms. 45, *ibid.*; aici ... *-înlontru-...*). În ms. 4 389: *logofăt*. Echivalentul grecesc al sintagmei este γραμματοεισαγωγεῖς, compus din (ὁ) γραμματύς, *-έως* 'secretaire' [cf. (τὸ) γράμμα, -ατος 'écrit, lettre, livre'] + (ὁ) ἀγωγός, -οῦ 'conducteur' (<vb. ἄγω 'amener, apporter').

2.1.3. aproapele (*~-tău, ~-său*) [calchiază gr. πλησίος, -α, -ον 'proche, voisin'; πλησίον 'près'; (οἱ) πλησίον 'les parents, les amis, le prochain'], în BB, Ex., *2*, 13; *12*, 4; *20*, 17, 17; *21*, 18, 35; *22*, 7, 8, 9, 10; *32*, 26. La fel în ms. 45, dar lipseşte în ms. 4 389, Ex. (vezi ST.L. FAC., p. 93; IV.2.2.5.).

2.1.4. ardere-de-tot 'jertfă completă', calc după gr. (ἡ) ὁλοκάρπωσις, -εως; (τὸ) ὁλόκαυστον, -ου 'holocaust'; este prezent în BB, Ex., într-un număr de 10 ocurenţe, şi în fiecare din cele două texte manuscrise, în cîte un număr de 9 ocurenţe (vezi ST.L. FAC., p. 93; IV.2.2.9.).

2.1.5. aururi, pluralul (neobişnuit) de la *aur*, calchiază pl. gr. χρυσία (sg. τὸ χρυσίον 'Gold, Goldschmuck, Goldmünze, Geld'), în ms. 45: *„Şi ziş lor: „La cine sîntu aururi, luaţi-le! Şi s-au luat"* (Ex., *32*, 25). Nesiguranţa în folosirea acestei forme se deduce şi din faptul că în dreptul versetului menţionat este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă, forma de plural neutru *aure*. În BB şi în ms. 4 389, se foloseşte în mod corect forma de singular.

2.1.6. a auzi, în construcţia: *a auzi cu auzire*, în BB: *„De vei auzi cu auzire glasul Domnului"* (Ex., *15*, 26; în ms. 45: *„Să vei audzi cu audzul"*; în ms. 4 389: *„De vei asculta cu ascullare"*) este o traducere servilă a gr. Ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσῃς τῆς φωνῆς κυρίου.

2.1.7. auzire, vezi mai sus *auzi* (IV.2.1.6.).

2.1.8. bine, în: *bine-mirositor*, traduce gr. εὐ-, din εὐώδης, -ης, -ες 'qui sent bon', vb. εὐωδέω, -ω, εὐωδίζομαι 'sentir bon', în ms. 45: *„Şi scoarţă dulce bine-mirositoare"* (Ex., *30*, 23). Sintagma *a plăcea bine*, din BB (*„De nu va plăcea bine întru ochii stăpînului ei"*, Ex., *21*, 8; la fel în ms. 45), este calchiată după gr. εὐαρέσκω, viit. -ἀρέσω 'plaire': Ἐάρ μὴ εὐαρεσθῇ ἐν ὀφθαλμοῖ τῷ κυρίῳ αὐτῆς.

2.1.9. bun, în *bun-miros*, după gr. εὐ-, din εὐώδης, -ης, -ες 'qui sent bon', în ms. 45: *„Cătră miros de bun-miros"* (Ex., *29*, 25), după gr. εἰς ὀσμὴν εὐωδίας (gr. ἡ ὀσμή, -ῆς 'odorat', 'odeur'). În BB: *„Bună-mirosire"* (Ex., *29*, 18, 25, 41).

2.1.10. braţ 'pulpă (la animale)', 'şold', calchiază gr. (ὁ) βραχίων, -ονος 'bras'; 'Oberarm, Arm', im Gegensatz zu πῆχυς '(Unter)arm'; în BB: *„Braţul dirept"* (Ex., *29*, 22); în ms. 45: *„Braţul dreptu"* (*ibid.*); în ultimul caz, este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă, cuvîntul *pulpa*, care este în acest context termenul potrivit. În ms. 4 389: *„Armul cel direpţ"*; în PO: *„Speliia dereaptă"*; în B 1975: *„Şoldul drept"*; în latineşte: *„Armumque dextrum"*; în germană: *„Die rechte Keule"*, Şi: *„Braţul despărţirii"*, în BB (Ex., *29*, 27; în ms. 45: *„Braţul luării"*, *ibid.*). În ms. 4 389: *„Umerile usebirii"* (*ibid.*).

2.1.11. cămară, în sintagma: *„Cămările aşternutului"*, în BB şi în ms. 45 (Ex., *8*, 3), cu sensul 'dormitoare', calc după gr. τὰ ταμεῖα τῶν κοιτώνων (gr. τὸ ταμεῖον, -ου 'chambre'; gr. ὁ κοιτών, -ῶνος 'chambre à coucher'. În ms. 4 389: *căşuţă*, vezi mai jos, IV.2.2.9.; în B 1975: *„Dormitoarele"*; în latineşte: *„Cubiculum lectuli tui"*; în germană: *„Schlafkammer"*.

2.1.12. cincizeci, în sintagma: *mai-mari-peste-cincizăci*, în BB şi în ms 45 (Ex., *18*, 21, 25), care este calchiată după gr. πεντηκοντάρους (<gr. πεντήκοντα '50' + (ὁ) ἀρχός, -οῦ 'chef'. În PO: *„Cindzeceari"*; în lat. *„Quinquāgēnārius"* (*-ii*); în slavonă: пѧтьдесѧтьникъ; în germană: *„Oberste über fünfzig"*; în ms. 4 389: *„Ceauş"* (vezi mai sus, IV.1.9.2.).

2.1.13. cioplită 'sculptură', 'statuie', 'chip cioplit', în BB: *„Şi cioplitele dumnezeilor lor să le ardeţi cu foc"* (Ex., *34*, 13). Tot astfel, în ms. 45, numai că în loc de *dumnezeilor*, apare *bodzilor*. În ms. 4 389: *„cioplturile"*; în B 1975: *„Dumnezeii cei ciopliţi"*. Substantivul feminin *cioplitele* redă gr. τα γλύπτα (τῶν θεῶν); cf. gr. γλύφω, viit. γλύψω 'graver, ciseler, sculpter'; ausmeißeln', 'gravieren'; subst. (ἡ) γλυφή, -ῆς 'gravure, ciselure, sculpture'.

2.1.14. cioplitură 1. 'statuie' (vezi cuvîntul precedent), 2. 'gravură', în BB: *„Cioplituri de peceţi"* (Ex., *28*, 21); *„Cioplitură de pecête"* (Ex., *39*, 5). Tot astfel în ms. 45. În textul grecesc: γλυφαὶ σφραγίδων [(ἡ) γλυφή, -ῆς 'gravure, ciselure, sculpture' şi (ἡ) σφραγίς -ῖδος, 'sceau'].

2.1.15. claie, în sintagma: *clăi-clăi* 'grămezi-grămezi', în BB: *„Şi le adunară clăi-clăi"* (Ex., *8*, 14; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389. Modelul este gr. θυμωνίας θυμωνίας [(ἡ) θυμωνιά, -ας 'Haufe' şi (ὁ) θημών, -ῶνος 'id.']; în latineşte: *„În immensos aggeres"*; în germană: *„Hier einen Haufen und da einen Haufen"*.

2.1.16. cuvînt 1. 'hoşen', 'Brustschild des Hohenpriesters', în ms. 45: *„Vei face cuvîntul judeţelor"* (Ex., *28*, 15); în ms. 4 389: *„Să faci cuvîntul judecăţii"* (*ibid.*); dar în BB: *„Vei face engolpion judecăţilor"* (*ibid.*). În ms. 45: *„Şi vei face pre cuvîntu lanţuri înpletite, lucru de lanţuh de aur curat"* (Ex., *28*, 22); în ms. 4 389: *„Şi să faci pre cuvînt lanţuri împletite în chip de belciuge de aur curat"* (*ibid.*); în BB: *„Presle*

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

engolpion"; în PO: „*Hojen*" *(ibid.)*, cu variantele *hozen*, *hozin*, *hodzen*. Termenul *cuvînt*, cu sensul 'hoşen', mai este atestat în ms. 45 în următoarele locuri din cartea *Ieşirea*: *28*, 23, 24, 26; *29*, 5, 5; *35*, 25; *39*, 7, 7, 15, 16, 18, 20, 20; iar în ms. 4 389, în: *28*, 23, 25, 27; *29*, 5, 5; *35*, 27. Diortositorii bucureşteni ai BB au înlăturat din cartea *Ieşirea* termenul *cuvînt* 'hoşen' şi au pus în locul acestuia termenul impropriu *engolpion* (vezi mai sus, **IV.1.5.14.**). Sensul 'hoşen' al lui *cuvînt* nu este înregistrat în *DA* şi nici în alte dicţionare româneşti. Prezenţa acestui sens în ms. 45, de unde a fost preluat şi în ms. 4 389, se explică prin calchierea de către Nicolae Milescu a echivalentului grecesc (τὸ) λόγιον, din contextul: ποιήσεις λόγιον τῆς κρίσεων (Ex., *28*, 15), tradus în ms. 45 prin: „*Vei face cuvîntul judeţelor*" (vezi mai sus). Gr. (τὸ) λογιον este un derivat de la λόγος **a.** 'compte', **b.** 'raison'. **c.** 'pectoral du grand-prêtre'. Există şi formele λόγικος şi λόγειον. Echivalentul latinesc este *rationālis*: „*Rationale quoque judicii facies*" (Ex., *28*, 15); cel german: *Brusttasche* (vezi Meillet-Ernout, *DELL*, p. 57). **2.** 'poruncă, lege divină', în BB: „*Şi au scris pre lêspezi cuvintele acêstea ale făgăduinţii: Cêle zêce cuvinte*" (Ex., 34, 28), sens calchiat după gr. δέκα λόγος. În ms. 45, cartea *Ieşirea*, sensul acesta apare în: *16*, 32; *18*, 23; *19*, 7, 8; *24*, 3, 3, 8; *33*, 17; *34*, 1, 27, 27; *35*, 1, 4. Sensul este prezent şi în ms. 4 389. **3.** 'proces, pricină, cauză juridică, judecată', în BB: „*Iară cuvîntul cel greu aducea la Moisi, iară tot cuvîntul cel uşor îl judeca ei*" (Ex., *18*, 26); tot astfel şi în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iar cuvîntul cel greu îl vor aduce la tine, iar judecăţile cêle mici să le judece ei*" *(ibid.)*. Sensul **3.**, neînregistrat în dicţionarele româneşti, a apărut prin transpunerea în română de către Nicolae Milescu a gr. (τὸ) ῥῆμα, -ατος 'Ausspruch' (=sentinţă), 'Wort', 'Erzählung'; ca termen gramatical: 'Verbum', vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 470. În textul biblic, el însemna 'proces', 'cauză juridică', 'judecată': τὸ δὲ ῥῆμα ὑπέρογκον ἀνέφερον ἐπὶ Μοϋσῆν, πᾶν δὲ ῥῆμα ἐλαφρὸν ἔκρινον αὐτοί.

2.1.17. dare 'prinos', 'ofrandă', 'cadou', în BB: „*Şi va rădica Aaron...toată darea sfintelor lor*" (Ex., *28*, 34); în ms. 45: „*Toată darea sfinţilor lor*". Termenul *dare*, întîlnit cu acest sens şi în alte scrieri din romîna veche, reprezintă un calc după gr. (τὸ) δόμα, -ατος 'don, présent' (din familia verbului δίδωμι, viit. δώσω, aor. ἔδωκα, perf. δέδωκα, δέδομαι 'geben'): παντὸς δόματος τῶν ἁγίων αὐτῶν. Cf. mai jos, **IV.2.1.48.**, *luare*.

2.1.18. depregiur-dreaptă 'brăţară', în ms. 45: „*Au adus... şi cercei, şi inêle, şi împleliturі, şi depregiur-drêpte*" (Ex., *35*, 21); în BB: „*Brăţări*"; în ms. 4 389: „*Ghierdane*"), calc după gr. (τὸ) περιδέξιον, -ου 'bracelet du bras droit', cuvînt compus din prep. περί 'autour', 'aux environs de' + (ἡ) δεξία, -ας 'main droite'.

2.1.19. despicătură 'bucată dintr-un animal adus jertfă', în BB: „*Vei pune deasupra despicăturilor*" (Ex,. *29*, 17; la fel în ms. 45), după gr. (τὸ) διχοτόμημα, -ατος 'moitié'. Cf. ST.L. FAC., p. 94; **IV.2.2.22.**

2.1.20. dimineaţă, în sintagma: *dimineaţa-dimineaţa* 'în fiecare dimineaţă', în BB: „*Şi ei încă priimiia cêle ce să aducea de la ceia ce aducea dimineaţa-dimineaţa*" (Ex., *36*, 3), după gr. πρωΐ πρωΐ (πρωΐ 'dès le matin'); în latineşte: „*Quotidie mane*" 'în fiecare dimineaţă'; în germană: „*Alle Morgen*"; în B 1975: „*În fiecare dimineaţă*". Sintagma mai apare în BB, Ex., *16*, 21; *30*, 7, precum şi în ms. 45 *(ibid.)*. În ms. 4 389: „*Den dimineaţă în dimineaţă*" (Ex., *36*, 3).

2.1.21. delungat, în expr. *delungat de ani* 'ani mulţi', 'bătrîn', în BB: „*Pentru ca să ţi să facă ţie bine delungat de ani să te faci pre pămîntul cel bun*" (Ex., *20*, 12), după gr. μακροχρόνιος (gr. μακρός, -ά, -όν 'long'; gr. χρόνιος, -ος (-α), -ον 'vieux', 'qui dure longtemps'.

2.1.22. dumnezei (folosit numai la plural) 'idoli', 'divinităţi păgîne, neiudaice', 'bozi', 'zei', după gr. θεοὶ, pl. de la (ὁ) θεός, -οῦ 'dieu', cunoaşte în BB un număr de 12 ocurenţe, în ms. 45, 11 ocurenţe, iar în ms. 4 389, 20 de ocurenţe.

2.1.23. a se feri 'a refuza', 'a nu vrea să facă ceva', în BB: „*Iară de se va ferind se va feri şi nu va vrea tatul ei să o dea lui pre dînsa fămêie, argintu va plăti el tătîni-său*" (Ex., *22*, 17; în ms. 45: „*De să va ferindu să va feri*"), calc după gr. Ἐὰν δὲ ἀνανεύων ἀνανεύσῃ (vb. ἀνανεύω, viit. ἀνανεύσω 'faire de la tête un signe de refus, 'refuser'). Cf. mai sus, **II.6.8.1.**

2.1.24. a fierbe, gerunziul *fierbînd* 'cu puroi', 'inflamat', în BB: „*Băşici fierbînd*" (Ex., *9*, 9, 10). În ms. 45: „*Beşici fierbînd*" *(ibid.)*; în ms. 4 389: „*Băşici mari*" (Ex. *9*, 9); „*Băşici cu rane care fierbea*" (Ex., *9*, 10), după gr. φλυκτίδες ἀναζέουσαι [(ἡ) φλυκτίς, -ίδος 'pustule', 'bouton'; vb. ἀναζέω, viit. -ζέσω 'bouillir', 'faire bouillir']. În latineşte: „*Vesicae turgentes*" [(vb. *turgeō*, *-ēre* 'a fi umflat', *turgescō*, *-ēre* 'a se umfla', fig. 'a se umfla', 'a fierbe', 'a clocoti (de mînie)']; în germană: „*Böse Blättern*".

2.1.25. floare, în sintagma: *floare de zmirnă aleasă* 'smirnă de prima calitate', în BB (Ex., *30*, 23; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. ἄνθος μύρνης ἐκλεκτῆς [(τὸ) ἄνθος, -εος, -ους 'fleur'].

2.1.26. foarte, în sintagma: *foarte, foarte* 'foarte mult', în BB (Ex., *1*, 7, 12; *9*, 24; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. σφόδρα, σφόδρα (cf. sl. **сѣло**, **сѣло**). Vezi ST.L. FAC., p. 73; **II.3.2.0.**

2.1.27. gard 'perdea', 'cortină', 'zăveasă', în BB: „*Lungul unui gard, de 28 de coţi; şi de lat, de 4 coţi să fie un gard; o măsură va fi la toate gardurile*" (Ex., *26*, 2; la fel în ms. 45). Cuvîntul *gard*, cu acest sens neobişnuit, cunoaşte în BB şi în ms. 45, cartea *Ieşirea*, cîte un număr de 27 de ocurenţe (vezi *Indicele de cuvinte*, s.v.). În ms. 4 389: *zăveasă* (vezi mai sus, **IV.1.4.62.**

Sensul 'perdea', 'cortină' al cuvîntului *gard* se explică prin confuzia făcută de traducătorul ms. 45 (Nicolae Milescu) între gr. (ἡ) αὐλαία, -ας (şi: αὐλεία) 'Vorhang' (= perdea), 'rideau' şi gr. αὔλιον 'Hürde' (=gard, ţarc de oi'); cf. gr. αὐλή 'äußerer oder innerer Hof', 'Wohnung'; gr. αὔλειος 'zum Hof gehörig' (vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 186). În textul latinesc, termenul echivalent este *cortina*, un derivat de la lat. pop. *curtis* 'curte'. Sub raport semantic, *cortina* a fost influenţat de gr. αὐλή 'Hof', de gr. αὐλαία 'Vorhang'. Lat. *cortina* stă la baza germ. *Gardine* 'perdea' (vezi Kluge-Mitzka, EWDS [19], p. 232).

2.1.28. a grăi, vezi mai jos **IV.2.1.69**, *a povesti*.

2.1.29. împrejur-tăiere 'circumciziune', în ms. 4 389 „*Fu sînge împrejur-tăierii*" (Ex., *4*, 26), calc după sl. *obrezanije* (<*ob-* 'circum' + vb. vbg. *rězati*, *rěžǫ* 'schneiden'); gr. (ἡ) περιτομή, -ῆς 'circoncision'; lat. *circumcisiō*, *-ōnis*.

2.1.30. împreunare 'aranjare', 'combinare', în BB: „*Împreunarea tămîii*" (Ex., *25*, 6); „*Tămîia împreunării sfîntului*" (Ex., *31*, 10; la fel şi în ms. 45, precum şi în ms. 4 389, aci în *31*, 11), este un calc după gr. (ἡ) σύνθεσις, -εως 'arrangement, combinaison'.

2.1.31. înainte, în sintagma: **(1).** *înaintile-umerilor* 'efod', în BB: „*Vei pune lanţurile împletite...după înaintile-umerilor denainte*" (Ex., *28*, 14; la fel în ms. 45), după gr. (ἡ) παρωμίς, -ίδος 'sorte de mantelet', alcătuit din prep. πάρα + subst. ὦμος 'umăr', prezent, acesta din urmă, şi în ἐπωμίς 'ein über der Schulter geknöpftes Gewand'; ἐξωμίς 'Gewand, das die eine Schulter frei ließ' (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 148).

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

Textul grecesc este: κατὰ τάς παρωμίδας αὐτῶν ἐκ τῶν ἐμπροθίων (vezi mai jos, IV.2.1.95.). În sintagma ; (2.) *pîine-înaintii* 'pîine pusă ca jertfă în sanctuar', 'Schaubrot', în BB : „*Şi vei pune pre masă pîine-înaintii pururea înaintea mea*" (Ex., *25*, 30; în ms. 45 : „*Pîine-înnainti ;* în ms. 4 389 : „*Pîine-a-punerii-înainte*", *ibid.*), care calchiază sintagma grecească ἄρτους ἐνωπίους, alcătuită din (ὁ) ἄρτος, -ου 'pain' şi ἐνωπίος, -ος, -ον 'placé en face' ; ἐνωπίον, ἐνωπία 'en face'. În latineşte : „*Panes propositionis*" ; în germană : „*Schaubrot*", 'pîine expusă în sanctuar, destinată jertfei (la evrei)'.

2.1.32. înalt 'puternic', în sintagma: *braţ înalt* 'braţ tare, puternic', în BB : „*Voiu izbăvi pre voi întru braţ înalt*" (Ex., *6*, 6) ; „*Braţ nalt*" (Ex., *6*, 1) ; „*Braţul tău cel înalt*" (Ex., *32*, 10). În ms. 45 : „*Braţ înnaltu*" (Ex., *6*, 6) ; în ms. 4 389 : „*Braţ nalt*" (Ex., *6*, 6), după gr. ἐν βραχίον ὑψηλῷ [(ὁ) βραχίων, -ονος 'bras' şi ὑψηλῶς 'd'une manière élevée'. În latineşte : „*Manus robusta*" ; „în germană : „*Starke Hand*".

2.1.33. începător 'cel care îndeamnă la ceva', 'şef', în sintagme ca : *începător de vîrtute* ; *începător de fugă* ; *începător de vin*, după gr. (ὁ) ἄρχων, -οντος 'chef', 'Befehlshaber', din familia verbului ἄρχω, viit. ἄρξω 1. 'anfangen, beginnen', 2. 'herrschen' ; subst. (ἡ) ἀρχή 'Anfang, Ursprung', în BB : „*Nu iaste glas începătorilor de vîrtute, nici glas de începători de fugă, ce glas de începători de vin eu auzu*" (Ex., *32*, 17 ; în ms. 45 : „...*începătorilor după vîrtute...eu audzu*"), calchiat, cuvînt cu cuvînt, din gr. Οὐκ ἔστι φωνῆ ἐξ ἀρχόντων κατ'ἰχήν, οὐδὲ φωνῆ ἐξ ἀρχόντων τροπῆς, ἀλλὰ φωνὴν ἐξ ἀρχόντων οἰνου ἐγώ ἀκούω. În ms. 4 389 : „*Nu iasle glas a celor ce încep cu putêre, nici glas de oameni biruiţi cu biruinţă, ce eu auz glas de oameni bêţi de vin*" (Ex., *32*, 18). În latineşte : „... *clamor adhortantium ad pugnam ... vociferatio compellentium ad fugam...vocem cantantium*" *(ibid.)* ; în germană : „...*Geschrei wie bei einem Sieg...Geschrei wie bei einer Niederlage... Geschrei wie beim Tanz*".

2.1.34. începătură 1. 'pîrgă, prima şi cea mai bună parte a recoltei, care se aduce ca jertfă la altar'; 'jertfă, dar adus ca jertfă la altar', calchiază gr. (ἡ) ἀρχή, -ῆς 'commencement' ; (ἡ) ἀπαρχή, -ῆς 'id.', apărînd în sintagme ca : „*Începătură sêcirii grîului*", în BB şi în ms. 45 (Ex., *34*, 22). În ms. 45 : „*Începătura secerişălor de grîne*" *(ibid.)*, după gr. ἀρχήν θερισμοῦ πυρῶν [gr. (ὁ) θερισμός, -οῦ 'action de moissonner' ; gr. (ὁ) πυρός, -οῦ 'blé'] ; „*Începăturile ariei şi ale teascului tău să nu le lipseşti*", în BB şi în ms. 45 (Ex., *22*, 29) ; în ms. 4 389 : „*Pîrga ta şi zeciuiala ariei şi a teascului tău să-m aduci*"), după gr. ἀπαρχὰς ἅλωνος καὶ ληνοῦ σου οὐ καθυστερήσεις [gr. (ἡ) ἀπαρχή, -ῆς 'commencement' ; gr. (ἡ) ἅλων, -ωνος 'aire' ; gr. (ὁ) ληνός, -οῦ 'cuve de pressoir', 'pressoir' ; gr. καθυστερέω, -ῶ şi -ίζω, viit. -ίσω 'être en retard'; pasiv 'être privé de'] ; „*Începăturile dentîi ale feciorilor pămîntului tău vei aduce înlăuntru*". în BB (Ex., *23*, 19 ; în ms. 45 : „*Începăturile păinilor dentîi a pămîntului tău...*) ; în gr. τὰς ἀπαρχάς τῶν πρωτογενημάτων τῆς γῆς σου [(ἡ) πρωτογένεια, -ας 'premier né' ; πρώτογενής, -ής, -ές, πρωτόγονος, πρωτγέννητος, -ος, -ον 'id.']. În versiunea latinească : „*Primitias frugum terrae tuae deferes*" ; în germană : „*Das Beste von den Erstlingen deines Feldes*" ; B 1975 : „*Pîrga din roadele ţarinii tale*". Diortositorii bucureşteteni ai BB au modificat textul din ms. 45, introducînd cuvîntul *feciorilor* ; pasajul a devenit, astfel, de neînţeles. Sensul 'pîrgă', 'ofrandă adusă divinităţii' al cuvîntului *începătură* cunoaşte în ms. 45 un număr de aproximativ 10 ocurenţe. În afară de contextele menţionate, în BB sensul în discuţie se mai întîlneşte în Ex., *25*, 2, 3 ; *35*, 5. El apare şi în ms. 4 389 (Ex., *25*, 2 (aici, pe margine, este adăugat, de aceeaşi mînă, sinonimul *pîrgă*) ; 34, 22.

2. 'generaţie', în BB : „*Acéstea-s începăturile semînţiei Leviţilor după naşterile lor*" (Ex., *6*, 25), sens calchiat după gr. ἀρχαὶ πατριᾶς, din textul : αὗται αἱ ἀρχαὶ πατριᾶς Λευιτῶν καὶ γενέσεις αὐτῶν [(ἡ) ἀρχή, -ῆς 'Anfang, Ursprung' ; gr. (ἡ) πατριά, -ᾶς 'väterliche Abstammung', 'Geschlecht', 'Familie'].

2.1.35. încet, 1. în sintagma : *încet la limbă* 'gîngav', în ms. 45 : „*Grozav la glas şi încet la limbă sînt eu*" (Ex., *4*, 10 ; pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat cuvîntul *gîngav* ; în BB : „*Zăbavnic la limbă*" ; în ms. 4 389 : *gîngav*), redă gr. ἰχνόφωνος καὶ βραδύγλοσσος ἐγώ εἰμι [βραδύς, -εῖα, -ύ 'lent, lourd, paresseu' ; 'langsam, träge' ; (ἡ) γλῶσσα, -ης 'langue']. 2. în sintagma : *încet-încet* 'încetul cu încetul', 'treptat', calchiată după gr. μικρὸν, μικρὸν, în BB: „*Pren încet-încet voiu scoate pre dînşii de la tine*" (Ex., *23*, 30) ; în greceşte : κατὰ μικρὸν μικρὸν ἐμβαλῶ αὐτούς από σοῦ; vezi mai jos, **IV.2.1.74.**, *puţin*.

2.1.36. încoace, în sintagma : *încoace şi încoace* 'încoace şi încolo', 'peste tot locul', după gr. ὧδε καὶ ὧδε, în ms. 45 : „*Şi căutînd încoace şi încoace, nu vădzu pre nime*" (Ex. *2*, 12 ; în BB : „*Încoace şi încolea*" ; în ms. 4 389 : „*Încoace şi încoló*").

2.1.37. a înconjura, în sintagma: *a înconjura calea* 'a duce pe ocolite, a ocoli', în BB : „*Şi încunjură Dumnezău norodul calea cea de la pustie la Marea Roşie*" (Ex., *13*, 18 ; în ms. 45 : „*Încungiură... calea...*" ; în ms. 4 389 : „*Duse Domnul oamenii încunjuraţ în pustie*"), după gr. καὶ ἐκύκλωσεν ὁ θεὸς τὸν λαὸν ὁδὸν τὴν εἰς τὴν ἔρημον εἰς τὴν Ἐρυθράν θάλασσαν [vb. κυκλεύω 'entourer' ; κυκλέω, -ῶ 'faire tourner', 'se mouvoir en rond' ; (ὁ) ὁδός, -οῦ 'route, chemin, voyage']. În latineşte : „*Sed circumduxit per viam deserti*" ; în germană : "*Einen Umweg machen*".

2.1.38. a înjuga 'a pleca', vezi mai sus, **II.6.9.1. d).**

2.1.39. întăritură, în sintagma: *întăritura cerului* 'bolta cerească', în BB : „*Ca chipul întăriturii ceriului la curăţenie*" (Ex., *24*, 10 ; la fel în ms. 45), după gr. ὥσπερ εἶδος στερεώματος τοῦ οὐρανοῦ τῇ καθαριότητι [(τὸ) στερέωματα, -ατος 'firmament' ; στερεός, -ά, -όν 'solide, compacte, dur' ; vb. στερεόω, -ῶ 'consolider' 'rendre solide, affermir' (cf. MLD, BIBLIA 1688, I, p. 328, sub [6]).

2.1.40. întinsoare 'stinghie, traversă', în BB : „*Cortul şi măruntăile, şi acoperemîntul, şi întinsorile, şi zăvoarele, şi stîlpii*" (Ex., *35*, 10 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), calchiază gr. τὰ διατόνια,, sg. (τὸ) διατόνιον, -ου 'traverse' [care aparţine familiei verbului τείνω (διατείνω) 'spannen, straff anziehen, ausspanen, ausdehnen, in die Länge ziehen', intr. 'sich dehnen, sich erstrecken' (H. Frisk, GEW, II, p. 863, sub τείνω].

2.1.41. înţelept, în sintagma : *înţelept la cuget* 'iscusit', în BB : „*Şi tu grăêşte tuturor înţelepţilor la cuget*" (Ex., *28*, 3), calchiat după gr. πᾶσι τοῖς σοφοῖς τῇ διανούᾳ [gr. σοφός, -ή, -ον 'sage, habile, savant' ; (ἡ) διανοία, -ας 'intelligence']. În latineşte : „*Cunctis sapientibus corde*" ; în germană : „*Die sich darauf verstehen*". Sintagma revine şi în Ex., *35*, 9, 24 ; *36*, 7, atît în BB, cît şi în ms. 45. În ms. 4 389 : „*Minte înţeleaptă*" (Ex., *35*, 10).

2.1.42. a învia (despre o moaşă) 'a aduce pe lume un copil', în ms. 45 . "[Moaşele] *inviia cêle de parte bărbătească*" (Ex., *1*, 17 ; cuvîntul *inviia* este scris pe margine, de aceeaşi mînă, în locul lui *creştea*, din text), calc după gr. ἐζωογόνοην τὰ ἄρσενα (gr. ζωογονέω, -ῶ 'produire un être vivant'). În BB : „*Şi da viaţă*".

2.1.43. judecată, în sintagme ca : *engolpion judecăţilor* 'o haină preoţească la evrei, hoşen' ; *cuvîntul judecăţii* 'id.', sau numai *judecăţile* 'id.', în BB : „*Şi vei face engolpion judecăţilor, lucru împistrit, dupre*

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

tocmeala cei-preste-umăr" (Ex., *28*, 15; în ms. 45: „*Cuvîntul judeţelor*", 'id.'; în ms. 4 389: „*Cuvîntul judecăţii*", 'id.'); calc după gr. (ἡ) κρίσις, -εος 'jugement, décision': ποιήσεις λόγιον τῶν κρίσεων. În latineşte: „*Rationali quoque judicii facies*". Alte exemple din BB: „*Numele fiilor lui Israil pre engolpion judecăţii pre piept*" (Ex., *28*, 23), după ἐπὶ τοῦ λογίου τῆς κρίσεως; în BB, vezi şi *28*, 24, 25. În ms. 4 389: „*Şi să poarte Aáron judecăţile feciorilor lui Israil*" (Ex., *29*, 29). În latineşte: „*Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali judicii super pectus suum*"; în PO: „*Hozenul giudecăţlci*". Sintagma *cuvîntul (cuvintele) judecăţii* 'hoşen' mai apare în ms. 4 389, Ex., în: *28*, 23, 24, 27. Vezi mai sus, **IV.1.5.14.**, *engolpion*; **IV.2.1.16.**, *cuvînt*; vezi cuvîntul următor.

2.1.44. judeţ (şi: *giudeţ*), în sintagma: *cuvîntul judeţului* 'hoşen, o haină preoţească la evrei', în ms. 45: „*Vei pune pre cuvîntul giudeţului lanţurile cêlea ce-s lanţuje*" (Ex., *28*, 24), calc după gr. ἐπὶ τὸ λόγιον τῆς κρίσεως; vezi cuvîntul precedent; vezi şi Ex., *28*, 15, 23, 26. Cf. **IV.1.1.15.**, *judeţ*.

2.1.45. jug, în: *cel-de-supt-jug* 'asin', în BB: „*Cel dentăi născut al celui-de-supt-jug vei mîntui cu oaie*" (Ex., *34*, 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cel născut-dentăi al măgăriţei*"), calc după gr. ὑποζύγιος, -α, -ον 'mis sous le joug'; 'bête de somme'; (ὁ) ζυγός, -οῦ 'joug'. În latineşte: „*Primogenitum asini redimes ove*"; în germană: „*Den Erstling des Esels*"; în PO: „*Naşterea asinului dentîniu pre o oaie schimbă*"; în B 1975: „*Întîiul născut al asinei*".

2.1.46. lănţuit 'făcut din verigi, din ochiuri de lanţ', în BB: „*Lanţurile cêle lănţuite*" (Ex., *28*, 24; în ms. 45: „*Lanţurile cêlea ce-s lanţuje*"; în ms. 4 389: „*Lanţul cel împletit*"), calc după gr. ἐλυσιδωτός, -ή, -όν 'fait de mailles ou de chainons'; (ἡ) ἅλυσις, -εως 'chaine'.

2.1.47. limbă 'popor, neam', calc după gr. ἔθνος; vsl. *języků*, apare în BB, cartea *Ieşirea*, într-un număr de 16 ocurenţe şi în aproximativ tot atîtea, în ms. 45, precum şi în ms. 4 389. Vezi ST.L. FAC., p. 95; **IV.2.2.42.**

2.1.48. luare 'jertfă, dar, ofrandă adusă divinităţii', în BB: „*Tot cela ce au lual luoare argint şi aramă au adus luorile Domnului*" (Ex., *35*, 23; în ms. 45: „*Tot cine au lual luare... luările*"), calc după gr. πας ὁ ἀφαιρῶν ἐφαίρεμα [vb. ἀφαιρέω, -ῶ 'enlever'; (τὸ) ἀφαίρεμα, -ατος 'tout ce qu'on enleve', 'délivrance']. Cuvîntul mai apare în BB, cartea *Ieşirea*, şi în: *29*, 28; *35*, 22; *36*, 2; *38*, 30. În ms. 45, el cunoaşte 7 ocurenţe.

2.1.49. mare 'vest, apus', în sintagme ca: *spre mare, despre mare, către mare*, calcuri după gr. κατ-θάλασσαν 'id.', în BB: „*Despre mare*" (Ex., *26*, 22; *38*, 12); „*Către mare*" (Ex., *26*, 12, 27; *36*, 23, 29); în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Spre mare*" 'apus' (Ex., *26*, 22); „*Despre mare*" *(id.)* (Ex., *26*, 28; *27*, 12). Vezi ST.L. FAC., p. 99; **IV.2.3.89.**

2.1.50. meşter, în expr. *a fi mai-mare-preste-meşteri* 'a fi antreprenor', 'a conduce o lucrare', calchiată după gr. ἀρχιτεκτονεύω, ἀρχιτεκτονέω, -ῶ 'être architect'; 'planen, konstruiren', 'Baumeister sein'; din ἀρχι-+ (ὁ) τέκτων, -ονος 'Zimmermann, Handwerker, Künstler, Urheber', în BB: „*Să fie mai-mare-preste-meşteri, dupre toate lucrurile mai-marelui-preste-meşteri*" (Ex., *35*, 30; în ms. 45, Ex., *35*, 29, la fel), după gr. ἀρχιτεκτονεῖν κατὰ πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονίας.

2.1.51. mie, în (1.) *mai-mare-preste-mie* 'comandant, şef peste o mie de oameni', calc după gr. χιλίαρχος -ου [< χίλιοι, -αι, -α '1 000'+(ὁ) ἄρχός, -οῦ 'şef'], care a stat ca model şi pentru vsl. тысѧщьникъ, bg. *tysęšti, tysęšti* '1 000'; pentru germ. „*Oberste über tausend*". În BB: „*Şi vei pune preste dinşii mai-mari-preste-mie*" (Ex., *18*, 21; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *căpitani*; în PO: „*Miiari*". (2.) În expr. *întru mii* 'pînă la al miilea (neam)', 'la mii (de neamuri)', calc după gr. εἰς χιλιάδας [(ἡ) χιλιάς, -άδος 'millier'], în BB: „*Şi făcînd milă întru mii celor ce mă iubescu pre mine*" (Ex., *20*, 6; 'la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Ce fac milă în mii*"), după gr. καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσί με. Expresia mai apare în BB şi în ms. 45, cartea *Ieşirea*, în *34*, 7: „*Făcînd milă la mii*", precum şi în ms. 4 389: „*Face milostenie în mii*". În latineşte: „*In millia*"; în germ.: „*An vielen Tausenden*".

2.1.52. a mîntui 'a răscumpăra', 'a plăti', în BB: „*Cel dentăi născut al celui-de-supt-jug vei mîntui cu oaie*" (Ex., *34*, 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cel născut dentăi al măgăriţei să schimbi cu al oii*)", după gr.: ... λυτρώσῃ προβάτον [vb. λυτρόω, -ῶ 'racheter'; 'gegen Lösegeld freigeben', de la vb. λύω 'lösen, bezahlen' (H. Frisk, *GEW*, II, p. 149); (τὸ) προβάτον, -ου 'mouton']. Sensul 'a răscumpăra' al verbului *a mîntui* nu-i consemnat în *DLR* şi nici în alt dicţionar românesc.

2.1.53. a muşca, în expr. *a muşca cu limba* (despre un cîine) 'a mîrîi', în ms. 45: „*Nu va muşca cîine cu limba lui dentru om păn-în dobitoc*" (Ex., *11*, 7); în gr. οὐ γρύξει κύων τῇ γλώσσῃ (vb. γρύζω, viit. -ξω şi γρύξομαι 'grogner'). În latineşte: „*Non mutiet canis*" (vb. *mūtiō, multiō, -īre*' a mîrîi, a bombăni'); în germană: „*Soll nicht ein Hund mucken*" (vb. *mucken* **1.** 'a mişca (puţin şi fără zgomot)", **2.** 'a mîrîi, a bombăni'). În BB: „*Nu va chelălăi cîine cu limba lui*"; în PO: „*Nice un cîine nu va crîcni*"; în ms. 4 389: „*Nici cîine nu va mişca cu limba*". Cuvîntul *limbă* din textele româneşti menţionate provine şi din versiunea slavonă: не ѣкъ скомлетъ ни пискъ языкомъ (vsl. *skomati* 'stöhnen' (-a geme, a ofta, a suspina din greu); vrus. *pes* 'cîine'; vrus. *jazykъ* 'limbă'). Folosirea verbului *a muşca* în ms. 45 se pare că este o eroare.

2.1.54. naştere, în forma de plural *naşterile* 'spiţă a neamului, arbore genealogic', 'totalitatea urmaşilor', calchiat după gr. αἱ γενέσεις (vezi ST.L. FAC., p. 100; **IV.2.3.102.**), în BB: „*Acêstea-s naşterile lui Coré*" (Ex., *6*, 24; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. αὗται αἱ γενέσεις Κορέ [(ἡ) γένεσις, -εως 'naissance', 'création']. Termenul mai apare în BB şi în ms. 45, cartea *Ieşirea*, în: *6*, 24; *28*, 10, 21.

2.1.55. născut, în sintagme ca: *(cel) întîi(u) născut*; *născut dentîi*; *născut întîi*, calchiate după gr. πρωτότοκος -ος, -ον 'premier-né'; în BB, Ex., într-un număr de 23 de ocurenţe; în ms. 45, în 21 de ocurenţe; în ms. 4 389, în 22 de ocurenţe.

2.1.56. neîncetare, în sintagma: *jertfa-neîncetării* 'jertfă continuă, perpetuă, zilnică', în BB: „*Jîrtva neîncetării*" (Ex., *29*, 42; în ms. 45: „*Jirtva a neîncetării*"; în ms. 4 389: „*Jărtva neîncetării*"), după gr. θυσίαν ἐνδελεχισμοῦ [(ἡ) θυσία, -ας 'sacrifice'; (ὁ) ἐνδελεχισμός, -οῦ 'continuité'; adv. ἐνδελεχῶς 'd'une manière continue']. În latineşte: „*Oblatione perpetua*"; în germană: „*Das tägliche Brandopfer*".

2.1.57. neîncetat, -ă, în sintagme ca: *roditură neîncetată*; *jertfe neîncetate* etc., 'ofrandă, jertfă permanentă, perpetuă, continuă', în BB: „*Roditură neîncetată*" (Ex. *29*, 38; în ms. 45: „*Jirtve neîncetate*"), după gr. κάρπωμα ἐνδελεχισμοῦ [(τὸ) κάρπωμα, -ατος 'fruit', 'produit'; 'offrande'; pentru al doilea cuvînt, vezi paragraful precedent]. În BB: „*Tămîiêre neîncetată*" (Ex., *30*, 8), după gr. θυμίαμα ἐνδελεχισμοῦ. Autorul traducerii din ms. 4 389 este mai discursiv: „*În toate zilele toldeauna să faci jărtvă*" (Ex., *29*, 28); „*Să cădească...toldeauna cu tămîie în toată vrêmea*" (Ex., *30*, 8).

2.1.58. om, în sintagma: „*om eghiptean*" 'egiptean', în BB (Ex. *2*, 19; la fel în ms. 45); „*Om eghiptcanin*", în ms. 4 389 (Ex., *2*, 11), după gr. ἄνθρωπος Αἰγύπτιος.

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

2.1.59. a osebi, în expr. *a osebi osebire* 'a separa', a delimita', în BB : *„Vei osebi pre dînșii osebire naintea Domnului“* (Ex., *29*, 24), după gr. καὶ ἀφοριεῖς αὐτοὺς ἀφόρισμα ἔναντι κυρίου [vb. ἀφορίζω 'définir, limiter' ; (τό) ἀφόρισμα, -ατος 'chose définie' ; (ὁ) ἀφορισμός, -οῦ 'séparation', 'définition']. În versiunea latinească : *„Et sanctificabis eos elevans coram Domini“* ; în cea germană : *„Und schwinge es als Schwingopfer vor dem Herrn“*.

2.1.60. a părea, în sintagma : *a i se părea cuiva cu cugetul* 'a socoti, a considera că', în BB : *„Tot cui ce i se-au părut cu cugetul au adus peceți, și cercei, și inèle“* (Ex., *35*, 21), după gr. πᾶς ᾧ ἔδοξε τῇ διανοίᾳ [(ἡ) διανοία, -ας 'intelligence' ; vb. δοκέω, aor. act. (med.) ἔδοξα 'a părea', 'a socoti']. Construcția se întîlnește și în Ex., *35*, 24, precum și în ms. 45 *(ibid.)*.

2.1.61. picior, în sintagma : *haina-cea-pînă-la-picioare* 'hoșen, haină la preoții evrei', în BB : *„Și pietri la săpat la cel-preste-umăr și la haina-cea-pînă-la-picioare“* (Ex., *25*, 7 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389 ; în PO : *„Falon“*), calc după gr. τὸν ποδήρη (gr. ποδήρης, -ης, -ες 'qui descend jusqu'aux pieds'). Sintagma mai apare în BB, cartea *Ieșirea*, și în *28*, 4 : *„Haina-pînă-la-picioare“* ; *29*, 5 : *„Haina-cea-pînă-jos“* ; *35*, 8 : *„La cea-pînă-la-picioare-haină“*. În ms. 45 : *„Haina-cea-pînă-în-pămîntu“* (Ex., *25*, 7). Denumirea apare și în ms. 4 389 (Ex., *35*, 9) ; în acest text și : *„Odăjdie lungă“* (Ex., *28*, 4), cu adaosul marginal, făcut de aceeași mînă : *„Pînă la picioare“*. Aceste sintagme au ca exhivalent în versiunea latinească termenul *rationale*, care este, la rîndul său, un calc după gr. λόγιον 'id.'. Vezi mai sus, **IV.2.1.16**, *cuvînt* ; **IV.2.1.43**, *judecată* ; **IV.2.1.44.**, *județ* ; și : **IV.2.1.95.**, *umăr*.

2.1.62. piept, în sintagma : *cel-prejur-pieptu* 'o haină preoțească la evrei' (în latinește : *rationale*, în germană : *Brusttasche*), calc după gr. τὸ περιστήθιον (adj. περιστήθιος, -ος-, -ον 'situé autour de la poitrine'), în BB, Ex., *28*, 4. În ms. 45 : *„Cel-pregiur-pieptu“ (ibid.)* ; tot în acest text și : *„Preste-pieptu“* (Ex., *28*, 23 ; cuvintele acestea sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, ca explicație pentru : *„Cuvîntul județului“*, din text). În ms. 4 389 : *„Pre cuvîntul judecății pre piept“* (Ex., *28*, 23) ; *„Odăjdie-preste-piept“* (Ex., *28*, 4).

2.1.63. pipăit, în sintagma : *întunèrec pipăit* 'întunerec dens, încît ar putea fi pipăit', în BB : *„Întinde mîna ta la ceriu și să să facă...întunèrec pipăit“* (Ex., *10*, 21 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. ψηλαφητὸν σκότος [vb. ψηλαφάω, -ῶ 'toucher, palper, tâter' ; (ὁ) σκότος, -ου 'obscurité]. În latinește : *„Tenebrae...tam densae, ut palpari queant“* ; în germană : *„Solche Finsternis...daß man sie greifen kann“*.

2.1.64. pîine, în sintagma : *pîinile-punerii (-înainte)* 'pîine expusă în sanctuar, destinată jertfei', în BB : *„Și masa, și toate vasele ei, și pîinile-punerii“* (Ex., *39*, 35 ; la fel în ms. 45) ; *„Și au pus preste ea pîinile-punerii-înainte“* (Ex., *40*, 21 ; la fel în ms. 45), după gr. τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως [(ὁ) ἄρτος, -ου 'pain' ; (ἡ) πρόθεσις, -εως 'préposition']. În latinește : *“Ordinalis coram propositionis panibus“* ; în germană : *„Und legle die Schaubrote auf vor dem Herrn“*.

2.1.65. pîntece, în expr. *a lua în pîntece* 'a zămisli, a rămîne gravidă', în BB : *„Și o țînu pre ea, și în pîntece luo și născu făt“* (Ex., *2*, 2 ; în ms. 45 : *„....luă...“*), după gr. καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε [vb. λαμβάνω, aor. act. (med.) ἔλαβον 'prendre' ; (ἡ) γαστήρ, -έρος, -ρος 'ventre'.

2.1.66. plăcut, în forma de pl. *plăcutele* 'cele plăcute,' în BB : *„Și plăcutele înaintea lui vei face“* (Ex., *15*, 26 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Cèle ce plac“*), după gr. τὰ ἀρεστὰ, (adj. ἀρεστός, -ή-όν 'agéable').

2.1.67. a plînge, în expr. *a plînge cu plînsuri*, 'a se jelui', 'a se boci', în BB : *„Și auzind norodul cuvîntul acest rău, plînseră cu plînsuri“* (Ex., *33*, 4 ; la fel și în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. κατεπένθησαν ἐν πενθικοῖς (vb. πενθέω, πενθῆσαι 'déplorer' ; 'klagen, trauern' ; πενθικός 'zur Trauer gehörig', vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 478—9).

2.1.68. plinire 'încastrare', 'montare (despre pietrele prețioase)', în sintagma : *pietrile-plinirii* 'pietre prețioase încastrate, montate', în BB : *„Au adus...pietrile plinirii la cea-de-preste-umăr“* [Ex., *35*, 25 ; în ms. 45 : *„Pietrile plinirei“* ; în ms. 4 389 : *„Și pietri de umplèrea hainei-cei-de-pre-dăsupra“* (Ex., *35*, 27)], după gr. τοὺς λίθους τοὺς τῆς πληρώσεως εἰς τὴν ἐπωμίδα [(ὁ), λίθος, -ου 'pierre' ; (ἡ) πλήρωσις, -εως 'action de remplir' ; vb. πληρόω, -ῶ 'remplir', 'compléter']. În versiunea latinească : *„Et gemmas ad superhumerale“* (Ex., *35*, 27 ; *gemma*, *-ae* 'piatră prețioasă transparentă și strălucitoare, nestemată') ; în cea germană: *„Eingefaßte Steine fur den Priesterschurz“ (ibid.)*.

2.1.69. a povesti, în expr. *a povesti în urechi* 'a spune, a transmite, a comunica', în BB : *„Pentru ca să povestiți în urechile fiilor voștri“* (Ex., *10*, 2 ; tot așa în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. ὅπως διηγήσηθε εἰς τὰ ὦτα τῶν τέκνον ὑμῶν [vb. διηγέομαι, -οῦμαι 'raconter' ; (τὸ) οὖς, ὠός 'Ohr', gen. ὠτός, nom-ac. pl. ὦτα ; (τὸ) τέκνον, -ου 'enfant']. Sînt folosite și construcțiile : *„A zice în urechile oamenilor“*, în ms. 4 389 (Ex., *11*, 2) ; *„A grăi în urechile oamenilor*, în BB și în ms. 45 *(ibid.)*, după gr. λάλησον ... εἰς τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ [λαλέω, -ῶ, viit. λαλάσω 'bavarder' ; (ὁ) λαός, -οῦ 'peuple', 'foule'] ; *„A citi în urechile norodului“*, în BB : și în ms. 45 (Ex., *24*, 7 ; în ms. 4 389 : *„Citi în urechile oamenilor“*), după gr. ἀνέγνω εἰς τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ.

2.1.70. a preoți 'a servi (divinității) ca preot', 'exercer le sacerdoce', în BB : *„Veșmîntul...cu care să-m preoțească mie“* (Ex., *28*, 3 ; și în *28*, 1, 4, 37 ; *29*, 44 ; *31*, 9 ; la fel și în ms. 45 și în ms. 4 389 (Ex., *28*, 3, 4)], după gr. εἰς τὸ ἱερατεύειν μοι (Ex., *28*, 4) (vb. ἱερατεύω 'exercer le sacerdoce'. În latinește : *„Ut faciant vestes...in quibus sanctificatus ministret mihi“* ; în germană : *„Das sie Aaron Kleider machen zu seiner Weihe, daß er mein Priester sei“*.

2.1.71. priceput, în sintagma : *priceput la inimă* '(artist) iscusit', în BB : *„La tot priceputul la inimă am dat pricèpere“* (Ex., *31*, 6 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„I-am dat inimă chibzuitoare și chibzuială“*), după gr. καὶ παντὶ συνετῷ καρδίᾳ δέδωκα σύνεσιν [(ἡ) σύνεσις, -εως 'intelligence', 'pénétration', 'conscience' ; vb. συνετέω, -ῶ 'comprendre' ; (ἡ) καρδία, -ας 'coeur'].

2.1.72. a priimi, în expr. *a priimi în inimă* 'a avea inimă bună, a fi favorabil', în BB : *„Tot cela ce priimêște în inimă vor aduce începăturile Domnului : aur, argint, aramă“* (Ex., *35*, 5 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Fieștecare după plăcèrea inimii sale să dea parte Domnului“*), după gr. πᾶς ὁ καταδεχόμενος ἐν τῇ καρδίᾳ [vb. καταδέχομαι 'recevoir', 'accueillir' ; (ἡ) καρδία, -ας 'coeur']. În latinește : *„Prono animo“*; în germană : *„Freiwillig“*.

2.1.73. punere 1., în sintagma: *punere-înainte* 'ofrandă, jertfă' ; 'Schaubrot', în BB : *„Și vei pune înaintea punerea ei“* [Ex., *40*, 4 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Să pui punêrea înaintea ei“* (Ex., *40*, 3)], după gr. καὶ προθήσεις τὴν πρόθεσιν αὐτῆς [(ἡ) πρόθεσις, -εως 'proposition', 'préposition', de la vb. τίθημι, viit. θήσω ; vb. προθήσω '(hin)setzen', '(nieder)legen', '(fest-, her-) stellen', 'grunden', 'einrichten', 'schaffen' (H. Frisk, *GEW*, II, p. 897) ; vb. προθύω, viit. -θύσω 'sacrifier d'avance ou auparavant']. În BB : *„Pîine a punerii-înainte* Ex., *25*, 30), vezi mai sus, **IV.2.1.64.**, *pîine*.

2. în sintagma : *punere-de-asupra* 'acoperemînt', în ms. 45 : *„Și fèce capacul punere-de-asupra de aur curat“* (Ex., *37*, 6 ; în BB : *acoperemînt* ; în ms. 4 389 : *„Acoperemîntul lui, adecă capacul“*), după gr. καὶ εποίησε τὸ

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

ἱλαστήριον ἐπίθεμα χρυσίου καταροῦ [vb. θεμόω, -ῶ 'mettre en disposition de'; (ἡ) θέμα, -ατος 'dépot'; (τὸ) ἱλαστήριον, -ου 'table propitiatoire (chez les Hébreux)'].

2.1.74. puţin, în: *puţin-puţin* 'încetul cu încetul', puţin cîte puţin', în ms. 45: *„Pre puţin-puţin voi scoate pre ei de la tine"* (Ex., *23*, 30; pe margine, de aceeaşi mînă: *cătinel*; în BB: *„Pren încel-încel"*; în ms. 4 389: *„Pre-ncet îi voiu împuţina"*), după gr. μικρὸν μικρὸν.

2.1.75. rămăşiţă 'jitniţă, hambar', în ms. 45: *„Împleţi gomor de mană la rămăşiţe întru seminţiile voastre"* (Ex., *16*, 32; în BB: *„Jitniţe"*; în ms. 4 389: *„Rămăşiţa"*), după gr. εἰς ἀποθηκήν εἰς τας γενεάς ὑμῶν [(ἡ) ἀποθήκη, -ης 'grenier'; 'lieu où l'on tient certaines choses en réserve'; vb. τίθημι '(hin)setzen', '(nieder)legen', 'einrichten'].

2.1.76. roditură 'ofrandă, jertfă', în BB: *„Vei face... roditură Domnului"* (Ex., *29*, 41; în ms. 45: *jirtvă* în ms. 4 389: *jărtvei*), după gr. ποιήσεις ... κάρπωμα κυρίῳ [(τὸ) κάρπωμα -ατος 1. 'fruit, produit', 2. 'offrande; vb. καρπόω, -ῶ 1. 'donner des fruits', 2. 'faire des offrandes'].

2.1.77. roşu 'stofă de culoare roşie-stacojie', în BB: *„Roşu împletit"* (Ex., *26*, 1; la fel în ms. 3 489; în ms. 45: *„Roşiu înpletit"*), după gr. κοκκίνου κεκλωσμένου [adj. κόκκινος, -η -ον 'd'écarlate'; 'scharlachrot'; vb. κοκκινίζω 'scharlachrot sein'; (ὁ) κόκκος, -ου 1. Kern von Früchten, bes. der Granate', 2. 'die Scharlachbeere, der Scharlach, die Kermeseiche'; vb. κλώθω, perf. pasiv κέκλωσμαι 'filer', 'spinnen']. În latineşte: *„Coccoque bis tincto"* (lat. *coccum*, *-i* 'stofă de culoare stacojie'); în germană: *„Scharlach"* (o stofă de culoare roşu-aprins). Cuvîntul *roşu*, cu sensul menţionat, se întîlneşte în aproximativ 25 de ocurenţe în BB, *Ieşirea*; cam tot atîtea atestări în ms. 45 şi în ms. 4 389. Cf. mai sus, **IV.1.9.7.**, *gravani*.

2.1.78. rumen 'stofă de purpură', în ms. 45: *„Şi vèrde, şi rumăn, roşiu îndoit şi vişin împletit"* (Ex., *25*, 4), după gr. πορφύραν [(ἡ) πορφύρα 'Purpurfarbe', 'Purpurkleid', 'Purpurschnecke']. În BB: *mohorît*; în ms. 4 389: *rumen*.

2.1.79. sădire 'dumbravă sfîntă dedicată unui zeu', în ms. 4 389: *„Sădirile lor să le tăiaţ"* (Ex., *34*, 13;, în BB: *desişiturile*; în ms. 45: *desişurile*), după sl. **сади нѣх** Δαποсѣчѣмѣ; vrus. *sadъ* 'Hain'. Vezi mai jos **IV.2.2.19.**, *desiş*.

2.1.80. săvîrşenie 'consacrare', 'sfinţire'; 'jertfă', în BB: *„Pentru că iaste săvîrşenie aceasta"* (Ex., *29*, 22; tot aşa în ms. 45), după gr. ἔστι γάρ τελείωσις αὕτη [(ἡ) τελείωσις, -εως 'achèvement'. În latineşte: *„Eo quod sit aries consacrationis"*; în germană: *„Denn es ist der Widder der Einsetzung"*.

2.1.81. a săvîrşi 'a consacra', 'a sfinţi', în BB: *„Şi vei săvîrşi mîinile lui Aaron şi mîinile fiilor lui"* (Ex., *29*, 9; şi în *29*, 35; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. καὶ τελειώσεις τὰς χεῖρας 'Ααρον καὶ τὰς χεῖρας τῶν υἱῶν αὐτοῦ [vb. τελέω, -ῶ, aor. τελέσ(σ)αι, pasiv τετέσθῆναι, viit. τελέσ(σ)ω 1. 'beendigen', 'vollenden', 2. 'weihen' (=a consacra, a sfinţi); (τὸ) τελείωμα, -ατος 'accomplissement']. Verbul *a săvîrşi* 'a consacra', 'a sfinţi' cunoaşte în ms. 4 389, cartea *Ieşirea*, un număr de 6 ocurenţe.

2.1.82. săvîrşire 'consacrare', 'sfinţire', în BB: *„Şi vei lua. pieptul den berbêcele săvîrşirii"* (Ex., *29*, 26; termenul mai apare şi în: *29*, 27, 30, 34; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389; aici: *„Cîrlanul săvîrşirii"*), după gr. ἀπὸ τοῦ κριοῦ τῆς τελειώσεως [(ἡ) τελείωσις, -εως 'achèvement']. În latineşte: *„Arietem autem consecrationis"*; în germană: *„Den Widder der Einsetzung"*.

2.1.83. a scoate, în expr. *cu scoaterea va scoate*, în BB: *„Cu scoaterea va scoate pre voi"* (Ex., *11*, 1; la fel în ms. 45), după gr. ἐκβολῇ ἐκβαλεῖ (vb. ἐκβάλλω 'rejeter', 'faire pousser').

2.1.84. a socoti, în expr. *cu socotinţă va socoli*, în BB: *„Cu socotinţă va socoli Domnul pre voi"* (Ex., *13*, 19; la fel în ms. 45), după gr. ἐπισκέψεται κύριος ὑμᾶς [vb. ἐπισκοπέω, -ῶ 'méditer sur'].

2.1.85. a stinge, în expr. *cu stingere voi stinge*, în BB: *„Cu stingere voiu stinge pomenirea lui Amalic"* (Ex., *17*, 14), după gr. ἀλοιφῇ ἐξαλείψω. În ms. 45: *„Cu ştêrgere voi ştêrge" (ibid.)* (vb. ἐξαλείφω 'effacer').

2.1.86. strajă, în sintagma: *strajă-înainte* 'avanpost', în BB: *„Noaptea strajă-înainte iaste Domnului"* (Ex., *12*, 41; în ms. 45: *„Straje-înnaintea Domnului"*), după gr. νυκτός προφυλακή ἐστι τῳ κυρίῳ [(ἡ) προφυλακή, -ῆς 'avant-poste'; (ὁ) φύλαξ, -ακος 'gardien'].

2.1.87. strălucit, -ă, în sintagma: *haină strălucită* 'hiton, haină pe dedesupt la preoţii evrei' (în latineşte: *linea stricta*), în BB: *„Cel-prejur-pieptu, şi cea-presteumăr..., şi haină strălucită"* (Ex., *28*, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Haină strălucitoare"*), după gr. χιτῶνα κοσυβωτὸν [(ὁ) χιτών,, -ῶνος 'hiton, o haină fără mîneci, care se poartă direct pe corp"; 'Leibrock', 'Hemd'; cuvînt de origine semită (feniciană); adj. κοσυμβωτός, -ή, -όν 'garni d'une rosette, d'une frange'; în Ex., *28*, 35: οἱ κόσυμβοι τῶν χιτώνων ἐκ βύσσου, fragment tradus în BB: *„Strînsorile hainelor de mătase" (ibid.)*; (ἡ) κοσύμβι 'Name eines Mantels, der von Hirten und Landleute gebraucht wurde'; cuvînt fără etimologie în limba greacă, vezi H. Frisk, GEW, I, p. 930—1)]. Traducerea în româneşte prin cuvîntul *strălucit* a gr. κοσυμβωτὸν este de neînţeles.

2.1.88. a strica, în expr. *cu stricare te vei strica*, în BB (Ex., *18*, 18). În ms. 45: *„Cu stricăciune te vei strica"*; în ms. 4 389: *„Cu răsipă vei răsipi şi pre tine"*. După gr. φθορᾷ καταφθαρήσῃ [(ἡ) φθορά, -άς 'corruption', 'destruction', 'ruine'; vb. φθείρω, -ομαι, aor. φθεῖραι, φθέρσαι, viit. φθερῶ, -οῦμαι, perf. pas. ἔφθαρμαι 'zugrunde richten', 'vernichten', 'verderben', 'zerstören', 'verwüstet werden', vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 013].

2.1.89. supunere 'piedestal', 'suport', în BB: *„Şi cîrligele lui şi supunerile lui de aur curat vei face"* (Ex., *25*, 38; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Cîle de desupt ale lui"*), după gr. τὰ ὑποθέματα [(τὸ) ὑποθέμα, -ατος 'piedestal'.

2.1.90. a surpa, în expr. *cu surpare să surpi*, în BB: *„Ce cu surpare să surpi capiştile lor"* (Ex., *23*, 24; la fel în ms. 45, dar aici în loc de *capiştile*, se foloseşte cuvîntul *cuptoare*), după gr. ἀλλὰ καθαιρέσει καθελεῖς τοὺς βωμούς αὐτῶν (vb. καθαιρέω, -ῶ 'renverser', 'détruire'.

2.1.91. sută, în sintagma: *mai-mari-preste-sută* 'şef peste o sută de oameni', în BB (Ex., *18*, 21; la fel şi în ms. 45), după gr. ἑκατόνταρχος [ἑκατόν=100 + (ὁ) ἀρχός, -οῦ 'şef'].

2.1.92. şapte 'săptămînă', în ms. 45: *„Şi praznic a şeapteleor îm vei face"* (Ex., *34*, 22; în ms. 4 389: *„Şi sărbătoarea a şaptelor să faci"*; în BB: *"Praznic săptămînilor"*), după gr. ἑορτὴν ἑβδομάδων ποίσεις μοι [(ἡ) ἑβδομάς, -άδος 'semaine', dar şi 'nombre sept'; (ἡ) ἑορτή, -ῆς 'fête, jour de fête'].

2.1.93. a şterge, în expr. *cu ştergere voi şterge*, în ms. 45 (Ex., *17*, 14), după gr. ἀλοιφῇ ἐξαλείψω [vb. ἐξαλείφω 'effacer'; (ἡ) ἐξάλειψις, -εως 'action d'effacer'].

2.1.94. tocmire, în sintagma: *tămîia tocmirii* 'aranjarea, combinarea (tămîiei'), în BB (Ex., *39*, 37; în ms. 45: *„Tămîie a tocmirei"*, *ibid.*). Şi: *„Tocmirea tămîiei"*, în BB (Ex., *35*, 26; *37*, 33; la fel în ms. 45). După gr. τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως [(ἡ) σύνθεσις, -εως 'arrangement, combinaison'; vb. συνθετίζω, viit. -ίσω 'arranger'].

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

2.1.95. umăr, în sintagme ca : *cel-preste-umăr* ; *odăjdia-cea-de-preste-umere*; *preste-umere* etc. 'efod, haină preoțească la evrei', după gr. (ἡ) ἐπωμίς, -ίδος 'vêtement porté sur les épaules'; (τὸ) ἐπωμίδιον, -ου 'sorte de mantelet' ; (ὁ) ὦμος, -ου 'épaule', în BB : *„La cea-preste-umăr și la cea-pînă-la-picioare-haină"* (Ex., *35*, 8), după gr. εἰς τὴν ἐπωμίδα καὶ τὸν ποδήρη. Vezi mai sus, **IV.2.1.61.** *picior*. În latinește : *„Superhumerālis"*. Denumirea cunoaște în BB un număr de aproximativ 20 de ocurențe. Ea este prezentă și în cele două manuscrise : 45 și 4 389.

2.1.96. ureche, în expr. *a grăi (cuiva) în urechi* 'a vorbi pe ascuns, în taină, în secret', în BB : *„Grăiește dară pre ascunsu în urechile norodului"* (Ex., *11*, 2), după gr. λάλησον οὖν κρυφῇ εἰς τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ [vb. λαλέω, -ῶ 'bavarder' ; κρυφῇ 'en secret' ; (τὸ) οὖς, ὠός, gen. ὠτός, pl. ὦτα 'ureche']. Și expr. : *a da cuiva în urechi* 'a spune', 'a comunica', din BB : *„Dă în urechile lui Iisu"* (Ex., *17*, 14) ; la fel în ms. 45, dar aici numele propriu este *Isus* ; în ms. 4 389 : *„Și o dă urechilor lui Isus"*. Expresia este calchiată după gr. καὶ δὸς εἰς τὰ ὦτα Ἰησου.

2.1.97. a vărsa '(despre metale) a turna', în BB : *„Și vărsă ei patru verigi de aur"* (Ex., *37*, 13), după gr. καὶ ἐχώνευσεν αὐτῇ τέσσαρας δακτυλίους χρυσοῦς [vb. χωνεύω 'fondre au creuset' ; (ἡ) χώνη, -ης 'creuset']. Și în : *„Aur vărsat"* 'aur turnat', în BB (Ex., *25*, 17) ; *„Viței vărsați"* (Ex., *32*, 4) *„Dumnezei vărsați"* (Ex., *34*, 17). Sensul 'a turna' ('turnat') referitor la metale al verbului *a vărsa (vărsat)* este prezent și în cele două manuscrise, cartea *Ieșirea* : ms. 45 și ms. 4 389.

2.1.98. verde 1. 'culoare violetă sau albastră', 2. 'stofă de această culoare', după gr. ὑάκινθος, m.f. 'iachint' (o plantă), 'denumire a unei stofe sau a unei culori (albastre), precum și a unei pietre prețioase' ; adj. ὑακίνθινος 'de culoarea iachintului' (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 952—3). Cuvîntul *verde* se întîlnește în ms. 45, cartea *Ieșirea*, într-un număr de aproximativ 30 de ocurențe, redînd fie subst. gr. ὑάκινθος 'o stofă de culoarea iachintului', fie adj. ὑακίνθινος. Pentru cazul din urmă, cîteva exemple : *„Chiotori verzi"* (Ex., *26*, 4), față de gr. ἀγνύλας ὑακινθίνας ; *„Piei verzi"* (Ex., *26*, 14), față de gr. δέρματα ὑακίνθινα ; *„Haine verzi"* (*27*, 19), față de gr. ἱμάτια ὑακίνθινα. Diortositorii bucureșteni ai BB au înlocuit sistematic adj. *verde*, subst. *verdele*, prin *vînăt*, *vînătul*, în timp ce în ms. 3 489 a fost preluată soluția din ms. 45. În latinește : *„Hyacinthus"* ; în germană : *„Blauer Purpur"* ; în slavonește : **ѡт сннѣмѫ**, cf. vsl., vrus. *sinĭ* 'blau'. În B 1975 : *violet (mătase, lînă violetă)*.

2.1.99. vînăt, vezi paragraful precedent.

2.1.100. vreme, în expr. *trei vremi ale anului* 'de trei ori pe an', în BB : *„Trei vremi ale anului prăznuiți mie"* (Ex., *23*, 14 ; și în *23*, 17 ; *39*, 23, 24 ; la fel în ms. 45). În ms. 4 389 : *„De trei ori preste an"* (Ex., *23*, 14) ; *„De 3 ori în an"* (Ex., *39*, 24). Dar, după modelul oferit de ms. 45, și : *„În trei vremi ale anului* (Ex., *23*, 17 ; *39*, 23). Modelul este gr. τρεῖς καιρούς τοῦ ἐνιαυτοῦ [(ὁ) καιρός, -οῦ 'occasion', 'circonstance', 'temps présent' ; (ὁ) ἐνιαυτός, -οῦ 'année'].

2.1.101. zăbavnic, vezi mai sus, **IV.2.1.35**, *încet*.

2.1.102. a zdrobi, în expr. *zdrobind să zdrobești*, în BB (Ex., *23*, 24; la fel și în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. συντρίβων συντίψεις [vb. συντρίβω 'broyer'].

2.1.103. zece, în sintagma : *mai-mare-peste-zece* 'șef peste 10 oameni', în BB (Ex., *18*, 21 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *vătaș*), după gr. δεκαδάρχους [(ὁ) δεκάδαχος -ου, 'décurion, décemvir'].

2.1.104. zi, în sintagme ca : 1. *den zile în zile* 'la vremea hotărîtă', în BB (Ex., *13*, 10 ; în ms. 45 : *„Den zile în zi"* ; în ms. 4 389 : *„De zi pînă zi"*), după gr. ἀφ' ἡμερῶν εἰς ἡμέρας [(ἡ) ἡμέρα, -ας 'journée' ; 'temps' : 'âge']. În latinește : *„A diebus in dies"* ; în germană ; *„Zu ihrer Zeit"*. 2. *a zilii pre zi"*, 'cît trebuie pentru o zi', în BB : *„Eu voiu ploua voao pîini den ceriu și va ieși norodul și vor strînge al zilei pre zi"* (Ex., *16*, 4 ; în ms. 45 : *„Dzilei pre dzi"* ; în ms. 4 389 : *„În toate zilele"*), după gr. συλλέξουσι τὸ τῆς ἡμέρας εἰς ἡμέραν [vb. συλλέγω 'rassembler'].

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual; cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

Este foarte probabil că multe din sensurile diferite de cele actuale ale cuvintelor care urmează au rezultat prin fenomenul denumit calc lingvistic, în cazul de față, semantic. Alteori, includerea în lista de mai jos a fost motivată de un anumit sens arhaic al termenului sau chiar de faptul că respectivul cuvînt cunoaște prima lui atestare în unul din cele trei texte studiate.

2.2.1. acoperemînt 'prepuț', în BB : *„Au tăiat marginile acoperemîntului trupului fiiului ei"* (Ex., *9*, 25 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Trupul cel de margine"*). Vezi ST.L. FAC., p. 96 ; **IV.2.3.1.** Sensul fundamental al cuvîntului *acoperemînt*, anume acela de 'Dach', 'toit', cunoaște în BB, *Ieșirea*, un număr de 28 de ocurențe.

2.2.2. amorțit 'amuțit, fără glas', în BB : *„Iată, eu amorțit la glas sînt"* (Ex., *6*, 30 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Am grai grozav"*).

2.2.3. a apleca 'a alăpta, a da să sugă unui copil', în BB : *„Păzêște-m copilașul acesta și mi-l apleacă"* (Ex., *2*, 9). În ms. 45 : *„Să să chême ție fămêie mancă de la jidovi și-ți va apleca copilul ție"* (Ex., *2*, 7 ; și în : *2*, 9, vezi mai sus citatul din BB). În ms. 4 389 : *„Să-ț chiemi o doică den muierile ovrêice să-l aplêce"* (Ex., *2*, 7) ; *„Și luo muiêrea copilul și-l apleacă"* (Ex., *2*, 9). Cf. ST.L. FAC., p. 96 ; **IV.2.3.9.**

2.2.4. arătură 'țarină', ogor, loc cultivat', în ms. 4 389, Ex., într-un număr de 9 ocurențe. În BB și în ms. 45, Ex., este folosit termenul *țarină*.

2.2.5. asemănare 'efigie, imagine, portret, figură, chip', în BB : *„Să nu faci ție chip cioplit, nice la toată asămănarea den cîle sînt în ceriu sus și den cîte sînt pre pămînt jos și cîte-s în apă supt pămînt"* (Ex., *20*, 4 ; în ms. 54 : *sămănare* ; în ms. 4 389 : *asămănare*). Este foarte posibil să avem a face cu un calc semantic după gr. (τὸ) ὁμοίωμα, -ατος 'ressemblance' 'image', din versiunea în limba greacă a cărții *Ieșirea*.

2.2.6. a birui 'a stăpîni', 'a domina' (este păstrat sensul etimologic : magh. *bir* înseamnă 'Macht über etwas haben'), în ms. 4 389 : *„Că eu sînt care biruiesc, tot pămîntul"* (Ex., *8*, 22). Vezi Lajos Tamás, *EWUR* p. 120. În BB și în ms. 45, este folosit verbul *a domni* 'a stăpîni' : *„Că eu sînt Domnul domnind tot pămîntul"* (Ex., *8*, 22). Este neîndoielnică influența modelului grecesc asupra traducătorului ms. 45, text din care construcția *„Domnul domnindu"* a fost transferată în BB : ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος κυριεύων πάσης τῆς γῆς [gr. (ὁ) κῦριος, -ου 'maître' ; vb. κυριάζω, viit. -άσω, κυρεύω 'être maître'].

2.2.7. bucium 'trunchi de arbor' ; '(Baum-)stamm', 'Stock', în ms. 45 : *„Și acoló....70 de buciumi de finic"* (Ex., *15*, 27). În BB : *„Pomi de finic"* ; în ms. 4 389 : *„Stîlpări de finic"*). În gr. : στελέχι φοινίκων [(τὸ) στέλεχος, -ους 'tronc', 'bûche'].

2.2.8. cărămîzie 'meșteșugul sau lucrul cărămidarului', în BB : *„Și tocmeala cărămiziei care ei fac vor face"* (Ex., *5*, 8 ; și în *5*, 18, aici cu accentul schimbat : *cărămîzii*). În ms. 45 : *„Și tocmala cărămîzii..."* (Ex., *5*, 8 ; la fel și în *5*, 18). În ms. 4 389 : *„Și tocmeala rîndului cărămîzii de zid care fac"* (Ex., *5*, 8).

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

2.2.9. căşuţă 'cameră (de dormit)', în ms. 4 389 : *„Vor intra broaştele în casele tale şi în căşuţa ta şi pre aşternutul tău"* (Ex., *8*, 3). În BB : *„În cămările aşternuturilor tale"* tot astfel şi în ms. 45. Modelul din BB şi din ms. 45 este grecesc : εἰς τὰ ταμεῖα τῶν κοιτώνων σου [(τὸ) ταμεῖον 'depôt de provision', 'chambre' ; (ὁ) κοιτών, -ῶνος 'chambre à coucher' ; (ἡ) κοίτη, -ης 'lit', 'couche']. Cuvîntul *căşuţă*, un derivat diminutival de la pl. *căşi* (=case), are echivalent în versiunea slavonă pe vbg. *klěti* : въ клѣтьми одръ твоихъ (vbg. *klěti* 'ταμεῖον, οἴκημα (=habitation) ; vbg., vrus. *odrŭ* 'pat'. Cuvîntul *căşuţă*, cu sensul consemnat în ms. 4389, se întîneşte şi în *Îndreptarea legii* (1652), precum şi în scrierile lui Dosoftei (vezi *DA*, sub *casă*).

2.2.9. bis. căutare 'oglindă' (<vb. *a căuta* 'a privi'), în ms. 4 389 : *„Făcu şi lighin de aramă şi fundul lui de aramă căutările celor ce postiia carei se postiră la porţile cortului mărturiei"* (Ex., *38*, 8). Pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat sinonimul *oglinzile*, care-i folosit şi în BB şi în ms. 45 *(ibid.)*, traducînd gr. (τὸ) κατόπτρον, -ου 'miroir'. Substantivul *căutare*, cu sensul menţionat, lipseşte în *DA* şi în Tiktin[2]. Sensul 'oglindă' poate fi datat cca 1665—1680, cînd a fost scris ms. 4389.

2.2.10. a cerca 'a căuta', în ms. 4 389 : *„Au murit toţi cei ce cerca sufletul tău"* (Ex., *4*, 19 ; şi în : *9*, 24 ; *37*, 7).

2.2.11. cîrlan 'berbec', în ms. 4 389, Ex., într-un număr de 13 ocurenţe ; şi în expr. : *„Cîrlan de berbêce"* 'id.' (Ex., *29*, 1, 15, 38).

2.2.12. a (se) clăti 'a (se) mişca', în ms. 4 389 : *„Pîrghiile să nu se mai clătească"* (Ex., *25*, 14). În BB : *„Drugi neclătiţi"* (Ex., *25*, 15) ; în ms. 45 : *„Părîngele neclătite* (Ex., *25*, 15).

2.2.13. covăseală 'maia, aluăţel, plămădeala', în ms. 4 389 : *„Vor intra broaştele...în covăsêlele tale şi în cuptoarele tale"* (Ex., *8*, 3 ; pe marg ne este adăugat, de aceeaşi mînă, sinonimul *aluaturile*).

2.2.14. cumplire 'grozăvie', în ms. 4 389 : *„Cufundară-se ca plumbul în cumplirea apei"* (Ex., *15*, 10).

2.2.15. cuptor 'altar, vatră de jertfă prin ardere, la păgîni (neevrei), în antichitate', 'jertfelnic', în ms. 45 : *„Cuptoarele lor să le sfărîmaţi"* (Ex., *34*, 13) ; *„Cu surpare să surpi cuptoarele lor"* (Ex., *23*, 24). În BB : *capişte* ; în ms. 4 389 : *altar* şi *curăţire*.

2.2.16. curăţire 'altar, vatră de jertfă prin ardere, la păgîni (neevrei), în antichitate', în ms. 4 389 : *„Ce sfărîmaţ curăţirile lor"* (Ex., *23*, 24).

2.2.17. danţ 'joc', în ms. 45 : *„Cu timpene şi cu danţuri"* (Ex., *15*, 20) ; în ms. 4 389 : *„Cu timpane şi cu danţuri"* *(ibid.)*. În BB : *„Cu timpene şi cu hore"* *(ibid.)* ; *horă* are aici sensul generic de 'joc'.

2.2.18. dat 'ofrandă, jertfă închinată divinităţii', în ms. 4 389 : *„Şi cînd vor da dat Domnului den feciorii lui Israil"* (Ex., *31*, 16) ; *„Datul Domnului"* (Ex., *30*, 13).

2.2.19. desiş 'crîng sfînt, dumbravă consacrată unei divinităţi păgîne', în BB : *„Desişiurile lor să le tăiaţi"* (Ex., *39*, 13 ; în ms. 45 : *desişurile* ; în ms. 4 389 : *sădirile*, vezi mai sus **IV.2.1.79.** Cuvîntul *desiş* (<*des*) 'pădure tînără şi deasă' traduce gr. (τὸ) ἄλσος, -εος, -ους 'bois sacré', '(heiliger) Hain', 'geweihte Stätte' În latineşte : *„Lucosque succide"* (*lucus, -i*, 'crîng sfînt, dumbravă consacrată unei divinităţi).

2.2.20. dichis, folosit la pl., *dichise* 'unelte, obiecte, lucruri, vase', în BB : *„Şi toate dechisele ce sînt la lucrurile cortului mărturiei"* (Ex., *39*, 41 ; în ms. 45 : *ciniile*). Termenul apare şi în ms. 4 389 : *„Dichisul cu care vei ciopli piiatra"* (Ex., *20*, 25 ; explicaţia este adăugată pe margine, de aceeaşi mînă, pentru termenul *săcurea*, din text) ; *„Dichisele curţii"* (Ex., *27*, 19) ; *„Dichisele lui"* (Ex., *31*, 8).

2.2.21. grec, în sintagma : *la greci* 'în versiunea greacă a *Bibliei*', în ms. 4 389 (Ex., 15, 20—22) ; vezi mai sus, **IV.1.4.52**, *slovean* ; **IV.2.2.25**, *latin*.

2.2.22. a îndărătnici 'a întoarce, a trimite înapoi', în BB : *„Pentru că ce Moisi....îndărătnicèşte norodul de la lucru ?"* (Ex., *5*, 4 ; în ms. 45 : *„Îndrăpnecèşti"* ; în ms. 4 389 : *„Întorc"*. Vezi mai sus, **IV.1.1.14.**

2.2.22. bis. a îndeşi 'a îngrămădi (obiecte), a înghesui' (<*deşi*, pl. de la *des*), în ms. 4 389 : *„Şi tot îndeşiia părţile de argint şi de aramă"* (Ex., *35*, 24).

2.2.23. a se îndura 'a deveni dur, asupru', în BB : *„Şi nu se îndură de el fata lui farao"* (Ex., *2*, 6 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389). Trecerea spre sensul opus, anume 'a avea milă, îndurare, clemenţă' se petrece în acest timp, după cum se poate vedea din compararea următorului text din BB şi din cele două manuscrise : *„Şi nu mă voiu îndura de care nu mă voiu îndura"*, în BB (Ex., *33*, 19) ; aici sensul este 'a deveni dur', de aceea, pentru că în original era sensul opus, anume 'a deveni clement', verbul este precedat de *nu*. În ms. 45, negaţia lipseşte : *„Şi mă voi îndura pre carele mă voi îndura"* *(ibid.)* ; la fel şi în ms. 4 389 : *„Voiu îndura pre care mă voiu îndura"* *(ibid.)*. În ultimele exemple, sensul verbului *a se îndura* este cel actual : 'a avea milă de cineva'. Pentru comparare, în latineşte : *„Et clemens ero in quem mihi placueril"* ; în germană : *"Und wessen ich mich erbarme, dessen erbarme ich mich"*. Vezi şi ST.L. FAC., p. 98 ; **IV.2.3.66.**

2.2.24. înfrîmsare 'podoabă, obiect de podoabă', în ms. 45 : *„Acum dară luaţi-vă....înfrîmsările"* (Ex., *33*, 5 ; în BB şi în ms. 4 389 : *"Podoabele"*). Substantivul provine de la un verb *a înfrîmsa, -are*. Echivalentul în greceşte este subst. (ὁ) κόσμος, -ου 'ornement'.

2.2.25. latin, în sintagma : *la latini* 'în versiunea latinească a *Bibliei*', în ms. 4 389 (Ex., *15*, 20—22).

2.2.26. luciu 'mare', în ms. 45 : *„Cu luciul acoperi pre ei"* (Ex., *15*, 5 ; la fel în ms. 4 389). În BB: *„Cu marea"*.

2.2.27. lumină 'candelă', în BB : *„Şi undelemnu la lumină"*. (Ex., *25*, 6 ; şi în : *27*, 20, 20 ; *30*, 7, 8 ; *35*, 13, 15 ; *37*, 26 ; *39*, 36, 36, 36 ; la fel în ms. 45). În ms. 4 389 : *„Untdelemn la lumină"* (Ex., *35*, 14). Pe marginea ultimului verset menţionat, este adăugat, de aceeaşi mînă, sinonimul *candele*. Acest cuvînt, cu forma *candilă*, este notat pe margine, de aceeaşi mînă, şi în Ex., *27*, 20.

2.2.28. mărturie 'martor', în BB : *„Să nu pristăneşti cu cel strîmbu, ca să fii mărturie strîmbă"* (Ex., *23*, 1 ; tot astfel şi în ms. 45 şi în ms. 4 389).

2.2.29. a mijloci 'a împărţi', în ms. 4 389 : *„Mijlocind anul în trei vremi, să se arate toată partea ta cea bărbătească înaintea Domnului"* (Ex., *39*, 23). Sensul sintagmei *Mijlocind anul în trei vremi* este 'de trei ori pe an' ; vezi mai sus, **IV.2.1.100**, *vreme*.

2.2.30. mohorît '(stofă de mătase) de culoare purpurie' ; şi *mohoritul*. Cuvînt atestat de zeci de ori în cele trei texte studiate, derivat de la vb. *a mohori (<mohor)* 'purpurrot, dunkelrot färben' (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 549—550). Atestările din BB, Ex., pot fi văzute în *Indicele de cuvinte*.

2.2.31. a moştina 'a moşteni', în ms. 4 389: *„Vei moştina pămîntul"* (Ex., *23*, 30); *„Să moştinêze"* (Ex., *32*, 13).

2.2.32. moştinare 'moştenire', în ms. 4 389 : *„Întru moştinare"* (Ex., *6*, 8).

2.2.33. moştnenire 'moştenire', în ms. 45: *„Răsădêşte-i pre ei în muntele moştnenirei tale"* (Ex., *15*, 17).

2.2.34. muiere, cu diferite forme gramaticale, cunoaşte în ms. 4 389, cartea *Ieşirea*, un număr de 43 de ocurenţe. În acest text, nu se foloseşte niciodată sinonimul *fămêie*, pe care-l întîlnim de 20 de ori în ms. 43, Ex., şi de 18 ori în BB, Ex. În ultimele două texte, *muiêre* este şi el prezent : în 15 ocurenţe în ms. 45, Ex., şi în 19 ocurenţe în BB, Ex. Asistăm, aşadar,

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

la lupta dintre cele două sinonime, care, la nivelul limbii literare, se va încheia cu victoria termenului *femeie* (consemnăm faptul că silaba inițială este în textele studiate întotdeauna *fă-*).

2.2.35. neclătit 'nemișcat', vezi mai sus **IV.2.2.12.**, *a (se) clăti*.

2.2.36. noaten 'miel de un an', în ms. 4 389 : *„Den noateni și den vătui"* (Ex., *12*, 5).

2.2.37. pămînt 'țară', 'Land', în toate cele trei texte, de ex. : *„Pămîntul Filistiim"*, 'Țara Palestina', în ms. 45 (Ex., *12*, 5) ; *„Pămîntul Eghipetului"* 'Țara Egipt', în foarte multe ocurențe.

2.2.38. a părăsi 'a înceta o acțiune, a se opri, a termina', în ms. 4 389 : *„Deaca părăsi de-a grăi"* (Ex., *34*, 33) ; *„De-acii părăsiră oamenii de-a mai aduce"* (Ex., *36*, 6). Vezi ST.L. FAC., p. 100 ; **IV.2.3.111.**

2.2.39. păruș 'țăruș', în ms. 4 389 : *„Părușii curții"* (Ex., *38*, 8 ; și în : *39*, 33, 41). În BB : *„Țăruș"* ; în ms. 45 : *"Pociumb"*.

2.2.39. bis. pestriț "(țesătură) cu alesături' (vezi *împiestriță*), în ms. 4 389 : *„Cusături pestrițe"* (Ex., *27*, 16).

2.2.40. a (se) petrece 'a trece prin, a străbate, a străpunge', în BB : *„Să se petreacă de o parte pînă de cêea parte"* (Ex., *26*, 28 ; și în : *36*, 29, 30).

2.2.40. bis. pildă 'imagine, figură, schiță, desen', în BB : *„Pilda cortului și pilda tuturor veselor lui"* (Ex., *25*, 9 ; la fel în ms. 54 ; în ms. 4 389 : *„Chipul"*) ; în ms. 45 : *„Pilda mirceamilor"*, cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mînă, cu cerneală roșie, pentru a denumi, sintetic, dimensiunile și aspectul jertfelnicului de tămîie', despre care e vorba în text (Ex., *30*, 1) ; *„Pilda a sfințeniilor"*, în ms. 45 (Ex., *29*, 1 ; cuvinte scrise pe margine, de aceeași mînă, cu cerneală roșie) ; *„Pilda veșmîntelor popilor"*, în ms. 45 (Ex., *28*, 1 ; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mînă, cu cerneală roșie).

2.2.41. a pipii 'a pipăi' ; 'a se ridica (despre rouă)', a înceta de' (sensul ultim este neclar), în ms. 4 389 : *„Iar dimineața pipiind roaoa împreju[ru]l a toată tabăra"* (Ex., *16*, 13). În BB : *„Dimineața se făcu pololindu-se roua"* ; în ms. 45 : *„Se fêce pololindu-să roao pregiur tabără"*. Sensul din BB și din ms. 45 corespunde versiunii grecești : τὸ πρωϊ δέ ἐγένετο καταπαυομένης τῆς δρόσου κύκλω τῆς παρεμβολῆς [vb. καταπάυω 'faire cesser' ; (ἡ) κατάπαυσις, -εως 'action de faire cesser' ; (ἡ) δρόσος, -ου 'rosée' ; (ἡ) παρεμβολή, -ῆς campement]. În versiunile latinească și germană însă, echivalentul cuvîntului discutat este fie *jaceo*, fie *liegen*, ambele cu sensul 'a zăcea' : *„Mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum"* și *„Am Morgen lag Tau rings um das Lager"*. În B 1975, se continuă soluția din BB (și din versiunea grecească) : *„Dimineața, după ce s-a luat roua dimprejurul taberii"*. Vb. *a pipii (=a pipăi)* din ms. 4 389 reprezintă transpunerea servilă a cuvîntului slavon ощꙋпа́ти, din vbg. *oșcęzati* 'ψηλαφάω', -ῶ', 'toucher', 'palper' ; 'tâtonner' ; cf. rus *oščazatĭ* 'befühlen', 'betasten', 'empfinden' (vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 289).

2.2.42. a pleca 'a îndoi', în ms. 4 389 : *„A șasea zăveasă o vei pleca în ușa cortului"* (Ex., *26*, 9). În BB : *„Vei îndoi"* ; în ms. 45 : *„Vei dupleca"*. Vezi mai sus, **IV.1.1.6.**

2.2.43. pociumb 'țăruș', în ms. 45 : *„Pociumbii curții"* (Ex., *27*, 19 ; și în : *35*, 10 ; *38*, 20, 32 ; *39*, 33, 41). În BB : *„Țăruș"* ; în ms. 4 389 : *„Păruș"*.

2.2.44. ponciș 'potrivnic', 'adversar', 'dușman', în ms. 45 : *„Și voi înponcișa poncișilor tăi"* (Ex., *23*, 22).

2.2.45. postavă 'adăpătoare', în ms. 4 389 : *„Scoaseră apă pănă umplură postava ca să adape oile"* (Ex., *2*, 16). În BB : *„Jghiaburile"* ; în ms. 45 : *„Covățile"*. Vezi ST.L. FAC., p. 100 ; **IV.2.3.116.** Primă atestare 1665—1680.

2.2.46. potcoavă, probabil 'diademă', 'cunună', în sintagma din BB : *„Potcoava-sfințeniia"* (Ex., *29*, 6) și din ms. 4 389 : *„Potcoava sfințirei (ibid.)*. În ms. 45 : *„Potcoava sfințeniei"*. În versiunea grecească : τὸ πέταλον τὸ ἁγίασμα [(τὸ πέταλον, -ου 'pétale, feuille d'arbre' ; feuille de métal'], după care, în cea latinească : *„Laminam sanctam"*. În germană : *„Den heiligen Kronreif"* ; în PO : *„Cunună sfîntă"* ; B 1975 : *„Diadema sfințeniei"* ; slavonește : доскꙋ осѣмьцѣнїа (rus. *doská* 'scîndură'). Cuvîntul *potcoavă*, cu același sens, mai apare și în sintagma *„Potcoavă de aur"*, din BB : *„Și au făcut potcoava cea de aur osibire sfîntului, de aur curat"* (Ex., *39*, 29 ; la fel în ms. 45). În ms. 4 389 : *„Și să faci potcoavă de aur curat și să faci într-însa chipul peceții sfințirei Domnului"* (Ex., *28*, 36 ; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul *scîndurea*, ca sinonim al lui *potcoavă*, din text ; adaosul s-a făcut sub influența textului slavonesc, unde există termenul доскꙋ). În latinește : *„Laminam de auro purissimo"* ; în germană *„Stirnblatt"* ; în PO : *„Petecală den curat aur"* ; în B 1975 : *„Tăbliță șlefuită, de aur curat"* ; în SCHARBERT, *Exodus*, p. 112: *„Das heilige Diadem"*.

2.2.46. bis. a (se) săruta 'a se împăca' ; 'a se întreba de sănătate ; în BB : *„Se închină lui și sărută pe el și să sărutară între dînșii"* (Ex., *18*, 7 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Se întrebară unul pe altul de sănătate"*).

2.2.47. scoarță, în sintagma : *scoarță-dulce* 'scorțișoară', 'Zimt', în ms. 45 (Ex., *30*, 23). În BB și în ms. 4 389 : *„Scorțișoară"*.

2.2.48. a slei 'a turna (metal)', în ms. 4 389 : *„Se-au sleit acest viței"* (Ex., *32*, 24).

2.2.49. a soli a 'îndeplini funcția de sol', în ms. 4 389 : *„Fii tu acestor oameni să le solești cêle ce sînt cătră Dumnezeu"* (Ex., *18*, 19).

2.2.50. stricăciune 'lepră', în BB : *„Să făcu mîna lui plină de bubele stricăciunii ca zăpada"* (Ex., *4*, 6). În ms. 45 : *„Bubele stricăciunei ca omătul" (ibid.)* ; în ms. 4 389 : *„Mîna...plină de stricăciune și albă ca zăpada"* ; pe margine : *„Se făcu mîna lui stricată"* 'leproasă' (Ex., *4*, 6). Pentru acest cuvînt, cf. și O. Densusianu, *ILR*, II, p. 306.

2.2.51. stricat 'lepros', vezi cuvîntul precedent.

2.2.52. strînsură 'adunare', 'tabără', în ms. 4 389 : *„Toată strînsura feciorilor lui Israil"* (Ex., *16*, 9 ; și în : *16*, 3, 13, 22 ; *17*, 1 ; *35*, 4).

2.2.53. șurub, cuvînt adăugat pe margine, de aceeași mînă, în ms. 45 : *„Șuruburile"* (Ex., *25*, 31, 34) ; *șurub* (Ex., *25*, 33). Aceste atestări modifică data primei atestări din Tiktin² : în loc de 1683, Dosoftei, 1665—1680.

2.2.54. temeiu 'temelie', 'bază', în ms. 4 389 : *„Temeiurile să fie de aramă"* (Ex., *27*, 18, și în versetul 10 ; și *temêile*, în : *27*, 10, 16, 17). În BB : *„Cuiuburile"* ; în ms. 45 : *„Fundurile"*. În ms. 4 389 apare și *temelie*, într-un număr de 7 ocurențe, cu sensul 'bază'.

2.2.55. teslărie 'dulgherie', în BB : *„Și lucrurile teslăriei lêmnelor să lucrêze"* (Ex., *31*, 5 ; la fel în ms. 45). Prima atestare din Tiktin² (1688) se modifică : 1665-1680, în ms. 45.

2.2.56. tivitură 'găitan', în ms. 4 389 (Ex., *28*, 31) ; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *bală*, pl. *bêle*, din text ; în același loc, este menționat și sinonimul *găitan*. Vezi mai sus, **IV.1.9.5.**

2.2.56. bis. trăgător 'animal de povară', 'măgar', în BB și în ms. 45 : *„Și luînd Moisei fămêia și copiii îi sui pe trăgători și se întoarse la Eghipet* (Ex., *4*, 20 ; în ms. 3 489 : *„Măgari"*).

2.2.57. treabă, în expr. *de treabă* 'necesar', în ms. 4 389 : *„Vasele cêle de treabă"* (Ex., *25*, 29).

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

2.2.58. trup, în sintagma : *trupul-cel-de-margine* 'prepuț', în ms. 4 389 (Ex., *9*, 25); și (2.) 'penis', în BB : *„Au tăiat marginile acoperemîntului trupului fiiului ei" (ibid.)*; la fel în ms. 45.

2.2.59. turnători (pl.) 'vase de turnat, cu mîner', 'recipiente', în BB : *„Blidele, căţiile....căuşile şi turnătorile întru care vei turna cu êle"* (Ex., *25*, 29; la fel în ms. 45; în ms. 4 389 : *„Păharăle în care vei turna"*). În greceşte : κύαθος 'Schopfgefäß'; 'Hohlmaß'; în latineşte : *„Cyathus"*; în germană : *„Becher"*.

2.2.60. a uncropi 'a fierbe' (<*uncrop*), în ms. 45 : *„Vei uncropi"* (Ex., *29*, 21; cuvîntul este alăugat pe margine, de aceeaşi mînă, cu cerneală roşie, ca sinonim al lui *fierbe*, din text). În Tiktin², prima atestare a vb. *a încropi* este din 1840; ea se modifică : 1665—1680, în ms. 45.

2.2.61. undiţă 'furculiţă', în BB : *„Undeţele de carne"* (Ex., *8*, 3; la fel în ms. 45). În ms. 4 389 : *„Undiţele lui cêle de carne"*. În latineşte : *„Fuscinulas"*; în germană : *„Gabeln"*.

2.2.62. unelte 'diferite obiecte', 'bunuri mobile', în BB : *„Afară den unêlle"* (Ex., *12*, 37). În ms. 45 : *„Afară den marfă"*. În ms. 4 389 : *„Fără de copii"*. Cuvîntul mai apare în BB, *Ieşirea*, în : *22*, 7 (în ms. 45 : *„Haine"*; în ms. 4 389 : *„Scule"*); în *22*, 8 (în ms. 45 : *„Marfă"*); în *27*, 19 (în ms. 45 : *„Ciniile"*; în ms. 4 389 : *„Dichisele"*).

2.2.63. vătui 'ied', în ms. 4 389 (Ex., *12*, 6).

Addenda

2.2.64. împistreală *(< a împistri* <vsl. *pĭstriti)* 'alesătură, procedeu de ornamentare a ţesăturilor prin îmbinarea după un anumit model a firelor de urzeală şi bătătură'; 'motiv decorativ colorat într-o ţesătură', în BB : *împistrêle* (Ex., *39*, 7); în ms. 45 : *împistreală (ibid.)*.

2.2.65. împistrire 'alesătură' (vezi cuvîntul precedent), în ms. 45 : *împistrirei* (Ex., *35*, 33).

2.2.66. împistrit, -ă '(ţesătură) cu alesături, cu motive florale etc.', în BB : *împistrit* (Ex., *28*, 6, 15; *36*, 35, 35); *împistrite* (Ex., *38*, 23); *împestrit* (Ex., *35*, 33); în ms. 45 : (substantivat) *înpistritul (croitorului)* (Ex., *27*, 16); *înpistrite* (Ex., *36*, 33; *38*, 23); în ms. 4 389 : *împistrit* (Ex., *26*, 36).

2.2.67. împistritor 'meşter ţesător care face împistrituri', în BB : *„Lucru de împestritoriu"* (Ex., *26*, 36; sensul este 'profesiunea de ţesător specializat în alesături sau de croitor care uneşte ţesături de diferite culori în anumite modele'); *împistritoriu* (Ex., *38*, 18); în ms. 45 : *„(Lucrul) înpistritoriului* (Ex., *26*, 36; *28*, 15; *36*, 35; *38*, 18; *39*, 29); în ms. 4 389 : *„(Lucrul) împistritoriului* (Ex., *2*, 15).

2.2.68. împistritură 'alesătură (vezi mai sus, *împistreală*), în BB : *„Să facă toate lucrurile meşterului celui mare de împistrituri"* (Ex., *35*, 33); în ms. 4 389: *împistritura* (Ex., *35*, 35); *împistrituri* (Ex., *28*, 6); *împistriturile* (Ex., *36*, 13).

2.2.69. O situaţie specială prezintă cuvîntul *gure*, atestat o singură dată în BB : *„Şi va fi gura lui dentr-însul la mijloc având gure împrejurul gurii, lucru ţesut, împletitură ţesută dentr-însul, pentru ca să nu să spintece* (Ex., *28*, 28). Lui *gure* din BB îi corespunde *bală* în ms. 45; la fel şi în ms. 4 389: *„Având bêle împrejurul gurii"* (Ex., *28*, 32). În ultimul caz, sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, cuvintele : *„Tivitură sau găitan"*. Corespondentul din greceşte este (ἡ) ὥα,-ας 'frange d'un habit'; 'Saum (des Kleides'), 'Rand' (Vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 143). În germană : *„Borte"* (= 'margine, bordură'; 'garnitură'; 'găitan'); în PO : *„Beartă tivită"* (*beartă* este o variantă transilvăneană, provenită din dialectul săsesc, a germ. *Borte*); în B 1975 : *„Guler ţesut ca platoşa"* (Ex., 28, 32); în latineşte : *„Ora per gyrum eius textilis"* (Ex., *28*, 32; *ōra, -ae* 'margine', 'tiv'). S-ar putea ca *gure* 'tivitură, bordură, margine întărită' să fie pluralul lui *gură*, folosit în BB sub influenţa denumirii lat. *ora* 'margine', tiv, 'care va fi fost considerată, greşit, forma de plural a lat. *os, oris* (n.), pl. *ora* 'gură'. Subst. *gure* nu este înregistrat ca atare în dicţionarele româneşti.

CONCLUZII

Studiul de faţă, dedicat limbii literare din cele trei variante ale cărţii *Ieşirea*, din BB, din ms. 45 şi din ms. 4 389, confirmă, în linii generale, rezultatele din tabelul sinoptic, de la p. 103—105, din studiul lingvistic care însoţeşte cartea *Facerea* (din MLD, BIBLIA 1688, I). Limba literară folosită în ms. 45 este de factură nordică, moldovenească, cea din ms. 4 389 şi din BB reflectă varianta sudică, muntenească, cu unele inconsecvenţe în ce priveşte ultimul text, datorită faptului că modelul urmat provenea din aria nordică.

Dintre fenomenele lingvistice studiate, merită a fi reţinute următoarele :

I. ÎN DOMENIUL FONETIC

1. Valoarea slovei ѣ în elementele de origine slavă cărturărească (vezi **I.2.2.0.**).

2. Fenomenul „despicării" unor vocale (vezi **I.2.4.0 — 2.4.12**).

3. Velarizarea vocalelor *e, i*, precedate de şuierătoarele *ş, j* (vezi **I.3.5.0—3.5.20**; **I.3.6.0—3.6.8**).

4. Prezenţa lui *-u* în *voiu*, verb auxiliar, şi absenţa acestui sunet în *voi*, pronume, în norma literară sudică, muntenească, şi absenţa lui *-u* atît în cazul auxiliarului, cît şi al pronumelui, în norma moldovenească a ms. 45 (vezi **I.2.15.1**).

5. Ilustrarea cu exemple mai numeroase a fenomenului durificării lui *r* în *-or, -ar, -er* (vezi **I.3.13.0 — 3.13.13.**).

6. Situaţia grupului *-ţi* (vezi **I.3.8.4.—3.8.5.**).

7. Tratamentul grupului *sv-* în elementele de origine slavă (vezi **I.3.14.6.—3.14.10.**).

8. Fenomenul sonorizării : *sm>zm* (vezi **I.3.15.0. — 3.15.3.**).

II. ÎN MORFOLOGIE

1. Studiu comparativ, statistic, asupra modului de folosire a pronumelor personale *el, ea, ei, ele*; *însu(l), însă(-a), înşi(i), înse(le)*; *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele*, în cele două variante ale limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, reprezentate de cele trei texte studiate (vezi **II.4.1.1.—4.1.2.**).

2. Realizarea tendinţei spre forma unică a pronumelui relativ-interogativ *care*, la nominativ-acuzativ, singular şi plural, masculin şi feminin (vezi **II.4.5.0.**).

3. Date noi despre pronumele nehotărît *alalt(u)*, întîlnit numai în ms. 45 (vezi **II.4.6.1.**).

4. Exemple numeroase pentru ilustrarea fenomenului iotacizării (**II.6.3.0.—6.3.3.**). Absenţa formelor cu *t, d, n, r*, cu excepţia cuvintelor *(să) ceară*; *(să) piară* (vezi **II.6.3.0.**).

5. Formele de imperfect indicativ, conjugarea a IV-a, în *-iiă, -iiă* (vezi **II.6.4.0.**).

6. Formele perifrastice de imperfect al indicativului de tipul :) *era păscînd* 'păştea'; *vrea merge* 'mergea' (vezi **II.6.4.1.**; **II.6.4.2**).

7. Forma perifrastică de perfect compus : *fu fiind* 'a fost'; *fu ieşind* 'a ieşit', calchiată, ca şi cele două precedente, după greacă (vezi **II.6.6.0.**).

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)

8. Forma de viitor alcătuită din verbul *a fi* + verb la gerunziu (uneori cu valoare de prezumtiv): *voi fi ţiindu-se*. Modelul este preluat din greceşte (vezi **II.6.8.1.**).

9. Construcţia *şi* + conjunctivul prezent, persoana a III-a singular şi plural, în vorbirea directă, calchiată după limba greacă, în care apare και + imperativul vezi **II.6.9.1.**).

10. Construcţia, calchiată după greceşte, de tipul: *văzînd văzuiu*; *văzînd am văzut*; *umplînd voi umple*; *să zică zicînd* (vezi **II.6.13.0.**).

11. Discutarea variantelor populare şi literare ale adv. *dinăuntru (denlăuntru, înlontru, înuntru, înăuntru* etc.): „norma" din ms. 45 era fixată pe forma *lontru (den-, în-)*; cea din ms. 4 389 şi din BB, pe *(den)-lăuntru* etc. (vezi **II.7.21.0.**).

12. Scăderea simţitoare a numărului ocurenţelor prepoziţiilor compuse, de origine grecească, *întru mijlocul* 'între'; *între mijlocul 'id'* (vezi **II.8.2.0.**).

13. Dispariţia lui *-r-* din prepoziţiile *pre, pren, preste* (vezi **II.8.3.0.**; **8.4.0**; **8.5.0.**).

14. Apariţia conjuncţiei *ori* în BB şi în ms. 45, în 2 ocurenţe (vezi **II.9.1.0.**).

15. Raportul, ilustrat statistic, dintre conjuncţiile *să* 'dacă', *de* 'id.' şi *dacă (deaca, deca)* (vezi **II 9.8.0.**).

III. ÎN FORMAREA CUVINTELOR

1. Prefixul *în-* apare ca *înn-* în cuvinte ca: *înnainte, înnalt, înnălţa*, şi ca *în-* în: *înpregiur, înpotrivă* (şi *înpărat*), în ms. 45 (vezi **III.2.2.0.**).

IV. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

1. Cuvinte neînregistrate în dicţionarele româneşti: *căpină* (**IV.1.4.12.**); *chidaris* (**IV.1.5.8.**); *gomor* (**IV.1.6.2.**); *gravani* (**IV. 1.9.7.**); *gure* (**IV. 2.2.69.**); *halvan* (**IV.1.6.3.**); *hin* (**IV. 1.6.5.**); *împistreală* (**IV. 2.2.61.**); *împistrire* (**IV. 2.2.62.**); *împistritor* (**IV. 2.2.63**); *jugător* (**IV.3.13.10**); *lasloviţă* (**IV. 1.4.24.**); *notos* (**IV. 1.5.22.**); *sardiu* (**IV. 1.5.31.**); *a sveştenui* (**I. 3. 14. 9.**); *treapt* (**IV. 1.1.27.**).

2. Au fost propuse etimologii noi următoarelor elemente lexicale: *cuvînt* (**IV.2.1.16**); *gard* (**IV.2.1.27.**); *gonţ* (**IV.1.8.2.**); *gravani* (**IV.1.9.7.**); *începătură* (**IV.2.1.34**). *păpădie* (**IV.1.5.26.**); *ţineri* (**IV.1.7.6.**).

3. S-a modificat prima atestare, faţă de TIKTIN², în următoarele cazuri: *bezer* (**IV.1.5.5.**); *capac* (**IV.1.9.1.**); *carbuncul* (**IV.1.2.4**); *căutare* (**IV.2.2.9. bis.**); *gardină* (**IV.1.8.1.**); *găitan* (**IV.1.9.5.**); *gonţ* (**IV.1.8.2.**); *gravani* (**IV.1.9.7.**); *pălărie* (**IV.1.3.3.**); *postavă* (**IV.2.2.45**); *sponcă* (**IV.1.4.57**); *şabac* (**IV.1.9.13**); *şurub* (**IV.2.2.53.**); *teslărie* (**IV.2.2.55.**); *a uncropi* (**IV.2.2.60.**).

4. Au fost semnalate şi discutate cîteva cuvinte rare: *căpină* (**IV.1.4.13.**); *a dupleca* (**IV.1.1.6.**); *tinér* (**IV.1.7.6.**); *a vorbi* (**IV.1.4.60.**).

Sensuri noi, neînregistrate în dicţionare, ale unor cuvinte şi sintagme, sînt semnalate în diverse locuri ale lucrării, dar mai ales în capitolul dedicat calcurilor lingvistice, care sînt, în marea majoritate, calcuri semantice.

BDD-B789-01 © 1991 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 21:59:49 UTC)